

TUTKIMUSOPAS

Käännöstiedettä opinnäytteisiin

Annamari Korhonen, Eliisa Pitkäsalo
ja Sari Hokkanen (toim.)

Tutkimusopas

Käännöstiedettä opinnäytteisiin

Sarjan toimittajat

Soili Hakulinen
Anu Viljanmaa

Sarjan toimituskunta

Zea Kingelin-Orrenmaa
Johanna Koivisto
Dinah Krenzler-Behm
Niina Lilja

Kansi

© Jan Pitkäsalo

ISBN 978-952-03-3755-1 (verkkojulkaisu)

ISSN 2242-8887 (Tampere Studies in Language, Translation and Literature: B9)

Tampereen yliopisto 2024

Sisällys

Aluksi	5
I RAKENNUSPALIKOITA	7
Tieteellisestä tietämisestä	8
Kaisa Koskinen	
Kandi ja gradu: olemus, rakenne ja työn kulku	17
Arja Nurmi	
Lähtölinheet: tutkimuskysymyksen, aineiston ja menetelmän valinta	27
Sari Hokkanen ja Eliisa Pitkäsalo	
Opinnäytteen kirjoittamisprosessi	33
Eliisa Pitkäsalo ja Sari Hokkanen	
Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa	40
Kaisa Koskinen	
Teoria ja sen tehtävät opinnäytteessä	48
Ritva Hartama-Heinonen	
Loppusuora hämöttää – tutkielman tarkistuslista	58
Olli Philippe Lautenbacher ja Mari Pakkala-Weckström	
II KÄÄNNÖSTIETEELLISIÄ TUTKIMUSKOHTEITA	61
Kaunokirjallisuuden kääntäminen	62
Kristiina Taivalkoski-Shilov ja Päivi Kuusi	
Uudelleenkääntäminen	74
Outi Paloposki	
Audiovisuaalinen kääntäminen	84
Tiina Tuominen	
Konferenssitulkkaus	95
Anu Viljanmaa, Tutta Saalin, Stuart von Wolff ja Erja Tenhonen-Lightfoot	
Asioimis- ja oikeustulkkaus	107
Simo Määttä, Anu Viljanmaa ja Gun-Viol Vik	
Saavutettavuus	118
Anne Ketola ja Mira Kainulainen	
Konekääntäminen	131
Maarit Koponen ja Mary Nurminen	

Kääntämisen historia	140
Laura Ivaska ja Outi Paloposki	
Ei-ammattillinen kääntäminen	159
Esa Penttilä	
III MENETELMIÄ JA LÄHESTYMISTAPOJA	169
Vertaileva tekstianalyysi	170
Päivi Kuusi ja Kristiina Taivalkoski-Shilov	
Diskurssianalyysi käännöstieteen alaan sijoittuvan tutkielman menetelmänä	181
Mari Pakkala-Weckström	
Kyselytutkimukset ja haastattelut	190
Tuija Kinnunen	
Näkökulmana kuvan ja sanan vuorovaikutus	204
Anne Ketola ja Eliisa Pitkäsalo	
Korpustutkimus käännöstieteessä	215
Mikhail Mikhailov	
Terminologinen tutkimus	226
Igor Kudashev	
Teoreettinen opinnäytetyö	241
Kaisa Koskinen	

Aluksi

Opiskelijalle

Tämä opas on tehty sinua varten. Oppaan tarkoitus on helpottaa opinnäyteprojektin läpivientiä ja samalla tasoittaa tietäsi kohti valmistumista. Haluamme antaa konkreettista ja helposti lähestyttävää perustietoa, joka auttaa sinua ymmärtämään, mistä tieteellisen tutkimuksen tekemisessä on kyse, valitsemaan kiinnostavan tutkimusaiheen ja toteuttamaan oman käännytieteellisen opinnäytetutkimuksen. Oppaan sisällön suunnittelussa on kuultu suomalaisten yliopistojen käännytieteen opettajia ja tutkijoita, ja sen kirjoittamiseen on osallistunut laaja joukko tieteen tekemisen ja opinnäytteiden ohjaamisen asiantuntijoita.

Opas on suunniteltu siten, että voit valita sieltä itseäsi kiinnostavat luvut. Ensimmäisessä osiossa käsitellään tutkimuksen tekemisen perusasioita, ja se kannattaakin lukea kokonaan. Toisen osan luvut esittelevät erilaisia käännytieteellisiä tutkimuskohteita, joiden joukosta löydät ehkä itseäsi kiinnostavan aihepiirin ja saat nopeasti käsityksen siitä, miten juuri sinun aihepiiriäsi on tutkittu aiemmin ja miten sitä voisi tutkia jatkossa. Kolmannessa osiossa puolestaan esitellään erilaisia menetelmiä ja lähestymistapoja, joita voit käyttää omassa työssäsi. Oppaan kattamat aiheet ja menetelmät eivät suinkaan ole ainoita mahdollisia, vaan hyvä aihe ja menetelmä saattavat löytyä muualtakin. Toivomme kuitenkin, että opas toimii inspiraation lähteenä omaa opinnäytettä suunnitellessasi.

Miten hyvä opinnäyte syntyy? Eräs kyselyymme vastannut käännytieteilijä luonnehti onnistunutta opinnäyteprosessia tähän tapaan: 1) Opiskelija on kiinnostunut aiheesta ja aineistosta. 2) Aihe on sellainen, että se voidaan rajata selkeästi, ja siihen liittyviä käännytieteellisiä käsitteitä ja aiempaa tutkimusta löytyy helposti. 3) Opiskelija käy ohjauksessa eikä jää liikaa miettimään ongelmakohtia yksin.

Onnistuminen on siis helpompaa, kun olet kiinnostunut aiheestasi. Jos tähtää tutkijanuralle, on opinnäytteen hyvä olla myös tieteellisesti relevantti ja tuore, mutta jos tavoitteenasi on yksinkertaisesti saada opinnäyte tehtyä, voit huoletta valita hieman tallatummankin uran ja tukeutua ohjaajien ja aiempien opiskelijasukupolvien hyviksi havaitsemiin aiheisiin ja menetelmiin. Kunnianhimo on arvokas asia, mutta opinnäytteen tekemisessä aikataulutuksen ja aiheen rajaamisen realistisuus ovat ehkä vielä sitäkin arvokkaampia. Kun siis olet löytänyt kiinnostavan aiheen, sinun on seuraavaksi kehitettävä selkeä tutkimuskysymys, johon on mahdollista vastata opinnäytteen kokoisessa työssä. Muista, että vastauksen tulisi löytyä suhteellisen helposti saatavissa olevan aineiston perusteella. Ohjaajasi auttaa sinua tutkimuskysymyksen ja sopivan aineiston etsimisessä, mutta toivomme, että löydät apua myös tästä oppaasta.

Onnea tutkimustyöhön!

Ohjaajalle

Opiskelijat ovat oppaamme ensisijainen kohderyhmä, mutta toivomme siitä olevan paljon hyötyä myös opinnäytteiden ohjaajille. Oppaasta voi esimerkiksi valita lukuja koko seminariryhmän luettavaksi ja sen jälkeen suositella yksittäisiä tutkimusalue- ja menetelmä-lukuja opiskelijoille sen mukaan, millaisista tutkimusprojekteista he kiinnostuvat. Kun opas auttaa opiskelijaa eteenpäin, ohjaajan aikaa vapautuu kenties enemmän varsinaisen prosessin ohjaamiseen. Toivomme oppaan auttavan myös saavuttamaan entistä laadukkaampia opinnäytteitä – asetetun aikataulun puitteissa. Monet meistä ohjaavat opinnäytteitä myös aiheista, joita emme itse tutki aktiivisesti; tällöin myös ohjaaja saa oppaasta tiiviin paketin perustietoa aiheesta ja sen tutkimuksesta.

Vaikka opas on suunniteltu perustutkinto-opiskelijoita varten, sen napakat mutta varsin kattavat kuvaukset tutkimusalueista lähdeluetteloineen voivat osoittautua hyödyllisiksi kokeneemmallekin tutkijalle tai esimerkiksi väitöskirjaprosessin alkumetreillä. Oppaan tekstit auttavat avaamaan näköaloja uusille tutkimusalueille vaikkapa silloin, kun tutkija huomaa työnsä yhdistyvän käännettieteen alueeseen, joka on hänelle uusi.

Oppaassa ei ole erillistä lukua tutkimuseetiikasta. Useissa luvuissa käsitellään kuitenkin kyseisen luvun aiheeseen liittyviä tutkimuseettisiä seikkoja. Perusteellisemmän tiedon tutkimuseetiikasta opiskelija saa oman yliopistonsa ohjeistuksesta ja Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) aineistoista. Ne sisältävät myös aina uusimmat käytännön ohjeistukset, joita nyt käsillä olevaan oppaaseen ei olisi mahdollista päivittää. Erityisesti käännettieteelliseen tutkimukseen liittyvistä eettisistä kysymyksistä voi lukea myös Christopher D. Mellingerin ja Brian James Baerin artikkelista *Research ethics in translation and interpreting studies*, joka on ilmestynyt Kaisa Koskisen ja Nike K. Pokornin toimittamassa teoksessa *The Routledge Handbook of Translation and Ethics* (2020).

Kiitokset

On arvokasta saada suomalaisen käännettieteen opinnäyteohjauksen hiljaista tietoa kirjalliseen ja helposti lähestyttävään muotoon. Olemmekin äärimmäisen kiitollisia tutkimusoppaan lukujen kirjoittajille, jotka ovat tuoneet laajan asiantuntemuksensa hyödyttämään koko alaa ja sen tulevien ammattilaisten ja tutkijoiden koulutusta. Oppaan kokoaamisen myötä on jälleen todistettu käänntöviestinnän opettajien ja tutkijoiden erinomainen yhteishenki, joka sai kirjoittajat tarttumaan työhön omien kiireisten aikataulujensa keskellä. Nyt voimme yhdessä nauttia tämän talkootyön hedelmistä!

Kiitämme myös Suomen kääntäjien ja tulkkien liittoa (SKTL), joka on tukenut oppaan toimitustyötä Kopiosto-apurahalla.

Tampereella marraskuussa 2024

Annamari Korhonen, Eliisa Pitkäsalo ja Sari Hokkanen

I Rakennuspalikoita

Tieteellisestä tietämisestä

Kaisa Koskinen

Jokaisen tutkijan tehtävä on kriittisesti arvioida, testata ja haastaa sekä aiempaa tutkimusta että myös omia havaintojaan ja päätelmiään. Vallitseva tieto on siten aina paras siihenastinen kollektiivinen ymmärrys tietystä asiasta mutta aina kumottavissa, jos ja kun uudet näytöt antavat syytä arvioida asiaa uudelleen.

1 Tieteellisestä tiedosta

Tietopohjaisuus ja tutkimusperustaisuus ovat nykypuheessa usein esillä, ja tiedettä arvostetaan jopa niin paljon, että moni uskonnosta luopunut ilmoittaa kääntyneensä kannattamaan tieteellistä maailmankuvaa. Mutta millaista on tieteellinen tieto, ja miten se eroaa muista tiedon tuottamisen tavoista? Tieteellisen tiedon tuottamista ei ole syytä liikaa mystifioida. Siinä on samankaltaisuuksia vaikkapa tutkivan journalismin tai kaunokirjallisen työn tapoihin koota ja tuottaa tietoa maailmasta (ks. esim. Suoranta & Pyyhtinen 2021). Samalla on kuitenkin tärkeää ymmärtää, että tieteellisellä tiedolla ja sen raportoimisella on omia erityispiirteitään, jotka ovat jossakin määrin ristiriidassa esimerkiksi poliitikojen tiedeperusteisuuspuheiden tai nykyajassa yleisen ”tiedeuskovaisuuden” kanssa.

Olennaista on ymmärtää tieteellisen tiedon väliaikainen luonne. Tieteen perustana on jatkuva itseään korjaavuus ja metodinen epäily. Kriittisyys on usein mainittu tieteellisen tiedon erityispiirre. Sillä tarkoitetaan sitä, että jokaisen tutkijan tehtävänä on kriittisesti arvioida, testata ja haastaa sekä aiempaa tutkimusta että myös omia havaintojaan ja päätelmiään. Vallitseva tieto on siten aina paras siihenastinen kollektiivinen ymmärrys tietystä asiasta mutta aina kumottavissa, jos ja kun uudet näytöt antavat syytä arvioida asiaa uudelleen. Tutkimuksessa puhutaan siitä, että päätelmien arvioinnissa jonkun on syytä toimia ”paholaisen asianajajana”, eli hakemalla hakea mahdollisia sokeita pisteitä, epäloogisuuksia tai virhepäätelmiä. Se rooli kannattaa myös tutkijan itsensä ottaa tehdessään tutkimusta.

Edellisestä ilmenee myös toinen tieteellisen tiedon erityispiirre: kukaan ei tuota tieteellistä tietoa yksin, vaan se on aina koko yhteisön yhteinen ponnistus, ja tieto karttuu kerroksiksi aiempien havaintojen ja tulkintojen päälle. Opinnäytetyön tekijänä sinäkin saat liittyä jättiläisten olkapäillä seisovaan joukkoon, joka kurkottaa yhdessä yhä korkeammalle. Tämä kuuluisa muotoilu tieteen perusluonteesta on peräisin Isaac Newtonilta, ja

sen tunnettuutta on tehokkaasti edistänyt Google Scholar -palvelu. *Standing on the shoulders of giants* on palvelun mottona, ja sen kautta voitkin löytää joukon tukevia olkapäitä, joilla seisoa. Kun vähänkään alat hahmottaa oman tutkimuksesi avainsanoja, ne kannattaa syöttää Google Scholar -hakuun ja katsoa, ketkä ovat jo tutkineet samaa aihepiiriä.

Tieteellisen tiedon keskeisiä hyveitä ovat myös sen tuottamisen systemaattisuus, läpinäkyvyys ja luotettavuus. Systemaattisuutta tavoitellaan käyttämällä erityisiä tutkimusmenetelmiä. Tieteellistä tietoa määrittää siis myös havaintojen, analyysien, päätelmien ja tulkintojen menetelmällisyys. Siinä missä arkipuheessa voimme perustella asioidentilaa tai näkökulmiamme hyvinkin satunnaisten anekdoottien varassa, tieteelliseltä tiedolta odotetaan toisenlaista perinpohjaisuutta ja aineiston kokoamisen ja analysoinnin järjestelmällisyyttä.

Erilaiset menetelmät nojaavat erilaisiin tietokäsityksiin eli niiden *epistemologiset* lähtökohdat ovat erilaisia. Keskeinen kahtiajako erottaa toisistaan *määrälliset* (kvantitatiiviset) ja *laadulliset* (kvalitatiiviset) menetelmät. Määrällisen tutkimuksen tutkimuseettisiä tavoitteita ovat toistettavuus ja yleistettävyyys, ja tutkimusasetelmat ovat usein kokeellisia. Toistettavuus tarkoittaa, että jos toinen tutkija soveltaisi samaa menetelmää samaan aineistoon, hän saisi samat tulokset. Yleistettävyyys puolestaan tarkoittaa, että tutkimuksen tavoitteena on, että sen pohjalta tutkittua ilmiötä voidaan selittää myös yleisemmällä tasolla, yli tutkimuksen kohteena olleen aineiston rajojen. Tällaisessa tutkimuksessa lähdetään usein liikkeelle *hypoteesista* eli aiempaan tutkimukseen perustuvasta oletuksesta siitä, mitä analyysi tulee osoittamaan. Silloin koeasetelma pyritään vakioimaan kaikilta muilta osin, jotta näkyviin tulee vain hypoteesin vahvistava tai kumoava kausaalinen eli syy-yhteyden osoittava selitys.

Kaikissa ihmistieteissä, myös käännytieteessä, tehdään määrällisiä tutkimuksia, tilastollisia päätelmiä ja empiirisiä koeasetelmia. Monet tutkijat kuitenkin kokevat ne liian kapeiksi näkökulmiksi kuvaamaan monimutkaisia inhimillisiä toimintatilanteita. Laadullinen tutkimus lähtee liikkeelle toisenlaisista epistemologisista lähtökohdista: objektiivisuuden ja toistettavuuden sijaan korostetaan kunkin tilanteen ainutkertaisuutta ja tutkijan väistämätöntä roolia tutkimuksen tulkinnoissa. Esiintymien laskemisen (eli määrällisen tutkimuksen) sijaan pyritään kuvaamaan ja ymmärtämään kontekstualisoitujen eli omassa ympäristössään tulkittujen ilmiöiden ominaislaatuja. Tieteellisen tiedon tavoitteeksi asetetaan autenttisuus ja relevanssi, ja sen tuottamisprosessilta odotetaan läpinäkyvyyttä ja tutkijalta refleksiivisyyttä eli sen pohtimista, miten valitut tutkimusmenetelmät, vallitsevat tutkimusparadigmat tai vaikkapa tutkija itse vaikuttaa tiedon tuottamiseen.

2 Ymmärtämisestä ja selittämisestä

Tieteellinen tieto pyrkii olemaan harkittua, perusteltua ja systemaattista. Tieto ja tietäminen ei kuitenkaan ole yksinomaan rationaalista, eikä tieteellinen tieto tee siinä poikkeusta. Ihmisyys on tilallista, kehollista ja kokemuksellista, ja ihmisen tietäminen aina sidoksissa siihen, kuka on tietäjä, missä ajassa ja paikassa hän on, miten hän asemoituu suhteessa tilanteeseen, muihin ja itseensä ja millainen on hänen oma kokemushistoriansa. Tämä kaikki koskee myös määrällisiä ja kokeellisia tutkimusasetelmia, mutta niiden metodiikassa ja tutkimusetiikassa tavoitteena on minimoida tutkijan subjektiivisuuden vaikutus.

Laadullisissa asetelmissä lähdetään vastakkaisesta suunnasta. Laadullinen tutkimus on luonteeltaan tulkitsevaa ja ymmärtävää. Jo sananvalinnoista ilmenee, että tutkijan persoonana on niissä osa tutkimusasetelmaa. Laadullisen tutkimuksen eetokseen kuuluu tutkijan oman roolin ja toiminnan jatkuva itsearviointi, erilaisten sidosten tekeminen läpinäkyviksi ja tulkintojen altistaminen myös tutkittavan yhteisön arvioinnille. Yhä useammin puhutaan myös osallistuvasta tutkimuksesta ja kanssatutkijuudesta sekä kehitetään tutkimusasetelmia, joissa tutkijan kiinnostuksen herättänyt yhteisö ei ole tutkimuksen *kohteena* vaan tuottamassa tutkimustietoa yhdessä tutkijan kanssa (Ryyänen & Rannikko 2021). Erilaiset luovat ja kokeilevat tutkimusmenetelmät sopivat hyvin etenkin graduvaiheen opinnäytetöihin, ja tutkimuskysymyksenä voi hyvin olla myös jonkin uudenlaisen, luovan metodin (menetelmän) testaaminen käytännössä.

Tieteessä päädytään helposti kiistelemään laadullisen, *ymmärtävän* tutkimuksen ja määrällisen, syysuhteita *selittävän* tutkimuksen paremmuudesta. Se on turhaa, sillä monimutkaisen maailmamme ymmärtäminen ja selittäminen vaatii monenlaisia tutkimusotteita. Pohjimmiltaan molempien tutkimuksen tekemisen perustapojen tavoite on yhteinen: eri menetelmien tavoitteena on tuottaa parasta mahdollista tietoa ja ymmärrystä ja viedä omalta osaltaan tiedeyhteisön yhteistä tietämystä eteenpäin. Samalla jokainen tutkija tietää, että tieteen faktat ja tulkinnat ovat aina luonteeltaan väliaikaisia. Uusi tutkimus syrjäyttää aina vanhemman. Useimmiten syrjäyttäminen tapahtuu pienin askelin, syventäen tai täydentäen, mutta toisinaan tapahtuu myös tieteellisiä vallankumouksia, kun vallitseva tutkimusparadigma eli alan tiedeyhteisön normalisoima tutkimuksen tekemisen malli lakkaa yhä useamman mielestä tarjoamasta riittäviä selityksiä tutkittaviin ilmiöihin (Kuhn 1995). Ihmistieteissä ”vallankumous” on pikeminkin paradigman sisäinen muutos tai sille rinnakkainen käänne kuin entisen ajattelutavan täydellinen kumoutuminen. Käännöstieteessäkin on koettu jo monia käännteitä ja myös paluita klassikkotekstien äärelle (ks. esim. Snell-Hornby 2006).

Monimutkaisen maailmamme ymmärtäminen ja selittäminen vaatii monenlaisia tutkimusotteita.

3 Hitaasti ajattelemisesta

Psykologi David Kahneman (2011) puhuu tunnetussa teoksessaan siitä, miten me ihmiset ajattelemme usein nopeasti ja vain toisinaan hitaasti. Arjessa tarvitaan usein nopeita ratkaisuja, ja pärjäämme monesti nopean ajattelun varassa. Ainoastaan tärkeissä ja merkittävässä kysymyksissä valjastamme käyttöömmekä hitaan ajattelun voiman. Tutkijan on kuitenkin ajateltava riittävän hitaasti, jotta hän ei syöksy tekemään aineistosta vallitsevien käsitysten, omien ennako-odotustensa tai toiveidensa mukaisia tulkintoja. On maltettava katsoa, mitä aineisto kertoo, ja annettava tilaa myös sellaisille havainnoille, jotka ovat epämurkavia, outoja, yllättäviä tai muutoin omien odotusten vastaisia. Nopea säntääminen päätelmiin on riski.

Aloitteleva tutkija on usein huolissaan, jos käy niin, että aineiston analyysi ei vahvistaakaan hypoteesia eli esimerkiksi aiemman tutkimuksen perusteella muodostettua oletusta siitä, mitä aineistosta ilmenee. Menikö tutkimus nyt pieleen ja pitääkö aloittaa kokonaan alusta? Tutkimuksessa ovat kuitenkin kaikki tulokset yhtä lailla arvokkaita, ja ennako-odotusten vastaiset tulokset voivat avata kiinnostavia uusia selitystapoja ja johtaa uudenlaisten hypoteesien äärelle. Niitä pitää vain olla malttia pohdiskella. Tutkijan ajattelua luonnehtiikin myös kurinalaisuus. Aineistoa tarkastellaan systemaattisesti ja tarkasti, ja johtopäätökset perustellaan aineiston antamalla näytöllä. Joskus ne ovat toisenlaisia kuin mitä tutkija hanketta aloittaessaan toivoi voivansa osoittaa.

Hitaasti ja huolella on tarpeen edetä myös teoriakirjallisuuden ja aiemman tutkimuksen parissa. Olemme helposti lukijoina sillä tavoin valikoivia, että panemme teksteistä merkille vain itsellemme helposti avautuvat ja välittömästi merkitykselliset kohdat, osuudet, jotka tukevat omaa ajatteluamme. Vastaavasti saatamme kiinnittää huomionsi siihen, mistä olemme jyrkästi eri mieltä. Jotta aiempia tekstejä kirjoittaneet tutkijakollegat saavat asianmukaisen tarkan ja perusteellisen kohtelun, kannattaa lukiessa usein hiukan jarruttaa ja pureskella lukemaansa. Usein on myös viisasta lukea keskeisiä lähteitä uudelleen työn eri vaiheissa: kun oma tutkimus etenee ja oma ajattelu sen myötä syvenee, huomaa lähteistä aivan eri asioita kuin ensimmäisellä lukukerralla.

4 Tutkijan mielikuvituksesta

Millaista on tieteellinen ajattelemine ja miten se eroaa arkiajattelusta? Hitauden, maltin ja systemaattisuuden lisäksi on syytä puhua tutkijan mielikuvituksesta. Ajatus sosiologisesta mielikuvituksesta on peräisin yhdysvaltalaisen sosiologin C. Wright Millsin klassikkoteoksesta *The Sociological Imagination* vuodelta 1959 (suom. *Sosiologinen mielikuvitus*, 2015). Sosiologian ja laajemminkin yhteiskuntatieteiden erityislaatu on, että tutkija elää osana tutkimaansa ilmiötä. Käännöstiede on sillä tavoin yhteiskuntaan kyt-

keytyvä tutkimusala, että käänntieteilijällä on usein samantyyppinen tilanne: hän tarkastelee toimintaa tai ilmiötä, joka on lähellä häntä itseään. Silloin tarvitaan sosiologista mielikuvitusta, jonka Mills määrittelee tutkijan kyvyksi suhteuttaa omat ja muiden arkielämän kokemukset laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja hahmottaa yksilölliset kokemukset ja henkilökohtaiset ongelmat osaksi yhteiskunnallisia rakenteita. Kyseessä on siis taito ottaa etäisyyttä arkitoimintaan ja arkitulkintoihin ja katsoa asioita kuin olisi niihin nähden ulkopuolinen. Koska yhteiskunnalliset ilmiöt ovat monimutkaisia, sosiologista mielikuvitusta tarvitaan myös laajempien kontekstien ja vaikutuskenttien hahmottamiseen ja kykyyn asettua toisten ihmisten asemaan. Hyvän yhteiskuntatutkimuksen tehtävä on ”rikkoa tuttuuden piiri ja opettaa meille jotakin uutta maailmasta” (Suoranta & Pyyhtinen 2021, 55). Mielikuvituksen ohella tarvitaan myös mahdollisuudentajua, kykyä ajatella maailma toisin ja toisenlaiseksi (mp.).

Käänntieteessä yksi selkeä esimerkki sosiologisesta mielikuvituksesta on Kristiina Abdallahin väitöstutkimus (2012). Prosessi lähti liikkeelle tutkijan omista epärealiteiden kokemuksista av-kääntämisen parissa (Abdallah 2003), jatkui muiden kääntäjien vastaavien kokemusten kartoittamiseen haastatteluin ja johti lopulta uuteen verkostomallisen kääntötoiminnan mallintamiseen ja siitä syntyvien vaikutusketjujen havaitsemiseen. Abdallahin työhön kohdistui välittömästi laajaa kansainvälistä kiinnostusta. Väitöskirjassa esitetty rakenteellinen selitysmalli auttoi niin tutkijoita kuin alan ammattilaisiakin jäsentämään ja ymmärtämään vaikeuksia, joita lukuisat yksittäiset kääntäjät olivat kansainvälisen kääntötoiminnan rakennemuutoksen kourissa kohdanneet. Tutkimuksen keinoin noustiin yksityisestä turhautumisesta julkiselle ja yhteiskuntapoliittiselle tasolle.

Monet opinnäytteet saavat alkunsa vastaavanlaisesta turhautumisesta johonkin huonoon asiantilaan, halusta puolustaa jotakin haavoittuvaa ryhmää tai innostuksesta jonkin asian puolesta. Se on oikein hyvä, sillä silloin tekijä on motivoitunut ja jaksaa puurtaa työn parissa. Tämän tyyppistä aktivistista tutkimusta on käänntieteessä ollut aina, ja tällä hetkellä se on vahvassa nousussa kautta ihmistieteiden (ks. esim. Ryynänen & Rannikko 2021). Erilaiset ihmiskunnan suuret haasteet ja kulttuuriset ristiriidat puhuttelevat nuoria tutkijoilta, jotka haluavat muuttaa maailmaa. Tutkimuksessa maailmaa ei kuitenkaan muuteta suoran toiminnan tyyliin, vaan ottamalla käyttöön sekä Millsin ehdottamat keinot että tutkimuksen perinteiset hyveet. Vaikuttava tutkimus on vastaansanomattominta silloin, kun sen argumentit perustuvat huolelliseen ja lahjomattomaan analyysiin ja tutkimusnäytön harkittuun arviointiin. Usein siinä tarvitaan etäännyttä pari askelta omakohvaisuudesta ja sydänverellä kirjoitetun opinnäytetyön maailmasta viileän analyysin suuntaan – sydämen paloa sammuttamatta.

Käänntieteessä myös läheisyys tutkittavan alan ammattikenttään voi tuottaa painetta tietyn tyyppisten tulosten suuntaan, etenkin jos itse olet jo toinen jalka työelämässä ja tutkit itsellesi läheistä työelämän piirrettä. Aina tutkimustulokset eivät kuitenkaan ole alan toimijoiden näkemysten mukaisia, ja tutkijalla on oltava rohkeutta esittää rehellisesti se,

mitä aineistosta ilmenee, vaikka se horjuttaisi kentän vallitsevia käsityksiä. Tärkeää on myös tunnistaa, että tutkimuksessakin on muoti-ilmiönsä: trendikkäät metodinsa, suosikkiteoriaansa ja valmiiksi pureskellut vastauksensa suosituimpiin kysymyksiin. Kulloinkin vallitsevaa normaalitiedettä, tutkimusalan senhetkistä dogmaa, ei opinnäytetyön tekijän tarvitse lähteä uhmaamaan, mutta siihenkin voi olla hyvä ottaa kriittistä etäisyyttä.

5 Tieteellisen tekstin laadusta

Tiede on sanallistettua tietoa. Ihmistieteiden aineistot ovat usein kirjoitettua tekstiä ja (tekstiksi litteroitua) puhetta, ja myös muiden modaliteettien kuvaukset ja tulkinnat yleensä verbalisoidaan tutkimus*kirjallisuudessa*. Vaikka tätä sanojen ylivaltaa on kasvavasti kritisoitu ja vaikka tietämisen kokemuksellisuus, tilanteisuus ja kehollisuus on yhä paremmin tunnistettu, lopulta tutkimustieto kuitenkin materiaalistuu teksteiksi.

Tieteellinen tieto on tieteellistä vasta kun teksti on vertaisarvioitu ja julkaistu. Silloin se tulee osaksi tieteenalan yhteistä tietämisen kokonaisjoukkoa. Opinnäytetyöt liittyvät omalla tavallaan tähän joukkoon sitten, kun ne on arvioitu ja hyväksytyt. Kandidaatintutkielman tyypillinen jatkokäyttö on se, että tekijä itse jatkaa samasta aihepiiristä, saman teoriapohjan parissa tai samaa menetelmää soveltaen pro graduun; pro gradu -tutkielmat ovat hyvinkin usein pohjana uusille graduille, ja joskus myös ammattitutkijat käyttävät niitä lähteenään. On siis virhe ajatella, että ketään ei kiinnosta sinun gradusi. Voi hyvinkin kiinnostaa!

Opinnäytetyötkin on kuitenkin ensin kirjoitettava, ja tieteellinen kirjoittaminen on olennainen tutkijan taito. Tieteellisen tiedon hyveet kuten tutkimuksen systemaattisuus ja analyysin malti tulee saada näkyviin myös tekstissä, samoin metodinen epäily. Työkaluna on silloin rehellisyys ja läpinäkyvyys. Tutkimusraportissa hankalien asioiden peittely ei ole hyve. Päinvastoin. Tärkeää on mahdollisimman todenmukainen raportointi, jonka avulla lukija pystyy arvioimaan, miten tukeva olkapää uudesta tutkimustiedosta on syntynyt seuraavalle samaan suuntaan kiipeävälle.

Tekstilajin konventionaalisuus tukee opinnäytetyön kirjoittajaa, eikä annetusta peruskenteestä hevin kannata poiketa. Valmis sisällysluettelohahmotelma auttaa jäsentämään kirjoittamista, kun sen myötä voi hahmottaa tekstin laatikoina, joihin on tarkoitus kirjoittaa tietäntyyppisiä asioita. Samalla tavoin toimivat myös tieteelliset artikkelit. Vaikka humanistisissa tieteissä harjoitetaan myös esseistisiä kirjoitustapoja, on tyypillinen artikkelirakenne käytännössä sama kuin kandidaatintutkielman tai pro gradun rakenne: perustelut ja johdanto, teoreettinen viitekehys, aineiston ja sen käsittelyn eli menetelmän esittely, aineiston analyysin keskeisten tulosten raportointi sekä johtopäätökset ja onnistumisen arviointi. Tällainen rakenne on niin akateemiselle kirjoittajalle kuin akateemiselle lukijallekin tuttu ja selkeä.

Raportointimalli on linjakas mutta tutkimusprosessi useimmiten ei. Mikään tutkimuksen käänne, epämukavakaan, ei kuitenkaan yleensä ole opinnäytetyön valmistumisen kannalta katastrofi. On normaalia, että tutkimuksessa tulee yllätyksiä. Niitä voivat olla aineistonhankinnan hankaluudet, matkan varrella huomautetut lähtöasetelman vinoumat, olemassa olevan teoriataustan paljastuminen reikäiseksi ja analyysitaitojen riittämättömyys. Olenaista on, että kaikki merkittävät heikkoudet tuodaan esiin raportoinnissa. Siihen on tieteellisessä tekstissä olemassa omat konventionaaliset paikkansakin juuri siksi, että jokaiseen tutkimusasetelmaan sisältyy myös puutteita ja rajoituksia. Kun katsotaan asioita tietystä näkökulmasta, toiset näkökulmat jäävät sivuun. Kun käytetään jotakin tiettyä menetelmää, ei sovelleta toisenlaista. Jos valitaan määrällinen ote, ei voida kontekstualisoida laveasti, ja jos valitaan laadullinen menetelmä, ei voida tehdä yleistyksiä. Opinnäytetyön loppuluvussa suorastaan odotetaan, että kykenet katsomaan valmistunutta tutkimusprosessia kriittisesti ja tunnistamaan, missä olisi ollut parantamisen varaa. Ja kun käytät muiden tekemää tutkimusta omasi rakentamiseen, lue huolella kaikki niihin kirjoitetut epävarmuustekijät, jotta rakenna omaasi liian luottavaisesti aiemman tutkimuksen päälle tavoilla, joista tutkija itse on nimenomaan varoittanut.

6 Opinnäytetyön tekijä osana tutkimusyhteisöä

Tutkimuksen tekeminen on keskustelua niin aiemman tutkimuksen kuin oman aineiston kanssa, ja julkaisuvaiheessa lisäksi myös vertaisarvioinnin tekijöiden ja toimittajien kanssa. Keskustelu aiemman tutkimuksen kanssa tapahtuu tekstissä, ja siihen liittyy olennainen tieteellisen kirjoittamisen taito: viittaaminen. Ensimmäistä akateemista tekstiään kirjoittava voi pitää viittaustekniikkaa vain jokseenkin ärsyttävänä teknisluonteisena taitona, mutta se on pohjimmiltaan tutkimuseettinen työkalu. Sen avulla kirjoittaja näyttää ja alistaa arvioinnille tekemänsä valinnat: minkä tekstien kanssa hän on katsonut tarpeelliseksi keskustella ja millaisia tulkintoja hän on tehnyt. Mikä tärkeintä, kirjoittaja osoittaa viittaustekniikan avulla myös ne tekstinkohdat, jotka ovat hänen omia ajatuksiaan, havaintojaan ja päätelmiään.

Usein mukana on analyysin ja kirjoittamisen eri vaiheissa myös muita tutkijoita, ja kollegiaalinen pohdinta vie yleensä aina pidemmälle kuin erakkomainen puurtaminen. Opinnäytetyön tekijöiden lähin kanssatutkijoiden verkosto ovat ohjaajan ohella muut seminaariryhmäläiset ja samaan aikaan omia opinnäytetöitään tekevät ystävät ja opiskelutoverit samalta tai eri alalta. Kannustan aina seminaarilaisia ryhmäytymään, sopimaan kirjoitustreffejä ja kommentoimaan tekstiversioita vastavuoroisesti.

Tutkielman tekijänä olet osa tiedeyhteisöä, säie tiedon kollektiivisessa kartuttamis- ja korjaamisprosessissa. Siinä roolissa sinulla on lupa ja tilanteen niin vaatiessa jopa liki velvollisuus kriittisestikin kommentoida, jos aiemmasta kirjallisuudesta paljastuu puut-

teita tai menetelmän soveltaminen ei omassa aineistossasi onnistu. Tällainen kommentaari on osa tieteellisen työn jatkuvaa korjaavuutta, ja samalla tavoin myös oma tutkielmasi asetetaan valmistuessaan arvioinnille alttiiksi. Tutkimuskirjallisuudessa näkee toisinaan hyvin karuja, jopa ilkeitä kritiikkejä. Aina on hyvä muistaa, että kirjoittaja, joka on itselle vain nimi paperilla, on oikea ihminen, joka on tehnyt parhaansa. Kriittisen palautteen lempeä antaminen on taitolaji.

Opinnäytetyöltä ei odoteta tieteellisten läpimurtojen tekemistä. Kandidaatintutkielmassa tarkoitus on ennen kaikkea harjoitella tieteellisen tiedon tuottamista ja siitä raportoimista, ja pro gradu -työssäkin keskiössä on oppineisuuden ja tutkimustaitojen osoittaminen. Hyvin onnistunut gradu tuottaa kuitenkin usein uutta tietoa, joka ansaitsee tulla tiedeyhteisön tietoon muutoinkin kuin tutkielmatiedostossa. Jotkut ovatkin päätyneet kirjoittamaan gradun pohjalta artikkelin tieteelliseen aikakausjulkaisuun (esim. Haapaniemi & Laaksonen 2019; Hokkanen 2012) tai ammattilehteen (esim. Makkonen 2023), tai pitämään esitelmän kääntämisen ja tulkkauksen vuosittaisessa KäTu-symposiumissa (esim. Bathurst 2023).

Perustutkintovaiheen opinnäytteiden yksi tehtävä on valmistaa tulevaa maisteria etenevään tutkijanuralla. Opinnäytteistä korkein on tohtorinväitöskirja, johon vuosittain aina jotkut lähtevät tähtäämään. Silloin on erityisen hyvä ajatus hyödyntää gradu myös tieteellisen julkaisun muodossa. Jos jatkat saman aiheen parissa, se voi olla artikkeliväitöskirjasi ensimmäinen artikkeli, kuten edellä mainitsemani artikkelit olivat, tai sillä voi osoittaa yleisiä tieteellisiä valmiuksia siinä vaiheessa, kun väitöskirjatyö on vasta alkuvaiheessa.

7 Lopuksi

Tieteellisen tiedon tuottaminen on prosessi. Se vaatii tekijältään uteliaisuutta ja ajattelun joustavuutta mutta myös kurinalaisuutta ja valmiutta hitaaseen ajatteluun. Tutkimus on olemassa vasta kun se on julkistettu ja muiden arvioitavissa. Siksi tieteellisen tiedon tuottaminen on myös tieteellistä kirjoittamista. Monet tutkijat jakavat kokemuksen, että vasta kirjoittaessaan ymmärtää itsekin, mitä aiheesta ajattelee. Koska tieteellinen ajatteleminen on hidas prosessi, myös kirjoittaminen on yleensä hidas prosessi, ja tekstin kypsymiselle pitää antaa aikaa. Siksikin se kannattaa aloittaa hyvin varhaisessa vaiheessa. Eli viimeistään nyt.

Lisää aiheesta

Kiikeri, Mika & Ylikoski, Petri 2007. *Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus.

Laaksovirta, Tuula H. 1983. Tieteellinen ajattelu – arki ajattelu. *Kirjastotiede ja informaatiikka* 2:1. 11–18.

Lähteet

- Abdallah, Kristiina 2003. Tekstittämisen laatu ja digiaika; uhkatekijöitä ja ratkaisuja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Abdallah, Kristiina 2012. *Translators in production networks. Reflections on agency, quality and ethics*. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Bathurst, Elisa 2023. Käyttäjäkeskeinen Uusi Testamentti: UT2020-käännöksen heuristinen arviointi. Esitelmä Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumissa, Turku 14.4.2023.
- Haapaniemi, Riku & Laaksonen, Emma 2019. The materiality of music: interplay of lyrics and melody in song translation. *Translation Matters* 1:2. 62–75.
- Hokkanen, Sari 2012. Simultaneous Church Interpreting as Service. *The Translator* 18:2. 291–309.
- Kahneman, Daniel 2011. *Thinking, Fast and Slow*. Lontoo: Penguin.
- Kuhn, Thomas S. (1962) 1995. *Tieteellisten vallankumousten rakenne*. Suom. Kimmo Pietiläinen. Helsinki: Art House.
- Makkonen, Tomi 2023. Kääntäjien tietoteknisistä taidoista ja jälkieditoinnista. *Kääntäjä – Översättaren* 3/2023. 12–13.
- Mills, C. Wright 1959/2015. *Sosiologinen mielikuvitus*. Suom. Antti Karisto, Esa Kontinen, Pentti Takala & Hannu Uusitalo. Helsinki: Gaudeamus.
- Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.) 2021. *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Snell-Hornby, Mary 2006. *The Turns of Translation Studies. New paradigms or shifting viewpoints*. Amsterdam: John Benjamins.
- Suoranta, Juha & Pyyhtinen, Olli 2021. Kaunokirjallisuuden käyttö yhteiskuntatutkimuksessa. Teoksessa: Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.) *Tutkiva mielikuvitus. Luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus. 33–56.

Kandi ja gradu: olemus, rakenne ja työn kulku

Arja Nurmi

Tutkielman perimmäinen tarkoitus ei ole mullistaa tieteenalaa uusilla tutkimustuloksilla vaan osoittaa, että opiskelija on sisäistänyt tieteenalalle ominaisen tavan tarkastella maailmaa tutkimuksellisin keinoin. Keskeinen tavoite on rajata sopivan kokoinen aihe ja aineisto ja sitten rakentaa tutkimusasetelma ja toteuttaa se.

1 Miten laajasta työstä on kysymys?

Kandi voi yleisessä kielenkäytössä tarkoittaa kahta asiaa. Toisaalta sitä käytetään lyhyempänä nimityksenä kandidaatintutkinnosta, toisaalta tutkintoon kuuluvasta kandidaatin-tutkielmasta. Tässä tekstissä kandilla tarkoitetaan nimenomaan tutkielmaa eli opinnäytettä. Gradu taas on lyhenne pro gradu -tutkielmasta, joka tarkoittaa latinaksi '(oppi)arvon saavuttamiseksi' (Pitkäranta 2009 s.v. *gradus*). Gradu on osa maisterin tutkintoa, ja suorittamalla tutkinto saadaan maisterin oppiarvo.

Kandi on pienimuotoinen itsenäinen tutkimus omalla tieteenalalla, gradu puolestaan sitä jonkin verran laajempi mutta kuitenkin edelleen varsin rajallinen tutkimus. Vaikka viitataan kirjoituksessani nimenomaan käännöstieteellisiin opintoihin kuuluvien tai niihin johtavien tutkinto-ohjelmien ja opintosuuntien kuvailuihin kandidaatintutkielmasta ja pro gradu -tutkielmasta (HYb; ISYb; TUNib; TYb), monet keskeiset havainnot sopivat kandiin ja graduun yleisemminkin. Päädyin myös valitsemaan avuksi englannin kääntämisen opintoihin liittyvät kandin ja gradun kuvaukset silloin, kun eri yliopistoissa oli erilaisia tapoja järjestää kandi tai gradu osaksi tutkinto-ohjelmaa. Eri kielten opintoihin liittyvät tutkielmat eivät ole luonteeltaan kovinkaan erilaisia, joten tässä kerrottua voi käyttää oman tekemisen tukena.

Kandidaatintutkielma ei ole kovinkaan laaja: eri yliopistoissa annetaan kandin ohjepituudeksi 5000–7000 sanaa. Eri kielillä kirjoittaessa sanamäärä tietenkin vaihtelee, mutta tyyppillinen pituus on noin 15–20 sivua sivuasetuksista riippuen. Sanamäärään eivät sisälly kansilehti, tiivistelmä(t), lähdeluettelo tai mahdolliset liitteet. Oma ohjaaja antaa aina tarkemmat ohjeet pituudesta ja erilaisista ulkoisista seikoista, joita ovat esimerkiksi kansilehtimallit, tiivistelmä, lähdeluettelon tyyli ja sivuasetukset marginaaleineen. Kandin mita kertoo siitä, että tarkoitus on keskittyä varsin pieneen tutkimuskysymykseen.

Gradu on kandidaatintutkielmaa laajempi, ja sen pituudeksi ohjeistetaan tämän oppaan kirjoitushetkellä 50–75 sivua (ISYb; TUNib), Turun yliopistossa jopa 37–56 sivua (TYb). Tutkielman pituus sanamääränä on minimissään noin 14 000 sanaa suomeksi tai 16 000 sanaa englanniksi (ISYb). Merkkeinä ilmaistuna Turun maisteriohjelman graduissa on 90 000–135 000 merkkiä ilman välilyöntejä (TYb). Kuten näistä kuvauksista voi nähdä, eri yliopistot ovat ottaneet hieman erilaisen näkemyksen gradun pituuteen, vaikka kaikilla onkin tavoitteena 30 opintopisteen työmäärä. Tärkeämpää kuin tarkat sivu-, sanat tai merkkimäärät on kuitenkin gradun sisältö. Sen pitää sisältää kaikki oman tutkimuksen kannalta tärkeät elementit. Jos gradun mittakaavaa vertaa julkaistuun tutkimukseen, yksi erinomainen gradu vastaa sisällöltään yhtä tieteellistä artikkelia (noin 15–20 sivua).

2 Tutkielman olemus

Perusluonteeltaan kandi ja gradu ovat opinnäytteitä. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkielman perimmäinen tarkoitus ei ole mullistaa tieteenalaa uusilla tutkimustuloksilla vaan osoittaa, että opiskelija on sisäistänyt tieteenalalle ominaisen tavan tarkastella maailmaa tutkimuksellisin keinoin. Keskeinen tavoite on rajata sopivan kokoinen aihe ja aineisto ja sitten rakentaa tutkimusasetelma ja toteuttaa se. Varsinainen kandi tai gradu on raportti tehdystä tutkimuksesta. Tieteelliseen työhön kuuluu eri osa-alueita, kuten kyky kirjoittaa tieteellistä tekstiä (ISYa; TUNia; TYa) ja viittauskäytäntöjen osaaminen (TUNia). Yksi tieteellisen tekstin keskeisistä osatekijöistä on argumentointi (ISYa), eli omia johtopäätöksiä tulee pystyä perustelemaan (HYa). On tärkeää osata perustella väitteensä, koska sen avulla osoitetaan oma kyky lähestyä maailmaa tutkijana.

Tyypillinen kandidaatintutkielma on empiirinen tutkimus (TYa), jossa analysoidaan jotakin aineistoa tutkimuskirjallisuudesta löytyvien menetelmien ja teorioiden avulla. Toisena mahdollisuutena on teoreettisesti suuntautunut kandi, esimerkiksi käsiteanalyysi tai katsaustutkielma (ks. tämän oppaan luku Teoreettinen opinnäytetyö), mutta silloin kirjoittajan täytyy olla valmis lukemaan tutkimuskirjallisuutta laveasti ja sisäistämään erilaisia näkökulmia käsiteltävään aiheeseen. Empiirinen tutkimus on usein helpompi toteuttaa ensimmäisenä itsenäisenä askeleena tutkimuksen maailmassa: siinä on paljon konkreettisia vaiheittain eteneviä tehtäviä, joita on helppo saada valmiiksi.

Usein myös gradu on empiirinen tutkimus, jossa tarkastellaan kääntämistä tai tulkkausta prosessina tai prosessien tuotoksia (eli käännöksiä tai tulkkaustallenteita) aikaisemman tutkimuksen antamien analyttisten mallien avulla. Gradussa voi kandia helpommin tarttua kääntämisen sosiologiaan liittyviin aiheisiin, joiden tutkimuksessa tarvitaan usein kyselyitä, haastatteluita tai havainnointia. Gradussa on laajuuden vuoksi kandia helpompaa toteuttaa myös terminologinen työ, jossa tutkitaan jonkin alan käsitteitä ja niihin liittyviä termejä kahdessa kielessä (HYb; ks. myös tämän oppaan luku Terminologinen tutkimus). Helsingin yliopistossa mainitaan yhtenä mahdollisuutena tehdä käännöstudkielma (HYb),

joka on laajahko käännoimeksianto, mutta se ei ole kaikissa yliopistoissa mahdollista. Ohjaajaltasi saat aina ajantasaisen tiedon siitä, mitkä ovat sallittuja opinnäytteen muotoja.

Tutkimustyön kuluessa käydään jatkuvaa vuoropuhelua aikaisemman tutkimuksen ja omasta aineistosta löytyvien asioiden välillä, ja siksi kannattaakin lukea teoriaa ja analysoida aineistoa rinnakkain. Teoria auttaa näkemään aineistosta uusia asioita, ja aineistosta löytyvät ilmiöt auttavat lukemaan teoriaa uusin silmin (ks. tämän oppaan luku Teoria ja sen tehtävät opinnäytteessä). Opinnäytteen koko ohjaa valitsemaan riittävän määrän aineistoa ja taustakirjallisuutta. Kandissa ei voida perehtyä asioihin yhtä laajasti ja monipuolisesti kuin gradussa, ja myös aineiston määrä on pienempi. Tutkimuksen työstämisen prosessi on kuitenkin sama, eli molemmissa opinnäytteissä luetaan tutkimuskirjallisuutta, tehdään siitä muistiinpanoja ja sitten kirjoitetaan muistiinpanojen pohjalta omaa tekstiä. Oma muistiinpanotekniikka kannattaa miettiä heti aluksi, niin että esimerkiksi lähteisiin viittaamisessa tarvittavat sivunumerot ovat helposti saatavilla.

Tutkielman teossa on eri vaiheita: aiheen, aineiston ja menetelmän valinta ja rajaaminen, tiedonhankinta, analyysi ja tulosten tulkinta (HYa; TUNia; TYa). Tutkielmassa on tyypillisesti yksi laajempi tutkimusongelma ja sitä täsmentäviä konkreettisempia tutkimuskysymyksiä. Kysymykset täytyy osata muotoilla niin, että niihin voi myös vastata kandissa tai gradussa esitellyn tutkimuksen avulla. Laajempi tutkimuskysymys voisi olla vaikkapa se, miten laulujen dubbaus toimii jossain elokuvassa. Sitä tarkentavat tutkimuskysymykset keskittyvät sitten esimerkiksi laulujen kääntämisen erityispiirteisiin: laulettavuus, laulun yhteys elokuvan samanaikaiseen visuaaliseen viestiin, kulttuurisidonnaisien käsitteiden ja ilmaisujen kääntäminen, laulun rooli elokuvan hahmojen kuvailussa tai juonen kuljettamisessa. Näistä kandissa ei ole mahdollista keskittyä kaikkiin, vaan kirjoittajan täytyy täsmentää oma fokuksensa. Jos elokuvan laulut ovat tärkeitä henkilöhahmojen karakterisaatiossa, silloin lienee järkevää keskittyä siihen. Jos taas laulut toimivat erityisen kiinteästi sidoksissa kuvan tapahtumiin, on hyvä pyrkiä löytämään keinot tämän yhteyden analysointiin. Gradussa on mahdollista tuoda hieman useampi lähestymistapa mukaan, mutta silti täytyy olla tarkkana, että tutkielmasta muodostuu yhtenäinen kokonaisuus.

Tutkielmassa käytetyt käsitteet täytyy määritellä huolellisesti, ja niitä pitää soveltaa johdonmukaisesti (HYa; TUNia; ks. myös tämän oppaan luku Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa). Käsitteitä ei kuitenkaan kannata olla liian paljon, vaan on hyvä miettiä, mitkä ovat tärkeimmät asiat. Jos kandin aiheena on vaikkapa verkkosivujen käännoisten saavutettavuus, silloin saavutettavuus on yksi käsitteistä, jotka täytyy määritellä. Verkkosivu ei sen sijaan ole tyypillisesti sellainen käsite, jonka määrittelyyn kannattaa paneutua. Usein myöskään kääntämisen määritelmää ei tarvita kandissa, jollei sitten tarkoituksena ole perustella, miksi jokin tietty tekstin tuottamisen tapa voidaan määritellä kääntämiseksi, vaikka näin muodostuneilla teksteillä ei esimerkiksi ole tunnistettavaa lähtötekstiä.

Gradussa myös tällaiset teoreettisesti haastavammat vaihtoehdot ovat tavallisempia, mutta eivät välttämättömiä.

Tutkielman kirjoittajan täytyy hallita laajojakin aineistokokonaisuuksia ja osata arvioida löytyneitä lähteitä kriittisesti (ISYa). Aineistoa täytyy osata analysoida johdonmukaisesti ja läpinäkyvästi eli niin, että valmiin tutkielman lukija tietää, miten analyysi on tehty. Analyysi täytyy siis myös raportoida systemaattisesti. Aineiston laajuutta kannattaa kuitenkin miettiä tarkkaan: koska kyseessä on rajallinen tutkimus, valtavaa määrää aineistoa ei ole tarkoitus käydä läpi – eikä sellaiseen ole aikaakaan. Jos tutkit runokäännöstä, yksi runo voi hyvin riittää aineistoksi, mikäli paneudut siihen monipuolisesti. Jos tutkit romaanin käännöstä, usein on mahdollista rajata tarkasteltavaksi vain jokin osa romaanista. Aineiston rajaaminen on tarpeellista, koska sitä on mielekästä analysoida syvällisesti ja monelta kannalta mieluummin kuin pintapuolisesti ja vain yhden ominaisuuden kautta. Gradussa on yleensä mahdollista käyttää laajempaa aineistoa kuin kandissa, mutta hyvä vanha nyrkkisääntö on, että noin 200 analysoitavaa esiintymää on riittävä graduunkin.

Myös tutkimuseettiset periaatteet on tärkeää hallita. Yksi keskeinen periaate on aikaisemman tutkimuksen kunnioittaminen viittaamalla siihen asianmukaisella tavalla eli käyttämällä lainausmerkkejä, kun kyseessä on suora lainaus, ja kirjoittamalla omin sanoin ajatuksista, joita siteeratusta tutkimuskirjallisuudessa on esitetty. Toinen keskeinen tutkimuseettinen kysymys on tutkimuksen kohteiden kunnioittaminen. Tämä on erityisen tärkeää, jos tehdään esimerkiksi haastattelu- tai kyselytutkimus, jonka tutkimuskohteina on eläviä ihmisiä. Oman yliopiston sivuilla on tietoa noudatettavista eettisistä käytänteistä, ja lisätietoa tarjoavat myös TENK, Vuori (s.a.) ja Kuula-Luumi (s.a.).

3 Tutkielman rakenne

Kandin ja gradun rakenne noudattaa tyypillisen tutkimusartikkelin rakennetta. Johdannossa aihetta lähestytään laajemmasta näkökulmasta ja pohditaan myös esimerkiksi sen yhteiskunnallista merkitystä tai yhteyttä käytännön työelämään. Sen jälkeen seuraavat teoria- ja menetelmäosat, joissa käsittelyä ja näkökulmaa rajataan tarkemmin juuri kyseisen tutkimuksen kannalta oleellisiin seikkoihin. Analyysiluvussa voidaan pohtia yksittäisiäkin esimerkkejä tarkemmin, mutta sen jälkeen yhteenvedossa ja tulosten merkityksen pohdinnassa näkökulmaa taas laajennetaan. Tutkielman rakennetta voidaan siis ajatella jonkinlaisena kaksoissuppilona, joka lähtee johdannossa isommista kysymyksistä, rajaa sitten näkökulman tarkasti juuri tässä tutkielmassa tehtävään tutkimukseen ja sitä varten tarpeelliseen taustoitukseen – analyysin raportoinnissa jopa yksittäisten aineis-

Opinnäytteen osat ovat:

- johdanto
- teoriaosa
- aineiston ja menetelmän esittely
- analyysiluku
- päätelmät
- lähdeluettelo.

toesimerkkien pohdintaan – sekä lopulta päätelmissä laajentaa taas näkökulmaa ja tarkastelee tuloksia yleisemmältä kannalta. Tutkielman loppuun voidaan lisätä tarpeellisia liitteitä. Jos liitteitä lisätään, niihin tulee myös viitata tekstissä.

Johdannossa esitellään tutkielman aihe ja tutkimuskysymykset sekä annetaan perustelu sille, miksi tutkielma käsittelee juuri valittua aihetta ja valittuja kysymyksiä. Perustelut voivat olla tieteellisiä ja kuvata sitä, miten tutkittava kysymys liittyy aiempaan tutkimukseen. Perustelut voivat olla myös yhteiskunnallisia, ja esimerkiksi aiheen ajankohtaisuus voi olla syy tutkimukselle. Myös henkilökohtaisia perusteluita voi esittää, mutta niiden ei kannata liittyä vain omiin mieltymyksiin, vaan esimerkiksi oma erityisalan osaaminen voi olla sopiva henkilökohtainen syy. Leikillisenä esimerkkinä olen käyttänyt lohikäärmeitä. ”Olen aina rakastanut lohikäärmeitä” voi olla aito henkilökohtainen syy tutkia lohikäärmeitä käsittelevien tekstien kääntämistä, mutta se ei ole syy, joka ilmaistaan tutkielmassa. ”Harrastan lohikäärmeiden kasvattamista, ja siinä yhteydessä olen huomannut mielenkiintoisen kääntämiseen liittyvän ongelman” voisi olla perustelu, joka kerrotaan myös kandissa tai gradussa, koska tällöin oma kokemus on keskeinen syy sille, että tutkimusongelma on tunnistettu.

Kandin tai gradun tutkimuskysymys esitetään usein yleisellä tasolla johdannossa ja tarkennetaan konkreettiseksi esimerkiksi aineisto- ja menetelmäluvussa. Tarkat tutkimuskysymykset ovat lukijalle usein ymmärrettäviä vasta, kun hänelle on kerrottu riittävästi taustaa. Johdannossa voidaan siis kertoa, että tarkkaillaan sanaleikkien käännostrategioita jonkin tv-sarjan ruututeksteissä. Myöhemmin tarkennetaan, mitä sanaleikillä tarkoitetaan, mitä käännostrategialla tarkoitetaan ja millaista aineisto on. Sen jälkeen voidaan täsmentää esimerkiksi, että tutkitaan toisaalta niitä sanaleikkejä, joissa ei ole visuaalista komponenttia, ja toisaalta niitä, joissa sellainen on. Tällaisella vertailulla halutaan ehkä myös selvittää, onko käännostrategioissa eroa näiden kahden sanaleikkityypin välillä ja minkälaisia erot ovat. Tutkimuskysymys siis esitetään kontekstissaan, ja sen pohjustamiseksi pitää miettiä, kuinka paljon kontekstia pitää selittää, jotta lukija voi ymmärtää tutkimuskysymysten mielekkyyden.

Teoriaosassa toisaalta rakennetaan kuva siitä, mitä aiheesta jo tiedetään, ja toisaalta tarjotaan tulkintakehikko tutkimuskysymyksen käsittelylle. Vaikka tästä osasta puhutaan usein teoriana, usein on mielekkäämpää lähestyä tätä enemmänkin osuvien aikaisempien tutkimusten kautta: Miten asiaa on tutkittu aiemmin ja mitä jo tiedetään? Mitä kysymyksiä ja keskeisiä asioita nousee aikaisemmasta tutkimuksesta? Tutkimuskysymys ja tulosten laajempi tulkinta pohjustetaan näiden avulla. Näkökulmia voi olla monenlaisia, mutta usein niitä on ainakin kaksi: toinen liittyy yleensä aiheen merkitykseen ja toinen pohjustaa menetelmää. Jos halutaan esimerkiksi tutkia käännettyjen tekstien saavutettavuutta, on tarpeen kuvailla saavutettavuutta yleistasolla, kertoa, miten käännettyjen tekstien saavutettavuutta on tutkittu aiemmin, ja lopuksi esitellä, miten juuri tässä tutkimuksessa halutaan lähestyä aihetta.

Gradun tekijältä edellytetään laajempaa teoreettista lukeneisuutta kuin kandin tekijältä, ja gradun tekijän tulisikin tuntea keskeiset aiheeseen liittyvät lähteet (TUNIb). Keskeiset lähteet ovat tyypillisesti sellaisia, joihin aihepiirin tutkijat usein viittaavat. Keskeinen lähde voi olla esimerkiksi teos, jossa tutkittavan aihepiirin keskeiset käsitteet on määritelty joko ensimmäistä kertaa tai uudella tavalla. On myös teoksia – tai artikkeleita –, joissa tutkittava ilmiö on kuvattu kattavasti. Keskeisten lähteiden tunnistaminen on osa oman oppineisuuden osoittamista: oman tutkimuksen aihepiiri on otettu haltuun niin, että keskeisimmät lähteet on tunnistettu ja otettu osaksi omaa tutkimusta. Keskeisten lähteiden lisäksi voi kuitenkin käyttää monia muita lähteitä, ja mikä tahansa aikaisempi tutkimus voi olla oman näkökulman rakentamisen kannalta perusteltu. Tärkeintä on osata suhteuttaa oma gradu alan tutkimuskenttään (HYb; ISYb) ja tuoda aikaisempien tutkijoiden keskustelu näkyviin sekä lisätä siihen oma ääni.

Aineiston esittelyssä kerrotaan aineistosta ja perustellaan, miksi juuri tämä aineisto on valittu. Aineiston kuvauksen on syytä olla yksityiskohtaista, ja siinä on tärkeää kertoa esimerkiksi rajausperiaatteista. Jos aineiston valintaan liittyy esimerkiksi satunnaisotantaa, se täytyy mainita. Vaikka aineistoa on hyvä kuvata huolellisesti, kannattaa miettiä, kuinka laaja juonikuvaus on tarpeen, jos aineistona on romaani tai elokuva. Samoin esimerkiksi kirjailijan tai kääntäjän elämäkerta tai heidän muun tuotantonsa laaja kuvailu on usein tarpeetonta. Tässäkin kohdin kannattaa miettiä, mitä lukijan tarvitsee tietää, jotta hän osaa ymmärtää tehdyn tutkimuksen ja sen aineistovalinnan. Aineistoa ei liitetä opinnäytteeseen, vaan siitä annetaan vain tarvittavat viitteet, niin että lukija voi halutessaan itse käydä katsomassa julkista aineistoa. Aina aineisto ei ole julkista, mutta sen hankinnasta täytyy silti kertoa huolellisesti.

Menetelmän osalta kerrotaan valitusta menetelmästä ja sen soveltamisesta (ks. myös tämän oppaan luku Lähtötelineet: tutkimuskysymyksen, aineiston ja menetelmän valinta). Jos käytetään haastattelu- tai kyselymenetelmää, haastattelurunko tai kyselylomake liitetään usein tutkielman loppuun liitteeksi. Menetelmän valintaa kannattaa perustella huolella ja pohtia myös, mitä sen avulla jää tavoittamatta. Menetelmän yhteydessä kerrotaan myös analyysin käytännöistä: mitä aineistosta on haettu, miten eri esimerkit tai esiintymät on luokiteltu ja mihin luokittelu perustuu. Usein analyysin pohjana on jokin aikaisempi luokittelu, joka on löytynyt tutkimuskirjallisuutta lukiessa, mutta jota ei voi välttämättä soveltaa aivan sellaisenaan. Luokkia voi joutua yhdistelemään tai jättämään pois tai myös keksimään omia luokkia, kun omasta aineistosta nousee esiin tapauksia, jotka eivät sovi käytettyyn luokitteluun. Myös erilaisista rajatapauksista, joita on vaikeaa luokitella tai tulkita, pitää kertoa, ja lukijan täytyy saada tietää, miten niiden kanssa on toimittu. Analyysia tehdessä on usein hyvä käyttää esimerkiksi Excel-taulukkoa, johon esimerkkejä voi analysoida monella tavalla. Samalla voi lisätä merkintöjä kohtiin, jotka vaativat vielä miettimistä; usein koko aineiston analyysin jälkeen on helpompi hahmottaa, miten erikoistapaukset kannattaa käsitellä. Tällainen systemaattinen aineiston analyysitapa on sitten helppo raportoida opinnäytteen menetelmäosiossa.

Aineiston analyysiluvussa kerrotaan aineiston analyysin pohjalta muodostettu yleiskuva. Luvussa ei käydä aineistoa järjestyksessä läpi, vaan kerrotaan menetelmän avulla luokitelluista esimerkkiryhmistä. Luku voidaan järjestää esimerkiksi käytetyn luokittelun mukaisessa järjestyksessä, aineiston osoittamassa järjestyksessä tai vaikkapa kuvailla yleisimmät tapaukset ensin ja poikkeustapaukset lopuksi. Analyysin tulosten raportoinnissa on tärkeää käyttää esimerkkejä, joiden avulla voi havainnollistaa aineistosta löytyneitä ilmiöitä. Esimerkeissä pitää myös olla jonkinlaiset lähdeviitteet. Tästä poikkeuksena on vain haastattelu- tai kyselyaineisto, joka täytyy joskus anonymisoida vahvasti koehenkilöiden pienen määrän takia.

Analyysiluvun jälkeen tehdään usein yhteenvetoa. Yhteenveto voi olla tulosten raportoinnin päätteeksi samassa luvussa, erillisenä lukuna tai myös työn päätelmissä. Yhteenvedossa tehdään yleistyksiä analyysin perusteella ja pyritään vastaamaan tutkimuskysymyksiin mahdollisimman eksplisiittisesti. Usein siinä myös pohditaan käytetyn teorian, aineiston ja menetelmän hyviä ja huonoja puolia. Päätelmäluvussa tyypillisesti mainitaan, miten tutkimusta voisi jatkaa ja minkälaisia mahdollisia sovelluskohteita tuloksilla voisi olla. Tämä on se kohta aiemmin mainittua kaksoissuppliorakennetta, jossa näkökulmaa lavennetaan taas esimerkiksi yhteiskunnalliseen merkitykseen.

4 Tutkimuksen kulku

Tieteellistä tutkimusta tehdään menetelmällisesti. Tutkielman teossa onkin siis tärkeää myös hallita prosessi: miettiä aikataulut ja tarvittavat askeleet, tehdä suunnitelma ja työskennellä pitkäjänteisesti (ISYa; TYa). Kandin ja gradun työstämisessä on samanlaisia epävarmuuden ja stressin aiheita kuin tutkimuksessa yleensäkin, ja siksi kirjoittajan täytyy löytää keinot hallita prosessia erilaisten muutosten ja yllätystenkin osuessa kohdalle (TYa). Monet yliopistot tarjoavat erilaisia työpajoja, jotka tukevat kirjoittamista, mutta myös omien seminaarilaisten kanssa voi järjestää kirjoitustreffejä. Kirjoittaminen on tärkeää heti prosessin alusta alkaen, koska kirjoittaminen on aina myös ajattelemista. Kun huomaa, ettei osakaan kirjoittaa jotain kohtaa tekstistä, tietää, että siitä pitää vielä hankkia lisää tietoa. Yksi hyvä tapa miettiä, mitä on tekemässä, on kertoa perheenjäsenelle tai ystävälle omasta tutkielmasta ja sen vaiheesta. Kun työtään kuvailee prosessin – ja usein tieteenalan – ulkopuoliselle, joutuu pelkistämään asioita, ja tämä ajattelutyö selkiyttää asioita myös itselle.

Kandin ja gradun valmistumiseen liittyy usein myös muita pakollisia osia: useimmat yliopistot vaativat opinnäytteiden tarkastusta plagiointitunnistusjärjestelmällä, joissa voi nykyisin olla mukana myös tekoälyllä tuotetun tekstin tunnistus. Yliopistoilla voi olla omat ohjeet siitä, miten suuria kielimalleja voi käyttää tekstin tuottamiseen ja, jos se on sallittua, miten siitä pitää ilmoittaa tutkielmassa. Tutkielmaan liittyy myös tiivistelmä, joka voidaan kirjoittaa työn kirjoituskielellä, kirjoittajan koulusivistyskielellä (suomi tai

ruotsi) tai molemmilla. Tiivistelmän kielestä kullakin yliopistolla on omat ohjeensa. Opinnäytteen tiivistelmä voi toimia työn kypsyysnäytteenä, mutta joissain yliopistoissa kypsyysnäyte voi olla esseemuotoinen tentti. Kypsyysnäytteen tarkoituksena on perinteisesti ollut toisaalta varmistaa, että opiskelija on itse kirjoittanut opinnäytteensä, ja toisaalta testata, että opiskelija osaa tuottaa tieteellistä tekstiä myös koulusivistyskielellään. Graduihin voi liittyä myös lyhennelmä, joka tehdään tyypillisesti käänöstieteen opiskelijan toisella työkielellä: jos gradu on englanniksi, lyhennelmä on suomeksi tai päinvastoin (TUNib; TYb).

Koska tutkielmat julkaistaan nykyisin myös oman yliopiston julkaisualustalla (eRepo, Helda, Trepo, UTUPub), niitä voi käydä selailemassa ja löytää siten esimerkkejä siitä, miten aikaisemmat tutkielman tekijät ovat ratkoneet ongelmia, millaisia lähteitä he ovat käyttäneet ja miten he ovat analysoineet aineistoaan. Julkaiseminen tuo samalla vaatimuksen saavutettavuudesta, ja siksi esimerkiksi tekstissä oleville kuville täytyy tarjota kuvailu näkövammaisia lukijoita varten (TYb). Yliopistoilla on omat saavutettavuusohjeensa, mutta yleisiä neuvoja löytyy myös verkosta (ks. esim. Saavutettavasti s.a.). Saavutettavuus ja muut tutkielman lopulliseen muotoiluun liittyvät kysymykset kannattaa ottaa vakavasti, koska julkaistu opinnäyte on samalla oma käyntikortti paitsi tutkimuksen tekijänä myös tekstin tuottajana.

5 Lopuksi

Tutkielmaa tehdessä kannattaa miettiä omia tavoitteita. Joskus opinnäytteen tekijällä on palava intohimo tutkimukseen ja siinä tapauksessa opinnäyte, etenkin gradu, toimii myös osoituksena siitä, että haluaa jatkaa seuraavalle portaalle väitöskirjan pariin. Silloin on mielekästä panostaa vakavissaan prosessin jokaiseen osaan. Moni tutkielman tekijä ei kuitenkaan koe mielekkääksi ajatella uraa yliopistossa, vaan on valmis siirtymään työelämään opintojen jälkeen. Silloin kannattaa keskustella ohjaajan kanssa arvosanatavoitteista; on täysin sallittua suunnata esimerkiksi kohti kunniallista kolmosta, joka on sanallisessa muodossaan ”hyvä”. Kannattaa myös muistaa, että monen työnantajan näkökulmasta kyky tuottaa valmis tutkielma suunnitellussa aikataulussa on osoitus tärkeistä työelämätaidoista: aikataulutuksesta, suunnitelmallisuudesta ja projektinhallinnasta (HYb).

Kandi ja gradu sisältävät pienoiskoossa kaikki tutkimusprosessin askeleet. Työskentelyssä on parhaimmillaan mukana löytämisen riemua, mutta aina myös epätietoisuuden tuskaa. Kaikki tutkimus on lähtökohtaisesti uuden tiedon löytämistä, ja siksi tutkimuksen polku ei välttämättä ole selkeästi viitoitettu ja helppokulkuseksi laatoitettu, vaan voi olla välillä viidakkoveitsen kanssa tiheässä metsässä poukkoilua. Aina kuitenkin löytyy jotain löytämisen arvoista, kun vain jaksaa jatkaa matkaa.

Lähteet

- eRepo = Itä-Suomen yliopiston avoimien aineistojen palvelu. <https://erepo.uef.fi/?locale-attribute=fi> (Luettu 16.1.2024).
- Helda = Helsingin yliopiston avoin julkaisuarkisto. <https://helda.helsinki.fi/home> (Luettu 16.1.2024).
- HYa = Helsingin yliopisto, Kielten kandiohjelma, englannin opintosuunta, KIK-EN230 Kandidaatintutkielma (6 op). <https://studies.helsinki.fi/kurssit/opintojakso/otm-1704f2de-3bc4-4015-a7c1-0758118b4e1c?cpId=hy-lv-74> (Luettu 30.11.2023).
- HYb = Helsingin yliopisto, Kääntämisen ja tulkkauksen maisteriohjelma, TRA-Y800 Maisterintutkielma (30 op). <https://studies.helsinki.fi/kurssit/opintojakso/otm-6910f25c-7306-4060-aa0f-2738bf787bb4?cpId=hy-lv-74> (Luettu 30.11.2023).
- ISYa = Itä-Suomen yliopisto, englannin kieli ja kääntäminen (HuK), 2130711 Kandidaatintutkielma (englannin kieli ja kääntäminen), 6 op. <https://opas.peppi.uef.fi/opintojakso/2130711/80311?period=2023-2024> (Luettu 30.11.2023).
- ISYb = Itä-Suomen yliopisto, englannin kieli ja kääntäminen (FM), 2130833 Pro gradu -tutkielma (englannin kieli ja kääntäminen), 30 op. <https://opas.peppi.uef.fi/opintojakso/2130833/85073?period=2023-2024> (Luettu 30.11.2023).
- Kuula-Luumi, Arja s.a. Tutkimuslupa, suostumus, informointi ja tietosuoja. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimuseettikka/tutkimuslupa-suostumus-informointi-ja-tietosuoja/> (Luettu 5.1.2024).
- Pitkäranta, Reijo 2009. *Suomi-latina-suomi sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Saavutettavasti s.a. = Saavutettavasti.fi. Saavutettavuuskirjasto Celian tuottama ohjesivusto. <https://www.saavutettavasti.fi/> (Luettu 16.1.2024).
- TENK = Tutkimuseettinen neuvottelukunta. <https://tenk.fi/fi> (Luettu 5.1.2024).
- Trepo = Tampereen yliopiston avoin julkaisuarkisto. <https://trepo.tuni.fi/> (Luettu 16.1.2024).
- TUNiA = Tampereen yliopisto, Kielten kandidaattiohjelma, KIE.KA.220 Kandidaattiseminaari ja kandidaatintutkielma, 10 op. <https://www.tuni.fi/opiskelijanopas/opintotiedot/opintojaksot/otm-c88e3a2b-1d0d-4aea-b055-60efb212b3b7?year=2023> (Luettu 30.11.2023).
- TUNiB = Tampereen yliopisto, Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriohjelma, MVK.MY.420 Pro gradu -tutkielma, 30 op. <https://www.tuni.fi/fi/opiskelijanopas/opintotiedot/opintojaksot/uta-ykoodi-35968?year=2023> (Luettu 30.11.2023).
- TYa = Turun yliopisto, Kielten tutkinto-ohjelma, englannin kieli, ENGL2011 Proseminaari ja kandidaatintutkielma, englannin kieli, 10 op. <https://opas.peppi.utu.fi/fi/opintojakso/ENGL2011/6092?period=2022-2024> (Luettu 30.11.2023).
- TYb = Turun yliopisto, Monikielisen käännösviestinnän tutkinto-ohjelma, ENGL4116 Pro gradu -tutkielma, englannin kieli, 30 op. <https://opas.peppi.utu.fi/fi/opintojakso/ENGL4116/5218?period=2022-2024> (Luettu 30.11.2023).

UTUPub = Turun yliopiston avoin julkaisuarkisto. <https://www.utupub.fi/> (Luettu 16.1.2024).

Vuori, Jaana s.a. Tutkimusetiikka ihmistieteissä. Teoksessa Vuori, Jaana (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkösikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimusetiikka-ihmistieteissa/> (Luettu 5.1.2024).

Lähtötelineet: tutkimuskysymyksen, aineiston ja menetelmän valinta

Sari Hokkanen ja Eliisa Pitkäsalo

1 Hyvä startti opinnäytetyölle

Kun olet opinnäytetyön aloittamisen äärellä, sinulla on ehkä mielessäsi jokin aihe, joka sinua kiinnostaa ja jota voisit tutkia. Se voi olla joko yleisemmin vaikkapa av-kääntäminen tai tarkemmin jokin tietty elokuva tai sarja tai vielä spesifimmin jokin tietty kääntämiseen liittyvä ilmiö kyseisessä sarjassa. Nämä ovat kaikki hyviä lähtökohtia (ja jos et ole vielä keksinyt aihetta, kannattaa silmäillä tämän oppaan osion II lukuja, selailta aiemmin tehtyjä kandeja tai graduja tai jutella oman opinnäytetyöohjaajan kanssa sinulle sopivasta aiheesta). Aihevalintaan kietoutuu kuitenkin kolme oleellista valintaa, jotka jokaisessa tutkimuksessa tulee tehdä:

1. Mikä on tutkimuskysymykseni?
2. Mitä aineistoa tarkastelen, jotta voin vastata tutkimuskysymykseeni?
3. Millä menetelmällä tarkastelen aineistoa, jotta voin vastata tutkimuskysymykseeni?

Näitä kolmea valintaa kutsumme tässä luvussa tutkimuksen lähtötelineiksi. Mitä tukevampi olo niiden kanssa on ennen urakkaan ryhtymistä, sitä vaivattomammin työ etenee. Samoissa lähtötelineissä on muitakin tärkeitä valintoja, kuten työn keskeiset käsitteet (ks. tämän oppaan luku Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa) ja teoreettinen viitekehys (ks. tämän oppaan luku Teoria ja sen tehtävät opinnäytteessä), jotka liittyvät myös oleellisesti tutkimuskysymyksen, menetelmän ja aineiston valintaan.

Tämän luvun tarkoitus on antaa yleinen kuva siitä, mitä pitää tietää tutkimuskysymyksen, menetelmän ja aineiston valinnasta heti työn alkumetreillä, niin että ne muodostavat järkevän tutkimusasetelman. Samaa aihetta käsitellään tai ainakin sivutaan lähes kaikissa muissakin tämän oppaan luvuissa, sillä kyse on tosiaankin tutkimuksen tekemisen perusasioista. Esimerkiksi osion II luvuista löydät esimerkkejä siitä, miten näihin kolmeen kysymykseen voi vastata erilaisia käännytieteellisiä aihepiirejä käsittelevissä tutkimuksissa, kun taas osiossa III paneudutaan erilaisiin menetelmiin ja käännytieteellisten ilmiöiden lähestymistapoihin.

2 Tutkimuskysymys

Tutkimuksen alkuvaiheessa mietitään aina paitsi tutkimuksen aihetta ja aineistoa, myös sitä, mitä oikeastaan halutaan tutkia ja millaisiin kysymyksiin etsitään vastauksia. Tutkimuskysymystä ei kuitenkaan ole mahdollista muotoilla ennen kuin on selvää, mitä menetelmää käytetään ja mikä on tutkimusaineisto. Tutkimuskysymys tarkentuu tai jopa muuttuu usein vielä tutkimuksen aikana ja opinnäytettä kirjoitettaessa. Saatat muokata sitä vielä aivan opinnäytteen tekemisen loppumetreilläkin, kun palaat viimeistelemään johdantoa.

Tutkimuskysymys kertoo usein myös siitä, miten laaja tutkimuksesi on. Siksi onkin tärkeää miettiä, millaiseen kysymykseen vastaaminen tuottaa sopivan laajuisen opinnäytteen. Usein tutkimuskysymyksiä on kaksi tai joskus jopa kolme, jos ne ovat pienempiä ja spesifimpiä kysymyksiä. Jos tutkimuskysymyksiä on useampi kuin yksi, niiden täytyy liittyä kiinteästi yhteen, jotta tuloksena ei ole opinnäyte, jossa on kaksi erilliseltä tuntuva tavoitetta. Tutkimuskysymys pitäisi muotoilla niin, että se on mahdollista ymmärtää itsenäisenä kysymyksenä, irrallaan ympäröivästä tekstistä. Esimerkiksi on hyvä mainita lyhyesti, minkä aineiston perusteella päätelmiä tehdään, jotta ei tule vahingossa esittäneeksi liian laajaa kysymystä.

Pidä tutkimuskysymys kirkkaana mielessä koko tutkimuksen ajan, jotta työn suunta säilyy sen mukaisena. Kirjoita se vaikka lapulle ja teippaa näytön laitaan. Varmista, että analyysisi vastaa juuri tähän kysymykseen, ja että kerrot vastaukset selkeästi analyysin loppuksi.

3 Menetelmä ja aineisto

3.1 Mitä menetelmä tarkoittaa?

Menetelmä eli metodi tarkoittaa niitä asioita, joita tutkimusaineistolle tehdään, jotta voidaan vastata asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Lähes kaikissa tieteellisissä tutkimuksissa on jokin menetelmä, vaikka sitä ei aina välttämättä nimetä tai kuvata kovin tarkasti. Poikkeuksen muodostavat lähinnä puhtaasti teoreettiset julkaisut, joissa esitellään vaikkapa uusi tapa käsitteellistää jokin ilmiö. Tällaiset tutkimukset perustuvat yleensä tutkijan pitkäaikaiseen kokemukseen jonkin aiheen tarkastelussa. Opinnäytteinä tehtävissä teoreettisissa tutkimuksissa sen sijaan yleensä on jokin menetelmä – kyseessä on silloin esimerkiksi kirjallisuuskatsaus, jossa analysoitava aineisto koostetaan jo julkaistuista tutkimuksista (ks. lisää tämän oppaan luvusta Teoreettinen opinnäytetyö).

Menetelmien huolellisella kuvauksella osoitetaan, että tutkimus on luotettava. Tutkielmassa tulee kuvailla yksityiskohtaisesti, mitä asioita tehtiin, missä järjestyksessä ja millä perusteilla, kun koostettiin jonkinlainen aineisto ja kun sitä analysoitiin. Tämä on tärkeää,

koska opinnäytteisiin ei ole tapana liittää koko aineistoa tai tekijän siitä tekemää koko analyysia. Pikemminkin menetelmän kuvauksella ja analyysivaiheessa tehtyjen tulkintojen perusteluilla on tarkoitus vakuuttaa lukija siitä, että tehdyt päätelmät ovat loogisia ja uskottavia.

Usein myös sanotaan, että tarkka menetelmäkuvaus on tärkeää siksi, että sen perusteella jonkun toisen tutkijan pitäisi pystyä toistamaan eli replikoimaan tehty tutkimus. Toistettavuuden ideaali ei kuitenkaan sovellu sellaisiin laadullisiin tutkimusasetelmiin, jotka nojaavat vahvasti tutkijan omaan tulkintaan – erilaisista positioista käsin eri ihmiset tekevät erilaisia havaintoja ja päätelmiä, myös tutkimuksessa. Vaikka tavoitteena ei siis olisikaan tutkimuksen toistettavuus, opinnäytetyön lukijalle täytyy antaa selkeä selostus siitä, millaiseen aineiston käsittelyyn ja tulkintaan tutkimuksen tulokset perustuvat.

3.2 Aineiston kerääminen ja analysointi: kaksi menetelmää

Yhdessä tutkimuksessa on usein kahdenlaisia menetelmiä: on menetelmä, jolla aineistoa kerätään, ja menetelmä, jolla aineistoa analysoidaan. Molemmat on tarpeen kuvata huolellisesti opinnäytteessä. Lisäksi aineiston keräämiseen käytetty menetelmä täytyy kuvata, vaikka käyttäisikin jo olemassa olevaa aineistoa, eli aineistoa, jonka joku toinen on kerännyt aikaisemmin. Aineiston keruumenetelmän kuvaus on tyypillisesti hyvin konkreettista raportointia: montako sivua tekstiä valittiin, mitä välineitä käytettiin haastattelujen tallentamiseen ja litterointiin, mitä hakusanoja käytettiin löytämään analysoidut tutkimusjulkaisut? Konkreettisen raportoinnin lisäksi on tärkeää avata myös omaa ajatusprosessia ja kertoa lukijalle, millä perusteella aineisto koostettiin sekä mitä päätettiin jättää aineiston ulkopuolelle ja miksi. Samoin mahdolliset kompastuskohdat on tärkeää kuvata rehellisesti. Tutkielman päätäntöluvussa voi esimerkiksi pohtia lyhyesti, miten tutkimuksesta pois rajatun aineiston sisällyttäminen tutkimuksen aineistoon olisi voinut muuttaa tutkimustulosta. Tämä lisää tutkimuksen läpinäkyvyyttä ja uskottavuutta.

Aineiston analyysimenetelmä puolestaan tarkoittaa kaikkia niitä asioita, joita kerätylle aineistolle tehtiin, jotta pystyttiin vastaamaan tutkimuskysymykseen. Se voi olla jokin vakiintunut ja nimetty menetelmä (kuten vertaileva tekstianalyysi tai diskurssianalyysi) tai se voi olla kehitetty varta vasten käsillä olevaa tutkimusta varten. Sanan ”analysointi” synonyymeinä käytetään usein ”erittelyä” tai ”jäsentelyä”. Ne kuvaavat monen analyysimenetelmän ideaa: tarkoitus on jaotella aineisto sellaiseen muotoon, josta tutkijan on mahdollista tehdä päätelmiä, jotka ovat yksittäisiä esiintymiä laajempia. Tämä jaottelu voi perustua aineistosta löytyvien esiintymien lukumääriin ja tilastollisiin yhteyksiin

(määrällisissä tutkimuksissa) tai aineistosta tunnistettuihin merkityksiin ja ilmiöihin (laadullisissa tutkimuksissa). Käännöstieteellisissä opinnäytteissä käytetään sekä määrällisiä että laadullisia menetelmiä, vaikkakin laadullisia käytetään selvästi useammin. On hyvä muistaa, että jako analyysimenetelmien välillä ei ole tarkkarajainen, eikä pelkkä numeraalinen esitystapa kerro siitä, että menetelmä olisi puhtaasti määrällinen.

Lisää molemmista analyysimenetelmistä voit lukea Yhteiskuntatieteellisen tietovaraston ylläpitämästä käsikirjastosta:

- Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja (<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/>)
- Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja (<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/>).

Olipa analyysimenetelmä määrällinen tai laadullinen, siinä on usein monia eri vaiheita. Kaikki vaiheet on syytä kuvailla opinnäytteen menetelmäosiossa, mutta sen sijaan esimerkiksi analyysin tukena käytettyjä Excel-taulukoita tai miellekarttoja ei yleensä liitetä osaksi opinnäytettä, edes liitteisiin. Tehtyjen analyysien ja tulkintojen uskottavuutta ja luotettavuutta ei todisteta näillä liitteillä, vaan sitä rakennetaan tarkalla menetelmäkuvauksella ja huolellisella argumentoinnilla. Varsin usein käy myös niin, että erilaisia jaoteluja täytyy tehdä useaan kertaan, ennen kuin löytyy sellainen, joka toimii ja joka auttaa vastaamaan tutkimuskysymyksiin. Hyvä esimerkki laadullisen analyysin vaiheista ja niiden kuvauksesta löytyy tämän oppaan luvusta Kyselytutkimukset ja haastattelut, alaluvusta 3.5, jossa kuvataan konkreettisesti, miten haastatteluaineiston laadullinen analyysi etenee askel askeleelta. Sama lähestymistapa sopii mainiosti moniin muihinkin laadullisiin tutkimuksiin.

3.3 Mikä on menetelmää ja mikä on teoriaa?

Menetelmiä käsitellessä liikutaan usein yhtäältä hyvin konkreettisilla ja käytännöllisillä alueilla, toisaalta teoreettisissa ja ”tieteellisissä” asioissa. Moni opinnäytetyön tekijä saattaa kokea hankalaksi löytää omalle työlle sopiva tasapaino näiden kahden välillä. Kuinka yksityiskohtaisesti menetelmäkuvaus pitäisi kirjoittaa? Pitääkö siinä käyttää lähteitä? Jos menetelmä perustuu olemassa olevaan tutkimukseen, kuuluuko siitä kirjoittaa opinnäytteen teoriaosiossa vai menetelmäluvussa?

Vastaukset näihin kysymyksiin riippuvat tutkimusasetelman kokonaisuudesta ja tarkemmin siitä, millaista menetelmää ja teoriataustaa käytetään ja miten. Yleisesti ottaen voidaan kuitenkin sanoa, että suuret kattokäsitteet kuten diskurssi tai käännösstrategia on tarpeen käsitellä tutkielman teoriaosiossa. Siellä määritellään kyseiset käsitteet aihepiirin tutkimuksen avulla (ks. myös tämän oppaan luku Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa). Tällaiset laajat käsitteet voivat kuitenkin olla yhtä aikaa osa työn menetelmäkuvausta. Silloin tutkielman menetelmäluvussa selitetään, millä tavoin vaikkapa diskurssin tai

käännösstrategian kaltaiset käsitteet on operationalisoitu käsillä olevaa tutkimusta varten. Operationalisoinnilla tarkoitetaan sitä, miten abstrakti käsite on konkreettisesti ymmärretty käsillä olevassa tutkimuksessa.

Myös menetelmän kuvauksessa on siis usein tarpeen viitata aiempaan tutkimukseen, jolloin luvun teksti ”näyttää” osin pitkälti samalta kuin teorialuvussakin lähdeviitteinen ja tieteellisine argumentointikeinoineen. Lähteisiin perustuva menetelmä on sellainen, jota on perinteisesti käytetty tietäntyyppisen tutkimuksen välineenä ja jolle löytyy kuvauksia erilaisissa menetelmäoppaissa. Hyvä esimerkki tällaisesta menetelmästä on fokusryhmähaastattelu, jota käytetään aineiston keräämiseen, tai jonkun toisen tutkijan kehittämä luokittelu, jota käytetään kerätyn aineiston valmisteluun analyysiä varten. Viittaukset aiempaan tutkimukseen tai menetelmäkirjallisuuteen ovat hyödyllisiä, koska ne osoittavat lukijalle kirjoittajan perehtyneisyyttä käyttämiinsä työkaluihin ja siihen, miten menetelmä on käytetty aiemmassa tutkimuksessa. Jos taas analyysimenetelmä on väljemmin yhteydessä aiempaan tutkimukseen tai sillä ei ole selkeää nimeä, viittauksia aiempaan tutkimukseen ei tarvita menetelmän kuvauksessa niin paljon. Tällaisia menetelmiä ovat monenlaiset laadulliset menetelmät, jotka perustuvat kategorisointiin ja koodaukseen ja jotka rakennetaan käsillä olevan aineiston ja tutkimusasetelman ehdoilla.

4 Tutkimusasetelman rakentaminen

Tutkimuksen lähtötelineiden viimeisenä osana käsittelemme tutkimusasetelman rakentamista. Aineisto on monesti se tutkimusasetelman osa, jonka opinnäytetyön tekijä löytää ensimmäisenä. Vastaan on tullut vaikkapa käännös tai tv-sarja, joka herättää kysymyksiä ja kutsuu läheisempään tarkasteluun. Valintojen tekemisen järjestyksellä ei ole sinänsä mitään merkitystä, vaan oleellista on sovittaa asetelman eri osat loogisesti yhteen. Tässä apuna on oman ohjaajan lisäksi aiempien opinnäytteiden ja tutkimusten lukeminen. Millaisia tutkimuskysymyksiä on aiemmin esitetty tällaisille aineistoille? Mitä menetelmiä niissä on käytetty? Aiemmista opinnäytteistä oppiminen ja niiden soveltaminen on erinomainen tapa saada oma työ hyvään alkuun. Opinnäytetyön tekijältä ei odoteta täysin uudenlaisen tutkimusasetelman keksimistä, vaan on täysin sallittua vaikkapa toistaa pitkälti samanlainen asetelma hieman eri tavalla, esimerkiksi soveltamalla jonkun toisen aiemmin käyttämää teoreettista viitekehystä, tutkimuskysymystä ja analyysimenetelmää uuteen aineistoon. Silloin on usein myös helppo rakentaa yhteyksiä oman työn teoreettisen ja empiirisen osan välille, kun voi osoittaa, millä tavoin omat tulokset suhteutuvat aiempiin.

Tästä oppaasta löydät runsaasti esimerkkejä erilaisista aineistoista ja analyysitavoista, joita voit soveltaa käännöstieteellisessä opinnäytteessä. On hyvä huomata, että käännöstieteelliseen tutkimukseen ei välttämättä tarvitse käyttää lähdeteksti–kohdeteksti-paria, vaan

monet yksikieliset ja muilla tavoin monikieliset aineistot soveltuvat mainiosti käännöstieteelliseen tarkasteluun. Lisäksi, kuten edellisessä alaluvussa huomautimme, aineiston voi kerätä itse tai sitten voi käyttää jo olemassa olevaa aineistoa. Aineiston kerääminen alusta asti itse ei ole mikään itseisarvo, eikä tee tutkimuksesta sen parempaa tai huonompaa. Tärkeää on valita sellainen aineisto, joka riittää vastaamaan tutkimuskysymyksiin. ”Riittäväälle” aineistolle ei ole mitään yleispätevää määritelmää, mutta tämän oppaan luvuissa saat suuntaa antavia suosituksia erilaisten aineistojen riittävydestä eritasoisiin opinnäytteisiin.

5 Paikoillanne, valmiit, hep!

Tutkimuskysymyksen, menetelmän ja aineiston määrittäminen on keskeinen vaihe opinnäytteen suunnittelussa. Olemme kuvanneet niitä tässä luvussa tutkimuksen lähtöteleinä, mutta on myös hyvä muistaa, että joskus näitä valintoja on tarpeen muokata työn edetessä. Laadullisessa tutkimuksessa esimerkiksi tutkimuskysymyksen tarkkaa muotoilua viilataan joskus työn loppumetreille saakka. Siitä huolimatta huolellinen suunnittelu ennen työn aloittamista saa työn edistymään sujuvammin.

Suunnittelussa on hyvä muistaa, että opinnäytetyö on vain opinnäytetyö, ei elämäntyö. Sille on jokaisessa korkeakoulussa määritelty oma opintopistemääränsä, jonka voi muuttaa summittaiseksi tuntimääräksi, jonka aikana sinun odotetaan saavan työn valmiiksi. Samoin työlle on yleensä annettu ohjeellinen sivumäärä. Siksi alkuvaiheen valintoja tehdessä on hyvä miettiä, kuinka paljon erilaiseen taustoitukseen ja menetelmien kuvaamiseen riittää sivuja ja mihin kaikkeen aika riittää. Esimerkiksi suuren haastatteluaineiston litterointi tai etnografiselle tutkimukselle tyypillinen toiminnan havainnointi ”kentällä” vaativat usein runsaasti aikaa. Samoin on hyvä pohtia, kannattaako käyttää sellaista menetelmää tai lähestymistapaa, jonka sisäistäminen on kovin työlästä. Tutkimusasetelman suunnittelussa yhdistyvätkin paitsi tieteelliset seikat, myös varsin arkiset kysymykset siitä, millaisia resursseja itse kullakin on käytettävissä tutkimuksen tekemiseen. Joskus voi tosin käydä myös niin, että tutkimuksen edetessä pääsee työn imuun, joka vie mennessään. Opinnäytteen kirjoittaminen voi olla myös hauskaa!

Lisää aiheesta

Hakala, Juha T. 2008. *Uusi graduopas. Melkein maisterin entistä ehompi niksikirja*. Helsinki: Gaudeamus.

Kniivilä, Sonja & Lindblom-Yläne, Sari & Mäntynen, Anne 2017. *Tiede ja teksti. Tehoa ja taitoa tutkielman kirjoittamiseen*. Helsinki: Gaudeamus.

Opinnäytteen kirjoittamisprosessi

Eliisa Pitkäsalo ja Sari Hokkanen

1 Kirjoittaminen on valintojen tekemistä

Kaikki kirjoittaminen on luovaa toimintaa, johon liittyy aina monenlaisia valintoja. Kirjoittamisen aikana täytyy ennen kaikkea suunnitella aihe ja se, mitä siitä haluaa sanoa. Sen lisäksi täytyy päättää, missä järjestyksessä asiat sanotaan, mitä otetaan mukaan ja mitä jätetään pois. Samalla pitää miettiä myös sananvalintoja ja esimerkiksi sitä, että opinnäytteen tulisi kuulostaa riittävän tieteelliseltä. Koska kirjoittamisessa on niin paljon asioita, joista pitää olla tietoinen ja joihin liittyen pitää tehdä valintoja, kirjoittaminen ja erityisesti sen aloittaminen saattaa tuntua raskaalta. Siksi kannattaakin jakaa pienempiin osiin paitsi opinnäyte myös koko kirjoitusprosessi.

2 Kirjoittaminen on prosessi

2.1 Suunnittelu

Kirjoittaminen lähtee yleensä liikkeelle suunnittelemisesta. Suunnitteleminen voi olla summittaisten muistiinpanojen tekemistä aiheesta, jota voisi olla kiinnostavaa tutkia, tai aiheen etsimistä tekemällä esimerkiksi ajatuskarttoja. On tärkeää, että jo suunnitteluvaiheessa kirjoitetaan ajatuksia ylös, koska ajattelu ja sanottavan kerääminen kirjoittamalla tuottaa raakatekstiä, josta on helpompi lähteä kirjoittamaan varsinaista leipätekstiä. Usein kirjoittajalla on tyhjän paperin kammo, jonka yksi selätyskeino on kirjoittaa paperille tai tiedostoon mitä tahansa. Kun me kirjoitimme tätä tekstiä, teimme suunnitteluvaiheessa ensin muistiinpanoja ranskalaisilla viivoilla. Muistiinpanot voivat olla tässä vaiheessa myös pelkkää tajunnanvirtaa aiheesta.

Yksi vaihtoehto on tehdä jo suunnitteluvaiheessa sisällysluettelo, jota voi käyttää muistiinpanojen pohjana. Opinnäyte rakennetaan aina saman kaavan mukaiseksi, joten sisällysluettelo, jossa lukee johdanto, teoria, aineisto, menetelmä, analyysi ja päätelmät, on oikein hyvä pohja, josta voi alkaa rakentaa dispositiota eli laajennettua sisällysluettelo (ks. esimerkki seuraavalta sivulta). Joidenkin ajattelu kaipaa jäsentelyä heti kirjoitusprosessin alussa, ja siihen tarkoitukseen disposition rakentaminen heti aluksi sopii mainiosti.

Esimerkki: tämän luvun dispositio

Luku 2. Kirjoittaminen on prosessi

Tässä luvussa kuvataan kirjoitusprosessia ja kirjoitetaan siitä,

- mitä suunnitteluvaiheessa pitää päättää ja tehdä
- mitä luonnosteluvaiheessa tehdään
- miten kirjoitetaan luonnoksesta varsinaista tekstiä
- miten tekstiä muokataan
- mitä viimeistelyvaiheessa tehdään.

2.2 Luonnostelu ja varsinainen kirjoittaminen

Luonnosteluvaiheessa muistiinpanot kirjoitetaan lauseiksi, virkkeiksi ja tekstikappaleiksi. Lauseet ja virkkeet voivat olla ensin ideavirkeitä, joita voi myöhemmin käyttää kappaleiden aloitusvirkkeinä. Idea- eli ydinvirke sisältää kappaleen idean ja on usein väitelause, jota kappaleen muut virkkeet tukevat ja selittävät. Raakatekstiä kirjoittaessa voi etsiä vastauksia esimerkiksi seuraaviin kysymyksiin: Mitä haluan sanoa? Miksi valitsin aiheeni? Mikä voisi olla teoriapohja, aineisto ja menetelmä? Mitä lähdekirjallisuutta voisi käyttää? Onko aihetta tutkittu aiemmin?

Luonnosteluvaiheen jälkeen alkaa varsinainen kirjoittaminen. Silloin irralliset palaset, virkkeet ja kappaleet kirjoitetaan yhdeksi sidosteiseksi kokonaisuudeksi. Jos luonnosteluvaiheessa on syntynyt ideavirkeitä, kirjoittamisvaiheessa niissä esitettyä asiaa selitetään ja tarkennetaan tukivirkeiden avulla. Tähän tarkoitukseen on hyvä käyttää erilaisia sidostekeinoja, esimerkiksi konnektoreita tai muuta metatekstiä, jolla voidaan järjestellä ja täsmentää tekstiä. Esimerkiksi ideavirkettä ”Visualisointia on tähän asti käytetty pääasiassa vakuuttamiseen oikeudenkäynneissä, mutta sitä näkee jonkin verran myös liike-elämän asiakirjoissa (Berger-Walliser, Barton & Haapio 2015, 5)” voi helposti täsmentää käyttämällä ideavirkettä seuraavien tukivirkeiden alussa erilaisia konnektoreita, esimerkiksi seuraavasti: ”Yhtäältä... Toisaalta... Useassa tapauksessa... Lisäksi...”

Kun kappaleet alkavat hahmottua, tekstiä aletaan jäsentää kokonaisuudeksi, tutkielmatekstin muotoon. Silloin tekstikappaleet asetellaan jo oikeaan järjestykseen väliotsikoiden alle. On aivan tavallista, että jäsentelyvaiheessa huomataan, että kappaleet ja jopa aluluvut ovatkin aivan väärässä järjestyksessä. Silloin kannattaa kirjoittaa kappaleille niiden sisältöä kuvaavia otsikoita (esim. käsitteen määrittely, menetelmän kuvaus, analyysi), jotka voi merkitä esimerkiksi kommentteihin tai tulostetun tekstin marginaaleihin. Tällaisten kuvausten avulla voi tarkistaa, eteneekö teksti johdonmukaisesti ja loogisesti.

Apuna käytetyt ylimääräiset otsikot ja kommentit voi poistaa sitten, kun kappaleet ovat varmasti oikealla paikallaan.

2.3 Muokkaaminen

Muokausvaiheeseen siirrytään, kun teksti alkaa vaikuttaa yhtenäiseltä kokonaisuudelta. Tekstin varsinainen muokkaaminen vuorottelee usein palautteen saamisen kanssa. Jos kirjoittaja on onnekas, hän voi antaa tekstinsä luettavaksi esimerkiksi toiselle opiskelijalle. Kirjoittamiselle on tyypillistä, että omalle tekstille tulee sokeaksi, ja siksi toinen lukija näkee paremmin tekstin ”kuopat”. Palautteen perusteella tekstiä voi sitten muokata sekä sisällöllisesti että muodollisesti. Vielä tässäkin vaiheessa jopa kokonaiset luvut voivat vaihtaa paikkaa, joitakin alalukuja voi joutua lisäämään ja joitakin voi jättää jopa pois. On tärkeää muistaa, että omaan tekstiin ei saa kiintyä liikaa.

2.4 Viimeistely

Viimeistelyvaihe on tärkeä vaikkakin usein hyvin raskas vaihe, koska huolimatta siitä, että kirjoittaminen ja koko aihe alkaa helposti jo kyllästyttää, teksti pitää käydä vielä kerran kokonaisuudessaan läpi. Viimeistelyvaiheeseen kuuluu usein myös johdannon, päättännön ja tiivistelmän kirjoittaminen, tai ne on ainakin hyvä kirjoittaa uudestaan, jotta teksti muodostaa eheän kokonaisuuden.

Viimeinen lukukerta on parhaimmillaankin hitaalta tuntuva vaihe, jolloin jokaisen pisteen ja pilkun paikka tarkistetaan. Viimeistelyvaiheessa tarkistetaan myös sisällölliset yksityiskohdat ja se, että lähdeviitteitä on käytetty oikein ja että ne on merkitty käytössä olevien ohjeiden mukaisesti. Lisäksi tarkistetaan, että lähdeluettelo on tehty muodollisesti oikein, että se on johdonmukaisesti muotoiltu ja että se sisältää kaikki tarvittavat lähteet. Lähdeluettelo tulee tarkistaa kahteen suuntaan. Ensin tarkistetaan, että kaikki leipätekstissä mainitut lähteet ovat lähdeluettelossa. Sama tarkistuskierrös tehdään myös toisin päin: etsi-toiminnolla tarkistetaan, että kaikki lähdeluettelossa mainitut lähteet on mainittu ainakin kerran leipätekstissä.

3 Tyhjän paperin kammo eli miten päästä alkuun

Tyhjän paperin kammoa kutsutaan usein myös kirjoittajan blokiksi. Sen selättämiseen on monia keinoja, mutta kaikkein parasta on vain aloittaa kirjoittaminen ja kirjoittaa vapaasti mistä tahansa edes vähän aihetta sivuavasta. Jos alusta aloittaminen tuntuu vaikealta, voit hyvin aloittaa keskeltä tai vaikkapa lopusta. Vaihtoehtoisesti voit kirjoittaa mitä tahansa aiheesta *mitä tiedän tästä*. Tällaista vapaata kirjoittamista voi käyttää lämmittelyyn myöhemminkin missä vaiheessa kirjoitusprosessia tahansa. Samanlainen kirjoittajan blokki

voi nimittäin iskeä myöhemminkin, ei ainoastaan silloin, kun edessäsi olevalla näytöllä loistaa tyhjä, valkoinen arkki.

Sitten kun tyhjän paperin kammo on selätetty, voit aloittaa varsinaisen opinnäytteen kirjoittamisen jostakin suhteellisen helposta, esimerkiksi aineiston kuvauksesta. Toinen melko helppo tapa aloittaa on kirjoittaa raakatekstiä käsitteiden ja termien määritelmistä. Tärkeintä on kirjoittaa koko ajan, koska mitä pitempi aika edellisestä kirjoittamissesssiosta on, sitä vaikeampaa aloittaminen seuraavalla kerralla on.

Kirjoittamisen aloittamisen tekee hankalaksi usein myös se, että monilla meistä on huono tapa lykätä asioiden tekemistä myöhemmäksi. Siksi on syytä miettiä, kuinka paljon on valmis varaamaan aikaa opinnäytteen tekemiselle, ja toimia sen mukaan. Yksi hyvä tapa pysyä aikataulussa on päättää aika, jonka varaa kirjoittamiselle, merkitä se kalenteriin ja asettaa kirjoitussessiolle selvät rajat. Kalenteriin voi esimerkiksi merkitä: ”Kirjoita 2 sivua kohtaan X maanantaina klo 10–12”. Tarkat ja realistiset kalenterimerkinnät auttavat ajanhallinnassa ja myös aikataulussa pysymisessä. Suunnitelman voi tehdä jo edellisenä iltana tai silloin, kun edellisen kerran jättää kirjoittamisen tauolle.

Kirjoittamisen aloittamisessa auttaa siis usein tiukka päätös siitä, milloin ja kuinka kauan opinnäytteen äärellä viettää aikaa. Kuhunkin yksittäiseen kirjoitussessioon on hyvä kuulua

- jokin kirjoittamisrupeamaa edeltävä rituaali, jonka oppii yhdistämään kirjoittamisen aloittamiseen (esim. kävelylenkki, kuppi kahvia tai teetä tai jumppatuokio)
- ajan rauhoittaminen vain kirjoittamiselle (sulje some-kanavat, sulje kännykkä tai pane se ainakin äänettömälle ja hiljennä myös tietokoneen äänet)
- keskittynyt työskentely etukäteen päätettyine taukoineen (hyvä apuväline on pomodoro-tekniikka, jonka mukaan jokaisen 25 minuutin työskentelyjakson jälkeen pidetään 5 minuutin tauko)
- itsensä palkitseminen session lopuksi (esim. pala suklaata tai hetki somessa).

Vaikka kalenterissa olisikin merkintä ”Kirjoita 2 sivua kohtaan X”, tärkeintä on, että pysyt aikataulussa huolimatta siitä, kuinka paljon ja minkälaista tekstiä yksittäisen kirjoitussession aikana syntyy. Joskus voi syntyä vain yksi mutta tärkeä virke, joskus taas tekstiä saattaa syntyä sivu tai kaksi. Kirjoitussession aikana ei ole myöskään pakko kirjoittaa koko ajan, mutta kirjoittamiseen varattu aika pitää käyttää työn edistämiseen. Jos kirjoittaminen ei suju, silloinkin pitää tehdä jotain opinnäytetyöhön liittyvää, esimerkiksi etsiä lähteitä, lukea lähdekirjallisuutta tai tehdä lähdeluettelo.

Muista, että työn alkuvaiheessa ei kannata käyttää aikaa viimeistelyyn, koska aluksi on tärkeämpää saada aikaiseksi tekstimassaa, jota voi myöhemmin muokata. Opinnäytettä varten kirjoitetusta tekstistä poistetaan yleensä suuri osa. Se, kuinka suuri osa kirjoitus-

prosessin aikana kirjoitetusta tekstistä kaiken kaikkiaan rajataan opinnäytteen ulkopuolelle, riippuu monesta asiasta, mutta ennen kaikkea siitä, minkälainen opinnäytteen tekijä on kirjoittajana. Jotkut kirjoittavat heti valmiin oloista ja hyvin jäsenneiltyä tekstiä, kun taas joillakin on tapana kirjoittaa ensin tajunnanvirtaa ja jäsennellä siitä myöhemmin johdonmukaisesti etenevä kokonaisuus. Toinen asiaan vaikuttava tutkimustyölle tyypillinen seikka on se, kuinka paljon opinnäytteen aihe, aineisto, näkökulma tai tutkimuskysymykset muuttuvat kirjoitusprosessin aikana.

Koko kirjoitusprosessin ajan on tärkeää paitsi kirjoittaa, myös lukea. Vaikka kaikki lukeminen ei vaikuttaisikaan lukuhetkellä kovin hyödylliseltä oman tutkimusaiheen näkökulmasta, voi olla, että tutkimuksen edetessä aiemmin luettu osoittautuukin keskeiseksi tiedoksi. Siksi on tärkeää tehdä muistiinpanoja kaikesta mitä luet, kuulet tai näet. Todennäköisesti suurin osa muistiinpanoista jää käyttämättä itse opinnäytteen kirjoitustyössä, mutta lukeminen ja muistiinpanojen tekeminen harjaannuttaa ajatteluun ja terävöittää tieteellistä havainnointikykyä.

4 Vinkkejä siihen, miten vaikeaa tehtävää kannattaa lähestyä

- Suunnittele huolella. Mieti, kuinka monta tuntia pystyt korkeintaan kirjoittamaan kerralla, ja merkitse realistinen aika kalenteriin. On parempi arvioida aika mieluummin vähän alakanttiin kuin varata kirjoittamiselle liian pitkä aika, jota et pystykään käyttämään opinnäytteen tekemiseen.
- Yritä hahmottaa, kuinka nopea kirjoittaja olet. Mieti esimerkiksi, kuinka monta sivua pystyt kirjoittamaan viikossa. Muista kuitenkin, että jokainen päivä on erilainen: yhtenä päivänä tekstiä voi syntyä vain muutaman virkkeen verran, kun taas toisena huomaatkin kirjoittaneesi monta sivua. Jokainen sana on tärkeä ja edistää opinnäytetyötä!
- Pilko tehtävä konkreettisiin osiin. Sisällysluettelon tekeminen auttaa kokonaisuuden hahmottamisessa ja siinä, millaisia osia opinnäytteessä on. Sisällysluettelo voi alkaa täyttää dispositioksi yksi osa kerrallaan.
- Aloita kirjoittaminen keskeltä. Ensimmäisen virkkeen kirjoittaminen voi olla arvaamattoman hankalaa. Sen kirjoittamisen voi aivan hyvin jättää myöhemmäksi.
- Vaihda vastaanottajaa: kirjoita kirje mummolle tai kaverille, jossa kerrot mielessäsi pyörivistä opinnäytteeseen liittyvistä asioista. Selitä yksinkertaisesti, mistä työssäsi on kyse.
- Älä mieti kirjoittaessasi asioiden järjestystä. asiat ehtii järjestellä oikeille paikoilleen myöhemminkin.
- Kirjoita aluksi vaikka huonoakin tekstiä. Sen tyyliä voi korjata myöhemmin.
- Vaihda fonttia. Käytä esimerkiksi Comic Sansia tai jotain muuta epätyypillistä kirjaintyyppiä. Se voi automaattisesti laskea liian korkeita odotuksia raakatekstiä kohtaan.

- Vaihda kirjoitusvälinettä. Kirjoita hetki kynällä paperille. Käsien kirjoittamisen hitaus voi joskus auttaa ajatustyötä, tai ylipäänsä tempon vaihtaminen voi tehdä hyvää. Kun pääset kirjoittamisessa vauhtiin, siirrä lauseet tiedostoosi ja jatka siitä.
- Vaihda kirjoituspaikkaa. Joskus auttaa, kun siirtyy esimerkiksi kirjoituspöydän äärestä sohvalle tai kotoa kahvilaan kirjoittamaan. Epätavallinen paikka voi auttaa uusien ideoiden syntymisessä.
- Kirjoita itsellesi epätyypilliseen aikaan. Jos olet aamukirjoittaja, aivot ovat useimmiten virkeimmillään aamulla, mutta joskus parhaat ideat syntyvätkin keskellä yötä. Silloin kannattaa nousta ja kirjoittaa mielessä pyörivät asiat saman tien ylös. Muuten voi käydä niin, että yön pimeinä tunteina mieleen tulleet kuningasajatukset ovat aamulla jo unohtuneet.
- Vaihda kirjoittamisen tapaa. Heti valmista tekstiä kirjoittavalle voi olla virkistävää tehdä välillä miellekarttoja tai kirjoittaa summittaisia muistiinpanoja. Sen sijaan sellaista kirjoittajaa, joka yleensä harrastaa tajunnanvirtakirjoittamista, voi hyödyttää siirtyminen hetkeksi tajunnanvirrasta analyttisemmän tekstin kirjoittamiseen.

5 Tekstin viimeistely eli millaista on tieteellinen teksti

Kun mietitään, millaista tieteellinen teksti on, voi olla, että helpompaa onkin lähteä liikkeelle toisesta suunnasta: millaista tieteellinen teksti ei ole? Tieteellinen teksti ei ole monimutkaista eikä siinä ole monitasoisia virkerakenteita. Se ei ole vaikeatajuista tekstiä, jossa vilisee hankalia termejä, eikä se ole kielellä kikkailua. Tieteellisen tekstin ensisijainen funktio on informoida, ja siksi onkin tärkeää, että viimeistelyn jälkeen opinnäytteen kieli on ymmärrettävää. Tieteelliselle tekstile ominaista on erilaisten argumentointikeinojen käyttö, eli se, että kaikki väitteet perustellaan uskottavalla tavalla. Viimeistelyvaiheessa onkin tärkeää tarkistaa, että teksti etenee sujuvasti ja että se on johdonmukaista. Tämän voi varmistaa käyttämällä erilaisia koheesiota lisääviä keinoja, joiden avulla tekstistä tulee sidosteista. On hyvä muistaa, että aivan tavalliset konjunktiot, esimerkiksi *ja* tai *koska*, ovat aivan käyttökelpoisia tieteellisessä tekstissä.

Myös informaatorakenteeseen eli teemankuljetukseen tulee kiinnittää huomiota sekä virke- että kappaleetasolla. Asiatekstissä virkkeen alussa on tuttuun asiaan viittaava lauseke eli teema ja virkkeen lopussa uuteen asiaan viittaava lauseke eli reema. Uuden tiedon paikalla on yleensä painokkain osa. Jos huomaat, että kappale vaikuttaa epäjohdonmukaiselta ja omituiselta, kokeile siirtää kappaleen viimeinen virke ensimmäiseksi tai ensimmäinen viimeiseksi. Joskus teemankuljetukseen jää epähuomiossa aukko, jonka voi täyttää muuttamalla virkkeiden järjestystä.

Tieteellisellä tekstillä on omat konventionsa. On tärkeää muistaa tarkistaa, että opinnäytteen kieli on kielen- ja tekstinhuollon näkökulmasta hyvää. Muista myös tarkistaa

aivan lopuksi, että opinnäytteen lähteet on oikein merkitty, sivunumerot ovat paikallaan ja sisällysluettelo on päivitetty.

Muista

Lue muita opinnäytteitä, jotta näet, miten opinnäyte rakennetaan.

Lue tarkasti opinnäytteen laatimisohteet ja noudata niitä.

Ensimmäinen versio saa olla puutteellinen. Älä suhtaudu siihen liian vaativasti, koska silloin tekstin tuottaminen on helpompaa eikä kirjoittamisen aloittaminen tunnu niin ahdistavalta.

Kirjoitettua tekstiä on helpompi muokata selkeämmäksi, kun asia on selkeytynyt omassa mielessä.

Paras opinnäyte on valmis opinnäyte! On tärkeintä, että kirjoittamisen tuloksena syntyy riittävän hyvä teksti. Täydellistä tekstiä ei olekaan, vaan kaikissa teksteissä olisi vielä jotain korjattavaa.

Ole armollinen itsellesi!

Lisää aiheesta

Hakala, Juha 2017. *Tulevan maisterin graduopas*. Helsinki: Gaudeamus.

Kniivilä, Sonja & Lindblom-Yläne, Sari & Mäntynen, Anne 2017. *Tiede ja teksti. Tehoa ja taitoa tutkielman kirjoittamiseen*. Helsinki: WSOY.

Svinhufvud, Kimmo 2015. *Gradutakuu*. Helsinki: Art House.

Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa

Kaisa Koskinen

Jokaisessa tutkimushankkeessa on syytä käyttää paljon aikaa aiemman tutkimuksen käsitteiden ja niille annettujen merkitysten huolelliseen tarkasteluun.

1 Miksi käsitteet ovat tärkeitä?

Käsitteet ovat tutkimuksen keskeinen työkalu. Niiden avulla tutkijat terävöittävät ajatteluaan, jäsentävät ilmiöitä ja niiden välisiä suhteita, kommunikoivat toistensa kanssa sekä rakentavat aiemman tutkimuksen päälle tai haastavat kertynyttä tietoa uusilla näkökulmilla. Jokaisessa tutkimushankkeessa on sen vuoksi syytä käyttää paljon aikaa aiemman tutkimuksen käsitteiden ja niille annettujen merkitysten huolelliseen tarkasteluun. Yhtä lailla tärkeää on paneutua aineistosta havaittujen ilmiöiden käsitteellistämiseen joko jo olemassa olevien käsitteiden avulla tai luomalla tarvittaessa uusia käsitteitä tiedeyhteisön arvioitavaksi.

Mutta mikä itse asiassa on käsite? Puheessa käsitteellä tarkoitetaan usein jotakin terminmäistä sanaa, mutta tarkemmin sanottuna käsite on mielessä oleva jäsentynyt abstrakti ajatus, jonka kielellinen ilmaisu – siis termi – on sille annettu nimitys. Tämä eronteko käsitteen ja termin välillä on tärkeä muistaa tieteellisessä työssä, sillä tutkimuksen kannalta olennaisia eivät ole vain tieteelliset termit ja termimäiset ilmaisut vaan se, mitä kukin niillä tarkoittaa. Määritelmät ja määritelmien kirjoittaminen auki on tärkeää, jotta tutkijat voivat rakentaa tutkimusta toistensa saavutusten varaan.

Arkikielessä sanojen täsmällinen merkitys ei useinkaan ole puhujien keskeinen huolenaihe, ja arkisten käsitteiden merkityskentät ovat usein jatkuvassa liikkeessä. Esimerkiksi sana *perhe* voi eri ihmisille, eri kulttuureissa tai eri aikakausina saada hyvinkin erilaisia merkityksiä. Jos halutaan vaikkapa tutkia perheen sisäistä kielipolitiikkaa, on kuitenkin määriteltävä, mitä *perheellä* siinä tutkimuskontekstissa ymmärretään, jotta tuloksia voidaan arvioida ja suhteuttaa muihin saman aihepiiriin tutkimuksiin.

Usein valitetaan, että tieteelliset tekstit ovat vaikeaselkoisia ja että niissä käytetään liikaa vieraannuttavia sanoja. Ymmärrettävyys ja tieteellisen tiedon saavutettavuus ovat tärkeitä arvoja, ja usein meillä tutkijoilla on parantamisen varaa tekstien selkeydessä. Toisaalta

arkikielen sanojen tunnistettavuus ja monimerkityksisyys on toisinaan ongelma. Vaikka tutkija tarkoittaisi ja määrittäisi myös arkikielestä tutun sanan tiettyyn tutkimuksellisesti täsmennettyyn merkitykseen, lukijat lukevat siihen helposti myös omista lähtökohdistaan tulevia merkityksiä, jolloin ymmärrettävyys onkin näennäistä. Toisinaan on siksi tarpeen käyttää teknisluonteisia tieteellisiä termejä, joiden on tarkoituskin tuottaa vieraannuttava vaikutus. Myöhemmin tekstissä käsitellen käsitettä *translatorinen toiminta*. Voidaan kysyä – ja on kysytty – miksi ei voi sanoa vain *kääntäminen*. Jos halutaan irrottautua sanan *kääntäminen* monista arkikielisistä merkityksistä ja esittää aivan uudenlainen mallinnus siitä, mitä kielten välillä tapahtuvan viestinnän ammattilainen itse asiassa tekee, on perusteltua antaa sille nimi, joka jo itsessään viestittää muutosta aiempaan ajatteluun.

2 Käsitteiden elämää

Käsitteen olennainen osa on määritelmä. Kun muut käyttävät jonkun tutkijan kehittämää käsitettä, he usein määrittelevät sitä vain siinä määrin kuin heidän omalle hankkeelleen on tarpeellista. Sen vuoksi käy usein niin, että suosituksen käsitteen määrittely pinnallistuu ja yksinkertaistuu, kun yhä useampi siteeraa sitä käyttäen toisen käden tietoja ja soveltaen sitä tiettyyn kapeaan käyttötarkoitukseen. Siksi on myös aina olennaisen tärkeää hakeutua lukemaan sitä alkuperäislähdettä, johon monet viittaavat, ja selvittää itse itselleen, mitä tutkija on alun perin esittänyt ja mitkä näkökulmat ovat omassa tutkimuksessa olennaisia. Aina tutkija ei tule määritelleeksi itselle ilmeisiä termejä, ja on helppo olettaa, että muut ymmärtävät ne samoin kuin itse. Se on aina vaarallinen oletus, ja sen vuoksi omassa tekstissäsi tarkoista määrittelyistä kannattaa pitää huolta.

Toisinaan voi olla kiinnostavaa verrata eri tutkijoiden määritelmiä toisiinsa. Silloin saat huomata, että pintapuolisesti samasta ilmiöstä puhuvat tutkijat käyttävätkin samaa sanaa ilmaisemaan aivan eri käsitettä. Yksi tällä tavoin ”vaarallinen” sana on käänntösti-teen avainsana *translation*, jonka merkityskenttä vaihtelee eri tutkijoiden teksteissä la-veasti. Alan oppikirjassa (Colina 2015, 3) annetaan ”peruskäsitteelle” *translation* seuraavat käsittepiirteet:

1. kirjoitettu teksti
2. siirto tai välittäminen (engl. *transfer* tai *mediation*)
3. yhdestä luonnollisesta kielestä toiseen.

Melko suuri osa käänntösti-eteellisestä tutkimuksesta käsitteleekin tällaisia tilanteita, mutta ei suinkaan kaikki. Sen alle ei mahdu esimerkiksi tekstittäminen (jossa siirto tapahtuu puheesta tekstiksi), kuvailutulkkaus (jossa visuaalista informaatiota verbalisoidaan) eikä selkokielentäminen (jossa operoidaan yhden luonnollisen kielen sisällä). Kun tutkija esittää yleistyksiä kääntämisestä, on aina syytä tarkistaa, mitä kaikkea hän sisällyttää sen piiriin ja mitä kääntämisen piirteitä yleistys painottaa ja mitä taas jättää huomiotta.

Tällainen käsitteellinen ristiveto on monilta muiltakin aloilta tuttua, ja se voi hämmentää maallikkoja: miten voi olla, että tutkimusalan keskeisestä ilmiöstä ei vallitse yhteisymmärrystä? Todellisuudessa voidaan pikemminkin sanoa, että jatkuva käsitteellinen prosessi on todiste alan syvenevästä ymmärryksestä ja jatkuvasta hakeutumisesta haastamaan jo olemassa olevaa tietoa ja koettelemaan tutkimusalan rajoja.

3 Käsitteet ja monikielisyys

Käännöstiedettä, kuten muitakin tieteenaloja, tehdään monilla kielillä. Se tuo käsitteiden käyttöön omat haasteensa. Otetaanpa tarkasteluun saksankielisen perusoppikirjan määritelmä kääntämisestä. Kääntäminen on sen selittämistä, mitä joku tarkoittaa – kuten Kaiser-Cooke (2007, 63) sanoo: ”Translation ist die Erklärung dessen, was jemand meint.” Kuten helposti huomaa, tämänkin määritelmän keskiössä on mediaatio, merkityksen välittäminen, mutta Colinan edellisessä alaluvussa esitellyistä peruspiirteistä toiset kaksi eivät ole mukana. Kaiser-Cookin sateenvarjomaisen määritelmän alle mahtuvat sen sijaan melko vaivatta monenlaiset erityisalat ja -tilanteet. Ja sateenvarjokäsitteestä onkin kyse. Colinan *translation* ja Kaiser-Cookin *Translation* eivät näennäisestä vastaavuudestaan huolimatta tarkoita samaa käsitettä. Englanninkielisessä kirjallisuudessa sanalla *translation* viitataan Colinan tavoin yleensä kirjoitettujen tekstien kääntämiseen; saksaksi *Translation* on yläkäsite, jonka alle mahtuu niin kääntäminen (*Übersetzung*) kuin tulkkauskin (*Dolmetschen*). Itse asiassa oma käännökseni yllä on sikäli harhaanjohtava, että myös suomeksi *kääntämisen* prototyypin merkitys on kirjallinen eikä suomessa ole vastaavaa yläkäsitettä. Tarvetta sellaiselle kyllä olisi.

Käännöstieteilijälle eri kielten sanojen erilaiset merkityskentät eivät tule yllätyksenä. Tutkimuksen arjessa niitä kannattaa kuitenkin pitää silmällä. Käännöstieteilijä voi myös hyödyntää monikielisyyttään. Kannustan lämpimästi lukemaan teoriakirjallisuutta kaikilla niillä kielillä, joita osaat riittävästi. Eri kielialueiden tutkijoiden painotukset ja näkökulmat voivat rikastuttaa ajattelua, ja englanniksi kirjoittaminen pakottaa tutkimuskirjallisuutta valitettavan yhtenäiseen muottiin. Monikielisyys onkin tutkijalle hyve myös tieteellisen ajattelun näkökulmasta. Jos julkaisemme ja ajattelemme kaiken englannin kielen tarjoaman kehikon läpi, jäävät vaihtoehtoiset käsitteistämisen tavat huomaamatta. Kun kääntää käsitteitä kieleltä toiselle, joutuu myös määritelmien kanssa painimaan tavalla, joka voi tuoda uusia kulmia esiin tai paljastaa ulottuvuuksia, joita omassa tai toisen tutkijan tekstissä ei ole huomattu ottaa lainkaan huomioon.

Monikielisyys on tutkijalle hyve myös tieteellisen ajattelun näkökulmasta. Jos julkaisemme ja ajattelemme kaiken englannin kielen tarjoaman kehikon läpi, jäävät vaihtoehtoiset käsitteistämisen tavat huomaamatta.

4 Käsitteet tutkijan työssä

Tutkija ajattelee käsitteiden avulla, ja kun ajattelu etenee, käsitteet tai niiden määritelmät liikkuvat ja hioutuvat. Tutkielman tekijää saattaa turhauttaa, kun sama kirjoittaja lähteestä toiseen tarjoaa erilaisia määritelmiä, toisinaan myös uusia termejä. Kyse on kuitenkin normaalista kehitysprosessista, joka työn hitauden ja julkaisuprosessien monipolvisuuden vuoksi kestää usein vuosia. Sen vuoksi kannattaa pyrkiä etsimään omalle opinnäytetyölle keskeisen tutkijan tuotannosta kaikki olennaiset tekstit ja tarkistaa myös niiden aikajärjestys. Mielenkiintoista pohdintaa teorialukuun voi syntyä myös siitä, että raportoit tutkijan ajattelun kehitysvaiheita käsitteiden ja niiden määrittelyn etenemisen kautta. Toinen vastaavanlainen teorialuvun pohdinnan aihe ovat eri tutkijoiden tulkinnat jostakin alan keskeisestä termistä eli käsitteen elinkaaren vaiheet.

Esimerkiksi sekä suosituksen termin elinkaaresta muiden tutkijoiden käsissä että muutoksesta tutkijan omassa ajattelussa käy käänntieteessä erittäin paljon siteeratun Lawrence Venutin ura. Venutin avainkäsitteet kotouttaminen (*domestication*) ja vieraannuttaminen (*foreignisation*) ovat olleet laajasti käytössä 1990-luvulta saakka, mutta mitä yleisemmäksi niiden käyttö on tullut, sitä harvemmat ovat itse huolella lukeneet Venutin avaintekstejä. Lopputuloksena on ollut se, että kaksijakoinen käänntstrategioiden tarkastelu on käänntieteellisessä kirjallisuudessa lähes tyystin sivuuttanut Venutin käsitelmäritelmien hienosyisemmät piirteet, kuten esimerkiksi sen, että kääntäminen on joka tapauksessa aina kotouttavaa, tai että vieraannuttaminen tapahtuu suhteessa lukijan odotuksiin siinä missä kulttuuriseen etäisyyteenkin. Käsitteitä käyttävät tutkijat eivät myöskään aina muista seurata Venutin oman ajattelun kehittymistä ja muuntumista kuluneiden 30 vuoden aikana, ja yleisimmin tutkimuskirjallisuudessa kiertävät tulkinnat ovat peräisin teoksesta, jonka ensipainos on vuodelta 1995, kun uusimpia ajatuksia on esitetty jopa vielä vuonna 2019.

Tutkijat kehittävät käsitteitä ja määrittelevät niitä aina suhteessa kulloiseenkin tutkimusprosessiin. Hyvä määritelmä on kuitenkin niukkaeleinen ja siirrettävissä aineistosta ja kontekstista toiseen. Sellaisen tuottaminen ei ole ollenkaan helppoa, eivätkä kaikki tutkijat ole terminologian asiantuntijoita. Ei myöskään ole tavatonta, että määritelmät alkavat ajan myötä paisua yli alkuperäisten äyräidensä. Saatankin päättää hylätä tietyn tutkijan viimeisimmän määritelmän ja käyttää sen sijaan käsitteen varhaisempaa määritelmää. Se ei ole mikään ongelma. Silloin on vain hyvä käydä omassa tekstissä lyhyesti läpi määritelmien kehityskaari ja selittää, miksi jokin tietty määritelmä on omiin tarpeisiin sopivin. Juuri tällaista keskustelua aiemman kirjallisuuden kanssa voit käydä opinnäytteen teoriaosassa. Käsitteistä voi saada otteen myös tarkastelemalla niitä suhteessa lähikäsitteisiin ja hahmottamalla keskeisiä eroavaisuuksia samoin kuin ylä- ja alakäsitteitä. Käsitteanalyysi on menetelmä, joka tarjoaa apua tämäntyyppiseen teoreettiseen työhön. Esimerkiksi käsittekartta voi toimia visuaalisena apuna kaikkien tutkimukselle olennaisten näkökulmien ja niihin liittyvien käsitteiden hahmottamiseen.

Toisinaan tutkija saattaa päätyä tilanteeseen, jossa haluaa käyttää jo alalle lanseerattua termiä mutta määritellä sitä ratkaisevalta osin uudelleen, jopa vastakkaiseksi alkuperäisen tarkoituksen kanssa. Itselleni näin on käynyt Justa Holz-Mänttärin klassikkokäsitteen *translatorinen toiminta* kanssa. Holz-Mänttari (1984) kehitti 1980-luvulla kokonaisen translatorisen toiminnan teorian kuvaamaan ammattimaisen kääntäjän asiantuntijaroolia käännöstilanteessa. Teorian ytimessä on käännösalan professionalistaminen. Minä kuitenkin kiinnostuin teorian soveltamisesta tilanteessa, jossa olin kerännyt aineiston 1870-luvun Tampereen kunnalliselämästä ja käännös- ja tulkkaustoiminnasta vasta perustetussa kaupunginvaltuustossa. Siinä kontekstissa ja kyseisenä aikana koko Tampereen kaupungissa ei ollut minkäänlaista ammattimaista käännöstoimintaa tai -toimijoita. Oliko siis asiallista soveltaa teoriaa, jonka olennaisena ideologiana on ammattimaisuus? Minusta translatorisen toiminnan käsite kuitenkin sopi tähän tarkoitukseen hyvin. Minun ajattelussani ammattimaisuus oli edellytys, joka oli tullut osaksi määritelmää teorian kehittämisajanjakson tarpeista kumpuavana piirteenä, jota Holz-Mänttari ei kyseenalaistanut, koska hänellä ei ollut käytössään historiallista aineistoa eikä siten tarvetta soveltaa mallia sellaiseen. Joidenkin muiden mielestä käsite ei kuitenkaan sopinut ei-ammattimaisen toiminnan kuvaamiseen, ja olen saanut Holz-Mänttäriä soveltavista julkaisuista (ks. esim. Koskinen 2017) sekä kiittävää että moittivaa palautetta.

Palaute onkin aina olennainen osa tutkijan työtä. Yksi syy siihen, että käsitteet ja niiden määritelmät ovat jatkuvassa liikkeessä, on se, että jokainen julkaisu – niin jokainen tutkija ainakin toivoo – herättää keskustelua ja kommentointia. Sen myötä käsitteiden käyttö tarkentuu ja määritelmät muokkaantuvat, ja siksi ne samankin tutkijan eri teksteissä ovat toisinaan keskenään erilaisia.

5 Käsitteiden käyttäminen

Käsitteet ovat tieteellisen tiedon rakentamisen peruselementti. On osa tutkijan ammattitaitoa käyttää käsitteitä harkiten ja paneutua myös niiden määritelmiin. Opinnäytetöissä tätä harjoitellaan. Teoriaosassa keskeisten käsitteiden tunnistamisella ja niiden määrittelyllä on merkittävä rooli. Aina ei ole heti ollenkaan selvää, mitkä käsitteet ovat keskeisiä, ja usein vasta aineiston analyysi osoittaa, mihin piirteisiin on syytä keskittyä ja mikä on kiinnostavinta. Ensimmäiset mieleen tulevat käsitteet ovat usein ilmiön pintatason kuvauksia tyyliin ”työni käsittelee elokuvien tekstittämistä”, ja ensimmäinen määrittelytehtävä on vastata kysymykseen ”mitä tekstittäminen on”. Varsinaiset teoreettiset käsitteet nousevat esiin vasta, kun luet aiempaa tutkimusta ja vietät aikaa aineistosi parissa. Silloin kiinnostavaksi saattaisi nousta esimerkiksi tiivistäminen sensitiivisten sisältöjen poisjättämisstrategiana tekstityksessä. Määriteltäviä käsitteitä olisi silloin tiivistäminen ja poisjätöt, sensitiivisyys ja strategia, mahdollisesti myös vaikkapa sensuuri tai tekstittäjän toimijuus riippuen siitä, mistä näkökulmasta ilmiötä halutaan tarkastella.

On siis tavallista, että käsitteiden kanssa joutuu ottamaan useampia kierroksia sitä mukaa kuin työn painopiste tarkentuu. Ensi vaiheen hakusanat eivät välttämättä ole vielä aivan täsmennyneitä. Siksi myös systemaattinen kirjallisuuskartoitus kannattaa uusia työn eri vaiheissa. Opinnäytetyöprojektin alkuvaiheessa tekijän kokemus on usein sellainen, että eihän tästä ole mitään kirjallisuutta. Joskus voi olla niinkin, mutta useimmiten hyödyllisiä aiempia julkaisuja alkaa kyllä löytyä, kun saa täsmennetyksi, mitä on hakemassa.

Käännöstieteen käsitteitä, niiden määritelmiä ja kunkin aihepiirin keskeisintä kirjallisuutta on viime vuosina koottu useisiin käsikirjoihin. John Benjaminsin moniosainen *Handbook of Translation Studies* -sarja tarjoaa verkkoversiossaan myös kasvavan joukon suomennettuja artikkeleita. Routledgen käsikirjasarja *Routledge Handbook of Translation and "x"* sisältää lukuisia käsikirjoja käännöstieteen eri aloilta. Käsikirja-artikkeli oman työn alalta on opinnäytetyön paras ystävä, sillä sen avulla pääsee hyvään alkuun keskeisen teorian hahmottamisessa ja aihepiirin vallitsevan käsitteellistyksen tunnistamisessa. On kuitenkin myös hyvä huomata, että käsikirja-artikkelit yleensä esittävät kuvauksen kirjoitusajankohdan yleisesti tunnustetuista perusteista, ja kirjoittajaksi pyydetään yleensä joku tämän paradigman keskeisistä tutkijoista. Samaan aikaan voi aihepiirin parissa työskennellä yksi tai useampi tutkija, joiden ajattelu muovaa tai jopa mullistaa aiemmin vallinneen tutkimusperinteen. Sen vuoksi oma tiedonhaku eri avainsanoihin on tärkeää. Muista aina myös tarkistaa käyttämiesi lähteiden julkaisuajankohta ja suhteuttaa tekstin sisältöä siihen. Lisäksi on hyvä tietää, että julkaisuprosessi ajatuksesta julkiseksi tiedoksi voi kestää jopa useita vuosia.

Suomenkielistä käännöstiedettä löytyy yllä mainitun *Handbook of Translation Studies* -verkkoteoksen lisäksi suomalaisten käännöstieteilijöiden kotimaisista julkaisuista. Niitä on kuitenkin melko vähän, eikä tiedonhakua missään tapauksessa kannata kaventaa vain suomenkielisiin avainsanoihin. Suomeksi pystyy pienillä tieteenaloilla yleensä julkaisemaan lähinnä eri tavoin yleistajuistettuja tekstejä, eikä niiden käsitekäsitteitä aina voi tehdä vaativiksi. Myös määritelmässä on saatettu ajatella muiden alojen lukijoita tai käytännön toimijoita, ja tieteellisen ajattelun kannalta tärkeä hienosäätö on jätetty tekstistä pois.

Yksi suomenkielinen sanastolähde on Tieteen termipankki, jossa on jonkin verran monikielistä käännöstieteellistä termistöä. Sen osalta on kuitenkin paikallaan myös varoitukseen sana: ainakin vuoteen 2023 saakka käännöstieteen termistö painottuu varsin iäkkäaseen sanastoon, sillä se nojaa 1990-luvulla tehtyyn termityöhön (Koskinen 2016). Termipankki toimii talkootyön pohjalta, eikä se ole käännöstieteen osalta vielä päässyt täyteen vauhtiinsa, joten uudempaa käännöstieteellistä käsitteistöä sieltä ei useinkaan löydy.

6 Lopuksi

Lähtökohtaisesti opinnäytetyössä kannattaa nojata jo olemassa oleviin käsitteisiin ja haakea itselleen ja omalle tutkimustehtävälle sopiva teoreettinen tuki jo olemassa olevasta kirjallisuudesta. Toisinaan voi kuitenkin käydä myös niin, että opinnäytetyön tekijä osuu sellaisen ilmiön äärelle, jota ei vielä ole käännöstiETEESSÄ käsitteellistetty tai jonka olemassa olevat määritelmät eivät tavoita niitä piirteitä, joita opinnäytetyössä halutaan tarkastella. Jos huolellinenkin tiedonhaku jättää aukon, voi olla tarpeen tarjota itse uutta käsitettä tai käsitteen uutta määritelmää. Silloin ollaan tieteellisen tiedon tuottamisen ytimessä. Näin käy kuitenkin melko harvoin. Sen sijaan opinnäytetyöissä ollaan erittäin usein mukana muodostamassa suomenkielisiä käännöstiETEELLISIÄ puhetapoja ja ehdottamassa tai vakiinnuttamassa suomenkielistä käsitteistöä englanniksi käydyn tieteellisen keskustelun pohjalta. Kieliaktivismi suomenkielisen tieteen puolesta on yksi peruste sille, että esimerkiksi Tampereen yliopiston käännöstiETEELLISET gradut on aina saanut kirjoittaa myös suomeksi ja B-työkielellä kirjoitettuihinkin kirjoitetaan suomenkielinen lyhenne.

Lisää aiheesta

Nuopponen, Anita 2020. Systemaattinen käsiteanalyysi tutkijan työssä. Teoksessa: Katajamäki, H. (toim.) *Tieteellinen kirjoittaminen tiedeyhteisössä*, 94–122. VAKKI Publications 11. Vaasa: VAKKI. Saatavissa: <https://vakki.net/wp-content/uploads/2020/10/Nuopponen94-122Tieteellinenkirjoittaminentiedeyhteisossa.pdf>

Tieteen termipankki/käännöstiEDE. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/K%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6stiede> (Luettu 7.11.2023).

Lähteet

Colina, Sonia 2015. *Fundamentals of Translation*. Cambridge: Cambridge University press.

Holz-Mänttari, Justa 1984. *Translatorisches Handeln Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

Kaiser-Cooke, Michaela 2007. *Wissenschaft Translation Kommunikation. Basiswissen Translation*. Wien: Facultas.

Koskinen, Kaisa 2016. KäännöstiEDE tieteen termipankissa: talkoistetun termityön ihanuus ja kurjuus. Puheenvuoroartikkeli. *MikaEL, Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* Vol. 9. Saatavissa: https://www.sktl.fi/@Bin/948504/MikaEL9_puheenvuoro_Koskinen.pdf

- Koskinen, Kaisa 2017. Translatorial Action in Non-professional Translation Communities: The Tampere City Council in 1875. Teoksessa: Taivalkoski-Shilov, Kristiina & Koponen, Maarit (toim.) *Communities of Translation and Interpreting* (Vita Traductiva). Montreal: Éditions québécoises de l'oeuvre. 37–61.
- Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. Lontoo: Routledge.
- Venuti, Lawrence 2019. *Contra Instrumentalism. A Translation Polemic*. Lincoln: University of Nebraska Press

Teoria ja sen tehtävät opinnäytteessä

Ritva Hartama-Heinonen

Tutkielmassa on tuotava esiin se teoreettinen yhteys ja konteksti, jossa tutkielmaa tulee lukea ja sen tuloksia tulkita. Tuota kontekstia ei lukijalla ole valmiina, vaikka hän olisi alan tutkija, sillä konteksti ja viitekehys rakennetaan jokaisessa tutkielmassa erikseen.

1 Katse kohti teoriaa

Opinnäyte, esimerkiksi kandidaatin- tai maisterintutkielma, heijastaa nimensä mukaisesti kaikkea sitä, mitä sen kirjoittaja on oppinut niin kaikissa edeltävissä opinnoissaan kuin erityisesti itse tutkielmaprosessin aikana. Perustutkintoon sisältyvien opinnäytteiden ei tarvitse olla oppineisuuden syvää osoittamista (vrt. Eco 1990), mutta kirjoittajan on osoitettava lukeneisuutta ja tutkielman aiheeseen liittyvän teorian hyvää tuntemusta, jotta voi osallistua tutkimuksen nimellä kulkevaan tieteelliseen toimintaan ja keskusteluun. Näihin nimittäin osallistuvat omalta osaltaan yliopistollisten opinnäytteidenkin tekijät.

Tutkimusperinteen ymmärtäminen ja perinteen jatkaminen uutta tietoa tuottamalla velvoittavat sekä tiedeyhteisöön jo kuuluvia että yhteisön tieteellisiin toimintatapoihin vasta perehdytettäviä eli opiskelijoita. Nyt sinun on siis aika alkaa vähitellen sovittaa yllesi käännöstutkijan identiteettiä, ellei se ole ennestään tullut tutuksi. Helsingin yliopiston opetusfilosofiassa (2023) tällaista identiteettiä motivoidaan seuraavasti:

Yliopisto on syntynyt palavasta kiinnostuksesta tietää tutkimalla. Yliopiston ideaan on alusta asti kuulunut halu etsiä totuutta, oppia muilta, jakaa oppimaansa toisten kanssa ja tuottaa yhdessä uutta tietoa. Idea on osoittautunut kestäväksi: yliopisto elää edelleen oppimisesta, opettamisesta ja sivistyksen edistämisestä. (Mts. 7.)

Oppimisen ja opettamisen yhteisöllisyys ja vuorovaikutteisuus ovat yliopisto-opiskelijoille varmasti tuttuja, mutta palava kiinnostus tutkimiseen, totuuden etsiminen ja sivistyksen edistäminen saattavat yliopistolaitoksen perustana tuntua yleviltä tavoitteilta ja ilmaisuina vierailta. Tutkijan työssä on kuitenkin paljon samaa kuin kääntäjän ja tulkin työssä: näiden ammattikuntien edustajat jos ketkä ovat harjaantuneet hakemaan ja arvioimaan tietoa, ja tietämystä ja ymmärrystä lisätessään he ovat tavallaan tutkijoita.

Nyt sinun tulisi siis löytää sisältäsi innostus oppia tutkimalla ja halu toimia yhteisöllisesti vertaisten ja pidemmälle ehtineiden kanssa, jotta aiempi tutkimustieto kasvaa ja nyansoituu. Samalla kun opiskelet tutkimuksen tekemistä, perehdyt aiempaan tutkimukseen ja pyrit edistämään alan teoriaa omalla opinnäytetutkimuksellasi.

Opinnäytetyön laatija käyttää samaa teoriaa kuin ammattitutkijatkin. Aivan tyhjästä ei kandidaatti- tai maisterivaiheen seminaariin tuleva kuitenkaan lähde liikkeelle. Ensikoketuksen käännotieteelliseen teoriaan saa teoreettisten opintojen luennoilla ja kurssikirjallisuutta lukiessaan. Teoriaa tulee eteen myös käytännön kääntämisen kurseilla, erityisesti jos niillä tutustutaan kulloisenkin käännoستهتävän kannalta relevantteihin käännotieteeseen ja sen lähitieteiden näkökulmiin ja sovelletaan niitä käännoشانالyyseissa. Opintojen teoreettisia osia ei siis kannata väheksyä, sillä niistä on hyötyä varsinaisissa tutkimusopinnoissa eli seminaareissa ja niihin liittyvissä opinnäytteissä. Tutkimusopintojen alussa ja mahdollisesti jonkin aikaa vielä myöhemminkin käsitys teorian luonteesta ja tehtävästä voi silti pysyä hämäränä. Hankalasti hahmotettavia saattavat olla myös aineisto, metodi, analyysi ja monet muut. Syynä teorian haastavuuteen lienee se, että teoria on aluksi vielä ulkokohtaisesti opittua tutkimustietoa, mutta tutkimuksen tekoa harjoiteltaessa teoria muuttuu tietämisen välineestä myös omakohtaisen tekemisen ja oman aktiivisen ajattelun välineeksi. Kun luet lisää tutkimuskirjallisuutta ja kirjoitat opinnäytettä, huomaat pian, miten kaikki on jollain tavalla teoriaa tai siihen sidoksissa. Tätä aihepiiriä – teorian moninaisia tehtäviä opinnäytteessä – valaistaan tässä luvussa.

2 Teorian luonne

Teoria ei ole helposti määriteltävissä. Määritelmiä haetaan usein yleissanakirjoista, ja niistä saa alustavan käsityksen. *Kielitoimiston sanakirjan* (2022) mukaan *teoria* on toisaalta tieteen maailmaa, eli ”yhtenäinen tietojen järjestelmä; tieteellinen selitys t. selitysjärjestelmä” (esimerkkinä *musiikin teoria*), toisaalta arkipäivän ilmiö, ”olettaamus, oletus, otaksuma, hypoteesi” (esimerkkinä *poliisin teoria teon vaikuttimista*). Nämä sanakirjamerkitukset antavat siis osviittaa. Koska usein puhutaan teoreettisesta viitekehuksesta, on hyvä ottaa samasta teoksesta mukaan vielä *viitekehysten* merkitys: ”käsitejärjestelmä jonka mukaan jtkak tutkitaan t. käsitellään; ympäristö, johon jtkak suhteutetaan, tausta, (asia)yhteys tms.”. Luonnehtivia piirteitä ovat siis ainakin järjestelmä ja sen osien keskinäiset suhteet, tieteellisyys, selittäminen, tausta ja konteksti sekä oletus asiain tilasta.

Tieteellisissä töissä kannattaa kuitenkin ensin tarkastella määritelmiä, jotka on saatu kulloisenkin alan tutkimuskirjallisuudesta, ja sitten muokata niiden avulla omaan työhön sopivat määritelmät. Seuraavassa teorialle annetaan tieteenfilosofinen kuvaus:

Sana 'teoria' on alunperin tarkoittanut ”katselemista” tai ”tarkastelemista”, mistä se on yleistynyt merkitsemään teoretisointia, ihmisjärjen suorittamaa ”henkistä tarkastelemista”. Teorialla tarkoite-

taan usein juuri älyllisten tai rationaalisten toimintojen avulla saavutettuja yleisiä käsityksiä ("fysiikan teoria", "musiikin teoria"). Joskus sillä tarkoitetaan kokonaista tutkimusalaa tai "oppia" ("funktio-teoria", "informaatioteoria"). Edellä teorialla on tarkoitettu jonkin tieteenalan sisällä kehitettyä systemaattista tietojärjestelmää, "tieteellistä teoriaa" [– –]. (Niiniluoto 1980, 193–194.)

Tämä lainaus kertoo *teoria*-sanana etymologiasta ja luonnehtii teoriaa sen jälkeen kahdella tavalla. Teorialla tarkoitetaan ensinnäkin tarkastelemalla ja järjeilemällä saatuja käsityksiä, joille on ominaista jonkin alan tietojen systematisointi ja järjestelmä. Toisaalta teoria voi olla tutkimusalan nimitys. Viittaamme omaan alaamme yleisillä nimityksillä *käännöstiede* ja *käännöstutkimus*, mutta myös *käännösteoria* tai *kääntämisen teoria* ovat käytössä joissakin yhteyksissä. Saatamme soveltaa esimerkiksi *skoposteoriaa*, joka on erityinen käännösteoria, vaikka se pyrkiikin olemaan käännösteorian nimenomaisesti yleinen eli koskemaan kaikkea kääntämistä. Teorialla voidaan siis tarkoittaa joko kokonaisen tieteenalan kattavaa teoreettista tietoa tai tiettyä teoriaa, joka voi täydentää alan toisia teorioita, kumota joitakin niistä tai olla myös niiden kanssa ristiriidassa.

Edellä teoria hahmottuu stabiiliksi ja vakiintuneeksi saavutukseksi, mitä teoria yhdeltä kannalta onkin. Se on *state of the art*, paras tämänhetkinen tieteellinen tietämys tarkasteltavasta seikasta. Teoria on todellisuudessa samalla hyvin vakiintumaton ja hahmoton, koska kukaan ei voi sanoa, mitä käännöstieteen teoria käsittää tietyllä hetkellä ja mitä siinä on esitetty tai ovatko saavutetut tiedot sellaisia, että niitä voi jo pitää teoriaan kuuluvina. Syy on selvä: käännöstiede – kuten kaikki tiede – edistyy koko ajan, vaikka vain vähän kerrallaan, ja "yleiset käsitykset" muuttuvat vastaavasti. Käsitystemme kattavina ja ajantasaisina pitäminen edellyttää tietysti, että voisimme seurata reaaliaikaisesti kaikkea alamme tutkimusta. Se taas on täysin mahdotonta paitsi kieliesteiden vuoksi, myös siksi, ettei kenelläkään ole käytettävissään rajattomasti aikaa. Tutkija pystyy yleensä keskittymään vain johonkin rajattuun kohteeseen ja seuraamaan sen tutkimuksen kehittymistä. Se riittää myös opinnäytettään tekevälle: ei kannata ajatella, että tulee lukea tai että edes pystyisi lukemaan kaikki aiheeseensa liittyvät aiemmat tutkimukset, jotka yhdessä muodostavat tarkasteltavaa ilmiötä koskevan teorian.

Opinnäytettä kirjoittavalle on tarjolla kandidaatti- ja maisterivaiheen seminaarin lisäksi tieteellisen kirjoittamisen ja menetelmien opetusta, ja näillä kursseilla opittua voi täydentää tutustumalla itsenäisesti tutkimusviestinnän oppaisiin ja menetelmäoppaisiin. Erilisiä teoriaoppaita ei avuksi kuitenkaan ole. Teorian mukanaoloa pidetään itsestään selvänä, sillä jokainen tieteellinen työ sijoittuu jollekin tieteenalalle, jolla on omat sisäänrakennetut lähtöoletuksensa.

Tutkimusoppaat eivät kuitenkaan ole "teoriattomia", sillä teoria kulkee niissä eri nimillä, vaikka teoriaa ei välttämättä silloinkaan määritellä. Kun seminaarinpitäjä ja ohjaaja viittaa tapaamisissa teoriaan, se, mitä hän tarkoittaa ja mitä hän pyytää kirjoittamaan, on esimerkiksi *kirjallisuusosio*, *kirjallisuuskatsaus*, *tutkielman teoreettinen viitekehys*, *tutkielman teoreettinen tausta*, *työn teoreettinen perusta*, *tutkimuksen nykytilanne*, *aiempi*

tutkimus, työn teoreettiset lähtökohdat tai työn teoreettiset näkökulmat. Näillä kaikilla tarkoitetaan, että tutkielmassa on tuotava esiin se teoreettinen yhteys ja konteksti, jossa tutkielmaa tulee lukea ja sen tuloksia tulkita. Tuota kontekstia ei lukijalla ole valmiina, vaikka hän olisi alan tutkija, sillä konteksti ja viitekehys rakennetaan jokaisessa tutkielmassa erikseen. Tämä selittää sitä, miksi ei ole olemassa oppaita, joista teorian voisi helposti koota, eikä etenkin sellaisia oppaita, joiden teoriakirjallisuus olisi varmasti ajantasaista. Teoriaosuudet räätälöidään paitsi ajateltujen lukijoiden, myös aiheen mukaan, ja niistä on vaikea antaa kirjoitus- tai metodioppaiden kaltaisia yleisohjeita. Esimerkiksi tämän oppaan luvuista voit kuitenkin saada apua, kun alat tutustua valitsemasi aiheen kannalta olennaiseen teoriaan.

3 Aiempi tutkimus on uuden lähtökohta

Opinnäyte on tieteellinen tutkimus. Tämä tarkoittaa, että se on laatijansa kirjallinen kommentti ja kontribuutio siihen, mitä tutkimuskohteesta on aiemmissa systemaattisissa tarkasteluissa havaittu ja mihin pohdinnoissa on päädytty. Kandidaatintutkielman tai maisterintutkielman ei tarvitse tuottaa mullistavaa uutta tietoa aiheestaan, vaan lähtökohtana on, että laatija osoittaa työssään tietävänsä, miten tutkimusta tehdään ja millaisin menetelmin ja argumentein tieteessä tuloksia ja päätelmiä oikeutetaan. Tämä ei tietenkään ole vähäinen tehtävä. Vaikka ei kirjoittaisi suomeksi, suomenkielinen nimitys *opinnäyte* kannattaa muistaa, koska se ei mystifioi vaan suhteuttaa ja pitää kirjoittajan jalat maassa.

Tieteenalan teoriaa voi pitää kyseisen alan tutkijoiden yhteisenä kielenä, sillä sen avulla ymmärrämme helpommin ja paremmin muita oman alamme tutkijoita; meillä on jonkinasteisesti yhtenevä tapa ajatella ja esittää ajatuksemme käyttämällä alamme vakiintuneita nimityksiä. Ymmärrämme myös käsitejärjestelmät ja niiden arkkitehtuurin jotakuinkin samalla tavoin. Teoriatietämys rakentaa näin osaltaan tutkijanidentiteettiämme ja liittää meidät kiinteästi tieteenalaamme. Yhteinen kieli on myös tutkimuksen kannalta välttämätön, sillä tutkimus ”on keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa” (Uusitalo 1991, 37). Voimme ajatella keskustelevamme toisten tutkijoiden kanssa välillisesti, kun pohdimme – keskustelutamme – heidän teoreettisia näkemyksiään. Tätä tarvitaan, kun kirjoitamme tutkimuksemme teoreettisista yhteyksistä ja rakennamme tutkimuksestamme kiinnostuneelle tarvittavaa tulkintakontekstia. Selkeä, tieteenalalle yhteinen kieli on erityisen tärkeä silloin, kun teemme toimintaamme, ajatteluamme ja perustelujamme mahdollisimman näkyviksi – mahdollisimman aukottomasti ja kirkkaasti.

Koska kyse on oman panoksesi tuomisesta aiempaan keskusteluun, sinun on selvitettävä, mitä on jo sanottu, jotta et esittäisi uutena ja omana jotakin sellaista, joka on esitetty jo aiemmin – vaikka se siis tuntuisikin sinusta uudelta ja omalta. Niin toimii tavallinenkin keskustelu: jatketaan vuorollaan siitä, mitä muut keskustelijat ovat jo ottaneet esille, ja rakennetaan sille. Tutkimuksessa tuodaan mukaan jotain uutta ja välttyään mahdolliselta

kasvojenmenetykseltä, kun toiset eivät pääse huomauttamaan tutkimuskenttään perehtyneelle tutkielman laatijalle, että tämä on keksimässä pyörää uudelleen. Keskustelu ja kontribuutio vaativat siis aiemman tutkimuksen tuntemista, sillä uusi tutkimus lähtee aiemmasta, teoria edellä.

4 Teoria edellä

Teorian tehtävä lähinnä empiirisessä tutkimuksessa kiteytetään Suomen kirjastojen lainatuimmaksi teokseksi mainitussa oppaassa *Tutki ja kirjoita* (Hirsjärvi, Remes & Sajaavaara 2000, 133; kursivointi alkuperäinen) näin: ”*Teoria siis ohjaa uuden tiedon etsinnässä samalla kun se jäsentää ja systematisoi kerättyä aineistoa.*”

Teoria on näin ollen käyttö- ja tehtäväalueeltaan laaja, mikä näkyy tutkielmatyön eri vaiheissa. Tilannetta voisi verrata šakkiin, jossa jokainen siirto vaikuttaa seuraavaan. Vertaus on kuitenkin vaillinainen, sillä šakissa ei voi palata taaksepäin ja muuttaa siirtoaan, kun taas opinnäytteen teoriaa koostaessasi voit tarvittaessa muuttaa suuntaa, kunhan varmistat, että valmiissa työssä on punainen lanka ja työlle valittu lopullinen teorianäkökulma säilyy yhtenäisenä. Tämä voi vaatia jonkin verran ponnisteluja.

Tutkielma alkaa johdannolla (ks. tämän oppaan luku Kandi ja gradu: olemus, rakenne ja työn kulku), jossa taustoituksen ohella esitellään työn tavoitteet ja tutkimuskysymykset. Sitten tulee teoreettista viitekehystä käsittelevä jakso, jonka jälkeen kuvataan empiirisen tutkimuksen aineisto ja menetelmät ja siirrytään analyysiin ja sen tuloksiin sekä päätelmiin. Tämä on hyvin yksinkertaistettu rakennekuvaus, mutta se kertoo, mikä osio on omistettu nimenomaisesti aiemmalle tutkimukselle. Aiempi tutkimus näkyy kuitenkin myös muualla, sillä valittu teoreettinen viitekehys vaikuttaa koko tutkimukseen ikään kuin kaikuina tai veden pinnassa laajenevina renkaina.

Teorian merkitys havainnollistuu, kun katsomme, mitä *Tutki ja kirjoita* -teoksen tekijät tarkoittavat teorian uuden tiedon etsintää ohjaavalla ja aineistoa jäsentävällä ja systematisoivalla tehtävällä. He toteavat, että tutkimuksen empiirisellä osalla ja teorialla on selvä keskinäinen kytkös, joka heijastuu myös tutkimusongelmaa, menetelmää, tulosten tulkintaa ja päätelmiä koskeviin valintoihin, lyhyesti sanoen koko tutkimusprosessiin (Hirsjärvi ym. 2000, 133). Seuraavassa käyn tarkemmin läpi teorian merkitystä ja muita huomioitavia seikkoja sekä havainnollistan niitä sopivissa kohdin käännettä tutkimuksen kannalta.

Teoriaan perehtyminen auttaa ymmärtämään tutkimuksen tekemistä ja tutkimuskohdetta. Ennen teoriaosuuden kirjoittamista ja kirjoittamisen aikana opiskelija perehtyy tutkimuskirjallisuuteen ja tutustuu aiempien tutkimusten näkökulmiin, tutkimusotteeseen, menetelmiin ja tuloksiin – kriittisyyttä unohtamatta (Hirsjärvi ym. 2000, 109–110).

Tällöin hän väistämättä oppii, miten tutkijat ovat käytännössä toimineet ja mitä teorioita tarvinneet yleisesti ja omassa tutkimustehtävässään erityisesti. Kääntämisen tutkijat hakevat teorianäkökulmia usein muilta tieteenaloilta, kuten kielitieteestä, kirjallisuustieteestä tai vaikkapa sosiologiasta tai semiotiikasta. Käännöstiede on tieteidenvälistä, eivätkä käännöstutkimuksessa tarvittavat teoriat ole pelkästään käännöstieteellisiä. Aiempaan tutustumisen kasvattaa, monipuolistaa ja moniulotteistaa sitä, miten ymmärrämme tutkimuskohteemme. Perehtymisestä voi saada tarvittavaa tukea omille valinnoilleen alkaen aihepiiriin ja tutkimuskysymysten käännöstieteellisestä relevanssista – uusi tutkimushan nousee aiemmasta vastaamalla esimerkiksi sen aukkoihin, ristiriitaisuuksiin tai lisävalaistustarpeisiin. Lukiessaan voi myös huomata, mikä ei sovellu omaan tutkimukseen ja ennen kaikkea miksi ei. On esimerkiksi turha miettiä tilastollista menetelmää, vaikka se kiinnostaisi, jos aineistoa on vähän. Omassa tutkimuksessasi et voi kopioida aiempaa, eli oikotietä ei ole. Voit kuitenkin ottaa mallia ja soveltaa. Muistathan myös aina ilmoittaa lähteet.

Opinnäytteen suhde teoriaan on tuotava esiin. Opinnäytteessä tarkoituksena voi olla vahvistuksen saaminen aiemmalle teorialle testaamalla teoriaa, tai tavoitteena voi olla rakentaa teoriaa edelleen tai luoda aivan uusi. Tutkijalle on oltava selvää, mitä teoriaa hän haluaa käsitellä tai kehittää. Toisaalta tutkimuksen tavoite voi olla teoreettisen asemesta myös käytännöllinen. (Hirsjärvi ym. 2000, 112, 124, 130, 135.)

Keskeisten käsitteiden nimeämisessä ja määrittelemisessä tukeudutaan aiempaan tutkimukseen (Hirsjärvi ym. 2000, 143–144). Käsitteitä ei kuitenkaan välttämättä voi ottaa suoraan, ja tarvittaessa on tarkennettava, mitä kulloisellakin käsitteellä tarkoittaa nimenomaan omassa tutkimuksessaan (ks. tämän oppaan luku Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa). Aiemmassa tutkimuksessa käytetyt termit ovat ilman muuta hyödyksi, sillä osana yhteistä erikoiskieltä ne liittyvät tutkimuksen teoriakontekstiinsa. Käännöstiede on tieteenalana kuitenkin kohtalaisen nuori, joten sen termistö tai termien käännösvastineet eivät välttämättä ole vakiintuneita. *Alkuteksti, alkuperäisteos, lähdeteksti, lähtöteksti, käännös, suomennos, englanninkielinen tulkinta, kohdeteksti* – ovatko nämä nimitykset käypiä, mitkä niistä mahdollisesti viittaavat samaan käsitteeseen ja mitä ovat mahdolliset erottavat käsitepiirteet? Ovatko *käännösuniversaalit* todella universaalisia ja kaikkia käännöksiä koskevia vai jotakin muuta? Kun valitset tietyn teoreettisen viitekehyksen, saatat samalla valita kokonaisen käsitejärjestelmän. Toisaalta taas voi käydä niin, että kun valitset yhden tietyn termin, mukaan tulee kokonainen käsitejärjestelmä tai jopa koulukunta, vaikka se ei olisikaan ollut tarkoituksena. Kääntämisen opiskelijoille termi-, käsite-, käsitejärjestelmä- ja määritelmäkysymysten pitäisi olla tuttuja, koska opinnoissa yleensä tutustutaan sanastotyöhön.

Teorian avulla voidaan muodostaa hypoteeseja. Kaikissa tutkimuksissa ei ole hypoteeseja. Niitä käytetään lähinnä määrällisissä (kvantitatiivisissa) tutkimuksissa. Hypoteesien on oltava järkevästi perusteltuja, ei arvauksia, ja niiden tulee olla testattavissa;

perustelujen alkuun pääset teorian ja aiemman tutkimuksen avulla. (Hirsjärvi ym. 2000, 148–150.)

Asianmukainen teoria sitoo tutkimuksen yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Jos valittua teorianäkökulmaa ei lopulta olekaan käytetty ohjaamaan tutkimuksen toteutusta, työstä ei muodostu toivottua selkeää kokonaisuutta. Joskus tutkimukseen saatetaan myös valita teorianäkökulma, joka ei sovellu ajateltuun tarkoitukseen, eikä teorian avulla pystytäkään kuvaamaan tai selittämään tutkittavaa ilmiötä. Teorialla ja tekemisellä täytyy olla kiinteä yhteys, ja niiden irrallisuuden huomaa viimeistään, kun kirjoittaa työn päättävää lukua ja joutuukin toteamaan, että teoriaosuus käsitteli itse asiassa jotakin muuta kuin sitä, mikä analyysissa otettiin esille. (Hirsjärvi ym. 2000, 109, 133–134, 243.) Työtä ei tuolloin pystytä lopussa liittämään alussa esitettyihin teoreettisiin lähtökohtiin, niin kuin tapana on, eikä voida kertoa, mitä uutta luotiin ja tuotiin teoriaan esimerkiksi vahvistamalla sitä uuden genren tai kieli- ja kulttuuriparin osalta. Tutkielma ei tällöin siis olekaan kontribuutio siihen, mitä teoriaosuus antaa ymmärtää.

Teoria on pystyttävä erottamaan muusta tiedosta. On erotettava, mikä on tutkimuksessa tarvittavaa tutkittua tietoa eli teoriaa ja mikä taas on muuta tietoa, joka esimerkiksi tukee kysymyksenasettelua (Hirsjärvi ym. 2000, 136). Kääntäjien pitkään kokemukseen perustuvat käsitykset, kääntäjille suunnatut verkko-oppaat tai alamme ammattieettiset ohjeet ohjaavat alalla toimivien käytäntöjä, ja niistä voi lähteä liikkeelle kääntämisen käytännön kysymyksiä pohtiessaan. Niitä voi myös tutkia ja käyttää aineistona. Ne eivät kuitenkaan ole valmista tutkimustietoa, jota voisi käyttää tutkielmassa teoriana, sillä ne eivät ankkuroidu tutkimusperinteeseen – niiden ansiot ovat muualla.

Teoria on tutkimuksessa monisyinen ilmiö. Jos edellä ollut kuvaus vaikuttaa hankalalta, täytyy muistaa, ettei tarvitse toimia yksin, kun samanlaista tutkijaksi kasvamisen polkua aiemmin kulkeneet tutkijat ovat uusien auttajia. Tiedeyhteyksissä puhutaan usein jättäiläisten hartioilla seisomisesta, ja samaa ajatusta on tässä oppaassa hyödynnetty myös muissa luvuissa. Tämä 1600-luvun loppupuolelta peräisin oleva kielikuva on Isaac Newtonilta ja perustuu ajatukseen, että tutkija aiempien tutkijoiden, itse asiassa tiedeyhteisön, harteilla ollessaan ja heidän kannattelemanaan näkee paremmin ja pidemmälle. Tämä on varmasti lohduttava ajatus opinnäytettään vasta aloittelevalle. Harteille kipuaaminen tosin vaatii ponnistuksia, jotta oppii tuntemaan aiemman teoreettisen tutkimuksen riittävässä määrin. Tutkittavaa ja raportoitavaa kyllä riittää, sillä kaikkea ei ole vielä katsottu, tarkasteltu eikä sanottu. *Nopeammin, korkeammalle, voimakkaammin – yhdessä* sopii motoksi myös tutkimuskontekstiin.

5 Teoreettisia sudenkuoppia

Vaikka ponnistuslautana olisivatkin jättiläiset ja omista virheistään yleensä oppii, on hyvä ennakoida mahdollisia ongelmakohtia. Jo kirjoitustyön aloittaminen saattaa tuntua hankalalta. Kääntäjäopiskelijat ovat tottuneet kääntämään eli kirjoittamaan muiden tekstejä toisella kielellä. Kirjoittaminen siis sujuu, mutta kynnyks tuottaa alusta asti omaa tekstiä voi olla korkea. Ongelmana ei siis ole, miten kirjoittaa vaan mistä kirjoittaa mitä ja missä vaiheessa. Tilanne helpottuu heti, kun opinnäytteen aihepiiri ja alustavat tutkimuskysymykset ovat hahmottuneet. Silloin pääsee pureutumaan teoriaan, ja siitä alkaa tutkimus.

Tavallinen teoriapohdintojen kulku on sellainen, että aluksi ei löydy juuri mitään aihetta koskevaa aiempaa tutkimusta. Osasyynä on, että tiedonhakuaidot ovat vasta kehittymässä ja olet saattanut hakea väärillä hakusanoilla. Ohjaajan tuella, mahdollisesti tiedonhaku-kurssin käytyäsi ja opastusta saatuasi sekä uutteran etsinnän jälkeen alat todennäköisesti tuntea löytämisen iloa: teoriaa ja potentiaalisia näkökulmia onkin tarjolla, pian mahdollisesti liikaakin. Oma tekstiä kertyy, eikä aikaakaan, kun työn teoriaosuus on venähtänyt liian laajaksi suhteessa työn muihin osiin. Vaarana on tässä vaiheessa, että teoriakirjallisuuden etsimisestä ja teoriaosuuden kirjoittamisesta muodostuu eräänlainen pakopaikka. Aika kuluu ja opinnäytettä on edistettävä, ja koska aihe ei ole vielä kiteytynyt riittävästi tai aineisto on hakusessa, on helpompi keskittyä siihen, mistä jo tietää jotain. Tuolloin ensivaiheessa ongelmalliselta tuntunut teoriakatsaus alkaa vaikuttaa helpolta osiolta.

Silloin kun tutkielman fokus ei ole aivan selvillä, teoreettiseen viitekehykseen tulee helposti ottaneeksi mukaan osia, joita lopullisessa työssä ei tarvita. Jos tutkielman aihetta on työn edetessä rajattava, voi joutua harmikseen huomaamaan, että ajateltua, ehkä myös jo kirjoitettua teoriataustaa on supistettava. Jokaista sivupolkua ei voi ottaa mukaan, vaikka haluaisikin osoittaa lukeneisuuttaan. Teoriaosuus ei voi olla päiväkirja tai matkakertomus, johon kirjoittaja sisällyttää kaiken näkemänsä, katseen harhailutkin, vaan mukaan otetaan se, mikä on tarpeen aiheen ja kirjoittajan erilaisten valintojen ja rajausten ymmärtämiseksi. Ohjaaja kysyy aivan varmasti: ”Mihin kaikkea tätä tarvitaan?” ja jatkaa: ”Mieti vielä, mitä tarvitset juuri tässä tutkielmassa aiheen ja lukijoiden kannalta.”

Luopumisen tuska taas on kova, sillä ulkopuolelle jätettävä on usein syystä tai toisesta ollut hyvin mielenkiintoista ja kirjoittaminenkin on ollut antoisaa, kun huomaa ajattelunsa kehittyvän. Jos näiden osien poistaminen kokonaan on liian kivuliasta, kannattaa katsoa, voiko niitä tiivistää tai käyttää alaviitteitä ja siten osoittaa aihepiiriin perehtymistään. Vaikka osan joutuisikin jättämään pois ja aikaa tuntuisi siis menneen hukkaan, ei kannata ajatella, että lukeminen ja kirjoittaminen olisivat olleet turhia. Tietämys on joka tapauksessa lisääntynyt ja itseluottamus ja itsetuntemus kasvaneet. Ei voi edes ajatella, että kerralla tulisi valmista; on valmistauduttava kirjoittamaan yhä uudelleen, ja yhtäkkiä huomaa sisäistäneensä opinnäytteen idean.

6 Ymmärrys kasvaa uudeksi ymmärrykseksi

Tässä luvussa on käsitelty teorian tehtävää opinnäytteessä. Keskiössä on ollut teorian vaikutus opinnäytteen eri osiin ja teorian moninaiset, ehkä implisiittisetkin tehtävät. Teoria antaa ajattelulle välineitä, ohjaa valinnoissa ja tarjoaa tutkimukselle (ja myöhemmin sen lukijalle) kontekstin ja kehikon, jolle rakennetaan uutta yhteistä ymmärrystä: näin on aiemmin ajateltu ja kirjoitettu, tähän on päädytty, ja siitä jatkat sinä omalla kontribuutiollasi, luennallasi, analyysilläsi ja tulkinnallasi. Tämä luku on aiheensa mukaisesti teoreettinen, sillä teorian idea on abstraktiona ja ilmiönä tieteenalasta riippumaton. Aihetta on mahdollisuuksien mukaan kuitenkin valaistu käännöstieteen näkökulmasta.

Sinulle on ehkä tätä lukua lukiessasi muodostunut sellainen käsitys, että teoria määrää kaiken ja ikään kuin pyörittää koko tutkimusta. Asia ei ole kuitenkaan aivan näin, tai tämä ei ainakaan ole koko totuus. Teoria on tutkimuksen elinehto, ja sen tuoma hyöty on välitteellistä: teoria on tutkijalle työväline, jonka avulla hän tekee tutkimusta ja saa tuloksia. Viime kädessä jokainen tutkija kuitenkin tekee valintansa ja perustelee ne itse. Tiedeyhteisö, jota opinnäytteiden osalta edustaa työn arvioijat tai arvioijat, sitten sanoo, oliko lopputulos vakuuttava.

Lisää aiheesta

Angelelli, Claudia & Baer, Brian James (toim.) 2015. *Researching Translation and Interpreting*. Milton: Routledge.

Williams, Jenny & Chesterman, Andrew 2002. *The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation*. Manchester, UK & Northampton MA: St Jerome Publishing.

Lähteet

Eco, Umberto 1990. *Oppineisuuden osoittaminen eli miten tutkielma tehdään*. Suom. Pia Mänttari. 2. painos. Tampere: Vastapaino & Helsinki: Ylioppilaspalvelu.

Helsingin yliopiston opetusfilosofia. 2023. 2. painos. https://www.helsinki.fi/assets/drupal/2023-10/HY_opetusfilosofia_fi.pdf (Luettu 24.11.2023).

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2000. *Tutki ja kirjoita*. 6., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Kielitoimiston sanakirja [uusin päivitys 2022]. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/> (Luettu 17.11.2023).

Niiniluoto, Ilkka 1980. *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Ota-
van korkeakoulukirjasto. Helsinki: Otava.

Uusitalo, Hannu 1991. *Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan.*
Helsinki: WSOY.

Loppusuora häämöttää – tutkielman tarkistuslista

Olli Philippe Lautenbacher ja Mari Pakkala-Weckström

Tutkielman tekemisen loppuvaiheessa ennen sen lähettämistä esitarkastukseen tai peräti lopulliseen tarkastukseen on hyvä ajatus käydä koko työ huolellisesti läpi oheista listaa hyödyntämällä.

Sisältö

- ✓ Mieti työsi otsikkoa. Vastaako se tutkimuskysymyksiäsi? Muodostavatko pääotsikko ja tutkimuskysymykset koherentin kokonaisuuden?
- ✓ Ovatko tutkimuskysymyksesi relevantteja ja riittävän tarkkoja, ja saatko niihin selkeät vastaukset? Tutkimuskysymyksiä voi tarpeen tullen muokata analyysiin sopiviksi, ja on ihan tavallista, että näin tehdään; tämä kertoo siitä, että alkuperäinen näkemyksesi tutkimusaiheesta on kehittynyt prosessin aikana.
- ✓ Mikäli esität työsi alussa tutkimushypoteesin, osoittautuuko se oikeaksi? Jos ei, hypoteesia voi toki tarkistaa. Toisaalta on hyvä huomata, että myös vääräksi osoittautunut hypoteesi on tutkimustulos.
- ✓ Onko tutkielmassasi sisäistä koherenssia lukujen välillä? ”Keskustelevatko” esimerkiksi teoria- ja analyysiosiot keskenään? Hyödynnätkö teorialuvussa esitettyjä käsitteitä analyysissä? Entä liittyvätkö pohdintaluvussa esiin nostetut asiat vakuuttavasti analyysiosion havaintoihin?
- ✓ Onko tutkielmassasi (usein etenkin taustaosiossa) asiaa, joka ei ole mitenkään relevanttia itse tutkimuksen kannalta? Jos on, niin vielä ehtii poistaa!
- ✓ Käytätkö käsitteitä ja termejä systemaattisesti läpi tutkielman?
- ✓ Muista kerrata tutkimuskysymykset ja/tai hypoteesit päätelmäosion alussa ja tarkastella niitä analyysin valossa selkeästi ja systemaattisesti. Opinnäytteen lopussa on hyvä myös hahmotella mahdollisia jatkotutkimuksia.
- ✓ Tarkista lopuksi vielä johdantosi miettimällä seuraavia asioita: kiinnostuksen herättäminen lukijassa, kontekstiin sijoittaminen (aiempi tutkimus tms.), ongelman esittely (tutkimuksen tema ja esim. aiemman tutkimuksen puute), työn perustelu (aiheen valinta, miksi aihe on tärkeä), päämäärän asettaminen (pääargumentti tai tulosten ennakointi), tutkimuskysymyksen tai -kysymysten esittely, työn rakenteen esittely.

Rakenne

- ✓ Tarkista, löytyvätkö tekstistä seuraavat asiat:
  - *johdantoluku* (työn aihe, tutkimusala, perustelut tutkimukselle, tutkimuskysymykset, työn rakenne)
  - *teorialuku* (tutkimukseen sovellettava teoreettinen tausta, tutkimuksen kannalta relevantteimmat käsitteet)
  - *aineisto- ja menetelmäluku* (miten tutkimusaineisto on kerätty, luokiteltu ja analysoitu, millä perusteella menetelmät on valittu, mitä tutkimuksen kohteeksi on valittu ja miksi)
  - *analyysiluku* (aineiston käsittely valitun menetelmän avulla)
  - *pohdinta ja johtopäätökset*, jotka kumpuavat analyysiluvusta (tutkimustulosten kriittinen arviointi ja vertaaminen aiempaan tutkimukseen, analyysin ongelmien esilletuominen sekä mahdolliset uudet tutkimusideat).
- ✓ Tarkista otsikoinnin ja alaotsikoinnin toimivuus. Muista myös, ettei voi olla esimerkiksi alalukua 2.1 ellei sitä seuraa vähintään alaluku 2.2.
- ✓ Tarkista, että tutkielman eri osien pituudet ovat tarkoituksenmukaisia ja suhteessa tutkimuksen päämäärään.

Lähteet

- ✓ Tarkista, että kaikki lähteet, joihin viittaa, ovat lähdeluettelossa.
- ✓ Tarkista, että lähdeluettelossa ei ole lähteitä, joihin ei viittaa.
- ✓ Merkitse viittaukset tekstiin systemaattisesti.
- ✓ Vältä mahdollisuuksien mukaan toisen käden lähteitä. Joissain tapauksissa niiden käyttäminen voi olla perusteltua (esimerkiksi jos alkuperäinen lähde on kielellä, jota et osaa), mutta näistä olisi hyvä keskustella ohjaajan kanssa.
- ✓ Ole huolellinen ja systemaattinen lähdeluettelon muotoilun kanssa.
- ✓ Noudata oppiaineesi ohjeita!

Muotoilu

- ✓ Jos suinkin mahdollista, käytä oppiaineesi tai -laitoksesi tarjoamaa saavutettavaa tutkielman pohjaa. Mikäli valmista pohjaa ei ole saatavilla, tutustu huolellisesti oppilaitoksesi ohjeisiin.

- ✓ Muotoile kaikki esimerkkisi samalla tavalla ja numeroi ne juoksevasti läpi työn (älä siis aloita numerointia uudelleen eri alaluvuissa); tämä selkeyttää esimerkkeihin viittaamista.
- ✓ Muotoile ja otsikoi taulukot, kaaviot ja kuvat keskenään samalla tavalla.

II Käännöstieteellisiä tutkimuskohteita

Kaunokirjallisuuden kääntäminen

Kristiina Taivalkoski-Shilov ja Päivi Kuusi

Käännettyä kaunokirjallisuutta tutkittaessa keskitytään usein siihen, miten teos on käännetty. Voidaan kuitenkin kysyä myös, miksi se on käännetty tai miksi se on käännetty juuri tällä tavoin; tällöin on tarkasteltava käännetyn teoksen lisäksi myös esimerkiksi sen historiallista tai sosiaalista kontekstia.

1 Miksi ja miten kaunokirjallisuuden kääntämistä tutkitaan?

Kääntäminen on perusta maailmankirjallisuudelle: sen ansiosta kielitaito ei rajoita sitä, mitä luemme. Ennen modernin viestintäteknologian kehitystä käännöskirjallisuus olikin monelle ainoa kosketus vieraisiin kulttuureihin. Lisäksi monet kansalliskirjallisuudet, myös suomenkielinen kirjallisuus, ovat kehittyneet kääntämisen vaikutuksesta. (Delisle & Woodsworth 2012.) Ei siis ihme, että kirjallisuuden kääntäminen on kiinnostanut ihmisiä jo kauan ennen käännöstieteen syntyä. Sitä ovat tarkastelleet niin kääntäjät käännöstensä esipuheissa kuin filologit ja kirjallisuustieteilijät tutkimuksissaan. Käännöstieteen kenttää kaunokirjallisuuden käännökset hallitsivat pitkään, ja vaikka tutkimuskohteet ovat sittemmin monipuolistuneet, ei kaunokirjallisuuden vetovoima ole ehtynyt.

Käännettyä kaunokirjallisuutta tarkastelevissa käännöstieteellisissä opinnäytteissä fokus on tyypillisesti siinä, *miten* teos on käännetty. Tutkimusmenetelmänä on tällöin yleensä vertaileva tekstianalyysi (ks. tämän oppaan luku Vertaileva tekstianalyysi), ja toteutettavuussyistä tarkastelu on usein rajattu johonkin tiettyyn piirteeseen: esimerkiksi voisivat olla vaikkapa teoksen kulttuurisidonnaisten viittausten, alluusoiden tai puheen illuusion välittyminen käännökseen. Toisaalta voidaan kysyä myös, *miksi* teos on käännetty tai miksi se on käännetty *niin kuin* se on käännetty. Chantal Wrightin (2016) mukaan se, miten kääntäjät kääntävät, on seurausta siitä, miksi he kääntävät ja miten he lukevat (mts. 5, 18). Gideon Toury (2012, xiv) puolestaan korostaa, että käännösten ymmärtäminen edellyttää kontekstualisointia: yksittäiset tekstinkohdat on nähtävä osana tekstin kokonaisuutta, kokonaiset tekstit taas osana kulttuurista ympäristöään. Käännöksen ja lähdetekstin vertailu paljastaa, miten teos on käännetty, mutta vasta kontekstualisointi auttaa selvittämään, miksi se on käännetty niin kuin on. Kääntäjien motivaation, heidän luku-prosessinsa tai laajemman historiallisen tai sosiaalisen kontekstin vaikutuksen tutkiminen vaatii kuitenkin toisenlaisia menetelmiä, esimerkiksi haastatteluja, prosessitutkimuksen menetelmiä tai arkistotyötä, ja ehkä siksi ne ovat opinnäytteen aiheina harvinaisempia.

Tässä luvussa esittelemme keskeisimpiä tutkimusaiheita kaunokirjallisuuden kääntämisen tutkimuksessa. Seuraavassa alaluvussa kuvaamme käännettyjen tekstien tutkimusta. Sen jälkeen etenemme kääntäjiä koskevaan tutkimukseen, ja viimeisessä alaluvussa käsittelemme kaunokirjallisuuden vastaanottoa koskevaa tutkimusta.

2 Käännösten tutkiminen

Vertailevan tekstianalyysin avulla voidaan siis selvittää, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä käännöksen ja lähdetekstin välillä on. Tarkastelu on syytä rajata johonkin tiettyyn piirteeseen, usein sellaiseen lähdetekstin piirteeseen, joka on teoksessa erityisen relevantti tai hallitseva. Jos esimerkiksi puhekielen käyttö on teoksessa keskeinen tyylipiirre tai vaikuttaa vahvasti vaikkapa henkilöhahmojen karakterisaatioon, on perusteltua tarkastella, miten puhekielisyys on välitetty teoksen käännökseen. Tarkasteltava piirre voidaan kuitenkin valita myös sen perusteella, mikä on kohdekielisen kirjallisuuden näkökulmasta kiinnostavaa. Esimerkiksi samaista puhekielisyyttä voidaan tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten sitä on käännetty kohdekieleen tiettyinä ajankohtana tai miten sen kääntämisen strategiat ovat muuttuneet ajan saatossa (Tiittula & Nuolijärvi 2013).

Tutkimuksissa kaunokirjallisuuden käännöksiä on verrattu lähdeteksteihinsä esimerkiksi sen suhteen, miten teoksen erisnimet (Nord 2003), reaaliat (Kujamäki 1998, 2001), alluusiot (Leppihalme 1994; Ruokonen 2010) tai jokin kerronnan muoto kuten vapaa epäsuora esitys (Kuusi 2011a; Taivalkoski-Shilov 2006) on käännetty. Erilaisia käännösratkaisuja voidaan luokitella käännösstrategioihin, joita voivat esimerkiksi reaalioiden kohdalla olla vaikkapa poistot, ylä- tai alakäsitteen käyttäminen tai kulttuurinen adaptaatio eli korvaaminen lukijalle tutummalla asialla (Leppihalme 2007). Näitä niin kutsuttuja paikallisia käännösstrategioita (ks. myös Chesterman 2016, 85–114) voidaan edelleen tarkastella siitä näkökulmasta, kuinka kotouttavia tai vieraannuttavia ne ovat, eli minkälainen yleislinja tai globaali strategia yksittäisistä mikrotason käännösstrategioista muodostuu (Leppihalme 2007, 372–373). Käännösratkaisujen kotouttavuuden ja vieraannuttavuuden analyysi onkin ollut opinnäytteissä suosittua. Aihetta tarkasteltaessa on hyvä huomioida, että kotouttamisen ja vieraannuttamisen käsitteisiin (Venuti 1995) on alun perin liittynyt voimakas arvottava ja eettinen lataus (Paloposki 2011), ja tutkielmassa onkin hyvä tuoda esiin, käytetäänkö käsitteitä neutraalissa vai arvottavassa merkityksessä. Käsitteiden käyttöön on laajemmin opastettu tämän oppaan luvussa Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa.

Käännösten historiallinen kontekstualisointi nousee erityisen tärkeäksi silloin, kun tutkitaan yhden teoksen samankielisiä käännöksiä eli uudelleenkäännöksiä (ks. tämän oppaan luku Uudelleenikäntäminen). Uudelleenkäännöksiä vertaillaessa lähdekieli, kohdekieli ja käännettävä teos pysyvät samoina, mutta kääntäjä ja/tai käännöksen tekoajankohta vaihtuvat. Erot käännösten välillä havainnollistavat tällöin hyvin sitä, ettei käännös ole pelkkä

lähdetekstin ja kohdekielen summa, vaan sen muotoutumiseen vaikuttavat sekä kääntämisen ajankohta normeineen että kääntäjän yksilölliset ratkaisut. Molemmat ovat asioita, jotka on syytä huomioida myös yksittäistä käännöstä tarkasteltaessa. Pekka Kujamäki (1998; 2001) on havainnollistanut käännösten tekoajankohdan vaikutusta käännösratkaisuihin. Hän vertaili tutkimuksessaan reaalioiden käännöksiä Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksien* kahdeksassa saksannoksessa vuosilta 1921–1989. Käännösvertailun lisäksi Kujamäki selvitti käännösten välisiin eroihin johtaneita syitä tarkastelemalla niiden sosio-kulttuurista syntykontekstia. Esimerkiksi se, että vuoden 1935 saksannoksesta oli poistettu Suomen aiempiin nälänhätiiin tai veljesten huonoon käytökseen liittyvää ainesta, on voinut olla seurausta tarpeesta kuvata pohjoista rotua edullisessa valossa. Vuoden 1942 käännökseen taas suomalaisuuteen liittyvät yksityiskohdat oli välitetty hieman tarkemmin, mihin on saattanut vaikuttaa se, että tuolloin – Suomen ja Saksan aseveljeyden aikaan – Saksassa haluttiin oppia lisää suomalaisista. Historiallisen tilanteen lisäksi Kujamäki tutki muun muassa kääntäjien kirjeenvaihtoa, kustantajien profiloitumista sekä erilaisia kirjoituksia, jotka avasivat kustantajien käsityksiä siitä, mitä tulisi kääntää tai millaista käännöskirjallisuuden tulisi olla. Hänen tavoitteenaan löytää merkkejä ajan ideologisista tai poeettisista odotuksista, jotka kohdistuivat kirjallisuuteen, kääntämiseen ja käännöskirjallisuuteen.

Tutkimukset, joissa analysoidaan kääntäjän tyyliä, tuovat esiin sen, millainen vaikutus kääntäjän yksilöllisillä ratkaisuilla on käännöksen muotoutumiseen. Tyyli on kaunokirjallisessa tekstissä erityisen keskeinen piirre, ja onkin kiinnostava kysymys, näkyykö käännöksessä kirjailijan vai kääntäjän tyyli – ja miten ne voidaan erottaa toisistaan (ks. esim. Baker 2000, 244–246). Hilikka Pekkanen (2010) vertaili suomennoksia, jotka kaksi eri suomentajaa oli tehnyt saman kirjailijan teoksista, selvittääkseen, välittykö kirjailijan tyyli samanlaisena kääntäjistä riippumatta. Tämän jälkeen hän vertaili saman suomentajan suomennoksia kahden eri kirjailijan teoksista saadakseen selville, säilyykö suomentajan tyyli, kun hän kääntää eri kirjailijoiden teoksia. Tulokset viittasivat siihen, että kääntäjän tyyli on varsin pysyvä ja säilyy suhteellisen selvästi myös kirjailijan vaihtuessa. Vertailevan tekstianalyysin lisäksi viimeaikaisessa tutkimuksessa on hyödynnetty koneoppimista paitsi kääntäjän tyylin analysoimisessa myös sen imitoimisessa (Şahin ym. 2022).

Käännösten tarkastelussa voidaan keskittyä muuhunkin kuin käännettyyn tekstiin. Paratekstien – kuten kääntäjien esipuheiden ja alaviitteiden tai kääntäjän ja kustantajan kirjeenvaihdon – tutkimus voi kertoa paljon niin käännösten syntyprosessista kuin siitä, miten kääntäjä näkee oman roolinsa. Outi Paloposki (2010) on tutkinut kääntäjien alaviitteitä vuosina 1870–1929 julkaistuissa romaanisuomennoksissa eli aikana, jolloin alaviitteiden käyttö käännöksissä oli huomattavasti yleisempää kuin nykyään (ks. tämän oppaan luku Kääntämisen historia). Usein alaviitteissä selitettiin asioita, joiden arveltiin olevan tuon ajan lukijakunnalle vieraita: niissä suomentajat valistivat lukevaa yleisöä ja auttoivat heitä ymmärtämään tekstin viittauksia. Samalla alaviitteissä tuli näkyväksi suomentajien

toimijuus ja heidän käsityksensä omasta roolistaan. Graduissakin paratekstejä on tutkittu. Aaltonen (2020) analysoi pro gradu -tutkielmassaan Leevi Lehdon alaviitteitä James Joycen *Ulysses*-teoksen vuoden 2012 suomennoksessa. Sen poikkeuksellisen rikkaassa alaviitteistössä tavoitteena ei niinkään ollut selittää kulttuurista vierautta vaan antaa lukijalle tietoa muun muassa romaanin erilaisista luennoista ja tulkinnoista.

On hyvä muistaa, että kaunokirjallisten käännösten tutkimuksessa peruskäsitteitä voidaan joutua lainaamaan kirjallisuustieteestä. Käännöstieteellinen tarkastelu voi myös avata uusia näkökulmia käsitteisiin, jotka on alun perin luotu yksikielisen kirjallisuusanalyysin tarpeisiin (ks. esim. Kuusi 2011b). Käännöstieteessä on avoimesti kritisoitu narratologista tutkimusta, joka ei ota huomioon eroja teoksen ja sen käännösten välillä (ks. Schiavi 1996). Erityisesti kirjallisuustieteestä lähtöisin oleva paratekstin käsite on laajentunut käännöstutkimuksessa (ks. Batchelor 2018), ja käännöstutkijat (esim. Tahir Gürçağlar 2002) ovatkin kritisoineet Genetten (1987/1997) alkuperäistä teoriaa siitä, että käännös-kin nähdään pelkkänä paratekstinä.

Käännöstieteen niin kutsutun valtakäänteeseen (ks. Tymoczko & Gentzler 2002) myötä Touryn (ks. esim. Toury 1995; 2012) puhtaasti deskriptiivisen käännöstutkimuksen rinnalle nousi vuosituhaten vaihteessa vaihtoehtoisia paradigmoja, joissa tutkijat ottavat kantaa tutkimiinsa aiheisiin. Tällaisia ovat esimerkiksi feministinen käännöstutkimus (joka pitää sisällään myös käännöstieteellisen queer-tutkimuksen), kääntämistä kriittisesti tarkasteleva jälkikoloniaalinen käännöstutkimus ja posthumanistinen ekokääntäminen (ekokääntämisestä ks. Cronin 2017). Näiden avoimen kriittisten ja eettisesti latautuneiden suuntausten käsitteleminen opinnäytteessä vaatii kyseisten aihepiirien avaintekstien syvällistä tuntemusta. Siitä syystä niitä koskevat tutkielmat ovat harvinaisia.

3 Kääntäjän työn ja ammatin tutkimus

Viime vuosikymmeninä käännöstieteen tutkimuskenttä on laajentunut ja monipuolistunut, mikä näkyy myös kaunokirjallisuuden kääntämisen tutkimuksessa. Vaikka merkittäviä kääntäjiä on tutkittu jo pitkään esimerkiksi filologian tai kirjallisuudentutkimuksen aloilla, 2000-luvulla myös käännöstieteilijöiden katse on siirtynyt käännöksistä niiden tekijöihin ja sittemmin myös muihin käännösalan toimijoihin. Näissä tutkimuksissa tutkimusasetelman keskiössä ovat tekstien sijaan ihmiset, mikä johtaa hyvin erilaisiin tutkimuskysymyksiin kuin tekstilähtöisissä tutkimuksissa (Chesterman 2009, 13–16). Tutkimuksessa voidaan esimerkiksi selvittää, mitä kaunokirjallisuuden kääntäjä tekee käännösprosessin aikana (ks. Borg 2023), mitkä tekijät vaikuttavat tietokirjallisuuden käännösten julkaisupäätöksiin (ks. Sapiro 2019), minkälainen suhde kaunokirjallisuuden kääntäjällä on omaan käännökseensä sekä kirjailijaan, jonka tekstiä hän kääntää (ks. Jansen 2019), tai minkälainen ammatillinen identiteetti kaunokirjallisuuden kääntäjällä on

(ks. Heino 2021). Ihmislähtöistä käännöstutkimusta voidaan tehdä myös pro gradun laajuisessa tutkielmassa. Viimeaikaisten tutkielmien aiheena ovat olleet esimerkiksi kaunokirjallisuuden suomentajien tekijäisyys ja mahdollisuus tuoda työtään esille käännösten parateksteissä (Huovila 2021), suomentajien tiedonhaku (Ihatsu-Seppälä 2020) ja kustannustoimittajan rooli käännösprosessissa (Juutinen 2020).

Chesterman (2009, 16–17) toteaa, että ihmislähtöinen käännöstutkimus on monesti luonteeltaan sosiologista. Tällöin tutkimusaiheita voivat olla kaunokirjallisuuden kääntäjien habitus, asema, status tai julkisuuskuva. Tutkimuksessa voidaan tarkastella kaunokirjallisuuden kääntäjien toimeentuloa, työoloja, asennetta työtään kohtaan, ammatillista järjestäytymistä ja muita verkostoja tai laajemmin käännösalan valtasuhteita. Tutkimusaiheena voivat olla myös tekijänoikeudet. (Mts. 16–17.) Muita, uudempia tutkimusaiheita ovat kaunokirjallisuuden kääntäjien koulutus, käännösteknologian hyödyntäminen kaunokirjallisuuden kääntämisessä ja kaunokirjallisuuden kääntäjien asenteet käännösteknologiaa kohtaan. Viimeaikainen tutkimus on korostanut kääntäjien työskentelyä sosiaalisessa kontekstissa (ks. Jansen & Wegener 2013): käännöksen muotoutumiseen vaikuttavat muutkin kuin kääntäjä, mikä on esimerkiksi vertailevassa tekstianalyysissä hyvä ottaa huomioon.

Kuten yllä esitetyistä esimerkeistä käy ilmi, ihmislähtöinen käännöstutkimus on monimuotoista. Siinä voidaan hyödyntää hyvin erilaisia tutkimusmenetelmiä ja myös yhdistellä niitä. Kyselytutkimuksella voidaan selvittää vaikkapa laajemman joukon asenteita, tapoja, palkkiotasoa tai työskentelytapoja. Jos etsitään yksityiskohtaisempaa tietoa ja taustaselityksiä tai halutaan kuvata jonkin ilmiön kehityskulkua – esimerkiksi kaunokirjallisuuden kääntäjän identiteetin muovautumista – haastattelu tai osallistujien laatimat narratiivit soveltuvat aineistonkeruun menetelmäksi. (Ks. myös tämän oppaan luku Kyselytutkimukset ja haastattelut.) Jos halutaan selvittää, miten käännösteksti on muovautunut käännösprosessin aikana ja miten eri toimijat (kääntäjä, kustannustoimittaja) ovat siihen vaikuttaneet, käännettyjen tekstien, kommentoitujen oikoversioiden ja/tai paratekstien analyysi on hyvä menetelmä. Esimerkkinä tällaisesta tutkimuksesta mainittakoon Nestori Siponkosken (2014) väitöstutkimus, joka koski kääntäjien, kustannustoimittajien ja asiantuntijoiden toimintaa ja rooleja kaunokirjallisuuden käännösprosessin aikana. Aineistona oli käännösten eri versioita. Käännösprosessin tutkimuksessa metodina voidaan käyttää myös havainnointia, silmänliiketutkimusta, näppäimistön käytön taltiointia, videointia, äänitystä ja ääneenajattelututkimusta, mutta monesti nämä menetelmät ovat tutkielmaa ajatellen liian haastavia, paitsi silloin, kun tutkimus tehdään osana laajempaa tutkimusryhmää, jossa on mukana ammattitutkijoita. Toinen vaihtoehto on analysoida aiemmissa tutkimuksissa kerättyä aineistoa, joka on avattu muiden tutkijoiden käyttöön.

4 Kaunokirjallisuuden käännösten vastaanoton tutkimus

Käännösten vastaanottoa koskeva tutkimus on sekin lisääntynyt viime vuosikymmeninä, kun käänntiede on naapuritieteidensä vanavedessä etäännytynyt tekstikeskeisyydestä ja tutkijoita ovat alkaneet kiinnostaa ihmiset ja kulttuurit, jotka käännöksiä käyttävät. Käännösten vastaanoton tutkimus on saanut paljon vaikutteita kirjallisuustieteen reseptiotutkimuksesta (ks. esim. Fish 1980; Iser 1980 ja Jauss 1982), jossa on korostettu sitä, että kaunokirjallinen teos aktualisoituu vasta lukijan mielessä ja että tekstien tulkintaan vaikuttavat myös aika, paikka ja sosiaalinen konteksti, jossa lukeminen tapahtuu. (Brems & Ramos Pinto 2013, 142.) Toinen vaikuttaja on ollut psykologia, josta on omaksuttu tutkimusmetodeja (esim. silmänliiketutkimus). Käänntieteellisessä reseptiotutkimuksessa käännösten vaikutusta voidaan tarkastella joko hyvin laajasta tai kapeasta perspektiivistä. Edellisessä tapauksessa tutkimuskohteena on käännösten vaikutus kohdekulttuuriin tai kohdekulttuurin käännöspolitiikka. Jälkimmäinen reseptiotutkimuksen haara tutkii yksilöllistä lukukokemusta tai esimerkiksi av-tekstin katselu- tai kuuntelukokemusta. Tällöin analyysin kohteena voivat olla käännöksen vastaanottoon liittyvät kognitiiviset prosessit tai vastaanottotilanteen, sosiaalisen ympäristön ja teknisten tai kielellisten seikkojen vaikutus käännöstekstin vastaanottoon tai lukijoiden mielipide käännöksestä ja esimerkiksi siinä käytetyistä käännöstrategioista. (Brems & Ramos Pinto 2013, 143–145; Chesterman 2000, 63–64.)

Kun tutkitaan käännösten vaikutusta kohdekulttuurissa, sekä määrälliset että laadulliset tutkimusmenetelmät soveltuvat tarkoitukseen, ja monesti niitä yhdistetään. Laajassa reseptiotutkimuksessa taustateoriaksi on usein valikoitunut Itamar Even-Zoharin (1990) polysysteemiteoria (ks. esim. Andringa 2006). Määrällisten menetelmien avulla voidaan kartoittaa käännösvirtoja kielen (ks. Cedergren & Lindberg 2023), kääntäjän, genren tai aikakauden mukaan. Tilastojen analyysin avulla taas voidaan saada tietoa vaikkapa kaunokirjallisuuden kääntämisen kehityssuunnista (esim. mistä kielistä Suomessa on julkaistu eniten käännöskirjallisuutta tietyllä aikavälillä). Määrällinen vastaanottotutkimus soveltuu myös opinnäytteen aiheeksi, jos se on hyvin rajattu. Esimerkiksi Helander (2021) kartoitti gradussaan Suomen ja Saksan välistä kirjallisuusvaihtoa vuosina 2015–2019 kvantitatiivisten menetelmien avulla. Laadullisten menetelmien avulla taas voidaan puurtua yksittäisen kirjailijan, teoksen, genren tai lähtökulttuurin kirjallisuuden vastaanottoon ja vaikutukseen kohdekulttuurissa. Tällöin tutkimuksessa analysoidaan tutkimuskysymyksestä riippuen erilaisia aineistoja. Ne voivat koostua käännöskritiikeistä (joita on Suomessa aiemmin myös koostettu, ks. Kirjallisuusarvosteluja A, B ja C), käännöksiä kommentoivista julkaisuista (painetut lähteet, internet) tai julkaisemattomista lähteistä (kirjeenvaihdot ja muut yksityiset lähteet arkistoissa, sensuuriviranomaisten lausunnot). Tällaisiakin tutkimuksia on mahdollista toteuttaa opinnäytteissä. Jere Koljosen gradussa (2022) vertailtiin ammattikriitikoiden ja ei-ammattilaisten kirjoittamia käännösarvioita

Kiiltomato-sivustolta ja kirjallisuusaiheisista blogeista kerätyn aineiston pohjalta. Vastanottotutkimuksen metodina voidaan käyttää myös kysely-, haastattelu- tai fokusryhmätutkimusta (Brems & Ramos Pinto 2013, 144).

Tutkittaessa todellisia lukijoita ja heidän lukukokemustaan tutkimusmenetelmät ovat usein samoja kuin käännösprosessin tutkimuksessa. Aineistoa voidaan kerätä kysely- tai haastattelututkimuksen avulla, havainnoimalla, lukijoiden narratiiveilla, luetun ymmärtämistä mittaavilla tehtävillä tai silmänliikekameralla. Monesti menetelmiä myös yhdistetään, jotta saadaan luotettavampia tutkimustuloksia. (Brems & Ramos Pinto 2013, 145–146.) Tiina Puurtisen väitöskirja (1995) on käännöstieteellisen reseptiotutkimuksen klassikko. Puurtinen tutki suomenkielisen lastenkirjallisuuden lauserakenteiden vaikutusta lukukokemukseen aukkotehtävien, ääneenlukutehtävien ja tekstiarvioiden avulla. Aineistossa oli 40 suomeksi kirjoitettua lastenkirjaa ja 40 suomennosta ja osallistujina sekä lapsia että aikuisia. Tutkimus osoitti, että monimutkaiset lauserakenteet, joita suomennoksissa esiintyi selvästi enemmän kuin suomeksi kirjoitetuissa lastenkirjoissa, vaikeuttivat lapsilukijoilla tekstin ymmärtämistä.

Kandi- tai maisteritason opinnäytettä ajatellen yksilöllistä lukukokemusta koskevassa reseptiotutkimuksessa on erityisiä haasteita, joista on hyvä olla tietoinen ennen kuin leikkiin ryhtyy. Aineiston keruu voi olla mutkikasta, jos osallistajat ovat lapsia tai nuoria, joiden käytöstä voi olla vaikea ennakoida (ks. esim. Taivalkoski-Shilov 2020, 134, 136). Alaikäisiin tutkittaviin liittyy myös erityisiä eettisiä kysymyksiä, joihin tutkijan täytyy perehtyä (ks. TENK 2021, 3.1.). Menetelmät, erityisesti silmänliikekameran käyttö, vaativat tekijältään teknistä osaamista ja saattavat hankaloittaa lukutilannetta, minkä johdosta tutkimustilanne ei vastaa todellisuutta. Vaikeuksia voi tuottaa myös aineiston tulkitseminen, siksikin, että tutkimustilanne usein vaikuttaa osallistujien käytökseen. Eri lukijoiden reaktioita voi olla vaikea vertailla systemaattisesti keskenään. Ongelmana saattaa olla myös datan valtava määrä esimerkiksi silmänliiketutkimuksessa tai tutkijan omat ennako-oletukset, jos aineistoa on kerätty havainnoimalla. Kuten kääntäjiä koskevassa tutkimuksessa, lukijatutkimuksessakin on tutkimusmenetelmiä, jotka voivat olla haastavia ja yllättävän aikaavieviä. Ongelmia voidaan ehkäistä huolellisella suunnittelulla. Joskus on mahdollista myös hyödyntää jo kerättyjä aineistoja tai tehdä tutkielma osana tutkimusryhmää. Käännöstieteen reseptiotutkimuksessa, kuten muillakin kieli- ja käännöstieteiden aloilla, tutkijoilla olisi monesti kiinnostusta osallistaa opiskelijoita tutkimukseen ja hyödyntää heidän työpanostaan.

5 Lopuksi

Kaunokirjallisuuden kääntämisen tutkimus on perinteisesti ollut tutkituin aihe suomalaisissa käännöstieteen väitöskirjoissa (Taivalkoski-Shilov, tulossa [2024]). Se tarjoaakin

monia lähestymiskulmia, jotka kaikki eivät edellytä perehtymistä kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteisiin: tutkimuskohteena voivat tekstien lisäksi olla alan toimijat, käännösprosessit tai käännösten vastaanotto. Viime aikoina myös käännösteknologian käyttö kaunokirjallisuuden kääntämisessä on alkanut kiinnostaa graduntekijöitä. Olisi suotavaa, jos myös äänikirjoista ja niiden kustantamiseen liittyvistä seikoista (jälkieditointi, vanhojen käännösten uudelleenmuokkaus äänikirjaa varten) saataisiin lisää tutkimusta. Kirja-alan muutoksista huolimatta myös perinteisempi alkuteoksen ja käännöksen tekstivertailu puolustaa edelleen paikkaansa tutkielman aiheena. Kaunokirjallisuus on lukijoilleen portti toisiin maailmoihin, tarinoihin ja kokemuksiin – siksi sillä, miten nämä maailmat käännöksissä välittyvät, on merkitystä.

Lisää aiheesta

Delabastita, Dirk 2011. Literary Translation. Teoksessa: Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc (toim.) *Handbook of Translation Studies*. Volume 2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 69–78.

Washbourne, Kelly & Van Wyke, Ben (toim.) 2018. *The Routledge Handbook of Literary Translation*. Lontoo/New York: Routledge.

Lähteet

Aaltonen, Iris 2020. Kääntäjä kynnyksellä. Kääntäjän alaviitteet ja muut paratekstit Leevi Lehdon Ulysses-suomennoksessa. Pro gradu -tutkielma, Kääntämisen ja tulkauksen maisteriohjelma, englannin kääntäminen, Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstreams/a7089722-5495-480b-ae66-123641406bc7/download> (Luettu 28.3.2024).

Andringa, Els 2006. Penetrating the Dutch Polysystem: The Reception of Virginia Woolf, 1920–2000. *Poetics Today* 27:3. 501–568.

Baker, Mona 2000. Towards a Methodology for Investigating the Style of a Literary Translator. *Target* 12:2. 241–266.

Batchelor, Kathryn 2018. *Translation and Paratexts*. Lontoo/New York: Routledge.

Borg, Claudine 2023. *A Literary Translation in the Making. A Process-Oriented Perspective*. Lontoo/New York: Routledge.

Brems, Elke & Ramos Pinto, Sara 2013. Reception and translation. Teoksessa: Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc (toim.) *Handbook of Translation Studies: Volume 4*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins. 143–148.

Cedergren, Mickaëlle & Lindberg, Ylva 2023. *Le transfert des littératures francophones en(tre) périphérie*. Tukholma: Stockholm University Press.

- Chesterman, Andrew 2000. Kriitikko ja käännösefektit. Teoksessa: Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.) *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsinki: Yliopistopaino. 62–78.
- Chesterman, Andrew 2009. The Name and Nature of Translator Studies. *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 42. 13–22.
- Chesterman 1997/2016. *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory*. Revised edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Cronin, Michael 2017. *Eco-Translation: Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene*. Lontoo/New York: Routledge.
- Delisle, Jean & Woodsworth, Judith 2012. *Translators through History*. Revised edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Even-Zohar, Itamar 1990. Polysystem Studies. *Poetics Today* 11:1. (Teemanumero)
- Fish, Stanley 1980. *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge: Harvard University Press.
- Genette, Gérard 1987/1997 *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Kääntäjä: Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heino, Anu 2021. Investigating literary translators' translatorship through narrative identity. Teoksessa: Kaindl, Klaus & Kolb, Waltraud & Schlager, Daniela (toim.) *Literary Translator Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 123–136.
- Helander, Marjatta 2021. Suomalais-saksalainen kirjallisuusvaihto 2015–2019. Pro gradu -tutkielma, Monikielisen käänösviestinnän tutkinto-ohjelma, saksan kieli, Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021052832065> (Luettu 28.2.2024).
- Huovila, Maiju 2021. Onko kaunokirjallisuuden kääntäjä taiteilija? Suomentajien näkemykset tekijyydestään Baabel-sarjan suomentajien jälkisanoissa. Pro gradu -tutkielma, Monikielisen käänösviestinnän tutkinto-ohjelma, saksan kieli, Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021121761641> (Luettu 28.3.2024).
- Ihatsu-Seppälä, Susanne 2020. Taidetta ja taustatyötä: tiedonhankinta kaunokirjallisuuden kääntäjien työssä. Pro gradu -tutkielma, Kääntämisen ja tulkkauksen maisteriohjelma, englannin kääntäminen, Helsingin yliopisto. <https://ethesis.helsinki.fi/repository/handle/123456789/32727?show=full> (Luettu 28.3.2024).
- Iser, Wolfgang 1980. *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Jansen, Hanne 2019. I'm a translator and I'm proud: How literary translators view authors and authorship. *Perspectives* 27:5. 675–688.
- Jansen, Hanne & Wegener, Anna 2013. Multiple Translatorship. Teoksessa: Jansen, Hanne & Wegener, Anna (toim.) *Authorial and Editorial Voices in Translation* (Vita Traductiva 2 & 3). Montreal: Éditions québécoises de l'œuvre. 1–42.
- Jauss, Hans Robert 1982. *Toward an Aesthetic of Reception*. Kääntäjä: Timothy Bahti. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Juutinen, Oona 2020. Näin selkeämpi? Kustannustoimittajan rooli kaunokirjallisen käännöksen tuotantoprosessissa. Pro gradu -tutkielma, Kääntämisen ja tulkkauksen maisteriohjelma, englannin kääntäminen, Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstreams/ba45fde5-108b-485d-9f78-9e3feafc906d/download> (Luettu 28.3.2024).
- Kirjallisuusarvostelija. A, Tietokirjallisuus. Helsinki: Kirjastopalvelu, 1974–2002.
- Kirjallisuusarvostelija. B, Kaunokirjallisuus. Helsinki: Kirjastopalvelu, 1974–2002.
- Kirjallisuusarvostelija. C, Lasten- ja nuortenkirjallisuus. Helsinki: Kirjastopalvelu, 1980–2002.
- Koljonen, Jere 2022. Glow-Worm vs. Coffee Cat: A Comparative Study of Professional and Non-Professional Translation Criticism. Pro gradu -tutkielma, Englannin kieli ja kääntäminen, Itä-Suomen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20221292> (Luettu 28.3.2024).
- Kujamäki, Pekka 1998. *Deutsche Stimmen der Sieben Brüder: Ideologie, Poetik und Funktionen literarischer Übersetzung*. Frankfurt a.M/Berliini jne: Peter Lang.
- Kujamäki, Pekka 2001. Finnish Comet in German Skies: Translation, retranslation and norms. *Target* 13:1. 43–71.
- Kuusi, Päivi 2011a. *Miksi näkökulma muuttuu käännöksessä? Eksplisiittistämisen ja normaalistamisen selitysvoima ja seuraukset*. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8522-0> (Luettu 28.3.2024)
- Kuusi, Päivi 2011b. Käännöstieteen ja narratologian yhteispeliä: Tutkimuskohteena näkökulman muuttuminen käännöksissä. *MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu. Electronic proceedings of the KäTu symposium on translation and interpreting studies* 5. 1–12. <https://www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/arkisto-archive/vol-5-2011/> (Luettu 28.3.2024).
- Leppihalme, Ritva 1994. *Culture Bumps: On the Translation of Allusions*. (English Department Studies; Vuosikerta 2). Väitöskirja. University of Helsinki, Department of English.
- Leppihalme Ritva 2007. Kääntäjän strategiat. Teoksessa: Riikonen, H. K. & Kovala, Urpo & Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 365–373.
- Nord, Christiane 2003. Proper Names in Translations for Children. *Alice in Wonderland as a Case in Point*. *Meta* 48:1–2. 182–196.
- Paloposki, Outi 2010. The Translator's Footprints. Teoksessa: Koskinen, Kaisa & Kinnunen, Tuija (toim.) *Translators' Agency*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture. Series B4. Tampere: Tampere University Press. 86–107.
- Paloposki, Outi 2011. Domestication and Foreignization. Teoksessa: Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc (toim.) *Handbook of Translation Studies 2*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 40–42.
- Pekkanen, Hilka 2010. *The Duet between the Author and the Translator: An Analysis of Style through Shifts in Literary Translation*. Väitöskirja. Helsinki: University of Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/f3ea2b5e-a135-427d-991c-d456871efc03/content> (Luettu 28.3.2024).

- Puurtinen, Tiina 1995. *Linguistic acceptability in translated children's literature*. Väitöskirja. Joensuun yliopisto.
- Ruokonen, Minna 2010. *Cultural and textual properties in the translation and interpretation of allusions. An analysis of allusions in Dorothy L. Sayers' detective novels translated into Finnish in the 1940s and the 1980s*. Väitöskirja. Turun yliopisto.
- Şahin, Mehmet & Güngör, Tunga & Hodzic, Ena & Gürses, Sabri & Yirmibeşoğlu, Zeynep & Dallı Harun & Dursun, Olgun 2022. Literary Machine Translation to Produce Translations that Reflect Translators' Style (English > Turkish). Esitelmä konferenssissa *Literary Translation and AI: assessing changes in translation theory, practice and creativity*, Sorbonne nouvelle, 21.10.2022.
- Sapiro, Gisèle 2019. Quels facteurs favorisent la traduction des livres de sciences humaines ? *Palimpsestes* 33. Saatavissa: DOI:10.4000/palimpsestes.3827
- Schiavi, Giuliana 1996. There Is Always a Teller in a Tale. *Target* 8:1. 1–21.
- Siponkoski, Nestori 2014. *Translation Under Negotiation. The Textual Interplay of Translators and Editors in Contemporary Finnish Shakespeare Translation*. Väitöskirja. Vaasa: Vaasan yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-546-6> (Luettu 28.3.2024).
- Tahir Gürçağlar Şehnaz 2002. What Texts Don't Tell: The Use of Paratexts in Translation Research. Teoksessa: Hermans, Theo (toim.) *Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies Historical and Ideological Issues*. Manchester: St. Jerome. 44–60.
- Taivalkoski-Shilov, Kristiina 2006. *La tierce main. Le discours rapporté dans les traductions françaises de Fielding au XVIIIe siècle*. Arras: Artois Presses Université.
- Taivalkoski-Shilov, Kristiina 2020. Vanhojen ja uusien käännösklassikoiden saavutettavuus. Mitä lapset ja nuoret ymmärtävät lukemastaan? Teoksessa Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija (toim.) *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus. 126–143.
- Taivalkoski-Shilov, Kristiina tulossa [2024] *Käännöstieteen väitöskirjat Suomessa 1984–2024. MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen aikakauslehti* 17:2.
- TENK [Tutkimuseettinen neuvottelukunta] 2021. Ihmistieteiden eettisen ennakoarvioinnin ohje. 3.3. Alaikäinen tutkittavana. https://tenk.fi/fi/ohjeet-ja-aineistot/ihmistieteiden-eettisen-ennakoarvioinnin-ohje#3_3 (Luettu 28.3.2024).
- Tiittula, Liisa, & Nuolijärvi, Pirkko 2013. *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Toury, Gideon 2012. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Revised edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Tymoczko, Maria & Gentzler, Edwin (toim.) 2002. *Translation and Power*. Amherst: University of Massachusetts Press.

- Venuti, Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Lontoo/
New York: Routledge.
- Wright, Chantal 2016. *Literary Translation*. Lontoo/New York: Routledge.

Uudelleenkääntäminen

Outi Paloposki

Uudelleenkäännöksiä tutkitaan usein tekstivertailun kautta. Samankielisten versioiden vertailu saattaa olla selkeämpää kuin lähde- ja kohdetekstin vertailu. Huomio voidaan kiinnittää myös yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiin, jolloin työ lähestyy kääntämisen historian tutkimusta.

1 Mitä ja miksi? Uudelleenkäännösten taustaa

Uudelleenkäännöksiä on tutkittu paljon, myös graduissa ja kandidaatintutkielmissa. Niiden viehätys on varmastikin paljolti siinä, miten käsin kosketeltavasti erot kahden tai useamman samankielisen tekstin välillä näkyvät – tämä saa vertailun ehkä vaikuttamaan yksinkertaisemmalta kuin lähtöteksti–kohdeteksti-vertailuasetelmassa. Lähtö- ja kohdetekstien tutkimuksen pitkässä historiassa onkin paljon tuskailtu ekvivalenssin tai pikemminkin sen puutteen kanssa: miten erikielisiä vastineita voidaan suhteuttaa toisiinsa, kun kielellä ei ole yhteistä nimittäjää? Samankieliset käännösversiot yhdestä lähtötekstistä sen sijaan näyttävät asettuvan vertailtaessa ikään kuin samalle viivalle, jolloin eroja sekä savenalintojen että lausejärjestyksen suhteen tuntuisi olevan helpompi tunnistaa.

Tämä yhden kielen sisällä operoiminen kuitenkin tuo kuvioon mukaan muita kielellisen vertailun haasteita: eri aikakaudet ja niiden kielenkäyttötavat sekä tyylin ja kielen muutoksen. Lähtökielivertailultaakaan ei välttämättä säästyä, esimerkiksi kun uudelleenkäännöksiä tutkitaan alkutekstiuskollisuuden tai tarkkuuden näkökulmasta, niin kuin usein tehdään.

Kohdetekstien keskinäiset erot olivat pitkään pääasiallinen tarkastelukohde uudelleenkäännöksiä tutkittaessa. Kun tekstejä haluttiin tarkastella uudelleenkäännöksiin väistämättä liittyvän kronologisen jatkumon kautta, syntyi kaksi tekstivertailun päälinjaa. Ensimmäinen on ehkä tunnetuin uudelleenkäännöksiin liitetty oletus, jonka mukaan uudemmat käännökset ovat lähempänä alkutekstiä kuin vanhat. Tässä tutkimuslinjassa vertailaan käännöksiä keskenään, ja molempia vertaillaan myös lähtötekstin kanssa. Oletusta myöhempien käännösten suuremmasta läheisyydestä alkutekstiin on pitkään kutsuttu uudelleenkäännöshypoteesiksi, vaikka se tarkkaan ottaen ei varsinaisesti ole hypoteesi, eikä oletus itsessäänkään läheskään aina pidä paikkaansa. Toinen uudelleenkäännöksiin usein liitetty ajatus koskee käännösten suhdetta toisiinsa: uudempia käännöksiä pidetään

usein kieleltään modernimpina ja ”tuoreempina”. Tämä kielen ”vanhenemiseen” liittyvä oletus puolestaan nousee selvästi tutkijan tai lukijan omasta senhetkisestä näköalapaikasta: oman aikakauden kieli vaikuttaa helposti raikkaammalta kuin vanhempi, ehkä koukeroiseksikin koettu teksti tai sellainen teksti, joka sisältää vanhentuneiksi koettuja sanoja.

Uudelleenkäännösten tekstivertailun ei tarvitse perustua näihin kahteen yleiseen linjaukseen tai oletukseen. Tekstivertailua voi tehdä myös niin, että pohtii kääntäjien lähtökoh-
tia, valintoja ja tyyliä, uudelleenkääntäjän suhdetta varhaisempaan käännökseen tai tek-
tien suhdetta omaan aikaansa. Tällöin tutkimuksessa saatetaan tarvita yhteiskuntatieteel-
listä tai laajempaa historiallista otetta.

Tekstivertailu ei kuitenkaan ole ainoa tie uudelleenkäännösten tutkimisessa, ja joskus voi olla hedelmällisempää käyttää muita aineistoja varsinaisen käännösaineiston lisäksi tai jopa sen sijasta. Uudelleenkäännöksen syitä ja itse ilmiön olemusta voivat valaista uudelleenkäännösten mainokset, lehtiarviot, kääntäjien haastattelulausunnot ja mahdollisesti myös kirjeenvaihto, jos sellaista on saatavilla. Uudelleenkäännöksiä voi tarkastella myös bibliografisesta näkökulmasta: Milloin uudelleenkäännöksiä on tehty, ketkä niitä ovat tehneet ja ketkä kustantaneet? Entä mitä nimenomaisia teoksia on uudelleenkäännetty? Käännetäänkö kaikki kirjallisuus lopulta uudelleen, kunhan se on tarpeeksi vanhaa, vai miksi jotkut tekstit valikoituvat uudelleen käännettäviksi? Uudelleenkääntämisessä ilmiönä ei ole kyse vain siitä, onko jokin teksti lähempänä alkutekstiä kuin jokin toinen – ja näissä vertailuissa on aina myös pohdittava tarkkaan, mitä *lähempänä* tarkoittaa –, vaan myös ja ennen kaikkea siitä, miksi teoksia käännetään uudelleen, mitä kääntäjät tai kus-
tantajat ajattelevat uudelleenkääntämisestä, miksi uudelleenkääntäminen tuntuu välillä nousevan todella isoksi ilmiöksi ja miten nämä asiat vaihtelevat ajasta ja paikasta toiseen. Tämän tyyppinen tutkimus lähestyy kääntämisen historian tutkimusta (ks. tämän oppaan luku Kääntämisen historia).

Nestori Siponkosken (2014) väitöstutkimuksessa, joka tarkastelee Werner Söderströmin laajaa 2000-luvun alussa toteutettua Shakespeare-suomennosprojektia, oli innovatiivinen lähestymistapa. Hänen aineistoinaan toimivat WSOY:n kokoaman asiantuntijajoukon keskustelut ja kommentit Shakespearen draamojen kääntämisestä. Keskusteluun ottivat osaa monen tunnetun suomentajan lisäksi Shakespeare-tutkijat ja WSOY:n omat kustannustoimittajat. Siponkoski tulkitsi aineistoa neuvottelun näkökulmasta tarkastelemalla, miten käännökset ovat yksittäisen kääntäjän sijaan isomman toimijajoukon toiminnan tulosta ja miten kääntäjä ja muut henkilöt yhdessä hakevat erilaisia ratkaisuja. Myös Suomen ulkopuolella on tehty runsaasti tutkimusta uudelleenkäännöksistä, ja tutkimusten joukkoon mahtuu sellaisia isoja hankkeita kuin Turkissa tehty erittäin laaja selvitys tuhansista ja taas tuhansista uudelleenkäännöksistä ja niiden alkuperästä. Suuri osa käännöksistä paljastui tutkimuksessa plagiaateiksi eli aiempien käännösten kopioiksi ja näin siis tekijänoikeuksien rikkeiksi (Şahin ym. 2018, 166–167).

Uudelleenkäännösten tutkimuksessa on siis kyse paljosta muustakin kuin vain tekstien välisestä vertailusta. Koska vertailu on kuitenkin edelleen pääasiallinen menetelmä uudelleenkäännösten tutkimuksessa, käsittelen sitä kolmannessa alaluvussa. Tätä ennen, alaluvussa 2, pohdin uudelleenkäännösten arkeologiaa eli sitä, miten uudelleenkäännöksistä saa tietoa, mikä ei olekaan aivan helppoa. Alaluvussa 4 esittelen muita mahdollisia tutkimuskohteita, joita uudelleenkääntämisestä kiinnostunut opinnäytetyön tekijä voi harvita. Tämä luku perustuu pääosin minun ja Kaisa Koskisen tutkimushankkeeseen uudelleensuomennoksista ja siitä kirjoittamaamme kirjaan *Sata kirjaa, tuhat suomennosta* (2015). Kirjassa hahmotellaan Suomen tilannetta ylipäätään uudelleenkäännösten kenttänä 1800-luvulta 2000-luvun alkupuolelle, esitellään yleisimmät uudelleenkääntämistä esitetyt teoriat ja oletukset ja annetaan runsaasti aineisto- ja metodiesimerkkejä. Uudelleenkääntämisestä kiinnostuneen kannattaakin lukea tuo teos.

2 Uudelleenkäännösten arkeologia

Arkeologiaksi kutsutaan käännöstutkimuksessa – erityisesti käännöshistoriassa – sen selvittämistä, mitä on käännetty, sekä kaikkien kuhunkin käännökseen liittyvien tietojen etsimistä. Kääntämisen arkeologia on terminä peräisin Anthony Pymiltä (1998, 5). Suomessa meillä on apuna tällaiseen arkeologiseen työhön Kansallisbibliografia, jota käsitellään tarkemmin tämän oppaan kääntämisen historiaa käsittelevässä luvussa. Kansallisbibliografia on varsin kätevä lähde minkä hyvänsä Suomessa julkaistun teoksen bibliografisten tietojen etsimiseen, jos vain tiedämme tekijän tai teoksen nimen. Jos tarkastellaan jonkin ennalta valikoidun teoksen käännöshistoriaa, esimerkiksi Emily Brontën *Wuthering Heights* -teoksen suomennoksia, on meillä valmiina jo lähtökohta, josta tietoa voi lähteä etsimään: tekijän ja alkuteoksen nimi. Tästä nimenomaisesta teoksesta onkin olemassa useita suomennoksia (joista on tehty myös graduja). Jos siis sinulla on mielessäsi jo teos, jonka suomennoksia tai Suomessa tehtyjä ruotsinnoksia haluat tutkia, saat niistä tietoa Kansallisbibliografiasta. Itse teoksia voi olla hieman hankalampi saada käsiin, etenkin jos kyse on varhaisista, eritoten 1800-luvulla mutta myös 1900-luvun alkupuoliskolla tehdyistä suomennoksista. Niitä kannattaa kuitenkin jäljittää sekä omien paikalliskirjastojen että yliopistojen kirjastojen kautta. Kansalliskirjaston lakisääteisiin velvollisuuksiin kuuluu painetun aineiston tallettaminen Kansalliskirjastoon ja Turun, Oulun, Itä-Suomen ja Jyväskylän yliopistojen sekä Åbo Akademin kirjastoihin (ns. vapaa-kappalekirjastot). Näistä siis voi lähteä etsimään omassa tutkimuksessa tarvittavia suomennoksia – saattaapa niitä löytyä tuttavien tai sukulaisten kirjahyllyistä tai divareistakin.

Jos taas haluat tehdä katsauksen esimerkiksi jonkin ajankohdan uudelleensuomennoksiin, asia mutkistuu. Omassa tutkimuksessamme (Koskinen & Paloposki 2003; Koskinen & Paloposki 2015) kartoitimme vuoden 2000 uudelleensuomennokset (ja niiden arviot sanomalehdissä, mistä myöhemmin lisää). Tämä on edelleen tietääksemme ainoa johonkin tiettyyn ajankohtaan kohdistuva tutkimus kaikkien uudelleenkäännösten määrästä, ja

selvitykseen pyysimme apua sekä yliopistojen kirjastoista että Tampereen kaupungin kirjastosta. Hankaluus liittyy siihen, että teoksia luetteloidessaan Kansalliskirjasto ei kirjaa tietokantaan merkintää siitä, onko kyseessä uudelleensuomennos. Samanlainen ongelma liittyy epäsuorien, siis välikielen kautta käännettyjen suomennosten tunnistamiseen. Tällaiset määritteet eivät yksinkertaisesti ole osa vakiintuneita luettelointikäytäntöjä, joten uudelleenkäännöksiä ei voi etsiä tietokannoista systemaattisesti. On siis käytävä läpi esimerkiksi tietyn vuoden tietueet tietokannasta, mutta lisäksi jokainen käännettietue, joka ei ilmiselvästi ole ensisuomennos, on tarkistettava vielä erikseen: onko tietokannassa juuri tästä nimekkeestä aiempia suomennoksia. Ensisuomennokset voi tunnistaa joiltain osin kirjallisen julkisuuden perusteella, mutta ei suinkaan aina. Työn laajuuden ja vaativuuden vuoksi tätä aihetta ei voikaan suositella opinnäytteisiin. Sen sijaan kartoituksia voi tehdä pienemmästä joukosta teoksia, vaikkapa jonkun tietyn kirjailijan teosten uudelleensuomennoksista.

Hyviä tutkimuskohteita löytyy monen eri maan kirjallisuudesta. Venäläisistä klassikoista on olemassa runsaasti uudelleensuomennoksia (näistä ks. Kuusi 2011), samoin useiden englanninkielisen kielialueen kirjailijoiden tuotannosta (Shakespearen lisäksi). Myös monista vanhoista ranskalaisista teoksista on olemassa useampi suomennos. Saksalaisen kirjallisuuden uudelleensuomennoksista on puolestaan saatavilla Liisa Tiittulan kartoitus (Tiittula 2013). Uudelleenkäännösten tilastoinnin ja aikaviiveiden kartoittamisen lisäksi Tiittula teki tutkimuksessaan myös tekstivertailua joistakin uudelleenkäännöksistä sekä haastatteli suomentajia.

Systemaattinen klassikkokirjailijoiden ja klassikkoteosten kartoitus tuottaa paljon tietoa siitä, miten paljon juuri klassikoita käännetään uudelleen. Piiloon jää kuitenkin erittäin paljon teoksia, jotka on aikanaan käännetty ja myöhemmin käännetty uudelleen mutta jotka ovat sittemmin unohtuneet tai ainakin jääneet vähemmälle huomiolle. Klassikko-teoksista kannattaakin edetä vähemmän tunnettuihin mutta kenties aikanaan maineikkaisiin kirjailijoihin, joiden tuotantoa on usein myös käännetty uudelleen jo kauan sitten. Siltikin haavin ulkopuolelle jää paljon kirjallisuutta, jota emme (enää) tunne. Kuka on kuullut vaikkapa tanskalaisen kirjailijan Henrik Scharlingin *Uudenvuoden aikana Nödderbon pappilassa* -nimisestä teoksesta? Aikalaiskirjallisuutena aikanaan arvostettu teos sai kaksi suomennosta, vuosina 1877 (suom. R. Mellin) ja 1916 (suom. Esteri Linnankoski) – teos siis eli suomenkielisessä kirjallisuudessa ainakin tuon 40 vuotta. Teosta tuskin tulisi etsineeksi muutoin kuin käänntieteilisen tutkimuksen yhteydessä; usein nämä vähemmän tunnetut teokset tulevatkin vastaan sattumalta, esimerkiksi kirja-arvioiden kautta.

3 Tekstivertailu

Tekstivertailu on yleisin ja monen mielestä kenties kiinnostavin menetelmä käännösten tutkimiseen, ja sitä on käsitelty laajemmin tämän oppaan luvussa Vertaileva tekstianalyysi. Vertailuaineisto on myös suhteellisen helposti saatavilla, toisin kuin aineistot, joita tarvitaan kartoitettaessa kirjallisuuskeskusteluista tai uudelleensuomennosten arvioita, mainostusta tai kustantajien käsityksiä, puhumattakaan kääntäjien ja kustantajien välisistä keskusteluista (ks. esim. Siponkoski 2014). Monella saattaa olla jo tiedossa jokin teos, jota halutaan tutkia: esimerkiksi Terry Pratchett -fanit ovat kiinnostuneita *Good Omens* -teoksen kahdesta suomennoksesta. L. M. Montgomeryn tuotanto on poikanut useita graduja suomennoksista ja niiden korjailuista myöhemmissä painoksissa. Myös suomesta muille kielille käännettyjä teoksia on tutkittu: esimerkiksi Pekka Kujamäki (1998) on tutkinut Aleksis Kiven romaania *Seitsemän veljestä* ja sen kuutta saksannosta. Teos on käännetty monille muillekin kielille useammin kuin kerran: ruotsiksi neljästi, englanniksi ja tanskaksi kolmesti ja ranskaksi ja espanjaksi kahdesti. Näitä pystyy kartoittamaan tämän oppaan Kääntämisen historia -luvussa kuvatun FILIn tietokannan avulla.

Koska kirjakielet ovat alati muuntuvaisia, on varsin tärkeää, että tutkijalla (kandintyön tai gradun tekijällä) on hallussa riittävä kieliopillinen ja tieteellinen käsitteistö käännösten vertailuun, oli kyse sitten lauserakenteista tai sanastollisista seikoista, sekä välineet ajankohdan kielinormien selvittämiseksi. Jos yksi kääntäjä puhuu katoista ja toinen laipioista, sanojen suhde toisiinsa ja niiden tyylilliset ja merkityserot ovat tärkeitä, ja nämä erot täytyy pystyä tuomaan esille. Myös pelottomuus tarttua vanhempiin suomen kielimuotoihin on tarpeen – rohkea tutkija saattaa niihin paneutuessaan löytää rikkaan ja vivahteikkaan kielen. Toki on olemassa sellaisia käännöksiä, jotka on tehty ajallisesti varsin lähellä toisiaan – esimerkkinä Frank L. Baumin amerikkalainen klassikkokertomus *The Wizard of Oz*, josta ilmestyi vuonna 1977 kaksi eri suomennosta: Marja Helanen-Ahtolan suomennos *Oz-maan taikuri* ja Kersti Juvan suomennos *Ozin velho*. Tällaisia varsin samanaikaisia suomennoksia tarkasteltaessa huomaa, että aika ei sittenkään aina ole ratkaiseva tekijä, vaan kääntäjien tyyli ja kädenjälki eroavat selvästi toisistaan (ks. Puurtinen 1995).

Seuraava tärkeä vaihe liittyykin jo aiemmin mainittuun käännösarkeologiaan. Uudelleen-suomennoksia tutkittaessa on tärkeää, että tarkasteltavana on todellakin ensipainos ensimmäisestä suomennoksesta. Vanhoja suomennoksia on julkaistu runsaasti uudelleen vuosien varrella, ja toisinaan näihin myöhempisiin painoksiin on kustantamossa tehty jonkinlaisia muokkauksia: tekstiä on saatettu modernisoida esimerkiksi oikeinkirjoitusnormien tai kirjoitustyylien muuttuessa, tai on jopa saatettu tehdä tarkistuksia suhteessa alkuteokseen. Tämä ei sinällään ole mitenkään poikkeuksellista toimintaa, ja itse asiassa 1900-luvun alkupuolella myös suomalaisten kirjailijoiden vanhempien teosten tekstejä korjailtiin muuttuneiden kirjakielikäsitysten mukaisiksi. Ongelma uudempien painosten käyttämisestä ensipainosten sijaan muodostuu silloin, kun tutkija olettaa käsittelevänsä

kääntäjän tekstiä, vaikka tekstiin sisään kirjoittuneena on myös myöhempi korjailija, esimerkiksi kustannustoimittaja. Toisinaan myös kääntäjät muokkaavat itse vanhoja käännöksiään, tai kääntävät niitä uudelleen. Tuoreimpana esimerkkinä tästä on Kersti Juvan vuonna 2023 ilmestynyt uusi suomennos *Taru Sormusten Herrasta* -teoksesta. Juva oli alun perin kääntänyt teoksen Eila Pennasen kanssa jo vuosina 1973–1975.

Tällaiset korjaillut suomennokset (kuten aiemmin mainitun L. M. Montgomeryn monet teokset) ovat kyllä itsessään varsin tärkeä tutkimuskohde, koska kustannustoimittajien ja muiden henkilöiden panosta käännöksissä ja niiden muokkauksessa ei juurikaan ole aiemmin tutkittu, vaikka ne voisivat antaa lisää tietoa sekä tekstien synty- ja muokkautumisprosesseista, aikakauden kirjallisuus- tai kielinormeista, kustantamon linjasta tai jopa sensuurista. Korjailtujen suomennosten tutkimus tekee näkyväksi sen, että suomennosten takana on koko joukko muitakin toimijoita kuin kääntäjä – seikka, jota ei useinkaan tule ajatelleeksi mutta joka pitää paikkansa myös ensipainosten ja -suomennosten kohdalla. Emme voi siis suoralta kädeltä olettaa, että aivan kaikki on kääntäjän kädestä lähtöisin.

Teoksessa *Sata kirjaa, tuhat suomennosta* (Koskinen ja Paloposki 2015) on tekstivertailua käsittelevä luku nimeltä Käännösten välisistä suhteista (luku 3), joka antaa perustiedot sekä niin sanotusta uudelleen­käännöshypoteesista että kääntämisen strategioista ja niiden vertaamisesta. Kaksi tärkeää seikkaa on syytä pitää mielessä: ensinnäkin, kun tutkitaan historiallisia käännöksiä, kannattaa unohtaa ajatus paremmuudesta. Kukin käännös on usean tekijän summa, eikä niitä voi yksiselitteisesti vertailla paremmuuden kannalta. Aivan kuten kieliä ei voi keskenään panna paremmuusjärjestykseen, sitä ei voi tehdä myöskään eri ajankohtien kielimuodoille. Toki käännösvirheitä voi tarkastella, mutta ne eivät useinkaan anna tekstistä koko kuvaa. Toinen tärkeä asia on kiinnittää huomiota siihen, *mitä* vertaillaan. Kun puhutaan melko yleisellä tasolla esimerkiksi siitä, että jompikumpi suomennos on lähempänä alkutekstiä kuin toinen, täytyy määritellä, mitä tällä läheisyydellä tarkoitetaan. Onko kyse lauserakenteen samankaltaisuudesta? Vai reaalioiden kääntämisestä? Vai vaikeammin määriteltävistä tyylistä tai rekisteristä?

Tekstien konkreettinen vertailu on samantapaista kuin kohdeteksti–lähdeteksti-vertailu (ks. tämän oppaan luku Vertaileva tekstianalyysi). Liikkeelle lähdetään usein valitsemalla jokin kategoria, jota tarkastellaan, esimerkiksi lauserakenteet. Uudelleen­käännösten kanssa saattaa kuitenkin olla hedelmällisempää tarkastella tekstiä kokonaisuutena, toisin sanoen verrata käännöksiä toisiinsa virke virkkeeltä ja kiinnittää huomiota siihen, missä kohdin ja minkälaisia eroja näin tarkasteltaessa löytyy. Näitä eroja pystyy sitten todennäköisesti analysoimaan yllä mainittujen kategorioiden avulla: Onko kääntäjä X keksinyt uusia ilmauksia reaaliolle ja kääntäjä Y pikemminkin käyttänyt vierassanoja? Minkälaisia eroja lauserakenteissa on? Onko tekstien rakenne kovin erilainen jo makrotasolla: Onko käännös samanpituisen kuin alkuteos? Entä onko kaikki luvut säilytetty? Käännöksiä on saatettu esimerkiksi lyhentää ilman että tästä on merkintää kirjan bibliografisissa tiedoissa. Tekstivertailu tehdään yleensä vain valituille osille teoksia, koska

koko lähtöteoksen ja useamman suomennoksen käyminen läpi on kovin työlästä ja vie opinnäytetyön tekijältä liikaa aikaa. Usein käytetty tapa on valita otokseen 10 sivua teoksen alusta, 10 sivua keskeltä ja 10 sivua lopusta, mutta riippuu todella paljon teoksen rakenteesta, miten valinta tehdään. Tästä – kuten muistakin analyysin yksityiskohdista – on hyvä sopia ohjaajan kanssa etukäteen.

Vertailua tehdessä tulee väistämättä eteen kohtia, joissa vanhahtavaa kieltä on vaikeaa tulkita, mutta näitä ei kannata säikähtää. Kannattaa lukea ajankohdan kielenoppaita ja kielikeskusteluja (ks. tietolaatikko). Kuten aiemmin mainitsin, ikä ja hieman negatiivisesti väritynyt ikääntyminen on toinen uudelleenikäntämisen yhteydessä usein esitettyistä yleistyksistä, jonka mukaan kieli tulee korvata ajanmukaisella nykykielellä, koska kieli vanhenee. On kuitenkin hyvä muistaa, että oman aikakautemme lapsina meille on modernia ja helppoa kieltä se, mitä kuulemme ja luemme, mutta sadan vuoden päästä tuo sama kieli puolestaan on ikääntynyttä. Ikääntyminen ei myöskään ole yksiselitteistä: monet ihmiset pitävät vanhoissa kirjoissa juuri niiden kielestä, ja tämä pätee myös suomennoksiin. Uudelleenikäntäjällä onkin siksi joskus tasapainottelemista sen kanssa, ettei hän tee teoksen kielestä anakronistista, kirjan sisäisen historian vastaista. Hyvän yhteenvedon kielen vanhenemisesta uudelleenikäntämistutkimuksessa on esittänyt van Poucke (2018).

Apuvälineitä suomen kirjakielen vaiheisiin

Aikalaiskeskustelu:

1800–1900-lukujen taitteessa Kotikielen seuran Virittäjä-lehden kielikeskustelut:
ks. Virittäjän verkkosivuilla oleva hakemisto (<https://journal.fi/virittaja/search>)
Cannelin, Knut. 1916. Kieliopas: ohjeita suomenkielen käyttäjille. 1, Äänne- ja sanaoppi. Porvoo: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus:

Juusela, Kaisu. 2006. Sata vuotta Virittäjää. Kotikielen Seuran aikakauslehden vaiheita 1897–1996. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Kolehmainen, Taru. 2014. Kielenhuollon juurilla: suomen kielen ohjailun historiaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Paunonen, Heikki. 1976. Kotikielen Seura 1876–1976. Virittäjä, 80:3–4. 310.
Saatavissa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/36744>

4 Muita mahdollisia aiheita ja aineistoja

Uudelleensuomennosten kritiikeistä kiinnostunut voi lukea tästä oppaasta luvun historiallisesta tutkimuksesta, jossa siellä käsitellään myös kirjallisuusarvioita ja niiden tutkimuksen metodologiaa. Kun kartoitin Kaisa Koskisen kanssa sanomalehdissä ilmestyneitä vuoden 2000 uudelleensuomennosten arvioita, huomasimme usein toistuvia sanontoja uudelleensuomennoksista: ne olivat (pitkään) odotettuja; ne olivat raikkaita, ajanmukaisia ja tuoreita, kun taas vanhat suomennokset olivat ”pölyisiä” (Koskinen & Paloposki 2003; Koskinen & Paloposki 2015). Tällaisia arvioita on löydettävissä jo paljon ennen 2000-lukua suomalaisen käänöskritiikin historiassa: uudelleensuomennosta on jo pitkään pidetty arvona sinänsä. Jos haluaa tarkastella uudelleensuomennosten arvioita varhaisemmilta ajoilta, on mahdollista etsiä Kansalliskirjaston digitoiduista aineistoista esimerkiksi teoksen nimellä (ks. kääntämisen historiaa käsittelevän luvun ohjeistus). Mikään ei kiellä ottamasta lähtökohdaksi vaikkapa joitain sellaisia uudelleensuomennoksia, joita olemme kirjassamme maininneet mutta joiden sanomalehdissä ilmestyneitä arvioita emme tutki- neet. Tämänkaltaisessa tutkimuksessa on tosin mahdoton luvata, mitä löytyy vai löytyykö mitään. Ilmestyneitä kirjoja voi aina tutkia, mistä syystä tekstivertailu saattaa olla suosi- tuin tutkimusmuoto opinnäytteissä, mutta ei ole sanottua, että niistä on olemassa kritiik- kejä. Jos tällainen tutkimus kiinnostaa, ahkeruus usein palkitsee, ja jos edes joistain teok- sista onnistuu löytämään kritiikkejä, ovat ne sitä arvokkaampia.

Uudempien uudelleensuomennosten kritiikkejä voi vuoteen 2002 asti etsiä kirjallisuus- kritiikkijulkaisuista, kuten kääntämisen historian tutkimusta käsittelevässä luvussa on neuvottu, ja myöhempiä kritiikkejä sanomalehtien sähköisistä arkistoista verkosta. Yli- opistoilla on yleensä mahdollisuus käyttää jotakin kirjaston konetta tällaisiin hakuihin, koska harvalla on ainakaan useamman lehden tunnukset, kun taas yliopistoilla on li- sencejä tutkimustarkoituksiin. Myös kirjallisuuslehdet, esimerkiksi *Parnasso* tai verkos- sa ilmestyvä *Kiiltomato*, julkaisevat kritiikkejä, ja uudelleensuomennoksista kritiikkejä julkaistaan yleensä enemmän kuin ensisuomennoksista.

Suomentajien haastatteleminen uudelleenkääntämisestä voi myös hyvin olla gradun aihe. Useat suomentajat puhuvat mielellään työstään ja varsinkin uusiakin uudelleensuomennok- sia on olemassa, joten haastateltavaa voi hyvin lähteä etsimään. Tässä pätevät kaikki haas- tattelumenetelmää koskevat ohjeet ja neuvot (ks. tämän oppaan luku Kyselytutkimukset ja haastattelut). Tärkeää on ennen kaikkea avoin mieli suomentajan työtä kohtaan ja huolellinen valmistautuminen haastattelutilanteeseen. Sekä aihealueeseen (uudelleen- kääntäminen) että kyseisen suomentajan työhön (käännetyt teokset, mahdolliset esipu- heet, aiemmat haastattelut jne.) tulee perehtyä ennen haastattelutilannetta.

5 Lopuksi

Kuten edellä olevasta käy ilmi, uudelleenkääntäminen on hyvin laaja tutkimuskenttä. Opinnäytetyöhön ryhtyessä on tärkeää rajata tutkittava aihe mahdollisimman hyvin: ei useita teoksia, ei liikaa vaikeasti saatavilla olevia materiaaleja. Kandidaatintutkielmaan saattaa riittää bibliografinen katsaus joidenkin teosten uudelleensuomennoshistoriaan ja katsauksen täydentäminen esimerkiksi joillain tekstiesimerkeillä. Jo uudelleenkäännösten teoriataustaan perehtyminen ja sen auki kirjoittaminen oman työn tarpeisiin on isohko työvaihe, joten kandintutkielmassa aineiston ei kannata olla liian haastava. Gradussa voi tästä ponnistaa eteenpäin ja tutkailla omia kiinnostuksen kohteitaan suhteessa uusimpaan tutkimukseen. Tutkimusartikkeleita lukemalla löytyy lisää mielenkiintoisia näkökohtia, ja useita muilla kielialueilla tehtyjä tutkimuksia voi soveltaa Suomeen.

Lisää aiheesta

Brownlie, Siobhan 2006. Narrative Theory and Retranslation Theory. *Across Languages and Cultures* 7:2. 145–170.

Deane-Cox, Sharon 2014. *Retranslation. Translation, Literature and Reinterpretation*. Lontoo: Bloomsbury.

Koskinen, Kaisa & Paloposki, Outi 2015. *Sata kirjaa, tuhat suomennosta. Kaunokirjallisuuden uudelleenkääntäminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lähteet

Kansalliskirjasto, vapaakappaletoimisto. <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/vapaakappaletoimisto> (Luettu 26.11.2023).

Koskinen, Kaisa & Paloposki, Outi 2003. Retranslations in the Age of Digital Reproduction. *Cadernos de tradução* 1:11. 19–38.

Koskinen, Kaisa & Paloposki, Outi 2015. *Sata kirjaa, tuhat suomennosta. Kaunokirjallisuuden uudelleenkääntäminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kujamäki, Pekka 1998. *Deutsche Stimmen der Sieben Brüder: Ideologie, Poetik und Funktionen literarischer Übersetzung*. Frankfurt am Main: Lang.

Kuusi, Päivi 2011. *Miksi näkökulma muuttuu käänöksessä? Eksplisiittistämisen ja normalistamisen selitysvoima ja seuraukset*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.

van Poucke, Piet 2017. Aging as a motive for literary retranslation: A survey of case studies on retranslation. *Translation and interpreting studies* 12:1. 91–115.

Puurtinen, Tiina 1995. *Linguistic acceptability in translated children's literature*. Väitöskirja. Joensuun yliopisto.

- Pym, Anthony 1998. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome.
- Şahin, Mehmet & Duman, Derya & Gürses, Sabri & Galeş, Damla & Woollss, David 2018. Toward an empirical methodology for identifying plagiarism in retranslation. Teoksessa: Albachten, Özlem Berk & Gürçağlar, Şehnaz Tahir (toim.) *Perspectives on Retranslation. Ideology, Paratexts, Methods*. New York & Abingdon: Routledge. 166–191.
- Siponkoski, Nestori 2014. *Translation under negotiation: the textual interplay of translators and editors in contemporary Finnish Shakespeare translation*. Väitöskirja. Vaasan yliopisto.
- Tiittula, Liisa 2013. Finnische Neuübersetzungen deutschsprachiger Literatur. *Trans-kom* 6:1. 140–170.

Audiovisuaalinen kääntäminen

Tiina Tuominen

Av-kääntäminen on suosittu tutkielma-aihe, ja hyvästä syystä: se on monelle tuttu ja tärkeä kääntämisen osa-alue, aineistoja on ympärillämme runsaasti, kiinnostavia ja tutkimukseen sopivia käännösongelmia on helppo keksiä, ja se on yhteiskunnallisesti merkittävä kääntämisen muoto.

1 Av-kääntämisen monet muodot

Audiovisuaalisella kääntämisellä eli av-kääntämisellä tarkoitetaan kaikkea sellaista kääntämistä, johon liittyy kuvaa ja ääntä eli auditiivisia ja visuaalisia elementtejä. Tyypillisiä käännettäviä audiovisuaalisia aineistoja ovat tv-ohjelmat ja elokuvat, mutta kääntäjä voi kohdata myös monia muita audiovisuaalisia sisältöjä, kuten yritys- tai koulutusvideoita, uutisia, pelejä, sosiaalisessa mediassa jaettavia videoita tai multimediataideteoksia. Myös teatteri- tai oopperaesitysten kääntäminen on luonteeltaan audiovisuaalista, sillä silloinkin sekä auditiivisuus että visuaalisuus ovat olennainen osa viestiä. Usein varsinkin av-kääntäminen kuitenkin rajataan tarkoittamaan sellaisia sisältöjä, joita välitetään sähköisessä muodossa, tai kuten Luis Pérez-González (2014, 12) asian esittää, näytön kautta välitettäviä tekstejä (”screen-mediated texts”). Teatterin ja oopperan käännosten tutkimuksessakin voi hyödyntää monia av-kääntämisen tutkimuksen lähestymistapoja, ja tutkimuksen haasteet ovat usein samanlaisia, eli tarkkaa rajaa näiden osa-alueiden välille ei tarvitse vetää.

Av-kääntämistä on monenlaista, ja käännökset voivat esiintyä joko puhutussa tai kirjoitetussa muodossa. Suomessa yleisin av-kääntämisen muoto on kirjoitettu av-kääntäminen eli tekstityskääntäminen. Puhutuista av-kääntämisen muodoista luultavasti tunnetuin on dubbaus, jossa alkuperäinen puhuttu dialogi korvataan kohdekielisellä puheella ja kohdekielinen puhe pyrkii jäljittelemään mahdollisimman tarkoin alkuperäisen dialogin sävyä ja rytmiä sekä henkilöiden suunliikkeitä ja eleitä. Suomessa dubataan yleisimmin lastenohjelmia (ks. Tiihonen 2007; Heikkinen 2007). Dubbauksen lisäksi puhuttu av-käännös voi olla myös niin sanottu voice over -käännös, jossa alkuperäinen ääniraita kuuluu heikosti taustalla eikä huulisynkroniaa tavoitella. Tällaista kääntämistä on perinteisesti käytetty muun muassa joissain itäisen Euroopan maissa, ja muissakin maissa esimerkiksi dokumenttien selostajanäänien kääntämiseen. (Pérez-González 2014, 19–20.) Lisäksi marginaalisempia av-kääntämisen muotoja ovat esimerkiksi televisiossa kuultava tulkkaus,

suorassa lähetyksessä tapahtuva kohdekielinen, lähtötekstiä vapaasti mukaileva selostus (engl. *free commentary*) ja kohdekielinen kerronta (engl. *narration*), joka esittää ohjelmasta tiivistetyn mutta sisällöltään lähtötekstille uskollisen käännöksen (Pérez-González 2014, 20). Av-kääntämisen muodot myös muuttuvat jatkuvasti, ja uudenlaisia kääntämisen tapoja voi syntyä. Yksi esimerkki uudenlaisesta av-kääntämisestä on Italiassa etenkin tosi-tv-ohjelmien käännöksiin yleistynyt ”simil synch”, jossa ei noudateta huulisynkroniaa yhtä tarkasti kuin perinteisessä dubbauksessa ja jonka tuottaminen on dubbausta nopeampaa ja edullisempaa (Baños 2019, 270).

Av-kääntämisen suosio tutkimuskohteena on ollut kasvussa, sillä audiovisuaalisten sisältöjen ja niiden käännösten määräkin on kasvanut. Av-käännökset ovat myös laajojen yleisöjen kohtaama kääntämisen osa-alue. Esimerkiksi Suomessa käännöstekstitykset ovat yksi luetuimmista tekstityypeistämme (Vihonen & Salmi 2007, 5–6), ja sellainen kääntämisen osa-alue, johon myös maallikot usein kiinnittävät huomiota. Voidaan myös pohtia, vaikuttavatko käännöstekstitykset suomalaisten lukutaitoon ja vieraiden kielten osaamiseen. Av-kääntämisellä on siis selkeää yhteiskunnallista ja kulttuurista merkitystä, ja siksi on hyödyllistä tutkia av-käännöksiä ja niiden erityispiirteitä.

Av-käännökset ovat myös suosittu tutkielma-aihe. Av-kääntäminen tarjoaa monenlaisia kiinnostavia gradun tai kandidaatintutkielman kokoisia tutkimuskysymyksiä, ja mahdollista tutkittavaa aineistoa on valtavan paljon. Av-kääntäminen on tietysti myös monille opiskelijoille tuttu kääntämisen osa-alue, ja oma suosikkiohjelma saattaa olla motivoiva tutkimusaineisto. Omat kiinnostuksen kohteet voivatkin olla hyvä tapa löytää sellainen tutkielman aihe, jonka parissa jaksaa tehdä töitä riittävän pitkään. Av-kääntämiseen liittyy kuitenkin monia erityispiirteitä ja haasteita, jotka on hyvä muistaa tutkimusta suunniteltaessa, jotta tutkielmaprosessi etenisi sujuvasti ja jotta oma suosikkiohjelma olisi suosikki vielä sittenkin, kun tutkielma on valmis.

2 Av-kääntämisen käsitteet ja termit

Tärkeä lähtökohta tutkimukseen on käyttää alan termejä asianmukaisesti. Monet av-kääntämisen käsitteet ja niitä vastaavat termit (ks. myös tämän oppaan luku Käsitteet tieteilisessä tutkimuksessa) eivät ole täysin vakiintuneita, ja eri kielissä käytännöt saattavat olla erilaisia. *Audiovisuaalinen kääntäminen* on yläkäsite, jolla viitataan kaikenlaiseen audiovisuaalista materiaalia sisältävään kääntämiseen. Koska tekstityskääntäminen on Suomessa yleisin av-kääntämisen laji, av-kääntäminen tarkoittaa käytännössä Suomessa usein juuri tekstityskääntämistä, mutta silti on muistettava tarkentaa, mitä alalajia milloinkin tarkoitetaan vai tarkoitetaanko kaikenlaista audiovisuaalista kääntämistä. *Käännöstekstitys* on terminä vähitellen vakiintumassa suomeen (ks. esim. *Käännöstekstitysten laatusuosituksen* 2020), mutta joskus käytetään myös muotoa *tekstityskäännös*, ja kääntämisestä toimintana voidaan käyttää muotoilua *tekstityskääntäminen* (ks. Holopainen 2015,

79). Arkisessa kielenkäytössä puhutaan taas usein tekstittämisestä, ja muun muassa Tieteen termipankissa esiintyy vain sana *tekstitys* (Tieteen termipankki, s.v. tekstitys). Tekstittäminen kuitenkin tarkoittaa oikeastaan vain tekstin viemistä ruudulle, eli teknistä operaatiota, joka ei välttämättä sisällä käännöstyötä. Tekstitykset voivat olla ohjelman kanssa samankielisiä ohjelmatekstityksiä (ks. myös tämän oppaan luku Saavutettavuus) tai erikielisiä käännöstekstityksiä, ja siksi tutkimuksessa on parasta käyttää tarkkaa nimitystä, jotta ei jää epäselväksi, millaisesta tekstityksestä on kyse.

Ammattinimikkeenä *av-kääntäjä* tarkoittaa tietenkin kaikenlaisia audiovisuaalisia käännöksiä tekeviä henkilöitä. Suomeksi sillä kuitenkin usein tarkoitetaan sellaista kääntäjää, joka tekee käännöstekstityksiä. *Av-kääntäjä* on yleistynyt ammattinimikkeenä osin siksi, että nimitys *tekstittäjä* on samalla tavalla harhaanjohtava kuin *tekstitys*, eikä sen käyttö ole suositeltavaa, kun puhutaan kääntäjistä. *Av-kääntäjä* on toki nimityksenä moniselitteinen, koska se voi tarkoittaa kaikenlaisten av-käännösten, esimerkiksi dubbauskäännösten, tekijää, ja joskus voi olla tarpeen tarkentaa, millaista av-kääntäjää tarkoitetaan. Myös *tekstityskääntäjä* olisi mahdollinen nimitys, mutta se ei tunnu olevan yleisessä käytössä, vaan nimenomaan *av-kääntäjä* on vakiintunut nimitys. Eri kielissä termien käyttö voi kuitenkin olla erilaista. Esimerkiksi englanniksi *subtitled* on vakiintunut ammattinimike, ja *audiovisual translator* on ennemminkin yläkäsite.

Av-kääntäminen on nopeasti kehittyvä kääntämisen osa-alue, ja siihen liittyy monenlaisia teknisiä apuvälineitä sekä prosesseja, joille voi olla hankala löytää vakiintunutta suomenkielistä termiä. Esimerkiksi käännöstekstityksissä käytetään usein *ajastuspohjaa*. Se on tekstitystiedosto, johon ohjelman lähtökielinen verbaalinen sisältö on jaettu repliikeiksi eli kerrallaan ruudulla näkyviksi tekstikokonaisuuksiksi. Kullekin repliikille on siinä määritelty ruutuun tuloaika ja ruudulta poistumisaika. Tämä ajastuspohja on englanniksi *template* (ks. Nikolić 2015; Oziemblewska & Szarkowska 2022), ja suomeksikin saattaa joskus kuulla käytettävän englanninkielistä termiä tai siitä suomeen mukailtua sanaa *templaatti*. *Ajastuspohja* alkaa kuitenkin olla varsin vakiintunut termi, joten suomenkielisessä tutkimuksessa kannattaa käyttää sitä. On myös joitain termejä, joille ei ole suomenosta lainkaan. Esimerkiksi aiemmin mainittu uusi av-kääntämisen muoto *simil synch* lienee sen verran tuore keksintö, ettei sille ole vakiintunut suomennosta. Suomenkielisiä termejä voi etsiä esimerkiksi av-käännösalan työehtosopimuksista (esim. *Av-käännösyrietysten työehtosopimus 2023*) ja *Käännöstekstitysten laatusuosituks* -asiakirjasta (2020), joissa olevat termit ovat alalla yleisesti hyväksytyjä, vaikka eivät olisikaan täysin vakiintuneet kaikkien käyttöön. Jos suomenkielistä termiä ei löydy tai termi ei ole täysin vakiintunut, hyvä käytäntö on selittää suomeksi, mistä on kyse ja käyttää mahdollisesti vakiintumatonta termiä tai vieraskielisen termin käännöstä, mutta kertoa myös lähtökielinen, eli todennäköisimmin englanninkielinen, termi, jotta lukija varmasti tietää, mistä puhutaan.

3 Tutkimuksen näkökulmia, tutkielman kokoisia aiheita

Samalla tavoin kuin av-kääntäminen kehittyi nopeasti, myös av-kääntämisen tutkimus on ollut nopeassa kasvussa, ja tutkimuksen aiheet ja näkökulmat ovat laajentuneet. Frederic Chaume (2018) esittelee katsauksessaan neljä käännettä, jotka ovat muokanneet av-kääntämisen tutkimusta vuosituhannen vaihteesta lähtien. Näistä ensimmäinen on deskriptiivinen käänne, eli tutkimuksen suuntautuminen systemaattiseen av-kääntämisen normien ja käänösstrategioiden tarkasteluun (Chaume 2018, 44). Toinen on kulttuurinen käänne, johon kuuluvassa tutkimuksessa Chaumen (2018, 45) mukaan käytetään paljolti deskriptiivisen tutkimuksen menetelmiä ja tarkastellaan esimerkiksi käänösratkaisujen taustalla olevia ideologioita tekijöitä. Kolmas käänne on sosiologinen käänne, joka on tuottanut tutkimusta av-kääntämisen yhteiskunnallisista ilmiöistä, eli esimerkiksi av-kääntäjistä ja heidän työoloistaan, av-käännösten yleisöistä sekä fanikäntämisestä ilmiönä (Chaume 2018, 51). Neljäs Chaumen (2018, 53) käänne on kognitiivinen käänne, johon kuuluu muun muassa av-kääntämisen prosessin ja vastaanoton kognitiivisten tekijöiden tutkimusta esimerkiksi katseenseurannan (engl. *eye-tracking*) avulla. Huomattava osa kognitiivisesta av-kääntämisen tutkimuksesta on toistaiseksi kohdistunut vastaanottoon.

Kaikkien Chaumen kuvaamien käänneiden piiriin kuuluvaa tutkimusta tehdään edelleen, sillä uusi käänne ennemmin täydentää aiempaa tutkimusta kuin kokonaan korvaa edeltäviä näkökulmia. Siksi niistä jokainen voi tarjota mielekkäitä tutkimusaiheita tutkielmien tekijöille. Varsin usein av-kääntämistä käsittelevät tutkielmat kuuluvat deskriptiivisen tutkimuksen piiriin. Tyypillinen tutkielman aihe on elokuvan tai tv-sarjan käännösten tarkastelu jonkin haastavan käänösongelman näkökulmasta. Tällaisia käänösongelmia voivat olla esimerkiksi slangi ja kiro sanat, puheen piirteet, murteet tai monikielisyys. Chaume suosittelee normien selvittämiseksi laajojen tutkimusaineistojen käyttöä eli esimerkiksi korpustutkimusta. Gradun tai kandidaatintutkielman kokoisessa työssä tämä ei aina ole mahdollista, ja deskriptiivistä tutkimusta voi tehdä myös tapaustutkimuksen luonteisesti, pienempään aineistoon paneutuen.

Deskriptiiviseen suuntaukseen kuuluvissa tutkimuksissa pääpaino ei välttämättä ole av-kääntämisen ominaispiirteissä, vaan av-käännökset saattavat toimia lähinnä kielellisenä materiaalina, jota tarkastellaan aivan kuten mitä tahansa käännöksiä. Kuten Riitta Jääskeläinen (2007, 118) toteaa käännöstekstityksiin viitaten, tällaisissa tutkimuksissa ”ruutu-tekstit tarjoavat tutkimusmateriaalin, mutta eivät ole varsinainen tutkimuksen kohde.” On täysin hyväksyttävää tehdä tällaista tutkimusta, kuten Jääskeläinenkin mainitsee, mutta jos nimenomaan av-kääntäminen ilmiönä ja kääntämisen tapana kiinnostaa, tutkimusasetelmaa voi suunnata niin, että siinä korostuu käännöksen audiovisuaalinen luonne. Tällöin tarkasteluun voisi tulla mukaan esimerkiksi käännöksen verbaalisen sisällön suhde ku-

vaan ja ääneen tai puhuttuun lähtökieliseen dialogiin, tai audiovisuaalisen tekstin ajallinen ulottuvuus. Yhtä oikeaa tutkimustapaa ei ole, vaan av-käännöksiä voi käyttää sekä materiaalina että tutkimuskohteena.

Myös kulttuurinen av-käännösten tutkimus on otollinen tutkielmien aihe, johon usein riittää pienikin aineisto, esimerkiksi yksi elokuva tai muutama tv-sarjan jakso. Tarkastelun näkökulmana voi olla esimerkiksi sukupuoli (ks. von Flotow & Josephy-Hernández 2019; De Marco 2016) tai etnisyys (ks. Mével 2017). Sosiologinen tutkimus on sekin realistinen aihepiiri, johon kuuluu esimerkiksi kysely- ja haastattelututkimuksia. Tutkia voi esimerkiksi kääntäjiä itseään, käännösten yleisöjä tai muita käännösprosessin osapuolia. Viime vuosina suosittu tutkimuskohde on ollut myös fanikäntäminen ja sen ympärille muodostuneet virtuaaliset yhteisöt (ks. Li 2019). Kognitiivinen tutkimus sen sijaan saattaa olla muita teemoja haastavampi tutkielma-aihe, sillä tällaiset tutkimukset ovat usein yhden tutkielman kokoa laajempia, ja niiden toteutukseen saatetaan tarvita teknisiä apuvälineitä kuten katseenseurantalaitteita. Tällaisiakin tutkimuksia voi kuitenkin toteuttaa yhden tutkielman mittaisina, kunhan aihe on huolellisesti rajattu ja hyvin suunniteltu. Tutkielmassa olisi mahdollista toteuttaa esimerkiksi kyselytutkimus, jossa tarkastellaan vaikkapa käännettyjen ohjelmien ymmärtämistä, käännetyin ohjelman katselun aiheuttamaa kognitiivista kuormitusta tai immersiota eli sitä, miten hyvin katsoja pystyy uppoutumaan tai eläytyämään käännettyyn ohjelmaan (Kruger & Doherty 2018, 93–95).

Chaumen määrittelemien käännteiden lisäksi av-kääntämisessä, aivan kuten muillakin kääntämisen osa-alueilla, teknologian nopea kehitys tuo runsaasti uusia tutkimuksen aiheita. Esimerkiksi konekäntäminen, tekoälyn käyttö ja muut av-käännösprosesseissa läsnä olevat tekniset työkalut tarjoavat tutkimusaiheita kaikilla edellä mainituilla tutkimuksen osa-alueilla. Lisäksi sekä av-kääntäjien että av-käännösten yleisöjen vuorovaikutus erilaisten sosiaalisen median kanavien kautta on kiinnostava aihe etenkin sosiologiselle tutkimukselle.

Toinen av-kääntämisen nykytutkimuksen teema, joka jää varsin vähälle huomiolle Chaumen luokittelussa, on multimodaalisuus (ks. myös tämän oppaan luku Näkökulmana kuvan ja sanan vuorovaikutus). Av-käännös on osa multimodaalista kokonaisuutta, ja multimodaalisuus vaikuttaa käännökseen ja sen vastaanottoon (Remael & Reviere 2019, 260). Varhaisessa av-kääntämisen tutkimuksessa huomio keskittyi usein verbaaliseen viestiin, mutta nyttemmin, kun on alettu tehdä yhä enemmän tutkimuksia, joissa av-käännös on tutkimuskohde eikä vain tutkimusaineiston lähde, on tullut tyypilliseksi tarkastella käännöstä multimodaalisena ilmiönä. (Pérez-González 2014, 185.) Tutkimuksessa korostuu siis yhä enemmän se, millaisessa vuorovaikutuksessa verbaalinen viesti on teoksen muiden merkitystä rakentavien elementtien kanssa, eli esimerkiksi miten ohjelman visuaalinen ja auditiivinen sisältö vaikuttavat käännökseen, kääntäjän työhön tai käännöksen tulokintaan. Multimodaalisuus on siis teknologian tavoin kaikkeen av-kääntämisen tutkimukseen vaikuttava seikka.

4 Tutkimuksen erityispiirteitä ja haasteita

Vaikka av-käännöksiä ja av-kääntämistä voi usein tutkia samoin menetelmin kuin muita käännöksiä, av-kääntämiseen liittyy myös muusta kääntämisestä poikkeavia piirteitä, jotka on hyvä ottaa huomioon ja jotka myös saattavat tarjota omanlaisiaan tutkimusaiheita. Av-kääntämisen keskeinen ominaispiirre on edellä mainittu multimodaalisuus ja siihen liittyvä ajallinen ulottuvuus, eli se, että käännös ei ole staattinen teksti vaan etenee ruudun tapahtumien tahtiin. Av-kääntämisestä tutkimusta tehtäessä on syytä muistaa, että verbaalinen teksti ei yksin muodosta merkityksiä. Siksi voi olla jopa harhaanjohtavaa tarkastella käännöstä staattisena verbaalisena kokonaisuutena, joka on irrotettu multimodaalisesta yhteydestään. Voit toki tutkia esimerkiksi käännösstrategioita keskittymällä pääasiassa kielellisen aineksen analysointiin, mutta kun pohdit kääntäjän ratkaisuja, muista, että ratkaisuihin on voinut vaikuttaa se, mitä ruudulla näkyy ja kuuluu samaan aikaan, kun käännös näkyy tai kuuluu, ja miten paljon aikaa käännökselle on.

Toinen av-kääntämisen tyypillinen piirre on se, että käännettävä aines on pääasiassa puhuttua kieltä. Tämä tarjoaa mielenkiintoisia tutkimusaiheita, joissa voidaan pohtia, millaisia puheen piirteitä erilaisissa av-käännöksissä käytetään, esimerkiksi millaisia keinoja voidaan käyttää puheen illuusion luomiseen käännöstekstityksissä (ks. Bruti 2019). Puhutun kielen käsitleminen tutkimuksessa aiheuttaa myös lisähaasteita. On muistettava, että puhetta täytyy ehkä litteroida, jolloin pitää miettiä esimerkiksi, ovatko vaikkapa tauot, aksentti, puhenopeus tai intonaatio niin olennaisia osia viestissä ja sen käännöksessä, että ne pitää erikseen merkitä.

Av-kääntäminen on myös hyvin monimuotoista toimintaa. Sen lisäksi että av-kääntämisen muotoja on monia, sama av-kääntämisen muoto saattaa näyttää hieman erilaiselta eri maissa ja eri kielialueilla. Esimerkiksi käännöstekstitysten konventiot eivät ole samantaisia kaikissa maissa. Siksi kansainväliset käännöstekstitysten käytännöistä kertovat julkaisut eivät välttämättä ole täysin suomalaisten käytäntöjen mukaisia. Jos tarkastelet suomenkielisiä käännöstekstityksiä, kannattaa käyttää konventioiden mallina ensisijaisesti suomalaisia ohjeistuksia, ennen kaikkea keskeisten suomalaisten toimijoiden laatimaa *Käännöstekstitysten laatusuosituksia* -julkaisua (2020). Monet yleiset toimintaperiaatteet ja haasteet ovat toki eri maille yhteisiä, eli myös kansainvälisiä julkaisuja voi tutkimuksessa hyödyntää, mutta konventioiden yksityiskohdat kannattaa varmistaa suomalaisista lähteistä.

Av-kääntämisen monimuotoisuutta lisää myös se, että yhdelläkin kielialueella saattaa olla käytössä useita eri konventioita. Esimerkiksi Suomessa Ylen tekstityskäytännöt eivät ole aivan samantaisia kuin kansainvälisten suoratoistopalveluiden. *Käännöstekstitysten laatusuosituksia* kuvaakin suomalaisten tekstityksiperinteiden mukaisia suosituksia, joista yksittäisten toimijoiden ohjeet saattavat poiketa. Jan Pedersenin (2018, 95–98) tutkimus

Netflixin ohjeistuksista osoittaa, että Netflix on aluksi määritellyt omille käännöstekstityksilleen varsin yhtenäiset konventiot eri kielialueille, eli konventiot olivat Netflixin sisällä samanlaisia mutta erosivat ehkä joidenkin kielialueiden muiden toimijoiden suosituksista. Vähitellen Netflix on kuitenkin muokannut palautteen perusteella kielikohtaisia ohjeitaan lähemmäs paikallisia perinteitä, eli esimerkiksi eri kielialueiden yleisradioyhtiöiden konventioita, mutta säilyttänyt joitain omia suosituksiaan. Netflixin käännöstekstitysten muotoilut ovat siis edelleen erilaisia kuin paikallisten toimijoiden suositukset. Lisäksi muotoilut muuttuvat jatkuvasti, minkä vuoksi myös Netflixin sisäinen yhdenmukaisuus eri kielten välillä on vähentynyt. Tekstityskääntämisen ja koko av-kääntämisen kenttä on siis valtavan heterogeeninen ja muuttuva. Tutkijan ja tutkielmantekijän haasteena onkin pysyä kehityksen vauhdissa ja muistaa, että käännösten taustalla saattaa olla toimeksiantajan vaatimuksia, jotka eivät ole samanlaisia kuin alan muiden toimijoiden käytännöt.

Toimeksiantajien toimintatapoja ei aina ole helppo saada selville, koska tieto ei välttämättä ole julkista ja varsinkin suuriin kansainvälisiin toimijoihin voi olla vaikea saada yhteyttä. Käännökset saatetaan myös julkaista nimettöminä, eli kääntäjän nimeäkään ei aina saa selville. Vaikka av-käännökset ovat näkyvä kääntämisen osa-alue, niiden tuotantoprosessi ja tekijät saattavat siis jäädä tutkijan tavoittamattomiin. Tämä vaikuttaa siihen, millaiset tutkimusaiheet ovat realistisia. Käännöksiä on mahdollista analysoida, mutta niiden taustojen tarkastelu on vaikeampaa, eikä aina voida saada selville, miksi ratkaisut ovat sellaisia kuin ovat tai millaisia normeja milloinkin pyritään noudattamaan.

5 Mitä kannattaa huomioida, kun tutkimusaiheena on av-kääntäminen

Kuten edellä luetellut haasteet osoittavat, av-kääntämisen tutkimus vaatii huolellista suunnittelua ja aihepiiriin paneutumista. Samalla av-kääntäminen on kaikessa moninaisuudessaan erittäin antoisa tutkimuskohde. Mahdollisten aineistojen ja tutkimuskysymysten kirjo on laaja, eikä läheskään kaikkia kiinnostavia aiheita ole tutkittu kovinkaan paljon. Av-kääntämistä esiintyy muuallakin kuin elokuvissa ja tv-sarjoissa. Paljon vähemmän tutkimusta on esimerkiksi dokumenttiohjelmista, tosi-tv:stä, yritys- tai opetusvideoista, pelikäännöksistä ja sosiaalisen median sisällöistä. Kaikista näistä voi löytyä erinomaisia tutkimusaiheita.

Aineiston hankkiminen ja tutkittavaan muotoon saattaminen on keskeinen askel av-käännösaikaisen tutkielman suunnittelussa. Tutkijan pitää miettiä, mikä aineisto on saatavilla ja missä muodossa. Jos esimerkiksi haluat tutkia suoratoistopalvelussa olevaa ohjelmaa, muista, että kaikki ohjelmat eivät ole ikuisesti saatavilla. Kun löydät sopivan aineiston, varmista, että se on käytettävissä niin kauan kuin tarvitset sitä, tai jos mahdollista, käytä sellaista aineistoa, jonka pystyt tallentamaan itsellesi. Jos haluat tutkia dubbausta, dubbaus pitää litteroida. Voit myös yrittää ottaa yhteyttä dubbauksen tekijöihin ja pyytää

käyttöösi dubbauskäsikirjoitusta, mutta se ei tietenkään kerro kaikkea siitä, miltä valmis dubbaus kuulostaa. Myös käännöstekstitys pitää taltioida kirjoitettuun muotoon. Koska multimodaalisuus on tärkeä tekijä av-käännöksissä, olisi hyvä, jos video olisi käytettävissä koko tutkimusprosessin ajan etkä tekisi analyysiä pelkän verbaalisen tekstin perusteella.

Mieti myös, millä tavoin esität aineistosi tutkielmassa ja mitkä kaikki tiedot käännöksestä ja sen kontekstista ovat tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia. Kun tutkitaan käännöstekstityksiä, useimmiten on hyvä ajatus esittää repliikit täsmälleen sellaisina kuin ne ovat näkyneet ruudulla, eli säilyttää muun muassa rivijako, välimerkit ja kursiiivin käyttö samanlaisina. Käännöstekstitysten konventioissa annetaan tarkkoja ohjeita muotoilujen suhteen, ja kääntäjä joutuu usein pohtimaan esimerkiksi rivijakoa (Díaz Cintas & Remael 2021, 169–174). Siksi muotoilu on olennainen käännöstekstitysten piirre, joka kannattaa näyttää tutkielman lukijalle ja jota myös tutkimuksessa voi analysoida. Entä onko tarpeen antaa tietoja ajastuksesta, esimerkiksi siitä, miten pitkään käännöstekstityksen repliikit viipyvät ruudulla? Tämä voi olla olennaista, jos tutkitaan vaikkapa sitä, miten paljon käännöstekstityksessä on tehty tiivistyksiä dialogiin. Toisaalta tätä tietoa voi olla vaikea saada, jos alkuperäinen tekstitystiedosto tai aikakoodillinen video ei ole käytettävissä. Juuri siksi tutkimusaihetta kannattaa miettiä sen mukaan, millaista aineistoa ja millaista tietoa aineistosta on saatavilla.

On hyvä miettiä myös, onko tutkimuskysymyksen kannalta olennaista tietää, mitä visuaalista ja auditiivista sisältöä ohjelmassa näkyi ja kuului yhtä aikaa käännöksen kanssa. Joskus saattaa olla tarpeellista osoittaa esimerkiksi, onko käännöksen välittämä tieto yhdenmukainen muun informaation kanssa, ohjaako muu informaatio verbaalisen sisällön tulkintaa tai esimerkiksi peittääkö tekstitysrepliikki olennaisen osan kuvasta. Silloin kun nonverbaalinen sisältö on olennaista, sen voi kuvailla tutkielmassa, tai joskus voi olla myös mahdollista käyttää kuvia. Jos haluat keskittyä multimodaalisuuden tarkasteluun av-kääntämisessä, siihen on olemassa analyysimalleja (esim. Taylor 2016; Pérez-González 2014, luku 6). Niiden soveltaminen saattaa olla työlästä, koska jo yhdessä sekunnissa ohjelma-aikaa on paljon merkitystä välittäviä osia, mutta menetelmiä voi soveltaa tutkimuksen tavoitteiden mukaisesti ja niistä voi muotoilla sellaisen aineiston käsittelytavan, joka on realistisesti sovellettavissa.

Av-käännösaikaisen tutkimuksen suunnittelussa huomioitavaa:

- Valitse tutkimuskysymyksiä realistisesti. Valintaan voi vaikuttaa mm. se, pääsetkö käsiksi tietoon käännöksen tekijöistä ja taustoista ja saatko käännöstekstityksiä analysoidessasi käyttöösi tekstitystiedoston, josta näet esim. aikakoodit ja lukuajat.
- Varmista, että aineisto – myös video – on saatavilla koko tutkielmanprojektin ajan.
- Jos tutkimus vaatii yhteydenottoa esim. kääntäjään tai käännöstoimistoon, tee se hyvissä ajoin. Vastaus voi tulla pitkällä viiveellä, ja kannattaa varautua myös siihen mahdollisuuteen, että vastausta ei tule.
- Mieti aineistoesimerkkien muotoilua: merkitsetkö aikakoodit, esitätkö tekstitysrepliikit täsmälleen siinä muodossa kuin ne ovat näkyneet ruudulla, miten tarkkaan litteroit puheen, ja tarvitaanko ohjelmasta visuaalisia esimerkkejä kuten ruutukaappauksia.
- Käytä normien, konventioiden ja termien mallina ensisijaisesti suomalaisia lähteitä kuten Käännöstekstitysten laatusuosituksen julkaisua ja alan työehtosopimuksia.
- Muista, että samasta ohjelmasta voi olla useita eri käännöksiä, jotka on tehty erilaisten ohjeistusten mukaan.
- Älä yritä tarkastella liian suurta tekstimäärää. Jo yhdessä tunnin mittaisessa jaksossa on useita satoja tekstitysreplikkejä.

6 Lopuksi

Av-kääntäminen on suosittu tutkielma-aihe, ja hyvästä syystä: se on monelle tuttu ja tärkeä kääntämisen osa-alue, aineistoja on ympärillämme runsaasti, kiinnostavia ja tutkimukseen sopivia käännösongelmia on helppo keksiä, ja se on yhteiskunnallisesti merkittävä kääntämisen muoto. Av-kääntämisen tutkimuksessa on luonnollisesti silti myös monenlaisia haasteita, jotka tutkielman tekijän on hyvä pitää mielessä. Tutkimus kannattaa suunnitella tarkasti, ja suunnitteluvaiheessa on syytä miettiä, mitä tutkimuksessa haluaa saada selville ja onko se realistista. Jotkin hyvätkin aiheet voi joutua hylkäämään, jos tutkimus ei ole toteutuskelpoinen. Toisaalta av-kääntämisen monimuotoinen ja jatkuvasti muuttuva toimintakenttä tarjoaa runsaasti erilaisia tutkimuskohteita, joista varmasti löytyy jokin tutkielmaan sopiva aihe, kun vain maltat panostaa riittävästi suunnitteluun ja ideointiin.

Lisää aiheesta

Díaz Cintas, Jorge & Remael, Aline 2021. *Subtitling: Concepts and Practices*. Lontoo: Routledge.

Käännöstekstitysten laatusuosituksset 2020. Saatavissa: [http://www.av-kaantajat.fi/gallery/laatusuosituksset %20valmis.pdf](http://www.av-kaantajat.fi/gallery/laatusuosituksset%20valmis.pdf)

Pérez-González, Luis 2014. *Audiovisual Translation: Theories, Methods and Issues*. Lontoo: Routledge.

Pérez-González, Luis (toim.) 2019. *The Routledge Handbook of Audiovisual Translation*. Lontoo: Routledge.

Lähteet

Av-käännösyrittäjien työehtosopimus 2023. Saatavissa: <https://bin.yhdistysavain.fi/1572322/johGUNC95Lw3n2aAR8WW0ZZ3nt/Av-k%C3%A4%C3%A4nnösyrittäjien-ty%C3%B6ehtosopimus-1.5.2023-30.4.2025.pdf>

Baños, Rocío 2019. Translating reality TV into Spanish: when fast-food TV challenges AVT conventions. *Perspectives* 27:2. 265–282.

Bruti, Silvia 2019. Spoken discourse and conversational interaction in audiovisual translation. Teoksessa: Pérez-González, Luis (toim.) *The Routledge Handbook of Audiovisual Translation*. Lontoo: Routledge. 192–208.

Chaume, Frederic 2018. An overview of audiovisual translation: Four methodological turns in a mature discipline. *Journal of Audiovisual Translation* 1:1. 40–63. Saatavissa: DOI:10.47476/jat.v1i1.43

De Marco, Marcella 2016. The ‘engendering’ approach in audiovisual translation. *Target* 28:2. 314–325. Saatavissa: DOI:10.1075/target.28.2.11dem

Díaz Cintas, Jorge & Remael, Aline 2021. *Subtitling: Concepts and Practices*. Lontoo: Routledge.

von Flotow, Luise & Josephy-Hernández, Daniel E. 2019. Gender in audiovisual translation studies: Advocating for gender awareness. Teoksessa: Pérez-González, Luis (toim.) *The Routledge Handbook of Audiovisual Translation*. Lontoo: Routledge. 296–311.

Heikkinen, Heidi 2007. Puuha-Petestä Pokémoniin. Lastenohjelmien dubbaus Suomessa. Teoksessa: Oittinen, Riitta & Tuominen, Tiina (toim.) *Olennaisen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere: Tampere University Press. 235–243.

Holopainen, Tiina 2015. Audiovisuaalisen kääntämisen asiantuntijuus. Nuoren alan kasvukipuja. Teoksessa: Aaltonen, Sirkku & Siponkoski, Nestori & Abdallah, Kristiina

- (toim.) *Käännetyt maailmat. Johdatus käänösviestintään*. Helsinki: Gaudeamus. 77–95.
- Jääskeläinen, Riitta 2007. Av-kääntämisen tutkimus ja tutkimustarpeet Suomessa. Teoksessa: Oittinen, Riitta & Tuominen, Tiina (toim.) *Olennaisen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere: Tampere University Press. 116–130.
- Kruger, Jan-Louis & Doherty, Stephen 2018. Triangulation of online and offline measures of processing and reception in AVT. Teoksessa: Di Giovanni, Elena & Gambier, Yves (toim.) *Reception Studies and Audiovisual Translation*. Amsterdam: John Benjamins. 91–109.
- Käänöstekstitysten laatusuositukset* 2020. Saatavissa: <http://www.av-kaantajat.fi/gallery/laatusuositukset%20valmis.pdf>
- Li, Dang 2019. Ethnographic research in audiovisual translation. Teoksessa: Pérez-González, Luis (toim.) *The Routledge Handbook of Audiovisual Translation*. Lontoo: Routledge. 383–397.
- Mével, Pierre-Alexis 2017. *Subtitling African American English into French: Can We Do the Right Thing?* Oxford: Peter Lang.
- Nikolić, Kristijan 2015. The Pros and Cons of Using Templates in Subtitling. Teoksessa: Baños Piñero, Rocío & Díaz Cintas, Jorge (toim.) *Audiovisual Translation in a Global Context: Mapping an Ever-changing Landscape*. London: Palgrave Macmillan. 192–202.
- Oziemblewska, Magdalena & Szarkowska, Agnieszka 2022. The quality of templates in subtitling: A survey on current market practices and changing subtitler competences. *Perspectives* 30:3. 432–453. Saatavissa: DOI:10.1080/0907676X.2020.1791919
- Pedersen, Jan 2018. From old tricks to Netflix: How local are interlingual subtitling norms for streamed television? *Journal of Audiovisual Translation* 1:1. 81–100. Saatavissa: DOI:10.47476/jat.v1i1.46
- Pérez-González, Luis 2014. *Audiovisual Translation: Theories, Methods and Issues*. Lontoo: Routledge.
- Remael, Aline & Reviere, Nina 2019. Multimodality and audiovisual translation: Cohesion in accessible films. Teoksessa: Pérez-González, Luis (toim.) *The Routledge Handbook of Audiovisual Translation*. Lontoo: Routledge. 260–280.
- Taylor, Christopher 2016. The multimodal approach in audiovisual translation. *Target* 28:2. 222–236. Saatavissa: DOI:10.1075/target.28.2.04tay
- Tieteen termipankki. Saatavissa: <https://tieteentermipankki.fi>
- Tiihonen, Tatu 2007. Puhumme suomea! – Mutta miten animaatioidubbaus oikein syntyy? Teoksessa: Oittinen, Riitta & Tuominen, Tiina (toim.) *Olennaisen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Tampere: Tampere University Press. 171–186.
- Vihonen, Inkaliisa & Salmi, Leena 2007. Arjen käänöstekstien jäljillä. Käänökset ympärillämme -hankkeen jatkoa. *MikaEL, Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 1. 1–10. Saatavissa: <https://www.sktl.fi/@Bin/41152/Vihonen+Salmi.pdf>

Konferenssitulkkkaus

Anu Viljanmaa, Tutta Saalin, Stuart von Wolff ja Erja Tenhonen-Lightfoot

Koska kansainväliset konferenssit, lehdistötilaisuudet ja muut tapahtumat ovat useimmiten julkisia ja monet niistä ovat helposti saatavina internetistä, autenttisen empiirisen aineiston koostaminen konferenssitulkkkausta käsittelevää opinnäytettä varten on suhteellisen helppoa.

1 Mitä konferenssitulkkkaus on?

Tieteen termipankissa konferenssitulkkkaus määritellään julkisissa tilaisuuksissa pidettyjen puheenvuorojen tulkkaukseksi¹. Näin ollen se eroaa monista asioimis- ja oikeustulkkkaus-tilanteista juuri toimintaympäristöjensä puolesta, vaikka kaikki konferenssitulkkkaus-tilanteet eivät täysin julkisia olekaan ja vaikka myös oikeuden istunnot ovat Suomen perustuslain mukaan lähtökohtaisesti julkisia. Konferenssitulkkkausta käytetään kaksi- tai monikielisissä konferensseissa, kokouksissa, lehdistötilaisuuksissa ja parlamenttien istunnoissa, joissa osallistujilla ei ole yhtä yhteistä kieltä. Tilaisuudet voivat olla virallisia kuten valtionpäämiesten tapaamisia tai vähemmän virallisia kuten kilpaurheilutapahtumien lehdistötilaisuuksia. Konferenssitulkkkien työympäristöjen ja tulkkkausaiheiden kirjo on siten laaja: esimerkkeinä kansainväliset organisaatiot (YK, EU, PN), pörssiyritysten vuosikokoukset, ammattiliittojen, poliittisten puolueiden ja kansalaisjärjestöjen kansainväliset tilaisuudet sekä tieteelliset seminaarit ja erilaiset mediatapahtumat. Koska tapahtumat ovat julkisia ja monet niistä ovat helposti saatavina internetistä, autenttisen empiirisen aineiston koostaminen opinnäytettä varten on suhteellisen helppoa.

Tulkkkausmenetelminä voidaan konferenssi- eli kokoustulkkkauksessa käyttää konsekutiivi- ja simultaanitulkkkauksen lisäksi *prima vista* - tai *a vista* -tulkkkausta taikka niiden yhdistelmää.² Simultaanitulkkkaus voidaan hoitaa äänieristetyistä tulkkkauskoipeista niin sa-

¹ Tieteen termipankki 13.10.2023: *Käännöstiede:konferenssitulkkkaus*

² Konsekutiivitulkkkauksessa tulkkattava ja tulkki puhuvat vuorotellen ja tulkki tulkkaa tekemiensä muistiinpanojen avulla. Simultaanitulkkkaus on menetelmä, jossa tulkkkaus tapahtuu samanaikaisesti tulkkattavan puheessa. Tulkki työskentelee yleensä äänieristetyssä tulkkikopissa yhdessä vähintään yhden kollegan kanssa. Puhuja puhuu kokouksessa mikrofonin, tulkki kuuntelee puheen kuulokkeista ja tulkkaa viestin mikrofonin lähes samanaikaisesti. *Prima vista* (engl. *sight translation*) tarkoittaa kirjoitetusta lähdetekstistä ensi

nottuna koppisimultaanina, mutta sitä tehdään myös kannettavilla tulkkuslaitteilla tai ilman laitteita kuiskaustulkkauksena, jolloin tulkki kuuntelee tulkattavaksi tarkoitetun puheen yleensä ilman kuulokkeita. Paikan päällä järjestettävän konferenssitulkkauksen lisäksi alaa on viime vuosina vallannut etänä järjestettävä tulkkaukseen, jossa hyödynnetään muun muassa Microsoft Teams- tai Zoom-videoneuvottelualustoja tai erillisiä etäsimultaanitulkkauksia varten suunniteltuja virtuaalisia etäsimultaanitulkkauksalustoja (*RSI platforms*), joita tarjoavat esimerkiksi Interprefy, Interactio, VoiceBoxer ja KUDO.

2 Konferenssitulkkauksen tutkimus

Konferenssitulkkaukseen on ollut tieteellisen tutkimuksen kohteena jo 1960-luvulta lähtien, ja alkuaikoina autenttiset empiiriset ja simuloitujen kokeelliset tutkimukset kohdistuivat varsinkin simultaanitulkkauksessa tapahtuvaan kielelliseen prosessointiin (ks. Pöchhacker 2004, 69–71). Valituista tutkimuskohteista, -asetelmista ja -metodologiasta näkyi, että tutkijoiden joukossa oli paljon psykologeja ja neuropsykologeja. He pyrkivät ymmärtämään tulkin päässä tapahtuvaa kognitiivista prosessia, jossa tulkki samanaikaisesti kuuntelee puhujan lähdekielistä viestiä ja muuntaa sen merkityksen lyhyellä viiveellä kohdekielelle omassa tulkkauksessaan. Hyvin pian tutkijakuntaan liittyi tulkkauksen ammattiharjoittajia eli konferenssitulkkeja. Mallinuksissa tulkkaukseen nähtiin kielistä riippumattoman abstraktin aineksen prosessointina (*théorie du sens*) sekä yksityiskohtaisemmin informaationkäsittelyprosessina, jossa tulkki suorittaa samanaikaisesti useita kognitiivisia toimintoja, kuten viestin vastaanottamisen, sen analysoinnin ja pitämisen muistissa, tulevan informaation ennakkoinnin, viestin tuottamisen kohdekielellä sekä oman toiminnan tarkkailun ja tuotoksen mahdollisen korjaamisen. (Ks. Pöchhacker 2004, 95–109; Pöchhacker & Shlesinger 2002.) Konsekutiivitulkkauksessa tutkijakunnan kiinnostusta herättivät muun muassa tulkkien tekemät muistiinpanot ja niiden hyödyntäminen tulkkauksen tuottamisessa (Andres 2001).

Tutkijoiden taustat ovat vaikuttaneet tutkimuskysymysten valintaan. Erityisesti tulkkauksen laatu vaihtelevine määritelmineen on ollut tärkeä tutkimuskohde konferenssitulkkaustutkimuksille. Aihetta on tutkittu monesta näkökulmasta ja monin menetelmin 1980-luvulta alkaen, ja tutkimuksissa on pääsääntöisesti pyritty selvittämään eri toimijoiden näkemyksiä laadukkaasta tulkkauksesta ja siihen vaikuttavista tekijöistä (ks. Pöchhacker 2004, 153–158). Yleisenä linjana tutkimustuloksista voi huomata, että tutkittu tilanne, tutkittavat toimijat ja käytetty tutkimusmenetelmä vaikuttavat niin laadun määrittelyyn kuin arvioon laadukkaasta lopputuloksesta tai toiminnasta. Tutkimustulokset

---

silmäyksellä tehtyä valmistelemaa tulkkauksia, a vista -tulkkaukseen puolestaan viittaa yleisesti kirjallisen aineiston tulkkaukseen. Menetelmää voidaan käyttää esim. (yksikielisten) kokouspöytäkirjojen tarkastamiseen osallistujien allekirjoituksia varten. (Ks. esim. Pöchhacker 2004, 18–19; SKTL 2023; AIIC 2023; Jiménez Ivars 1999.)

paljastavat myös, että laatua arvioidaan usein tiedostamattomien kriteerien ja odotusten mukaan. (Kurz 1993; Moser 1996; Collados Aís 1998; Vuorikoski 2004; Rennert 2010.)

Myös sosiologinen suuntaus on saanut jalansijaa konferenssitulkkauksen tutkimuksessa, jolloin kohteena on voinut olla vaikkapa tulkin status ja alan ammattimaistuminen eli työn muuttuminen professioksi. Simultaanitulkkauksen vallatessa alaa maailmansotien jälkeisen konferenssitulkkaus alettiin mieltää entistä selvemmin asiantuntijatyöksi, jonka koulutus kuuluu yliopistoihin. Yhteiskunnallisen aseman vahvistamisessa ovat olleet kiinteästi mukana ammatilliset yhteisöt, erityisesti Kansainvälinen konferenssitulkkien liitto AIIC, minkä ansiosta myös työolosuhteisiin on saatu merkittäviä parannuksia eritoten institutionaalisessa kontekstissa. Järjestöjen vaikutus on näkynyt niin ikään yliopistokoulutusten sisällöissä ja painotuksissa. (Ks. Dam & Gentile 2022, 275–289.)

Konferenssitulkkien koulutus ja taitojen kehittyminen on tärkeä tutkimusaihe. Yliopistoissa annettavaa tulkkauskoulutusta on pidetty jo pitkään keinona varmistaa tulevien konferenssitulkkien asiantuntijuuden akateemisuus. Tulkin tehtävissä vaaditaan useita samanaikaisesti käytettäviä kognitiivisia taitoja, minkä vuoksi tulkkaustaidon oppiminen vaatii runsaasti harjoitustunteja ja aikaa kehittyä taidon eri osa-alueilla³. Tutkimusta on tehty niin konsekutiivi- kuin simultaanitulkkaustaitojen kehittymisestä opintojen aikana. Aihepiiri soveltuu edelleen myös perustutkintotason opinnäytetyöhön (esim. Huutokari 2015; Lång 2017). Opetussuunnitelmien tavoitteet ja menetelmät niiden saavuttamiseksi ovat ajan saatossa hioutuneet vaihtelevien työtilanteiden vaatimusten tiedostamisesta järjestelmällisemmiksi raameiksi, jotka sisältävät tulkkauksen teoriaa ja käytännön tulkkausharjoituksia⁴. Konferenssitulkkauksessa vaadittujen osataitojen opetuksesta ja oppimisesta on tehty tutkimuksia, ja eri opetusmenetelmien hyödyistä ja opetettavien taitojen tärkeys- ja opetusjärjestyksestä vallitsee vähintäänkin implisiittinen yhteisymmärrys alan opettajien ja kouluttajien kesken, vaikka systemaattista tutkimusta eri opetusmenetelmien pedagogisista taustoista tai todellisesta vaikuttavuudesta on yhä äärimmäisen vähän.⁵ Tutkijoiden ja kouluttajien kiinnostusta on herättänyt myös uusien teknologioiden, kuten älykynien, hyödyntäminen tulkkien koulutuksessa ja työssä (Orlando 2014; Mellinger 2022).

---

³ Asiantuntijuuden kehittymisestä ks. esim. Moser-Mercer (2022, 386–400) ja Vik-Tuovinen (2006).

⁴ Vuonna 2001 perustettu Euroopan Komission ja kääntäjiä kouluttavien eurooppalaisten yliopistojen välinen EMCI-verkosto (*European Masters in Conference Interpreting*) on esimerkki jatkokoulutuksesta, jossa jäsenyliopistot sitoutuivat noudattamaan koulutuksissaan tiettyjä opetussuunnitelmarameja. Vuonna 2023 siihen kuuluu 16 yliopistoa, joista yksi sijaitsee Pietarissa. Suomessa EMCI-koulutuksia järjestettiin vuosina 1995–2009 Turun yliopistossa. (Ks. EMCI 2023.)

⁵ Tulkkauksen pedagogiikasta, opetussuunnitelmista, arvioinnista ja harjoitusmenetelmistä tarkemmin ks. Pöchlhacker (2015) sekä alan koulutuksesta ja vaadittavista ennakkotaidoista (ns. soveltuvuus alalle), ks. Abl-Mikasa & Tiselius (2022).

3 Aiheen valinta ja rajaaminen

Kun ryhdyt harkitsemaan opinnäytetyön tekemistä tulkkausaiheesta, voit haarukoida aiheen valintaa ja tutkimuskysymystä joko tulkkauksen lajin eli tilannetyypin (asioimistulkkaus, oikeustulkkaus [ks. tämän oppaan luku Asioimis- ja oikeustulkkaus], konferenssitulkkaus, neuvottelutulkkaus tai sen alalaji diplomaattitulkkaus, mediatulkkaus tms.) tai tulkkausmenetelmän (konsekutiivi, kuiskaus, simultaani, a vista tai prima vista) perusteella. Jos olet kiinnostunut työskentelemään tietyllä tulkkauksen alueella, kannattaa aihe valita samalta alueelta, jolloin opinnäyte voi toimia meriittinä työnhaussa. Samalla kartutat ammatissa tarvittavia tietoja ja taitoja.

Jos päädyt valitsemaan tulkkaustutkielman aiheen ja tutkimuskysymyksen tulkkausmenetelmän perusteella, on valittavanasi konsekutiivi-, kuiskaus-, simultaani-, a vista- tai prima vista -tulkkaus. Konsekutiivitulkkauksessa voi tutkia esimerkiksi tulkin muistiinpanotekniikkaa ja sen toimivuutta verrattuna puhujan sanomaan ja siihen, miten tulkki sen lopulta tulkki. Voit myös kiinnittää huomiosi vaikkapa vain siihen, millä tai kummalla kielellä tulkki tekee konsekutiivimuistiinpanonsa ja vaikuttaako muistiinpanojen kielen valinta esimerkiksi tulkkauksen sujuvuuteen. Toki tarkastelun kohteena voi olla myös pelkkä sisällön välittyminen ilman samanaikaista muistiinpanotekniikan tarkastelua. Keskiöön voisi tällöin ottaa muodon kieliopillisuuden, idiomaattisuuden, ammattikielisyyden tai vaikkapa ammatti- tai erikoiskielten päällekkäisyyden konsekutiivitulkkauksen haasteena. Samoja elementtejä voit tutkia myös simultaanitulkkauksesta. Kielellisesti voisi myös vertailla sanotun tyyllisävyn välittymistä eli rekisterin hallintaa tai tulkin tekemiä ratkaisuja tietyn ilmiön – kuten huumorin tai kulttuurisidonnaisten elementtien – tulkkauksessa. Viittaussuhteiden säilyminen tai toisaalta muuttuminen alkupuheen ja tulkkeen välillä on myös mahdollinen tutkimuskysymys, jossa tutkijan huomio kiinnittyisi ennen muuta pronomiinin käyttöön ja niiden korvaamiseen substantiiveilla (appellatiiveilla tai propreilla). Tällöin tutkimus toteutetaan alkuperäistä puhetta ja sen tulketta vertailevana analyysinä (ks. myös tämän oppaan luku Vertaileva tekstianalyysi). Niin ikään tulkin äänenkäyttö ja esiintyminen sekä tulkin roolin hallinta laajemmassa merkityksessä tarjoavat paljon mahdollisia tutkimuskysymyksiä. Kiinnostavaa ei ole niinkään tulkkausvirheiden tai tulkkauksessa esiintyvien vikojen kalastelu vaan pikemminkin tulkin selviytymiskeinojen tahi vaikkapa tiettyjen tendenssien analysointi. Toimivien tulkkausratkaisujen analysointi virheiden sijaan hyödyttää enemmän sekä tutkielman tekijää että koko tulkkiopetusta alan tutkimus mukaan luettuna.

Tutkimuksen näkökulmaa valitessasi voit yhdistää tietyn tulkkauksen lajin ja tietyn menetelmän tai kaksi. Tutkimuskysymys voisi liittyä vaikkapa a vistan hyödyntämiseen simultaanitulkkauksessa eli käytännössä paperista lukemisen hyödyntämiseen simultaanitulkin selviytymiskeinona. Tutkimus kannattaa kuitenkin rajata mahdollisimman kapeaksi, jotta voidaan tehdä selkeitä päätelmiä juuri kyseisestä aiheesta. Samalla vältytään teke-

mästä yleistyksiä liian useita muuttujia sisältävän aineiston pohjalta. Myös muut muut-
tajat, kuten tulkkaussuunta (A–A, A–B, B–A tai C–A) ja käytetyt kielet, kannattaa rajata
mahdollisimman tarkkaan, sillä mielivaltaisten kieliyhdistelmien vertailun perusteella ei
voi tehdä yleispäteviä päätelmiä eikä oletuksia.

Tutkielman aihe voi valikoitua myös tulkin tai tämän sidosryhmään kuuluvien kuten kol-
legoiden, tulkattavien puhujien tai kuuntelijoiden, tilaajan taikka tulkkitoimiston näkö-
kulmasta⁶ tutkittavaan kysymykseen. Eri henkilöiden näkemyksiä ja kokemuksia tulk-
kaukseen liittyvistä ilmiöistä tutkitaan usein anonyymien kyselytutkimuksen tahi yksilö-
tai ryhmähaastattelun keinoin (ks. myös tämän oppaan luku Kyselytutkimukset ja haas-
tattelut). Toki tutkielma voi olla myös puhtaasti teoreettinen ilman empiiristä osaa, jolloin
analysoit, mitä muut tutkijat ovat samasta tutkimuskysymyksestä sanoneet tai millä me-
netelmillä sitä tutkineet (ks. myös tämän oppaan luku Teoreettinen opinnäytetyö). Oli
niin tai näin, keskustele tutkielman aiheesta ja tutkimuskysymyksestä ohjaajasi kanssa
ennen kuin aloitat työn, jotta voit varmistaa niiden vastaavan oman korkeakoulusi opin-
näytetyölle asettamia vaatimuksia ja välttyä mahdollisesti turhalta työltä.

4 Tutkimuksen kohteena prosessi, kokemukset tai toimintaympäristö

Tarkastelemme seuraavaksi konferenssitulkkauksesta tehtyjä opinnäytetöitä ja niissä
käytettyjä menetelmiä. Olemme jakaneet käsiteltävät tutkimukset kolmeen aihepiiriin:
tulkkausprosessi, tulkkaustilanteeseen osallistuvat ja toiminnan yhteiskunnallinen kehys.
Edellä todettiin, että koska konferenssitulkkaustilanteet ovat yleensä julkisia, niistä on
saatavana tutkimusaineistoa varsin hyvin. Viime vuosina tehdyissä opinnäytetöissä onkin
usein hyödynnetty autenttista aineistoa, erityisesti tulkkausprosessia koskevissa tutki-
muksissa.

Käytetyt autenttiset aineistot voidaan jakaa kahteen tyyppiin:

1. yksittäisen organisaation (tai yrityksen) asiakirjat ja autenttiset äänitteet
2. muu tutkimusmateriaali kuten muistiinpanot.

Myös kysely ja haastattelu soveltuvat menetelmiksi, etenkin jos halutaan tutkia osallistu-
jien kokemuksia.

---

⁶ Puhuttaessa tulkkauksesta on hyvä muistaa, että tilaaja, asiakas ja tulkattava ovat usein eri tahoja. Yhteen
toimeksiantoon voi siten liittyä tulkkien lisäksi tilaaja, tilaajan asiakas tai useampia sekä tulkkitoimisto.
Tulkki puolestaan voi olla statukseltaan yrittäjä, ns. kevytyrittäjä tai palkansaaja.

4.1 Tulkkausprosessi

Tulkkausprosessi, siihen vaikuttavat tekijät ja siinä vaadittavat osataidot ja niiden oppiminen ovat olleet pitkään konferenssitulkkauksen tutkimuksen painopisteenä. Tulkkausprosessi voidaan nähdä suppeana tulkin pään sisällä tapahtuvana kognitiivisena prosessina tai laajemmin holistisena kokonaisuutena tulkkaustarpeen syntymisestä ja tulkin rekrytoinnista varsinaisen tulkkaustilanteen kautta aina laskutukseen tai palkkionmaksuun asti. Konsekutiivitulkkauksprosessin osalta voidaan tarkastella vaikkapa tulkin muistiinpanotekniikan toimivuuden merkitystä tai näkymistä tulkkeessa tai retoriikan välittymistä poliittisessa puheessa. Simultaanitulkkausprosessin osalta tarkastelun kohteena voi olla jonkin tietyn piirteen, kuten huumorin tai kohteliaisuuden, välittyminen tulkkeessa.

Aineistona voidaan hyödyntää kokeellisia itse luotuja tai simuloituja tulkkaustilanteita (joita voidaan toteuttaa esimerkiksi osana tulkkauksen opetusta) mutta myös autenttisia tulkkaustallenteita julkisista tulkkaustilaisuuksista. Tutkimusmateriaalina voivat olla Euroopan parlamentin täysistuntojen tulkkaukset, lehdistötilaisuudet ja mediatulkkaukset sekä kahdenväliset diplomaattiset kohtaamiset, joihin jo lähtökohtaisesti liittyy tulkkaus. Voit analysoida myös omia tulkkaussuorituksiasi. Tällöin tarkastelussa voisi olla tulkkausprosessi kokonaisuudessaan eli miten valmistaudut tulkkauskeikkaan ja se, miten arvioit tulkkaustasi ja suoriutumistasi jälkikäteen. Voi olla myös mahdollista koota tutkimusaineisto osana tulkkauksen opetusta sellaiselta tulkkauskurssilta, jolle itse osallistut. Tällöin on muistettava hyvissä ajoin ennakkoon selvittää omassa opinahjossa voimassa olevat lupakäytänteet, sillä osallistujien henkilökohtaisten suostumuslomakkeiden lisäksi vaaditaan usein myös oppilaitokselta ennakkoon haettava erillinen tutkimuslupa.

Jos voit käyttää työssäsi valmiiksi olemassa olevia autenttisia äänitteitä, säästät aikaa ja vaivaa. Tällöinkin on muistettava varata riittävästi aikaa aineiston litterointiin analyysiä varten. Litterointi vie yleensä paljon enemmän aikaa kuin alussa olettaa. Aikaa kuluu, vaikka hyödyntäisikin litterointiin nykyään tarjolla olevia ohjelmistoja. Tutkimuskysymys ja tarkasteltava ilmiö määrittävät, kuinka tarkka litteroinnista tehdään. Litteroinnin on esimerkiksi oltava yksityiskohtaisen tarkka, jos tutkimuksen kohteena on tulkin epärointi. Sanatarkka litterointi puolestaan riittää, jos tutkimus keskittyy tulkin sanavalintoihin (ks. myös tämän oppaan luku Kyselytutkimukset ja haastattelut).

Voit tarkastella autenttista aineistoa kvantitatiivisesti ja/tai kvalitatiivisesti. Voit analysoida esimerkiksi tulkin strategioita ja sitä, minkälaisissa konteksteissa ne esiintyvät tai minkälaiset kvalitatiiviset tekijät niihin saattavat vaikuttaa, tai sitä, mitkä strategiat tulkki valitsee ja missä yhteyksissä. Opinnäytetyössä voi toisaalta keskittyä muutosten kategorisointiin: Onko kyseessä lisääminen, tiivistäminen, poisto vai jokin muu muutos? Minkälaisissa konteksteissa muutokset esiintyvät? Tuottavatko tietyn tyyppiset sanat vaikeuksia useampaan otteeseen, ja jos näin on, koskevatko vaikeudet useampia kuin yhtä tulkkia?

Tilastotieteen näkökulmasta tällaisen tutkimuksen perusteella voinee tehdä jopa yleispäteviä päätelmiä, jos tutkimuksen perusjoukko on riittävän suuri. Voit myös keskittyä tulkin käyttämien strategioiden luokitteluun. Näissä tapauksissa pyrkimyksenä on toisintaa jotakin aiempaa tutkimusta soveltamalla luokittelumallia omaan tutkimukseensa. Toisaalta voit ehdottaa uutta luokittelumallia muokkaamalla tai yhdistelemällä jo olemassa olevia.

Autenttista aineistoa on hyödynnetty esimerkiksi seuraavissa opinnäytetöissä:

- Aleksandra Bogoiavlenskaia (2016) tarkasteli konferenssitulkkauksen strategioita englannista suomeen tulkattaessa. Aineistona oli Nokian tiedotustilaisuus. Analysoinnissaan Bogoiavlenskaia on luonut suomenkielisen konferenssitulkkauksen strategioiden luokittelun muissa kielipareissa käytettyjen luokittelujen perusteella.
- Sari Kupari (2021) käsitteli työssään tulkkien strategioita sanontojen tulkkauksessa äidinkielestä vieraaseen kieleen päin. Hän hyödynsi työnsä analyysissä muun muassa Gilen (2009) kuormittavuusmallia.
- Olli Pitkänen (2021) keräsi tutkimusaineistonsa Suomen valtioneuvoston YouTube-kanavalta ja Svenska Ylen verkkopalvelusta. Maisterintutkielman tavoitteena oli tarkastella mediatulkkauksessa esiintyviä redundanssin käsittelyn strategioita sekä tulkkauksen lajin (mediatulkkauksen) että menetelmän (simultaanitulkkauksen) näkökulmasta kielisuunnassa suomi–ruotsi. Tutkimuksessaan Pitkänen vertaili, miten lisäämisen ja tiivistämisen strategiat eroavat toisistaan ja miten ne vaikuttavat redundanssin käsittelyyn.
- Tanja Wingerter (2020) tarkasteli lausepainon siirtymistä simultaanitulkkauksessa Euroopan parlamentin suomen ja saksan tulkkauksissa.
- Anni Haikka (2018) tutki poliittisen retoriikan ilmentymiä Niinistön ja Putinin puheiden tulkkauksissa venäjäksi ja suomeksi tallennetuissa ja tulkatuissa lehdistötilaisuuksissa pidettyjen puheiden pohjalta.

Opiskelijan itsensä laatimia aineistoja ovat tutkineet muun muassa Pentti Pimiä (2016) ja Tuuli Lång (2017). Pimiä tarkasteli tutkimuksessaan poistoja Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan edustajiston kokouksen simultaanitulkkauksessa, jossa hän toimi itse tulkkina. Opinnäytetyössään Pimiä tutki, miten hänen oma suorituksensa vaikutti kokouksen ydinsisällön välittymiseen tulkkeen kuuntelijalle. Pimiän analyysi on itsearvioiva ja reflektioiva tutkimus, jonka johtopäätöksissä hän esittää, millaisilla ennakoivilla toimenpiteillä hän pystyy jatkossa välttämään tässä aineistossa havaittavat tulkkauksen puutteet. Lång (2017) puolestaan keräsi tutkielmansa aineiston konsekutiivitulkkauskurssilla ja tarkasteli työssään kurssilaisten muistiinpanoja ja muistiinpanotekniikoiden kehittymistä kurssin harjoituksissa.

4.2 Osallistujien kokemukset

Tulkkaustilanteeseen osallistuvien kokemuksia ja näkemyksiä tarkastelevien tutkielmien teoreettinen viitekehys voi rakentua tutkimuskysymyksestä riippuen esimerkiksi aieman tulkkauksen laatua käsittelevän tutkimuksen varaan tai muihin aiempiin tutkimuksiin tulkin roolista ja toiminnasta tietyssä viestintäympäristössä. Aineistonkeruumenetelmä näissä tutkimuksissa on usein haastattelu tai kysely. Haastattelu- ja kyselytutkimuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa huomioon otettavia asioita käsitellään tarkemmin asioimis- ja oikeustulkkausta käsittelevässä luvussa sekä luvussa Kyselytutkimukset ja haastattelut.

Konferenssitulkkauksesta on tehty useita haastatteluaineistoihin perustuvia opinnäytetöitä:

- Heljä Hietala (2018) tutki pro gradussaan tulkkien käsityksiä hyvästä tulkkauksesta hengellisessä tilaisuudessa erityisesti esiintymisen ja äänenkäytön näkökulmasta.
- Johannes Pöntinen (2018) tarkasteli teemahaastatteluihin pohjautuvassa opinnäytteesään tulkin roolia ja asiakkaiden odotuksia liike-elämän neuvottelutulkkauksessa.
- Katariina Lehtola (2021) yhdisti tutkielmassaan haastattelun ja autenttisen aineiston analyysin. Hän tarkasteli diplomaattitulkin roolia tulkkauksen verbaalisen tason näkökulmasta. Aineistona Lehtolalla oli Niinistön ja Putinin yhteisten lehdistötilaisuuksien tallenteita vuosilta 2016–2019 sekä niissä toimineen tulkin haastattelu.
- Tanja Huutokari (2015) toteutti opinnäytetyönsä kyselytutkimuksena ja tutki siinä simultaanitulkkaustaitojen kehittymistä koulutuksen aikana.

Muita haastattelu- tai kyselytutkimuksella selvitettäviä tutkimusaiheita voisivat olla esimerkiksi

- tulkin roolitietoisuus ja käsitykset tulkin tehtävästä
- käyttäytymisen variointi tulkkaustilanteen mukaan
- olosuhdetietoisuus suhteessa ammattitaitoon, eli minkälaisista toimeksiannoista tulki kieltäytyy, miten ja miksi
- tulkkauksen sana- ja/tai ajatuksentarkkuuden välinen rajanveto
- epävarmuuden sieto tulkin työssä.

Opetusta havainnoimalla voisi tarkastella esimerkiksi palautteen hyödyntämistä tulkkausopinnoissa tai sitä, missä määrin opiskelija osaa ottaa käyttöön puhujan itsensä käyttämiä ilmaisuja ja termejä.

4.3 Yhteiskunnallinen kehys

Tulkkausta voidaan tutkia eri instituutioissa tapahtuvana kaksi- tai monikielisenä viestintänä. Tutkimuksen kohteena voi olla konferenssitulkkiin yhteiskunnallinen asema ja näkyvyys tai tulkkiin kansallinen tai kansainvälinen verkostoituminen samoin kuin konferenssitulkkiin tai tulkkauksen näkyvyys taiteissa (esim. kirjallisuudessa tai elokuvissa). Toisaalta voidaan myös tarkastella tulkkauksen järjestämistä ja siihen liittyviä käytänteitä tai miten tulkkauksesta puhutaan – vai puhutaanko siitä ollenkaan. Kiinnostavia kohteita ovat konferenssitulkkaus niin politiikan ja diplomatian saralla (esim. ystävyyskaupunkien valtuuskuntavierailut) kuin kolmannella sektorillakin (järjestötoiminta). Yhtä lailla mediatulkkaus ja sen järjestäminen tai toteuttaminen voivat olla tutkimuksen kohteina (mitä päätetään tulkata). Lähitulkkauksen rinnalle on viime vuosina tullut etäsimultaanitulkaus, jonka käyttö ja viestintäratkaisun valintaan vaikuttavat tekijät antavat myös hedelmällisen pohjan tutkimukselle. Lisäksi voitaisiin tarkastella vaikkapa sitä, millaista palautetta tulkkitoimistot saavat asiakkailtaan eniten. Konferenssitulkkiin koulutus ja konferenssitulkiksi opiskelu ovat luonnollisesti myös hedelmällisiä tarkastelun kohteita.

Haastattelujen ja kyselyiden rinnalla yhteiskunnallisten aiheiden tutkimuksessa voi hyödyntää niin kutsuttua asiakirja-analyysiä (engl. *document analysis*). Menetelmässä opiskelija tutkii käsiteltävään ilmiöön liittyviä asiakirjoja, jotka voivat olla joko painetussa tai sähköisessä muodossa. Asiakirja-analyysi on kvalitatiivinen tutkimusmenetelmä, jonka avulla tutkija pyrkii ymmärtämään valikoitua ilmiötä paremmin sekä arvioimaan asiakirjojen merkitystä. Tarkastelussa voi olla esimerkiksi se, miten tietyt institutionaaliset asiakirjat auttavat tulkkia tai miten ne ovat kehittyneet ja muuttuneet ajan myötä. Asiakirjat voivat näin ollen asettaa standardeja ja opastaa konferenssitulkkeja työssään. EU:n toimielinten asiakirjojen dokumenttianalyysiin pohjaava tutkimus voi tuottaa uutta institutionaaliseen konferenssitulkkaukseen liittyvää tietoa. Se voi nostaa esiin tilanteita, joita tutkijoiden tulee tulevaisuudessa tarkkailla, antaa lisänäkemystä tulkkiin institutionaalisista kokemuksista ja antaa tutkijoille mahdollisuuden seurata institutionaalista kehitystä. Sillä voidaan myös vahvistaa aiempia tutkimustuloksia.⁷

Asiakirja-analyysi säästää aikaa ja energiaa opinnäytetyön aineistonkeruussa, sillä monet asiakirjat kuten julkiset EU-dokumentit, institutionaaliset ilmoitukset ja tiedotteet ovat helposti saatavilla. Kun asiakirja on julkinen, opiskelija ei tarvitse asiakirjan kirjoittajan erillistä suostumusta aineiston käyttöön. Manuel Baumgartner (2020) hyödynsi tutkielmansa aineistona juuri julkisia kirjallisia lähteitä. Hän tutki, miksi Euroopan unionilla on maailman suurimmat tulkkauspalvelut ja miten ne toimivat toimielinten päivittäisessä työssä. Baumgartner analysoi tutkielmassaan EU:n tulkkaustoimintaa lähteidensä perusteella ja hyödynsi erityisesti tulkkauksen pääosaston SCICin tuottamaa materiaalia, kuten toimintakertomuksia, toimintasuunnitelmia ja verkkosisältöjä.

---

⁷ Lisää dokumenttianalyysistä, ks. Bowen 2009.

5 Lopuksi

Vaikka konferenssitulkkausta onkin tutkittu paljon, löytyy edelleen monia mielenkiintoisia aiheita, jotka kaipaavat lisätutkimusta ja soveltuvat perustutkinto-opiskelijankin käsiteltäviksi. Myös jo kertaalleen tehtyjen tutkimusasetelmien toisintaminen uudella aineistolla tai eri kieli- tai viestintäympäristössä kartuttaa tutkimustietoa tulkkauksesta. Pyörää ei siis tarvitse keksiä uudelleen, kunhan muistaa viitata alkuperäiseen tutkimukseen ja verrata oman tutkimuksensa tuloksia alkuperäisen tutkimuksen tuloksiin. Monia mielenkiintoisia tutkimuksia on vielä Suomen ja suomen kontekstissa toisintamatta.

Lisää aiheesta

Albl-Mikasa, Michaela & Tiselius, Elisabet (toim.) 2022. *The Routledge Handbook of Conference Interpreting*. 1. painos. Lontoo & New York: Routledge. Saatavissa: DOI:10.4324/9780429297878

Kadrić, Mira & Rennert, Sylvi & Schäffner, Christina 2021. *Diplomatic and Political Interpreting Explained*. Milton: Taylor & Francis Group.

BibTra. Bibliography of Interpreting and Translation.

Lähteet

AIIC (International Association of Conference Interpreters) 2023. Glossary. <https://aiic.org/site/world/conference/glossary> (Luettu 15.10.2023).

Albl-Mikasa, Michaela & Tiselius, Elisabet (toim.) 2022. *The Routledge Handbook of Conference Interpreting*. 1. painos. Lontoo & New York: Routledge. Saatavissa: DOI:10.4324/9780429297878

Andres, Dörte 2001. Notation: gute Zeichen – schlechte Zeichen. Empirische Untersuchung zur (Un-)Möglichkeit von Notizen, dargestellt am Sprachenpaar Französisch–Deutsch. Teoksessa: Kelletat, Andreas F. (toim.) *Dolmetschen*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 243–265.

Baumgartner, Manuel 2020. Quo vadis, EU-tulkkaus? Euroopan unionin tulkkausjärjestelyt – Miksi EU:ssa tulkataan ja miten. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Bogoiavlenskaia, Aleksandra 2016. Konferenssitulkkauksen strategiat tulkattaessa englannin kielestä suomen kielelle. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Bowen, Glenn A. 2009. Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal* 9:2. 27–40.

- Collados Aís, Angela 1998/2002. Quality Assessment in Simultaneous Interpreting: The Importance of Non-Verbal Communication. Teoksessa: Pöchhacker, Franz & Shlesinger, Miriam (toim.) *Interpreting Studies Reader*. Lontoo & New York: Routledge. 327–326.
- Dam, Helle V. & Gentile, Paola 2022. Status and profession(alization) of conference interpreters. Teoksessa: Albl-Mikasa, Michaela & Tiselius, Elisabet (toim.) *The Routledge Handbook of Conference Interpreting*. 1. painos. Lontoo & New York: Routledge. Saatavissa: DOI:10.4324/9780429297878
- EMCI 2023. European Masters in Conference Interpreting. <https://www.emcinterpreting.org/> (Luettu 15.10.2023).
- Gile, Daniel 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Korjattu painos. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. Luku 7. “The Effort Models of Interpreting”, 157–190.
- Haikka, Anni 2018. Niinistöä venäjäksi ja Putinia suomeksi: mitä poliittiselle retoriikalle tapahtuu tulkkauksessa? Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Hietala, Heljä 2018. Esiintyminen ja äänenkäyttö osana hyvää tulkkausta: Suomen Rauhanyhdistysten keskusyhdistyksen suvisuorojen tulkkien käsityksiä tulkkauksesta hengellisessä tilaisuudessa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- Huutokari, Tanja 2015. Simultaanitulkin kompetenssi ja sen kehittyminen. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Jiménez Ivars, Amparo 1999. *La traducción a la vista. Un análisis descriptivo*. Väitöskirja. Universidad Jaume I.
- Kupari, Sari 2021. Kuinka tulkki selittää sanonnat? Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Kurz, Ingrid 1993/2002. Conference Interpreting: Expectations of Different User Groups. Teoksessa: Pöchhacker, Franz & Shlesinger, Miriam (toim.) *Interpreting Studies Reader*. Lontoo & New York: Routledge. 312–324.
- Lehtola, Katariina 2021. Diplomaattitulkin rooli vuorovaikutuksessa: Tarkastelussa tulkkauksen verbaalinen taso Niinistön ja Putinin yhteisissä lehdistötilaisuuksissa (2016–2019). Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Lång, Tuuli 2017. Tulkin muistiinpanotekniikat konsekutiivitulkkauksessa: Tarkastelussa tulkkauksen opiskelijoiden muistiinpanot ja muistiinpanotekniikoiden kehittyminen tulkkausharjoituksissa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Mellinger, Christopher D. 2022. Cognitive Behavior during Consecutive Interpreting: Describing the Notetaking Process. *The international journal of translation and interpreting research* 14:2. 103–119.
- Moser, Peter 1996. Expectations of Users of Conference Interpretation. *Interpreting* 1:2. 145–178.
- Moser-Mercer, Barbara 2022. Conference interpreting and expertise. Teoksessa: Albl-Mikasa, Michaela & Tiselius, Elisabet (toim.) *Routledge Handbook of Conference Interpreting*. 1. painos. Lontoo & New York: Routledge. 386–400. Saatavissa: DOI:10.4324/9780429297878

- Orlando, Marc 2014. A Study on the Amenability of Digital Pen Technology in a Hybrid Mode of Interpreting: Consec-Simul with Notes. *The international journal of translation and interpreting research* 6:2. 39–54.
- Pimiä, Pentti 2016. Informaation poistot simultaanitulkkauksessa: Tapaustutkimus Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan edustajiston kokouksesta. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Pitkänen, Olli 2021. Redundanssi mediatulkkauksessa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Pöchhacker, Franz 2004. *Introducing Interpreting Studies*. Lontoo & New York: Routledge.
- Pöchhacker, Franz (toim.) 2015. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. Lontoo & New York: Routledge.
- Pöchhacker, Franz & Shlesinger, Miriam (toim.) 2002. *Interpreting Studies Reader*. Lontoo & New York: Routledge.
- Pöntinen, Johannes 2018. Se riippuu tilanteesta: tulkin rooli ja asiakkaan odotukset liikelämän tulkkauksessa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Rennert, Sylvi 2010. The impact of fluency on the subjective assessment of interpreting quality. *The Interpreters' Newsletter* 15 (2010). 101–115. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10077/4752>
- SKTL (Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto) 2023. Tulkkausta eri menetelmillä. https://www.sktl.fi/kaantaminen_ja_tulkkaus/tulkiksi/tulkkausta-eri-menetelmilla/ (Luettu 15.10.2023).
- Tieteen termipankki 2023. Käännöstiede: konferenssitulkkaus. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Käännöstiede:konferenssitulkkaus> (Luettu 13.10.2023).
- Vik-Tuovinen, Gun-Viol 2006. *Tolkning på olika nivåer av professionalitet*. Väitöskirja. Vaasan yliopisto.
- Vuorikoski, Anna-Riitta 2004. *A Voice of its Citizens or a Modern Tower of Babel? The Quality of Interpreting as a Function of Political Rhetoric in the European Parliament*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Wingerter, Tanja 2020. ”Pelkkää jonninjoutavaa puhetta” – Lausepainon siirtyminen simultaanitulkkauksessa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Asioimis- ja oikeustulkkaus

Simo Määttä, Anu Viljanmaa ja Gun-Viol Vik

Tutkimalla asioimis- ja oikeustulkkausta voidaan tuottaa uutta tietoa muun muassa tulkkivälitteisen vuorovaikutuksen erityispiirteistä, tulkkaustilanteen eri osapuolten roolista ja näkemyksistä sekä asioimis- ja oikeustulkkauksen asemasta yhteiskunnassa.

1 Mitä asioimis- ja oikeustulkkaus ovat?

Oikeustulkkausta tehdään muun muassa poliisin tai muun viranomaisen suorittamissa kuulusteluissa, tuomioistuinkäsittelyissä, asiakkaan ja hänen oikeudellisen avustajansa välisissä neuvotteluissa ja turvapaikka-asioihin liittyvissä puhutteluissa. Asioimistulkkauksen piiriin taas kuuluvat muun muassa tilanteet, joissa asiakas kommunikoi terveydenhoitajan, lääkärin, sosiaalityöntekijän, terapeutin, opettajan tai lastentarhanopettajan kanssa.

Viestejä välitetään asioimis- ja oikeustulkkauksessa useimmiten kahden puhutun kielen, puhutun kielen ja viittomakielen tai kahden viittomakielen välillä. Puhevammaisten tulkkauksessa viestejä välitetään puhutun tai viitotun kielen ja puhetta tukevan tai korvaavan kommunikaatiokeinoon avulla (esimerkiksi käyttämällä tukiviittomia, eleitä, kuvakansioita tai selkopuhetta). Useimmiten käytetyt menetelmät ovat konsekutiivi- ja simultaanitulkkkaus, puhuttujen kielten välisessä läsnäolotulkkauksessa myös kuiskaustulkkaus. Usein tulkkaustilanteisiin kuuluu kirjoitettujen tekstien suullista tai viitottua tulkkausta eli *prima vista* -tulkkausta. Tässä luvussa käsitellään lähinnä puhuttujen kielten välistä sekä viittomakielten ja puhuttujen kielten välistä tulkkausta.

Tutkimalla asioimis- ja oikeustulkkausta voidaan tuottaa uutta tietoa muun muassa tulkkivälitteisen vuorovaikutuksen erityispiirteistä, tulkkaustilanteen eri osapuolten roolista ja näkemyksistä sekä asioimis- ja oikeustulkkauksen asemasta yhteiskunnassa. Vuorovaikutuksen erityispiirteitä tutkitaan usein kokeellisesti, jolloin aineiston analyysi voi olla laadullista tai määrällistä, tai aitojen tulkkaustilanteiden laadullisen analyysin avulla. Eri osapuolten näkemysten ja tulkkauksen yhteiskunnallisen aseman tutkiminen taas on lähes aina laadullista tutkimusta. Aihepiiri on hyvin laaja, ja opinnäytteessä voidaankin keskittyä vain tarkoin rajattuun tutkimusongelmaan, joka kohdistuu yhteen ilmiöön.

Asioimis- ja oikeustulkkauksen tutkimukseen liittyvistä teemoista, teorioista ja menetelmistä voi saada kattavan kuvan tulkkaustutkimuksen käsikirjoista (esim. Gavioli & Wadensjö 2023), jotka ovat sähköisesti saatavilla korkeakoulukirjastojen kautta. Suomenkieliseen tutkimukseen voi perehtyä tutustumalla kokoomateoksiin, joita on viime vuosina julkaistu runsaasti. Lisää esimerkkejä asioimis- ja oikeustulkkausta käsittelevistä opinnäytteistä löytyy Finna.fi- ja Theseus.fi -palveluista, korkeakoulujen omista opinnäytekokoelmista tai korkeakoulukirjastojen aineistohauista esimerkiksi hakusanoilla tulkkaus, tulkki, asioimistulkkaus, asioimistulkki, oikeustulkkaus ja oikeustulkki.

Tässä luvussa luomme katsauksen asioimis- ja oikeustulkkauksen tutkimukseen opinnäytetöiden näkökulmasta. Asioimis- ja oikeustulkkauksessa tutkitut ilmiöt ja niiden tutkimusmenetelmät ovat useimmiten samankaltaisia (ks. esim. Koskinen, Vuori & Leminen 2018). Käsittelemmekin asioimis- ja oikeustulkkausta koskevia tutkimusaiheita yhdessä, neljästä näkökulmasta: tulkkaustapahtuman osallistujien piirteet ja roolit (alaluku 2), tulkkausprosessin ja tulkkivälitteisen vuorovaikutuksen erityispiirteet (alaluku 3), asioimis- ja oikeustulkkaus osana yhteiskuntaa ja yhteiskunnallista keskustelua (alaluku 4) ja sanastotyöt, kirjallisuuskatsaukset ja kehittämissuunnitelmat (alaluku 5).

2 Tulkkien ja tulkattavien roolit, näkemykset ja kokemukset

Asioimis- ja oikeustulkkaustilanteille luonteenomainen piirre on se, että eri osallistujilla on tarkoin määrätyt roolit. Viranomaisedustajan roolia määrittävät instituution normit, tulkin roolia taas ammattisäännöt. Yksi tulkkaukseen liitetyistä kenties pitkäaikaisimmista tutkimusilmiöistä onkin tulkin rooli ja kysymykset siitä, kuinka paljon tulkki voi, saa tai kuinka paljon hänen tulisi puuttua viestinnän kulkuun. Kysymys tulkin roolista on kiinnostanut erityisesti asioimistulkkauksen tutkijoita. Ammattisäännösten mukaan tulkki on puolueeton osapuoli, joka ei puutu viestintätilanteeseen muutoin kuin tulkkauksen osalta. Taustalla kaikuu ajatus tulkista ikään kuin kanavana (*conduit*-malli), jonka kautta viestit välittyvät kieleltä toiselle. Todellisten tulkkaustilanteiden tarkastelu on kuitenkin osoittanut, että tulkit ohjaavat ja koordinoivat tulkattua viestintätilannetta monin tavoin eivätkä siis toimi vain konemaisesti kanavana. Tulkkausprosessia (ks. alaluku 3) tutkinut Wadensjö (1998) osoitti ensimmäisenä konkreettisesti autenttisen aineiston pohjalta, että tulkki toimii usein varsinaisen tulkkauksen lisäksi myös vuorovaikutuksen koordinoijana. Wadensjön urauurtavan tutkimuksen jälkeen tulkin roolin rajoja ja laajuutta sekä tulkin tekemää koordinointia on tutkittu laajasti eri näkökulmista ja eri menetelmin. Tutkimuksissa on muun muassa huomattu, että ymmärrys laadukkaasta tulkkauksesta tai tulkin roolista voivat vaihdella tilanteesta ja vastaajasta riippuen suurestikin ja että tulkin tavat koordinoida viestintätilannetta ovat läsnäolo- ja etätulkkauksessa erilaiset (ks. esim. Koskinen, Vuori & Leminen 2018).

Tutkimuksissa on tarkasteltu tulkkauksen käyttäjien kokemuksia tulkatusta viestinnästä ja tulkin kanssa työskentelystä eri viestintäkehyksissä (Tryuk 2012; Brisset, Leanza & Laforest 2013), mutta myös heidän näkemyksiään esimerkiksi etätulkkauksesta tai tulkkauksen laadusta (Pruskil ym. 2023). Yhtä lailla on tutkittu tulkkien itsensä näkemyksiä ja kokemuksia tulkkaukseen liittyvistä eri osa-alueista ja tekijöistä, kuten esimerkiksi etätulkkauksesta tai tunteista asioimistulkin työssä (Viljanmaa 2018). Tulkkien ja tulkattavien näkemyksiä ja kokemuksia kartoittavat tutkimukset on monesti toteutettu laadullisina haastattelu- tai kyselytutkimuksina. Toistaiseksi vielä verrattain pientä tutkimustilaa on saanut muiden kuin koulutettujen tulkkien tekemä tulkkaus eli niin sanottu maallikkotulkkaus tai kielellinen ensiapu (Probirskaja 2018) ja erilaiset vapaaehtoistulkkauksen muodot (ks. esim. Hokkanen 2016; tämän oppaan luku Ei-ammattillinen kääntäminen).

Myös tulkkeja, tulkattavia ja heidän näkemyksiään ja kokemuksiaan tarkastelevissa opinäytetöissä aineistonkeruumenetelmänä on usein haastattelu, joka voi tarjota asiantuntijalle (kuten tulkille) mahdollisuuden reflektoida omaa työtään niin, että henkilö kokee itsekkin saavansa jotakin haastattelusta. Analyysia varten haastattelut yleensä litteroidaan, ja niitä tutkitaan useimmiten laadullisen sisällönanalyysin keinoin. Analyysia ohjaa tutkimuskysymys ja työhön valittu teoreettinen viitekehys. Alemman korkeakoulututkinnon tutkielmassa sopiva määrä haastatteluja on 3–4, ylemmässä korkeakoulututkinnossa 5–7. Neuvoja tulkkausta koskevan haastattelun tekemiseen löytyy muun muassa tämän oppaan luvusta Kyselytutkimukset ja haastattelut sekä Kielitieteen metodipankista (Määttä 2021).

Tulkkauksilanteen osallistujien näkemyksiä ja kokemuksia koskevissa kyselytutkimuksissa korostuu niin ikään laadullinen puoli, koska vastaajien määrä on useimmiten varsin pieni. Siksi onkin tärkeää ensin kartoittaa, kuinka kyselyä levitetään ja kuinka monta vastausta on realistista odottaa saatavan. Tähän vaikuttaa sekin, kuinka tärkeäksi osallistujat kokevat kyselyn. Jos ei ole varmuutta siitä, saadaanko vastauksia tarpeeksi, on syytä harvita haastattelujen tekemistä kyselyn sijaan. Kyselyä laadittaessa on lisäksi hyvä muistaa, että joukossa on oltava myös avoimia kysymyksiä, joiden rooli analyysissa korostuu varsinkin silloin, kun kyselyyn ei saada toivottua määrää vastauksia. Kyselytutkimuksen suunnittelu on syytä aloittaa hyvissä ajoin, ja aikaa on varattava myös kyselylomakkeen testaamiseen etukäteen muutamalla koevastaajalla, jotta voi paremmin varmistaa, että kysymykset eivät ole monitulkintaisia tai vaikeasti ymmärrettäviä. (Ks. tämän oppaan luku Kyselytutkimukset ja haastattelut.)

Haastattelututkimuksena toteutettuja tulkkien tai tulkattavien näkemyksiä tarkastelevia opinäytetöitä ovat esimerkiksi Holopaisen (2022) pro gradu -tutkielma pikatulkkauksen koetusta laadusta sitä tekevien tulkkien näkökulmasta, Nikulan (2019) tutkielma asioimistulkkien kokemuksista avustajana toimimisen yleisyydestä, Viitasen (2022) tutkielma kriisipäivystäjien näkökulmasta puhelintulkkaukseen ja Lahdenpohjan (2023) tutkielma tulkkien kokemuksista oikeanlaisesta läsnäolosta mielenterveystulkkauksessa. Uggeberg

(2022) puolestaan hyödynsi ryhmäkeskustelua aineistonhankintamenetelmänä AMK-opinnäytetyössään, joka käsitteli viittomakielen tulkkien näkökulmaa asioimistulkkien vuorovaikutusosaamiseen. Oikeustulkkien näkemyksiä ovat pro gradu -tutkielmissaan tarkastelleet Nyberg (2020) ja Metsä-Ketelä (2024). Kyselytutkimusta taas ovat hyödynneet Hossaini (2023), joka tarkasteli AMK-opinnäytetyössään juristien näkemyksiä tulkkauksohjelmissa hallinto-oikeuden turvapaikkakäsittelyissä, ja Pulla (2022), jonka kandidaatintutkielma käsitteli rekisteröityjen oikeustulkkien näkemyksiä oikeustulkkauksen prosessiin vaikuttavista tekijöistä.

Tapauskohtaisesti voi harkita useamman toimijajoukon näkökulmien käsittelyä samassa opinnäytteessä, joskin haasteena voi tällöin olla työn rajaaminen sopivan laajuiseksi. Esimerkiksi Shaban (2021) tarkasteli ylemmän AMK-tutkinnon opinnäytetyössään sekä mielenterveyspalvelun asiantuntijoiden että mielenterveystulkkien näkemyksiä siitä, millaista osaamista tulkilta mielenterveystulkkauksessa vaaditaan.

3 Tulkkauksen erityispiirteiden tutkimus

Tulkkauksen tutkimuksessa tarkastellaan mikrotasolla eli hyvin yksityiskohtaisesti tulkkauksen kielellisiä piirteitä ja erilaisten rajoitteiden kuten kognitiivisen kapasiteetin vaikutusta niihin. Prosessin tutkimus voi liittyä myös vuorovaikutukseen, jolloin voidaan tarkastella esimerkiksi kielellisen ja viestinnällisen mikrotason keinoja, joilla tulkki ohjaa vuorovaikutusta. Tulkkauksen tutkimalla voidaan etsiä vastauksia muun muassa seuraaviin kysymyksiin: Missä tulkkauksen vaiheissa tulkeilla on eniten haasteita ja mistä tämä voisi johtua? Kuinka valmistautuminen tai opetusmenetelmät vaikuttavat tulkkaukseen? Mitkä tekijät vaikuttavat tulkkauksen tarkkuuteen?

Tulkkauksen tarkkuus on yksi ammattisäännösten vahvasti korostama asia, ja varsinkin oikeustulkkauksen tutkimuksessa on usein tarkasteltu lähtökielisen puheen ja tulkkauksen välistä sisällöllistä vastaavuutta. Näissä tutkimuksissa on muun muassa vertailtu sana-sanaista tulkkausta ja puhujien tarkoitusperiä vastaavaa pragmaattista tulkkausta, selvitetty ensisijaisten puhujien tekemien kysymysmuotoilujen säilymistä tulkkeissa ja tarkasteltu tulkin tekemiä lisäyksiä, poistoja ja uudelleenmuotoiluja (ks. esim. Hale 2004; Iso-lahti 2014). Myös tulkin kognitiivinen kapasiteetti voi olla tutkimuksen kohteena, joskin tätä aihetta on käsitelty enemmän konferenssitulkkauksen tutkimuksessa (ks. tämän oppaan luku Konferenssitulkkauksen tutkimus).

Prosessia ja vuorovaikutusta koskevien tutkimusten aineistona käytetään usein autenttisten tulkkauksen tallenteita, ja menetelmä on useimmiten keskusteluanalyttinen tai sitä soveltava (ks. esim. Määttä & Kinnunen 2024). Lisäksi prosessia ja vuorovaikutuksen erityispiirteitä voidaan lähestyä kokeellisella tutkimuksella. Alemman tai ylemmän korkeakoulututkimukseen kuuluvassa tutkielmassa ei pääsääntöisesti voida käyttää

aitoja viestintätilanteita, semminkin kun tutkimuslupien saaminen ja tutkimuseettisten seikkojen selvittäminen on työläs prosessi, ja aineiston keruu ja käsittely vievät paljon aikaa. Siksi opinnäytteissä käytetään useimmiten esimerkiksi tulkkauksen opetuksen yhteydessä kerättyjä, simuloitujen tilanteiden tallenteita. Koska aineiston hankkimiseen ja käsittelyyn menee paljon aikaa, on tärkeää rajata aihe hyvin. Esimerkkejä prosessiin ja vuorovaikutuksen erityispiirteisiin keskittyvistä pro gradu -tutkielmista ovat Tikan (2019) kokeellinen tutkimus muistiinpanojen vaikutuksesta konsekutiivitulkin suoriutumiseen asioimistilanteessa, Kammererin (2020) virheanalyysi oikeustulkkausharjoitusten yhteydessä, Saarenolan (2022) kokeellinen tutkimus tulkin strategioista sukupuoleen tai erikoissanastoon liittyvissä ongelmatilanteissa ja Brömsin (2023) kokeellinen tutkimus oikeustulkkausopiskelijoiden stressinsietokyvystä.

Tarkkuutta, tulkin kognitiivista kapasiteettia ja vuorovaikutuksen kulkua voidaan toki tutkia myös laadullisilla menetelmillä, esimerkiksi asiantuntijahaastattelujen avulla. Kysely- ja haastattelumenetelmä on sovelias vaikkapa silloin, kun halutaan tutkia tulkkausprosessin eri osia tai muita kuin sanallisten viestintäsisältöjen ilmaisemista. Esimerkki tällaisesta tutkimuksesta on Mäkelän (2019) teemahaastatteluihin pohjautuva AMK-opinnäytetyö, jossa selvitettiin, kuinka puhevammaiset henkilöt voivat ilmaista affekteja eli tunnekokemuksiaan tekstipohjaisia, puhetta korvaavia menetelmiä käyttäen. Monet opinnäytetyöt ovat liittyneet valmistautumiseen. Näistä esimerkkejä ovat Lahtisen (2009) pro gradu -tutkielman kyselytutkimus, jossa tarkasteltiin tulkkausvalmennuksen ja tulkkauksen onnistumisen välistä yhteyttä, ja Pesolan (2013) AMK-opinnäytetyö, jossa kartoitettiin kyselytutkimuksella viittomakielen tulkkien suhtautumista tulkkaustoimeksiantoon valmistautumiseen.

4 Asioimis- ja oikeustulkkaus osana yhteiskunnan toimintaa

Tulkkausta yhteiskunnallisena ilmiönä, muun muassa tulkkauksen asemaa, sisältöä ja merkitystä, voi tutkia analysoimalla asiaa käsitteleviä tekstejä tai haastattelu- tai kyselytutkimuksen avulla. Analysoitavat tekstit voivat olla virallisia tekstejä, kuten lainsäädäntöä tai viranomaistekstejä, tai epävirallisempia tekstejä, kuten blogeja tai sosiaalisen median kirjoituksia. Laadulliset tutkimusmenetelmät, kuten lähiluku ja diskurssianalyysi, sopivat tämällytyypisiin tutkimuksiin (ks. Vuori 2018). Myös määrälliset menetelmät tai laadullisten ja määrällisten menetelmien yhdistäminen voivat tulla kysymykseen. Näin on tehty esimerkiksi kahdessa laajemmassa selvityksessä. Toinen selvityksistä on Työ- ja elinkeinoministeriön teettämä selvitys asioimistulkkauksen nykytilasta (Karinen ym. 2020) ja toinen Humanistisen ammattikorkeakoulun ja Diakonia-ammattikorkeakoulun selvitys asioimistulkkauksen, viittomakielen tulkkauksen ja kirjoitustulkkauksen sekä puhevammaisten tulkkauksen koulutustarpeista ja alan tulevaisuudennäkymistä (Rainó & Vik 2020). Määrälliset tutkimusmenetelmät edellyttävät kuitenkin yleensä laajaa kysely-

aineistoa tai useiden tilastojen tarkastelua, mikä harvoin on mahdollista kandidaatin-tutkielman tai pro gradun yhteydessä. Tässä alaluvussa keskitytään siksi teemoihin, joihin sopivat laadulliset analyysimenetelmät.

Tulkkauksen yhteiskunnallista merkitystä tutkittaessa aineistona voivat olla esimerkiksi viranomaisten tuottamat tekstit ja muiden tahojen kuten tulkkien etujärjestöjen, asioimistulkkauksen palvelujen tuottajien ja tilaajien sekä tulkkien kouluttajien julkaisut. Tutkimus voi kohdistua esimerkiksi siihen, mitä Suomessa tai muissa maissa on säädetty tulkkien auktorisoinnista tai oikeudesta tulkkaukseen ja viranomaisten velvollisuudesta järjestää tulkkausta. Tutkittavina voivat olla myös asioimis- tai oikeustulkkauksen määritelmät, koulutussisältöjen kuvaukset ja opetussuunnitelmat sekä tulkin etiikan tai etätulkkauksen kuvaukset. Kielellisten oikeuksien toteutumista on tutkittu myös yhdistelemällä erilaisia menetelmiä (ks. esim. Sivunen 2023; Määttä, Puumala & Ylikomi 2023).

Työelämää, kilpailutusta ja käyttäjätyytyväisyyttä koskevista aiheista on tehty myös kyselytutkimuksin toteutettuja opinnäytteitä. Kanniston (2020) pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin kyselytutkimuksen pohjalta työelämän muutoksia ja epävarmuuden kokemuksia itsensä työllistävien käänös- ja tulkkausalan toimijoiden keskuudessa. Kosken (2021) maisterintutkielmassa kyselytutkimus kohdistui itsensä työllistävien tulkkien työtyytyväisyyteen ja työssä jaksamista tukeviin tekijöihin. Hiltunen ja Lahin (2015) taas tutkivat AMK-opinnäytetyössään tulkkipalveluun oikeutettujen kuulovammaisten asiakkaiden kokemuksia ja kehittämisehdotuksia, ja Miettinen (2019) tarkasteli pro gradu -tutkielmaansa oikeustulkkiprojektin toteutumista.

Jos tutkimuskohteena on asioimistulkkauksen tai oikeustulkkauksen historiallinen kehittyminen, sopivia lähdemateriaaleja voivat olla alan opinnäytetyöt tai tieteelliset artikkelit. Näistä voi tutkia esimerkiksi sitä, mitä teemoja on yleensä käsitelty (ks. Hartama-Heinonen ym. 2012), tai jonkin tietyn ilmiön kuvaamista eri vuosikymmeninä. Tulkkausalan kehittymistä eri vuosikymmeninä on mahdollista tutkia haastattelemalla kokeneita alalla toimineita tai toimivia tulkkeja. Kokeneet tulkkien kouluttajat tai käyttäjät voivat niin ikään olla kiinnostavia tiedonlähteitä. Alan kehittymiseen liittyy myös tulkkauksen opetuksen ja oppimisen tutkimus, jota tehdään paljon kansainvälisesti ja jota voisi tehdä enemmän myös Suomessa.

Julkiset mediat, kuten sanomalehdet tai televisio, sekä sosiaaliset mediat ovat myös mahdollisia tutkimusaineiston lähteitä. Aineistoina voivat tällöin olla esimerkiksi videot tai podcastit. Asioimistulkkausta käsitellään kuitenkin julkisissa medioissa melko harvoin, joten riittävän tutkimusaineiston keruu saattaa normaalitilanteissa olla vaativaa. Jokin yksittäinen tapahtuma tai sosiaalisessa mediassa esille tuotu asia saattaa tosin virittää vilkastakin keskustelua, josta voi hyvinkin syntyä sopivaa tutkimusmateriaalia.

5 Sanastotyöt, kirjallisuuskatsaukset ja kehittämisprojektit

Selvästi työelämälähtöisiä opinnäytetöitä ovat terminologiset sanastotyöt, joihin kuuluu tietyn aihepiirin käsitteiden ja niiden nimitysten systemaattinen kerääminen, analysointi, kuvaaminen ja esittäminen (ks. tämän oppaan luku Terminologinen tutkimus). Sanaston ajateltu käyttötarkoitus määrää sen rakenteen, ja se voi olla käsiteanalyysiin perustuva, aakkosellinen tai aihepiireittäin luokiteltu. Sanaston tekijän työkielistä riippuen sanasto voi olla kaksi- tai monikielinen.

Tulkin pitää hallita monien erikoisalojen sanastoa. Terminologiset sanastotyöt ovatkin erityisen hyödyllisiä, jos kieliparissa tai -yhdistelmässä ei ole olemassa vakiintuneita vastineita ja terminologian lähteitä sanaston kohteena olevalla alalla. Esimerkkejä alemman korkeakoulututkimuksen sanastotöistä ovat Abuhandan (2021) suomi–englanti–arabia-sanasto, jonka aiheena on seksuaalisuus ja seksuaalinen suuntautuminen ja identiteetti, sekä Aksoy-Sahinkanatin (2019) suomi–turkki-kotoutumissanasto. Sanastollinen ulottuvuus voi olla osa myös laajempaa teemaa, kuten valmistautumista käsittelevässä Huhtaniemen (2021) pro gradu -tutkielmassa.

Kirjallisuuskatsauskin (ks. tämän oppaan luku Teoreettinen opinnäytetyö) voi olla opinnäytetyön aiheena, kunhan katsausta ohjaa tutkimuskysymys, joka rajaa kirjallisuuskatsauksen aiheen. Tutkimuskysymyksen avulla kirjallisuuskatsaukselle asetetaan selvä päämäärä – esimerkiksi sen selvittäminen, mitä tutkimuksessa on saatu selville tietystä tulkkaukseen liittyvästä aihepiiristä. Kirjallisuuskatsauksia tarvittaisiin lisää, sillä tulkkausta koskeva tutkimuskirjallisuus on laajentunut ja eriytynyt niin, että tutkijoiden ja opiskelijoiden on entistä vaikeampi saada kokonaiskuvaa siitä, mistä näkökulmista, millä menetelmillä ja mitä aiheita painottaen tulkkaustutkimusta on tehty.

Ammattikorkeakoulujen opinnäytetyöt voivat olla paitsi tutkimuksellisia, myös kehittämis- tai tuotekehitysprojekteja, joihin kuuluu kuitenkin myös teoreettinen tietoperusta. Esimerkki kehittämis- ja tuotekehitysprojektista on Messon ja Pajusen (2021) kehittämä opas viittomakielen etätulkkaukseen. Çitir (2019) taas kehitti opinnäytteessään erään kunnan työntekijöille perehdytyskoulutuksen tulkin kanssa työskentelemiseen.

6 Lopuksi

Asioimis- ja oikeustulkkauksen tutkimuksen painopisteenä voivat olla esimerkiksi tulkkaustilanteen eri osapuolten roolit, kokemukset ja näkemykset, tulkkausprosessin kielelliset ja vuorovaikutukselliset erityispiirteet, asioimis- ja oikeustulkkauksen yhteiskunnallinen asema ja tehtävä tai aiemman tutkimuksen kartoittaminen ja käytäntöjen kehittämisen. Asioimis- ja oikeustulkkauksen kenttä on hyvin laaja – siksi aiheen ja tutkimuskysymysten rajaaminen on erityisen tärkeää.

Esimerkiksi tulkkausprosessia tutkivissa opinnäytetöissä voidaan käyttää määrällisiä menetelmiä. Tavanomaisempia menetelmiä ovat kuitenkin laadulliset menetelmät, kuten haastatteluaineistojen temaattinen analyysi. Tämä johtuu siitä, että määrälliset menetelmät soveltuvat parhaiten laajoihin aineistoihin, joita ei voida käsitellä opinnäytetyön rajoissa. Laadulliset menetelmät taas soveltuvat hyvin suppeampiinkin aineistoihin, vaikkapa muutaman haastattelun analyysiin. On hyvä muistaa, että myös pieneen aineistoon kohdistuva laadullinen tutkimus kartuttaa osaltaan asioimis- ja oikeustulkkausta koskevaa tietämystä.

Lisää aiheesta

Koskinen, Kaisa (toim.) 2013 *Tulkattu Tampere*. Tampere: Tampere University Press. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9048-4> (Luettu 7.11.2023).

Koskinen, Kaisa, Vuori, Jaana & Leminen, Anni-Kaisa (toim.) 2018. *Asioimistulkkaus. Monikielisen yhteiskunnan arkea*. Tampere: Vastapaino.

Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija (toim.) 2020. *Saavutettava viestintä: Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus.

Lähteet

Abuhamda, Ayah 2021. Sateenkaarisanasto – seksuaalisuuden sanastotyö suomi–englanti–arabia. AMK-opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/509241>

Aksoy-Sahinkanat, Leyla 2019. Kotoutumissanasto suomi–turkki. AMK-opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/264474>

Brisset, Camille & Leanza, Yvan & Laforest, Karine 2013. Working with interpreters in health care: A systematic review and meta-ethnography of qualitative studies. *Patient Education and Counseling* 91:2. 131–140.

Bröms, Katariina 2023. Не умеете снимать стресс – так не надевайте его: Как в Университете Тампере готовят студентов модуля юридического перевода к стрессовым ситуациям в рабочей сфере. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/146968>

Çitir, Reeta 2019. Tulkin kanssa työskentely. Asioimistilanteet tulkin välityksellä – koulutus tulkkeja käyttäville viranomaisille. AMK-opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/264473>

Gavioli, Laura & Wadensjö, Cecilia (toim.) 2023. *The Routledge handbook of public service interpreting*. Lontoo: Routledge.

- Hale, Sandra Beatriz 2004. *The discourse of court interpreting*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hartama-Heinonen, Ritva & Paloposki, Outi & Salmi, Leena 2012. Kävijät, puhujat, järjestäjät. *MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 6. 1–20.
- Hiltunen, Heidi & Lahin, Laura 2015. Kelan keskitetty välityskeskus: Asiakkaiden kokemukset ja kehittämisehdotukset ensimmäisen toimintavuoden ajalta. AMK-opinnäytetyö. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201504305583>
- Hokkanen, Sari 2016. *To serve and to experience: An autoethnographic study of simultaneous church interpreting*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0232-0>
- Holopainen, Olga 2022. Pikatulkkauksen laatu tulkkien näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20220496>
- Hossaini, Aziza 2023. Turvapaikanhakijan oikeusturva uhattuna? Tulkkaushaasteista hallinto-oikeuden suullisissa käsittelyissä, jotka liittyvät kielteisistä turvapaikapäätöksistä tehtyihin valituksiin. AMK-opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <http://www.theseus.fi/handle/10024/799666>
- Huhtaniemi, Anette 2021. Sanasto tulkkaustoimeksiantoon valmistautumisen välineenä. Kehyksenä follo eli asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202104273787>
- Isolahti, Nina 2014. *Tulkkauksen tarkkuus rikosoikeudenkäynnissä – saavuttamaton ihanne*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9329-4>
- Kammerer, Jaska 2020. Oikeustulkkauksen virheanalyysi: katsaus opiskelijoiden tulkkausvirheisiin. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/316744>
- Kannisto, Upi 2020. Työelämän muutokset ja epävarmuuden kokemukset käänös- ja tulkkausallalla itsensä työllistäjien keskuudessa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/316878>
- Karinen, Risto & Luukkonen, Tuomas & Jauhola, Laura & Määttä, Simo 2020. *Selvitys asioimistulkkauksen nykytilasta*. Helsinki: Työ- ja elinkeinoministeriö. Saatavissa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162434>
- Koski, Nina 2021. Itsensä työllistävien tulkkien työtyytyväisyys ja työssä jaksamista tukevat tekijät. Maisterintutkielma. Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/331080>
- Koskinen, Kaisa & Vuori, Jaana & Leminen, Anni-Kaisa (toim.) 2018. *Asioimistulkkaus. Monikielisen yhteiskunnan arkea*. Tampere: Vastapaino.
- Lahdenpohja, Mila 2023. Oikealla tavalla läsnä: miten tulkit voivat rakentaa turvallista tilaa mielenterveystulkkauksessa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202311019346>

- Lahtinen, Suvi 2009. Tulkkiopiskelija tositilanteessa: kyselytutkimus tulkkausvalmennuksesta ja tulkkauksen onnistumisesta. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Messo, Matleena & Pajunen, Marianna 2021. Etätulkkaus toimivaksi: opas viittomakielen etätulkkaukseen. YAMK-opinnäytetyö. Humanistinen ammattikorkeakoulu & Diakonia-ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/507324>
- Metsä-Ketelä, Johanna 2024. Näkökulmia ammattitaitoiseen toimijuuteen: Tapaustutkimus suomea B-työkielenä tulkkaavista rekisteröidyistä oikeustulkeista. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202403233055>
- Miettinen, Ville-Eemeli 2019. Oikeustulkkierekisteri: Käytännön toteutuminen ja kehitysmahdollisuudet. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/301954>
- Mäkelä, Eveliina 2019. Affektisuus tekstipohjaisissa puhetta korvaavissa menetelmissä. AMK-opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <http://www.theseus.fi/handle/10024/333686>
- Määttä, Simo 2021. Asiantuntijahaastattelu kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksessa. *Kielitieteen metodipankki*. Saatavissa: <https://finna.fi/L1Record/aoe.1185?sid=3242716752>
- Määttä, Simo & Kinnunen, Tuija 2024. The interplay between linguistic and non-verbal communication in an interpreter-mediated main hearing of a victim's testimony. *Multilingua – Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 43:3. 299–330. Saatavissa: DOI:10.1515/multi-2023-0153
- Määttä, Simo & Puumala, Eeva & Ylikomi, Riitta 2023. Haavoittuvuus ja osallisuus turvapaikkapuhuttelussa. Teoksessa: Paananen, Jenny & Lindeman, Meri & Lindholm, Camilla & Luodonpää-Manni, Milla (toim.) *Kieli, hyvinvointi ja haavoittuvuus. Kohti kielellistä osallisuutta*. Helsinki: Gaudeamus. 73–94.
- Nikula, Natalia 2019. Tulkki vai avustaja: asioimistulkkihaastattelututkimus avustajana toimimisen yleisyydestä asioimistulkkauksessa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Nyberg, Niina 2020. Oikeustulkkausluteruksen toteutuminen Suomessa: tulkin näkökulma. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/316893>
- Pesola, Erika 2013. Erilaiset tavat valmistautua: Viittomakielen tulkkihaastattelun ajatuksia tulkkausvalmennukseen valmistautumisesta. AMK-opinnäytetyö. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <http://www.theseus.fi/handle/10024/56376>
- Probirskaja, Svetlana 2018. Kielellinen ensiapu arjessa ja kriiseissä. Teoksessa: Koskinen Kaisa & Vuori, Jaana & Leminen, Anni-Kaisa (toim.) *Asioimistulkkaus. Monikielisen yhteiskunnan arkea*. Tampere: Vastapaino. 197–218.
- Pruskil, Susanne & Fiedler, Jonas & Pohontsch, Nadine Janis & Scherer, Martin 2023. Experiences with remote interpreting tools in primary care settings: A qualitative evaluation of the implementation and usage of remote interpreting tools during a

- feasibility trial in Germany. *BMJ Open* 13. Saatavissa: DOI:10.1136/bmjopen-2023-073620
- Pulla, Heidi 2022. Faktoren, die den Gerichtsdolmetschprozess beeinflussen können: Eine Online-Befragung für Gerichtsdolmetscher*innen mit der A-/B-Arbeitsprache Finnisch. Kandidaatintutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/140271>
- Rainó, Päivi & Vik, Gun-Viol 2020. *Tulkkausalan tulevaisuudennäkymät. Asioimistulkkauksen, viittomakielen- ja kirjoitustulkkauksen sekä puhevammaisten tulkkauksen koulutustarpeista ja alan tulevaisuudennäkymistä*. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2020102185861>
- Saarenoja, Terhi 2022. Tulkki ongelmanratkaisijana. Tulkin strategioita sukupuoleen tai erikoissanastoon liittyvissä ongelmatilanteissa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/142979>
- Shaban, Bakhcha 2021. Tulkkaus mielenterveyspalveluissa. YAMK-opinnäytetyö. Dia-konia-ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <http://www.theseus.fi/handle/10024/510372>
- Sivunen, Nina 2023. *Kuurot turvapaikanhakijat Suomessa. Etnografinen tutkimus kuurojen turvapaikanhakijoiden kokemuksista suomalaisesta turvapaikkaprosessista, multimodaalisesta vuorovaikutuksesta ja kielikäsitteiden muokkautumisesta*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto.
- Tikka, Aleksandr 2019. Muistiin vai muistiinpanoihin? Kokeellinen tutkimus muistiinpanojen vaikutuksesta konsekutiivitulkkaussuoritukseen. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/302707>
- Tryuk, Malgorzata 2012. The judge, the doctor, the immigration officer and the interpreter. Community interpreters' role perception – a Polish perspective. *The Interpreters' Newsletter* 17. 117–138. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10077/8621>
- Uggelberg, Minna 2022. Asioimistulkkauksen vuorovaikutusosaaminen: viittomakielen tulkkien näkökulma. AMK-opinnäytetyö. Humanistinen ammattikorkeakoulu. Saatavissa: <http://www.theseus.fi/handle/10024/756154>
- Viitanen, Outi 2022. Puhelintulkkaus Nollalinjan kriisipäivystäjän näkökulmasta: ”Ei se tunnetasolla tule niin tiiviiksi se yhteys. Se on enemmän virallista ja se on enemmän sitä informaatioo ja enemmän sitä ohjausta, sen tyyppinen”. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202209137037>
- Viljanmaa, Anu 2018. Inhimillinen tekijä: tunteet asioimistulkin työssä. Teoksessa: Koskinen, Kaisa & Vuori, Jaana & Leminen, Anni-Kaisa (toim.) *Asioimistulkkaus. Monikielisen yhteiskunnan arkea*. Tampere: Vastapaino. 121–156.
- Vuori, Jaana 2018. Joskus näkyy, joskus ei: tulkit kotouttamistyön asiantuntijateksteissä. Teoksessa: Koskinen, Kaisa & Vuori, Jaana & Leminen, Anni-Kaisa (toim.) *Asioimistulkkaus. Monikielisen yhteiskunnan arkea*. Tampere: Vastapaino. 297–334.
- Wadensjö, Cecilia 1998. *Interpreting as interaction*. Lontoo: Longman.

Saavutettavuus

Anne Ketola ja Mira Kainulainen

Saavutettavuusasiantuntijoista on edelleen pulaa sekä Suomessa että kansainvälisesti. Saavutettavuusaiheisen tutkielman laatiminen on erinomainen tapa erikoistua tiettyyn saavutettavuuden osa-alueeseen ja sitä kautta profiloitua aiheen asiantuntijaksi työelämässä.

1 Saavutettavuus on yhdenvertaisen yhteiskunnan edistämistä

Saavutettavuus tarkoittaa viestinnän, tuotteiden tai palvelun helppoa lähestyttävyyttä, käytettävyyttä ja ymmärrettävyyttä mahdollisimman monelle erilaiselle ihmiselle.¹ Esimerkiksi saavutettavalla verkkosivustolla kieli on riittävän yksinkertaista ja tekstin rakenne on looginen, tekstin ulkoasu on selkeä ja erottuva värien ja kontrastien osalta, tekstin koko on muokattavissa erilaisten käyttäjätarpeiden mukaan ja sisältöä voi lukea erilaisten lukulaitteiden avulla. Saavutettavuus on siis erilaisuuden ja erilaisten tarpeiden huomioimista ja siten yhdenvertaisuuden edistämistä. Erilaisten tarpeiden huomioiminen tarkoittaa muun muassa sitä, että samoista sisällöistä tehdään erilaisia versioita: esimerkiksi videon ääniraidasta tehdään tekstitys kuulorajoitteisille katsojille ja kuvailutulkkauksia näkörajoitteisille katsojille. Juuri tämä linkittää saavutettavuustyön kääntämiseen ja tulkkaukseen: *intermodaalissa* eli moodien välisessä kääntämisessä (ks. tämän oppaan luku Näkökulmana kuvan ja sanan vuorovaikutus) lähtöteksti käännetään tai tulkataan toisella aistikanavalla vastaanotettavaan muotoon (ks. myös Hirvonen, Kinnunen & Tiittula 2020).

Saavutettavuus on erityisen tärkeää henkilöille, joilla on *toimintarajoite*, eli henkilön toiminta on tavalla tai toisella rajoittunut suhteessa ympäristöön. Toimintarajoite voi olla joko pysyvä tai tilapäinen ja toisaalta fyysinen, kognitiivinen, psyykinen tai sosiaalinen. (TEPA s.v. Toimintarajoitteinen henkilö.) Toimintarajoite voi siis olla esimerkiksi kehitysvamma (pysyvä, mahdollisesti sekä fyysinen että kognitiivinen rajoite) tai masennusjakso (väliaikainen, psyykinen rajoite). Myös kielitaidon puute täyttää toimintarajoitteen määritelmän: kielitaidon puute voi rajoittaa henkilön osallistumista ympäröivään yhteiskuntaan merkittävästi. Muita saavutettavuuskeskustelussa usein huomioitavia toimintarajoitteita ovat esimerkiksi näkö- ja kuulovamma, puhevammaisuus, neuropsykiatriset häiriöt kuten ADHD ja autismin kirjon häiriöt sekä erilaiset muistisairaudet. On tärkeää

¹ Luku on osa Suomen Akatemian rahoittamassa Graphic Justice – Oikeutta sarjakuvan keinoin -hankkeessa tehtävää tutkimusta (Suomen Akatemia, 2020–2024, hankenumero 333367).

tiedostaa, että saavutettavuushaasteet eivät ole pelkästään ”eritysryhmien” ongelma: kuka tahansa meistä voi olla toimintarajoitteinen esimerkiksi stressaantuneena, korkeassa kuumeessa tai matkustaessaan maahan, jonka kieltä ei puhu.

Saavutettavuuden lähikäsitteitä ovat muun muassa *esteettömyys*, *käytettävyys* ja *käyttäjäkeskeisyys*. Esteettömyydellä viitataan useimmiten *fyysiseen* ympäristöön, kuten rakennuksiin ja julkisiin liikennevälineisiin, kun taas saavutettavuus viittaa *aineettomaan* ympäristöön, kuten tietoon, palveluihin ja asenteisiin (Invalidiliitto s.a.). Käytettävyys tarkoittaa tuotteen soveltumista tarkoitukseensa niin, että sen käyttäminen on mahdollisimman tehokasta, miellyttävää ja tuloksellista. Käyttäjäkeskeisyys viittaa yleisemmin ajatteluun tai toimintaan, jossa käyttäjien tarpeet ja toiveet nostetaan työn lähtökohdaksi. (Suojanen, Koskinen & Tuominen 2012, 15.) Termeillä on paljon yhteistä: esimerkiksi saavutettava verkkosivu tai mobiilisovellus on myös käytettävä. Saavutettavuuden huomioiminen on myös käyttäjäkeskeistä ajattelua.

2 Saavutettavuus on ajankohtainen tutkimusaihe

Saavutettavuudesta on viime vuosina alettu puhua enemmän useista syistä, joista kenties merkittävin on saavutettavuutta edistävän lainsäädännön kehitys. Vuonna 2016 Suomessa astui voimaan YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista, joka korostaa vammaisten ihmisten osallisuutta ja mahdollisuutta itsenäiseen asiointiin esimerkiksi digitaalisissa ympäristöissä. Vuonna 2019 Suomessa astui voimaan *Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta* (306/2019) eli *digipalvelulaki*, jonka taustalla on Euroopan unionin *saavutettavuusdirektiivi* (2016/2102). Digipalvelulaki velvoittaa viranomaisia, julkisoikeudellisia laitoksia ja osaa järjestöistä tekemään verkkosisällöstään saavutettavat *WCAG-ohjeiden* (*Web Content Accessibility Guidelines*) eli *verkkosisällön saavutettavuusohjeiden* mukaisesti. Nämä ohjeet ovat yksityiskohtainen kuvaus verkkosisällön saavutettavuuteen liittyvistä teknisistä ja sisällöllisistä yksityiskohdista.

Seuraava merkittävä askel saavutettavuustyössä on EU:n *esteettömyysdirektiivi* (2019/882). Se edellyttää, että viranomaiset ja yksityinen sektori tekevät tietyt tuotteet (esimerkiksi pankki- ja lippuautomaatit, älypuhelimet ja digiboksit) ja palvelut (esimerkiksi verkkokaupat, kuluttajapankkipalvelut ja sähköiset kirjat lukuohjelmistoinen) saavutettaviksi. Esteettömyysvaatimuksia sovelletaan kesästä 2025 lähtien, mikä vaatii merkittäviä toimenpiteitä lukuisilta toimijoilta.

Lainsäädännön kehityksen ohella paineita saavutettavuuden parantamiseksi ovat omalta osaltaan luoneet myös

- *taloudelliset tekijät*, koska palveluiden saavutettavuus kasvattaa yrityksen liiketoimintamahdollisuuksia

- *teknologian kehittyminen*, koska älypuhelinien, apuohjelmien ja esimerkiksi ääniohjauksen kehitys tuovat uusia mahdollisuuksia saavutettavuuden parantamiseen
- *yleinen tietoisuuden kasvu*, koska vammaisten henkilöiden oikeuksista ja osallisuudesta on muun kehityksen myötä alettu keskustella enemmän.

Nämä tekijät ovat yhdessä johtaneet siihen, että saavutettavuudesta on tullut yhteiskunnallisesti merkittävä aihe. Saavutettavuusasiantuntijoista on kuitenkin vielä pulaa sekä Suomessa että kansainvälisesti. Saavutettavuusaiheisen tutkielman laatiminen on erinomainen tapa erikoistua tiettyyn saavutettavuuden osa-alueeseen ja sitä kautta profiloitua aiheen asiantuntijaksi työelämässä.

3 Tutkimusaiheita

3.1 Laaja aiheiden kirjo

Verkkosisällön saavutettavuusohjeiden toteutuminen erilaisissa verkko- ja mobiilipalveluissa tarjoaa runsaasti suurempia ja pienempiä ajankohtaisia tutkimuskysymyksiä (esimerkiksi: *Kuinka verkkosivuston kuville tai videoille on tuotettu tekstivastineet? Onko sisällöt organisoitu loogisesti otsikoiden avulla?*). Saavutettavuuteen liittyvien keskeisten tutkimusaiheiden kirjo ei kuitenkaan rajoitu näiden ohjeiden tarkasteluun, sillä saavutettavuushaasteita voi kohdata arkielämän jokaisella osa-alueella: työelämässä, opiskelussa, harrastuksissa, kulttuuriin osallistumisessa, julkisessa liikenteessä ja niin edelleen. Saavutettavuus – ja sitä kautta saavutettavuustutkimus – onkin valtavan laaja aiheiden kenttä.

Tätä kirjoa havainnollistaaksemme esitämme tässä alaluvussa listan mahdollisista aiheista, joihin saavutettavuusorientoitunut tutkielma voi kohdistua. Osa listan aiheista liittyy tiiviisti teknologiaan, mutta kieli ja viestintä lävistävät myös nämä aiheet: yhtäkään laitetta, verkkosivua tai sovellusta ei käytetä ilman viestintää – oli se sitten kielen, kuvien tai vaikkapa kosketuksen avulla tapahtuvaa. Listan aiheita on jaoteltu sekä teemojen, toimintaympäristöjen että toimintarajoitehaasteiden mukaan, joten aiheet ovat väistämättä osin päällekkäisiä.

Listan tarkoituksena on siis antaa yleiskatsaus viestinnän saavutettavuuteen liittyviin tutkimustarpeisiin yhteiskunnassa. Seuraavissa alaluvuissa (3.2–3.5) paneudumme tarkemmin intermodaalisen kääntämisen ja tulkkauksen alueisiin, jotka linkittyvät näihin aiheisiin ja tulevat erityisen lähelle kääntämisen opiskelijoiden ammatillista ydinkompetenssia: kirjoitustulkkaukseen, ohjelmatekstitykseen, selkokieleen ja selkeään yleiskieleen sekä kuvailutulkkaukseen.

Verkko- ja mobiiliympäristöjen saavutettavuus: Verkkopalvelut, kuten verkkosivustot, verkkosovellukset (sovellusmaiset, verkkoselaimessa toimivat työkalut, esimerkiksi Moodle) ja verkkokaupat sekä mobiilisovellukset ovat keskeinen saavutettavuustutkimuksen kohde. Tutkimusta tarvitaan sekä näiden palveluiden teknisistä saavutettavuusominaisuuksista (sisällön toimivuus eri lukulaitteilla, sisällön selailtavuus näppäimistöllä ja osoitinlaitteilla jne.), sisällöllisistä ja kielellisistä ratkaisuista sekä eri aistirajoitteet huomioivien, vaihtoehtoisten sisältömuotojen toteutuksista (videoiden tekstitykset ja kuvailutulkkeet, kuvien vaihtoehtotekstit jne.).

Fyysisten ympäristöjen saavutettavuus: Mikä tahansa fyysinen ympäristö voi sisältää saavutettavuushaasteita. Kuulovammaisille henkilöille erityisen haastavia voivat olla ympäristöt, joissa viestitään ja tiedotetaan auditiivisesti, esimerkiksi lentokentät. Näkövammaisille henkilöille haastavia ovat esimerkiksi visuaalista taidetta esittelevät ympäristöt kuten museot ja teatterit.

Toimintarajoitteisten henkilöiden saavutettavuustarpeiden ymmärtäminen: Saavutettavuusratkaisujen ymmärtäminen vaatii toimintarajoitteisten henkilöiden kuulemista ja heidän tarpeidensa syvällistä ymmärtämistä. Tämän tutkimusaiheen kysymykset voivat linkittyä yllä esitettyihin verkko- ja mobiiliympäristöteemoihin: aihe voi olla esimerkiksi *ikäihmisten tarpeet seutuliikenteen mobiilisovellukseen liittyen* tai *tarkkaavuushäiriöisten opiskelijoiden tarpeet Moodle-oppimisympäristöön liittyen*, mutta tutkimus voi karottaa tietyn ryhmän tarpeita myös yleisemmällä tasolla (esimerkiksi *tarkkaavuushäiriöisten opiskelijoiden opiskeluun liittyvät saavutettavuustarpeet* tai *ikäihmisten seutuliikenteen käyttöön liittyvät saavutettavuustarpeet*).

Lainsäädäntö ja politiikka: Saavutettavuutta koskeva lainsäädäntö ja sen soveltaminen ovat myös keskeisiä saavutettavuustutkimuksen kohteita. Tutkimusta tarvitaan esimerkiksi siitä, miten yritykset ja organisaatiot noudattavat saavutettavuusstandardeja, kuinka niihin suhtaudutaan ja millaisia puutteita saavutettavuuslainsäädännössä edelleen on.

Kulttuurin muutos ja saavutettavuustietoisuus: Saavutettavuuskulttuurin muuttaminen organisaatioissa, kuten yrityksissä, yhdistyksissä ja oppilaitoksissa, voi olla haastavaa. Tutkimusta tarvitaan esimerkiksi siitä, miten organisaatioissa suhtaudutaan saavutettavuutta edistäviin toimenpiteisiin, kuinka näitä toimenpiteitä ajetaan läpi organisaatioissa ja kuinka saavutettavuustietoisuuden lisääntyminen vaikuttaa toimintakulttuuriin.

Saavutettavuuskoulutus ja koulutuksen saavutettavuus: Saavutettavuuskoulutusta voi tutkia vaikkapa tarkastelemalla, kuinka olemassa oleva saavutettavuuskoulutus onnistuu ja kuinka sitä voisi kehittää tai millaisia saavutettavuusosaamiseen liittyviä koulutustarpeita on tietyllä ryhmällä, esimerkiksi verkkosivustojen ja -sovellusten kehittäjillä,

opettajilla tai verkkokauppojen omistajilla. Koulutuksen saavutettavuuteen liittyvä tutkielma voisi esimerkiksi selvittää, millaisia haasteita tiettyjen oppimateriaalien saavutettavuuteen liittyy tai tunnistavatko opettajat opiskelijoidensa saavutettavuushaasteita.

Uusien teknologioiden haasteet: Uusia teknologioita kehitetään valtavaa vauhtia, ja niiden saavutettavuuden varmistaminen edellyttää tutkimusta ja kehitystyötä. Merkittävät esimerkit ovat virtuaalitodellisuuden ja lisätyn todellisuuden (*VR*, *AR*) sovellukset, joiden käyttö työelämässä, viihteessä ja koulutuksessa tulee näillä näkymin lisääntymään lähitulevaisuudessa. Myös näiden sovellusten tulee olla käytettävissä toimintarajoitteista huolimatta. Kuinka virtuaalitodellisuutta siis käännetään ja tulkitaan aistivammallisille käyttäjille?

3.2 Kirjoitustulkkaus

Kirjoitustulkkaus on intermodaalisen kääntämisen menetelmä, joka palvelee kuulovammaisia tai kuuroja henkilöitä. Kirjoitustulkki kuuntelee puhujan puhetta ja kirjoittaa sanotun sisällön sekä mahdolliset tilassa kuuluvat äänet kirjalliseen muotoon tietokoneella. Tuotettu tulke näytetään kuulovammaisille henkilöille tietokoneen näytöltä, tabletilta tai muulta laitteelta sitä mukaa kuin sitä tuotetaan. Kirjoitustulkkauspalvelu auttaa kuulovammaisia henkilöitä osallistumaan keskusteluihin, kokouksiin, luennoille ja muihin julkisiin tai yksityisiin tilanteisiin, joissa puhuttu kieli on pääasiallinen viestinnän väline.

Suomenkielistä kirjoitustulkkausta on tutkittu vasta muutaman yksittäisen artikkelin verran (ks. esim. Tiittula 2010; Rainò & Laurén 2016). Kirjoitustulkkausta käsittelevät pro gradu -tutkielmat ovat tarkastelleet esimerkiksi asiasisällön välittymistä ja tiivistämistä (Mäkiranta 2006), kirjoitustulkkauksen arviointia ja laatukriteereitä (Tanhuamäki 2008), kirjoitustulkin tekemiä korjauksia (Haataja 2008), kirjoitustulkkauksen viivettä (Ohrankämmen 2008), sekä sitä, miten ja miksi kirjoitustulkkaus eroaa puheesta (Salakari 2008). Kirjoitustulkkauksesta on kirjoitettu opinnäytetutkielmia myös ammattikorkeakoulujen viittomakielen koulutusohjelmissa (ks. esim. Bernhardt 2013; Marttila 2016; Härkönen & Vaara 2021).

Kirjoitustulkkauksessa riittää kuitenkin tutkittavaa – esimerkiksi puheentunnistus-, etäkokous- ja muun teknologian viimeaikainen kehitys muuttavat kirjoitustulkkauksen näkymiä nopeasti. Muita kiinnostavia tutkielman tutkimuskohteita ovat esimerkiksi kirjoitustulkkauksen eri käyttökontekstit, käyttäjäkokemukset ja käyttäjien odotukset sekä kirjoitustulkki koulutustarpeet nyt ja tulevaisuudessa.

3.3 Ohjelmatekstitykset

Ohjelmatekstitys on kielensisäistä, intermodaalista kääntämistä, jossa puhetta ja muuta ääni-informaatiota, esimerkiksi musiikkia ja ympäristön ääniä, esitetään ruututekstien

muodossa. Ohjelmatekstitystä tehdään ensisijaisesti kuulovammaisia henkilöitä varten, mutta se palvelee myös kaikkia, joilla on vaikeuksia puhutun kielen ymmärtämisessä. Ohjelmatekstityksen tutkimuksella on paljon yhteistä käännöstekstityksen tutkimuksen kanssa (ks. myös tämän oppaan luku Audiovisuaalinen kääntäminen). Ohjelmatekstityksillä on kuitenkin myös mielenkiintoisia, kohderyhmän tarpeista kumpuavia ominaispiirteitä, jotka tarjoavat mielekkäitä tutkimusaiheita. Tällaisia aiheita ovat esimerkiksi puhujien erottelussa käytetyt keinot (värit, infokyltit jne.) sekä äänten ja musiikin kuvailemisen tavat (ks. myös Riekkolan [2016] ja Räsäsen [2019] pro gradu -tutkielmat).

Yhden mahdollisen kehyksen ohjelmatekstitysten ominaisuuksien analysoimiseen tarjoavat *ohjelmatekstitysten laatusuosituks*et (Kieliasiantuntijat ry 2021). Tämä laatusuositus on yksityiskohtainen ja käytännönläheinen ohjeistus ohjelmatekstitysten laatimiseen. Tutkielmantekijä voi valita tietyn ohjelmatekstityksen osa-alueen ja tarkastella, onko tietyn materiaalin ohjelmatekstityksissä seurattu laatusuositusten ohjeita. Tällaisia osa-alueita voisivat olla esimerkiksi slangin tai murteen tai vaikkapa kirosanojen tekstittämismenetkät, pitkille virkkeille tehdyt repliikkijaot tai repliikkien sisällä tehdyt rivijaot.

Tutkielmaan valittavan aineiston määrä riippuu luonnollisesti siitä, kuinka paljon aineistossa esiintyy tarkastelun kohteena olevaa ilmiötä. Musiikin kuvailusta kiinnostunut tutkielmantekijä tarvitsee materiaalikseen huomattavasti suuremman määrän ohjelmamainuitteja kuin repliikki- tai rivijakoa tutkiva. Karkeasti voidaan ohjeistaa, että kandidaattitutkielman tekijä voi aloittaa tarkastelunsa esimerkiksi yhdestä tv-ohjelman jaksosta ja pro gradu -tutkielman tekijä useammasta jaksosta tai vaikkapa elokuvasta.

Ohjelmatekstityksissä tehtyjen ratkaisujen lisäksi voidaan tutkia myös käyttäjien odotuksia ja toiveita tai kokemuksia ohjelmatekstityksien käytöstä (ks. Rainõn ja Virtasen *Tekstitysbaremetri 2021* -kyselytutkimuksen raportti, 2022). Ohjelmatekstitysten käyttäjäjoukko on moninainen; niistä hyötyvät myös katsojat, joilla ei ole kuulovammaa. Siksi tutkimukseenkaan ei ole pakko keskittyä vain kuulovammaisten käyttäjien näkemyksiin. Myös sosiaalisen median videoissa käytetään enenevässä määrin ohjelmatekstityksiä, joiden toteutuksesta vastaavat eivät ole tekstittämisen ammattilaisia. Näiden ohjelmatekstitysten sisällöt, tekninen toteutus ja esimerkiksi videonlaatijoiden ja katsojien näkemykset niiden laadusta ovat käsittääksemme toistaiseksi kartoittamattomia tutkimusalueita.

3.4 Selkokieli ja selkeä kieli

Kielen selkeys on kaikkea saavutettavuutta olennaisesti lävistävä teema. Selkeyttä korostavia kielimuotoja ovat *selkeä kieli* (joskus myös *selkeä yleiskieli*; engl. *plain language*) ja *selkokieli* (engl. *easy language, easy-to-read language*). Selkeä kieli on yleiskieltä, joka on kielenhuollon suositusten mukaista eikä sisällä erikoiskielen sanastoa. Selkokieli on yleiskieltä helpompi kielen muoto, joka on suunnattu erityisryhmille, kuten kehitysvammaisille henkilöille, tai suomenoppijoille. (Pyhälähti 2016.) Tekstin selkeyttämisen

voidaan ajatella olevan yksi *intralingvaalisen* eli kielensisäisen kääntämisen muoto (vrt. Jakobson 1959, 233): tekstistä tehdään samalla kielellä eri versio uutta kohdeyleisöä varten.

Suomen käsite *selkeä kieli* ei ole yhtä vakiintunut kuin sen englanninkielinen vastine, eikä se – mahdollisesti juuri tästä syystä – ole Suomessa vakiintunut tutkimuskohteeksi samaan tapaan kuin esimerkiksi anglosaksisissa maissa (ks. esim. PLAIN 2023). Selkeän kielen näkyvyyttä vahvistaa kuitenkin sille vuonna 2023 julkaistu ISO-standardi (ISO 24495-1:2023)². ISO-standardi esittelee viisitoista sivua kriteereitä, jotka kirjoitetun asiatekstin tulee täyttää ollakseen selkeää kieltä. Kriteerit koskevat sekä tekstin sisältöä että ulkoasua. Kriteereiden ajatellaan pätevän kielestä riippumatta, mikä tarkoittaa, että ne eivät ota kantaa yksityiskohtaisiin kielen ominaisuuksiin. ISO-standardi tarjoaa tutkielmantekijälle kuitenkin mielenkiintoisen mittapuun, johon tekstin selkeyttä voi verrata. Selkeän kielen ISO-standardia ei ole tämän teoksen kirjoitushetkellä julkaistu suomeksi, mutta Suomen Standardoimisliitto on vahvistanut standardin englanninkielisen version suomalaisiksi kansalliseksi standardiksi.

Selkokielen kirjoitusohjeita on saatavilla suomeksi huomattavasti enemmän kuin selkeän kielen ohjeita (ks. esim. Leskelä 2019; Virtanen 2014). Näin ollen myös selkokielen sanastolliset, kieliopilliset ja tekstuaaliset ominaisuudet on määritelty tarkemmin, mikä mahdollistaa hienosyisemmät tekstin ominaisuuksiin paneutuvat analyysit. Selkokieltä tarkasteleva opinnäyte voi keskittyä esimerkiksi tiettyyn selkokielen kieliopilliseen piirteeseen, tietyn selkokielen kohderyhmän tarpeisiin tai vaikkapa tietyn toimijan tuottamiin selkokielisiin materiaaleihin. Kiinnostavia tutkimusaiheita voi löytyä myös selkokielisen tekstin ulkoasuun eli typografiaan ja taittoon, selkokielen ja selkokuvien vuorovaikutukseen tai vaikkapa tekoälyn tuottamaan selkokieleen liittyen. Selkokielen tutkijoiden Klaara-verkoston verkkosivuilla ylläpidetään listaa Suomessa julkaistuista selkosuomeen ja selkoruotsiin liittyvistä pro gradu- ja kandidaatintutkielmista (Klaara 2023).

3.5 Kuvailutulkkaus

Kuvailutulkkaus on saavutettavuuspalvelu ja intermodaalisen kääntämisen muoto, jossa visuaalinen informaatio (lähdeteksti) muutetaan verbaaliseksi kohdetekstiksi, *kuvailutulkkeeksi*. Yleisimpiä kuvailutulkattavia kohteita ovat elokuvat ja sarjat, teatteriesitykset ja kuvataide. Periaatteessa mikä tahansa muukin kohde, joka koostuu kokonaan tai osittain visuaalisesta aineksesta, voidaan kuvailutulkata: esimerkiksi urheilutapahtumia, konsertteja, luontokohteita ja luentoja kuvailutulkataan. Nämä kaikki aihealueet tarjoavat myös runsaasti tutkielma-aiheita.

---

² ISO-standardit ovat maksullisia dokumentteja, mutta useimpien yliopistojen opiskelijat pääsevät ISO-standardien SFS-Online-verkkotietokantaan maksutta yliopistonsa kirjaston kautta. Lisätietoja voi pyytää oman yliopistokirjaston henkilökunnalta.

Kuvailutulkkauksen ja kieltenvälisen kääntämisen välillä on sekä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia. Tavoitteena on kääntää visuaalinen sanalliseen muotoon niin, että lopputulos on mahdollisimman saavutettava ja esteettisesti miellyttävä ja että mahdolliset muut viestinnälliset tavoitteet, esimerkiksi tunteiden herättäminen, toteutuvat. Suurin ero kieltenvälisen kääntämisen ja kuvailutulkkauksen välillä on kuvailutulkkauksen intermodaalisuus, mistä johtuen lähdeteksti ja kuvailutulke voivat olla muodoltaan hyvin erilaisia. Ensinnäkin käyttäjät ottavat kuvailutulkkeen vastaan auditiivisessa muodossa joko äänitteenä, kuvailutulkin puheena tai ruudunlukijan välityksellä. Toiseksi vastaavuuden etsiminen kuvallisen ja sanallisen ilmaisun välillä voi olla haastavaa ja sen määrittely usein hyvin subjektiivista (esimerkiksi vastaako elokuvan hahmon ilmettä paremmin sana *ärtynyt* vai *vihainen*). Kuvailutulkkauksessa lähtökohta onkin usein *käyttäjakeskeinen* tai *funktionaalinen*, eli käännöstyötä määrittävät käyttäjien tarpeet ja se, mitä lähde- ja kohdeteksteillä tavoitellaan. Osittain tästäkin syystä kuvailutulkkaus on hyvin luovaa työtä. Kuvailutulkkauksen tutkimus luetaan usein osaksi audiovisuaalisen kääntämisen kenttää, koska niin suuri osa siitä käsittelee av-materiaalia, erityisesti elokuvia. Kuitenkin käännöstieteen teorioita on sovellettu kuvailutulkaustutkimuksessa vielä suhteellisen vähän (Vercauteren 2014, 73–74), joten yhteydet kuvailutulkkauksen ja käännöstieteen välillä tarjoavat runsaasti aineksia esimerkiksi kuvailutulkaustutkielman teoriaosuuteen.

Kansainvälisesti kuvailutulkausta on tutkittu paljon. Tutkimus on keskittynyt muun muassa seuraaviin asioihin:

- kuvailutulkkeen sisältö ja muoto: mitä kuvaillaan ja millaisin sanoin
- neutraaliuden vaatimus ja tulkinnallisuus
- kuvailutulkkeen vastaanotto: käyttäjien mieltymykset, kuuntelun aiheuttama kognitiivinen kuormitus, kuvailutulkkeen ymmärrettävyys jne.
- eri lähdetekstityyppien kuvailutulkkeet: elokuvien ja teatterin kontekstia on tutkittu paljon, mutta esimerkiksi museot, luonto ja arkkitehtuuri ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Kuvailutulkkauksen kentällä on viime aikoina keskusteltu ja kirjoitettu paljon myös erilaisista kuvailutulkaustyyleistä (esim. Bardini 2020), esimerkiksi kerronnallisesta kuvailusta (engl. *audio narration*) sekä ihmisten kuvailusta ja inklusiivisesta kielestä (esim. Fryer 2023). Näistä ajankohtaisista aihepiireistä kaivataan lisää tutkimusta. Tutkielmassa voisi tutkia esimerkiksi sitä, miten ihmisiä kuvaillaan jonkin elokuvan kuvailutulkkeessa, tai sitä, minkälaisia ohjeistuksia ihmisten kuvailuun on saatavilla. Muita lisätutkimusta kaipaavia aiheita ovat muun muassa kuvailutulkkeen kääntäminen kieleltä toiselle, tekoälyn ja muun teknologian hyödyntäminen kuvailutulkkeiden laatimisessa sekä kuvailutulkausprosessi. Esimerkiksi kuvailutulkkienn kognitiivista prosessia työskentelyn aikana on tutkittu hyvin vähän verrattuna kääntäjiin ja tulkkeihin.

Suomen kontekstissa kuvailutulkkaukseen on tutkittu vasta vähän, joten kaikki tutkimus kuvailutulkkauksesta Suomessa ja suomeksi on hyvin tervetullutta. Suomen kontekstiin liittyviä aiheita voi etsiä tuoreesta selvityksestä kuvailutulkkausten tilasta Suomessa (Hirvonen & Saari 2021). Koska suomalainen kuvailutulkkausala yrittää parhaillaan järjestäytyä, olisi hedelmällistä esimerkiksi tutkia kuvailutulkkausta ammattialana: Ketkä kuvailutulkkausta tekevät? Kuka siitä on valmis tai kykenevä maksamaan ja paljonko?

Sopiva aineistomäärä riippuu pitkälti tutkimuksen näkökulmasta. Jos analysoit gradussasi tiettyä piirrettä kuvailutulkkeen sisällössä, aineistona voi olla vaikkapa kokonainen kuvailutulkattu elokuva. Jos taas kuuntelut kuvailutulkkausta käyttäjillä, noin puolen tunnin pituinen katkelma lienee sopiva, jotta osallistujat muistavat kuulemansa ja analysoitavaa aineistoa ei kerry liikaa. Aineiston määrä riippuu myös tutkimusmenetelmästä: jos esimerkiksi translitteroit aineistoa käsin tai lasket jonkin piirteen esiintymistä aineistossa manuaalisesti, on olennaista ottaa huomioon ajankäytölliset rajoitteet, kun mietit aineiston määrää.

4 Tutkimustilanteen saavutettavuuden huomioiminen

Käyttäjälähtöiseen saavutettavuusaiheiseen tutkimukseen voi liittyä toimintarajoitteisten henkilöiden kanssa tehtävää aineistonkeruuta, kuten yksilö- tai ryhmähaastatteluita tai kyselylomaketutkimusta. Toimintarajoitteiden huomioiminen aineistonkeruutilanteissa on ensisijaisen tärkeää; niiden huomioimatta jättäminen voi pilata paitsi osallistujien kokemuksen, joissakin tapauksissa myös kerättävän aineiston laadun.

Aineiston kerääminen henkilöiltä, jotka tarvitsevat selkokieltä:

- Laadi tutkimukseen liittyvät dokumentit (esimerkiksi suostumuslomake ja tutkimustiedote) ja muut aineistonkeruussa käytettävät materiaalit selkokielellä.
- Tutkimusdokumenteille on hyvä myös hakea selkotunnus, sillä se viestii osallistujille, että he voivat ymmärtää tekstin sisällön (ks. Mäkilä 2023, 63).
- Puhu tutkimukseen osallistujien kanssa selkokieltä. Käytännön ohjeita selkokielellä puhumiseen ja selkokieliseen vuorovaikutustilanteeseen on lueteltu *Selkokieli ja vuorovaikutus* -teoksen (Kartio [toim.], 2009) liitteessä.

Näkövammaisia henkilöitä koskevan aineiston kerääminen:

- Toteuta haastattelut mahdollisuuksien mukaan tiloissa, jotka ovat osallistujille entuudestaan tuttuja (esimerkiksi näkövammaisyhdistysten toimitiloissa). Näin haastateluun saapuminen on mahdollisimman vaivatonta.

- Valitse haastatteluun tila, joka on riittävän väljä, jotta valkoisen kepin kanssa on turvallista liikkua. Varaa riittävästi aikaa tilassa liikkumiseen ja haastattelutilanteeseen asettautumiseen, etenkin jos haastateltavia on useampia.
- Varmista, että haastattelutila on muilta osin mahdollisimman hiljainen. Pienikin taustahäly voi häiritä osallistujaa, joka osallistuu viestintään pelkän kuuloaistin varassa.
- Valmistaudu auttamaan käden ohjaamisessa oikeaan kohtaan allekirjoitettavaa dokumenttia, esimerkiksi suostumuslomaketta.
- Jos aineistonkeruu sisältää näkövammaisille henkilöille suunnatun verkkolomakkeen tai muuta verkkomateriaalia, testaa materiaalien tekninen saavutettavuus etukäteen. Onko lomake navigoitavissa ruudunlukuohjelmalla?

5 Lopuksi

Tässä luvussa olemme tarkastelleet saavutettavuuden käsitettä käännöstieteen näkökulmasta ja esitelleet saavutettavuuteen liittyviä mahdollisia tutkimuskohteita. Saavutettavuus liittyy viestinnän, tuotteiden ja palveluiden helppokäyttöisyyteen ja ymmärrettävyyteen erilaisille käyttäjäryhmille, erityisesti henkilöille, joilla on toimintarajoitteita. Intermodaaliset käännöspalvelut, kuten kirjoitustulkkaukset, ohjelmatekstitys ja kuvailutulkkaukset ovat keskeinen osa yhteiskunnallista yhdenvertaisuustyötä.

Saavutettavuudesta on tullut ajankohtainen ja tärkeä aihe esimerkiksi lainsäädännön uudistumisen ja teknologian nopean kehityksen myötä. Esimerkiksi Suomen digipalvelulaki ja EU:n tuleva esteettömyysdirektiivi velvoittavat sekä julkisen että yksityisen sektorin varmistamaan, että palvelut ja tuotteet ovat kaikkien käytettävissä. Tämä kehitys luo vaatimuksia saavutettavuuden huomioimiselle monilla aloilla, mikä tarjoaa runsaasti tutkimusmahdollisuuksia. Saavutettavuusteemoihin perehtyminen ja saavutettavuusaiheisen tutkielman tekeminen tarjoaa käännöstieteen opiskelijalle myös mielenkiintoisia työllistymisväyliä.

Lisää aiheesta

Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija (toim.) 2020. *Saavutettava viestintä – Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus.

Leskelä, Leela 2019. *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Fryer, Louise 2016. *An Introduction to Audio Description. A Practical Guide*. Lontoo: Routledge.

Lähteet

- Bardini, Floriane 2020. Film language, film emotions and the experience of blind and partially sighted viewers: a reception study. *The Journal of specialised translation* 33. 259–280.
- Bernhardt, Iida 2013. Visuaaliseen materiaaliin ja puhujan eleisiin viittaaminen kirjoitustulkkauksessa: Kehittämistyö kirjoitustulkkauksessa käytetyistä viittauskeinoista. Opinnäytetyö (AMK). Humanistinen ammattikorkeakoulu, Viittomakielentulkin koulutusohjelma. Saatavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/56489>
- Fryer, Louise 2023. Erasure or over-exposure? Finding the balance in describing diversity. *The Journal of Specialised Translation* 39. Saatavissa: https://www.josttrans.org/issue39/art_fryer.php
- Haataja, Sari 2008. *Korjaaminen kirjoitustulkkauksessa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (saksa) koulutusohjelma. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/80273>
- Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija & Tiittula, Liisa 2020. Viestinnän saavutettavuuden lähtökohtia. Teoksessa: Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija (toim.) *Saavutettava viestintä: Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus. 13–31.
- Hirvonen, Maija & Saari, Betta 2021. Kuvailutulkkauksen tila Suomessa -selvitystyö. Näkövammaisten Kulttuuripalvelu. Saatavissa: https://cms.nkl.fi/sites/default/files/2022-02/Selvitysty%C3%B6%20raportti%209.2-22_1.pdf
- Härkönen, Henriika & Vaara, Terhi 2021. Kirjoitustulkausta käyttävien asiakkaiden kokemuksia kirjoitustulkkauksen toimivuudesta Suomessa 2020-luvulla. Opinnäytetyö (AMK). Humanistinen ammattikorkeakoulu, Viittomakielen ja tulkkauksen koulutusohjelma. Saatavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/509346>
- Invalidiliitto. *Saavutettavuus*. Saatavissa: <https://www.invalidiliitto.fi/esteettomyys/saavutettavuus>
- ISO 24495-1:2023. *Plain language – Part 1: Governing principles and guidelines*. Suomen Standardisoimisliitto SFS ry.
- Jakobson, Roman 1959. On Linguistic Aspects of Translation. Teoksessa: Brower, Reuben (toim.) *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press. 232–239. Saatavissa: DOI:10.4159/harvard.9780674731615.c18
- Kartio Johanna (toim.) 2009. *Selkokieli ja vuorovaikutus*. 3. painos. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Kieliasiantuntijat ry. 2021. *Ohjelmatekstitysten laatusuosituks*. Saatavissa: https://kieliasiantuntijat.fi/wp/wp-content/uploads/2021/01/Ohjelmatekstitysten_laatusuosituks_web-versio.pdf
- Klaara 2023. Opinnäytteitä selkokielestä. Saatavissa: <https://blogs.helsinki.fi/klaara-network/artikkeleita-ja-opinnaytteita-selkosuomesta/>
- Leskelä, Leela 2019. *Selkokieli. Saavutettavan kielen opas*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

- Marttila, Helmi 2016. Piirtoheitinkalvolta älypuhelimeen: Kirjoitustulkkauksen historiaa Suomessa 1980-luvulta nykypäivään. Opinnäytetyö (AMK). Humanistinen ammattikorkeakoulu, Viittomakielentulkinnon koulutusohjelma. Saatavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/107743>
- Mäkilä, Sini 2023. Selkoa selkokielen tutkimuksesta: Selkokielen tutkijoiden näkemyksiä selkokielen tutkimuksesta ja sen suhteesta selkokielen käyttäjiin. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriohjelma. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202303273186>
- Mäkiranta, Soile 2006. Asiasisällön välittyminen kirjoitustulkkauksessa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Suomen kielen koulutusohjelma. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/93596>
- Ohrankämmen, Maria 2008. Viive kirjoitustulkkauksessa. KITU-ohjelma kirjoitustulkin apuvälineenä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (saksa) koulutusohjelma. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/80170>
- PLAIN (Plain Language Association International) 2023. *Plain language*. Saatavissa: <https://plainlanguagenetwork.org/>
- Pyhälähti, Minna 2016. *Selkokieli ei ole sama asia kuin selkeä kieli*. Kotimaisten kielten keskuksen Kotus-blogi. 20.6.2016. Saatavissa: https://www.kotus.fi/nyt/kotus-blogi/minna_pyhalhti?17245_m=21357
- Rainò, Päivi & Laurén, Sirpa 2016. Kirjoitustulkkaus – puheen litterointia vai kielen sisäistä tulkkausta? Teoksessa: Tiittula, Liisa & Nuolijärvi, Pirkko (toim.) *Puheesta tekstiksi. Puheen kirjallisen esittämisen alueita, keinoja ja rajoja*. Helsinki: SKS. 104–134.
- Rainò, Päivi & Virtanen, Sami 2022. *Kotimaisten tv-ohjelmien tekstitysvelvoite ja suora tekstityksen haasteet*. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu julkaisuja, 135. Saatavissa: <https://www.theseus.fi/handle/10024/780047>
- Riekkola, Kaisa 2016. Auditivisten elementtien ilmaiseminen suomenkielisissä ohjelma-tekstityksissä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Monikielisen viestinnän ja käännöstieteen maisteriohjelma. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201604221465>
- Räsänen, Sandra 2019. Beskrivning av auditiva element i undertexter för döva och hörsel-skadade. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Ruotsin kielen koulutusohjelma. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/64625>
- Salakari, Virpi 2008. Miten kirjoitustulkkauksessa syntyvä tulke eroaa puheesta ja miksi? Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (saksa) koulutusohjelma. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/78776>
- Suojanen, Tytti & Koskinen, Kaisa & Tuominen, Tiina 2012. *Käyttäjäkeskeinen kääntäminen*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature B1. Tampere: Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-8839-9>
- Tanhuamäki, Maija 2008. Kirjoitustulkkauksen laadun arviointi laatukriteerien avulla. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Käännöstieteen (saksa) koulutusohjelma. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/78863>

- TEPA-termipankki. Toimintarajoitteinen henkilö. <https://termipankki.fi/tepa/fi/haku/toimintarajoitteinen%20henkil%C3%B6> (Luettu 11.10.2023).
- Tiittula, Liisa 2010. Miten kirjoitustulkkaus välittää puheen affektisuutta? Teoksessa: Nissilä, Niina & Siponkoski, Nestori (toim.) *Käännösteoria, ammatt kielet ja monikielisyys. VAKKI-juhlasymposiumi XXX*. Vaasa 12.–13.2.2010. Vaasa: Vaasan yliopisto. 326–337.
- Vercauteren, Gert 2014. A translational and narratological approach to audio describing narrative characters. *Traduction Terminologie Rédaction* 27:2. 71–90. Saatavissa: DOI:10.7202/1037746ar
- Virtanen, Hannu 2014. *Selkokielen käsikirja*. 3. painos. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Konekääntäminen

Maarit Koponen ja Mary Nurminen

Vaikka teknologia on konekääntämisen tutkimuksessa aina jollain tavalla mukana, käänntiede lähestyy sitä omista lähtökohdistaan ja omilla menetelmillään. Käänntieteellinen näkökulma ei keskity niinkään konekäännteknologiaan itseensä vaan ennemminkin sen tuottamiin käännöksiin, sen käyttötapoihin ja sitä käyttäviin ihmisiin.

1 Näkökulman valinta

”Haluan tutkia konekääntämistä, mutta minulla ei ole tarkkaa kuvaa siitä, mitä ja miten tutkisin sitä.” Tämän kuulee aika usein opiskelijoilta, jotka ovat juuri aloittamassa kandidatin gradutyötään. Tästä onkin hyvä lähteä liikkeelle. Seuraava askel on selvittää, millaista tutkimusta konekääntämisestä on tehty. Tavoitteena ei ole päättää heti tarkalleen, mitä haluat tehdä, vaan ensin lukea aihetta käsittelevää lähdekirjallisuutta avoimin mielin ja poimia aihealueita, jotka kiinnostavat sinua itseäsi. Sen jälkeen voit tutustua tarkemmin kiinnostavimpiin alueisiin ja määritellä aiheen, jota haluat tutkia.

Konekääntämisen tutkimuksella on jo varsin pitkä historia noin 1950-luvun vaihteesta. Voi olla sinällään ihan kiinnostavaa tietää konekääntämisen kehityksen yleisistä linjoista, mutta opinnäytteen kannalta ei yleensä ole tarpeellista syventyä siihen kovin perusteellisesti. Olennaisempaa on hahmottaa nykytilanne ja se, miten se näkyy omassa tutkimusaiheessa. Konekääntämisen tutkimuksessa näkyy myös muulle teknologian tutkimukselle tyypillinen kehityskaari: alkuvaiheissaan tutkimus on keskittynyt pääasiassa itse teknisiin ratkaisuihin, niiden kehittämiseen ja parantamiseen. Jossain vaiheessa teknologiset työkalut sitten nousevat tutkimuskohteeksi myös muilla aloilla, joilla on omat tutkimuskysymyksensä.

Vaikka teknologia on konekääntämisen tutkimuksessa aina jollain tavalla mukana, käänntiede lähestyy sitä omista lähtökohdistaan ja omilla menetelmillään. Käänntieteellinen näkökulma ei keskity niinkään konekäännteknologiaan itseensä vaan ennemminkin sen tuottamiin käännöksiin, sen käyttötapoihin ja sitä käyttäviin ihmisiin. Käänntieteellisessä opinnäytteessä ei esimerkiksi ole tarvetta syventyä samalla tavalla konekääntämisen teknisiin periaatteisiin kuin tietoteknisemmän alan julkaisuissa ja opinnäytteissä. Toki konekääntämisen toimintaperiaatteet on hyvä ymmärtää yleisellä tasolla ja

hahmottaa, miten nämä periaatteet vaikuttavat kääntimien tuotoksiin ja konekäännöksen käyttöön. Sen sijaan esimerkiksi neuroverkkokonekääntimen kehittämiseen käytettävien niin sanottujen syväoppimismenetelmien yksityiskohdat eivät yleensä ole olennaisia käännöstieteellisessä opinnäytteessä.

Taulukko 1. Keskeistä terminologiaa: konekäännin, kielimalli, tekoäly?

(kone)käännin	Tietokonesovellus, joka kääntää automaattisesti joltakin lähtökieleltä jollekin kohdekielelle. Nyky päivänä käytössä olevat sovellukset perustuvat aineistopohjaiseen lähestymistapaan, jossa niin sanotulle koneoppimisalgoritmille syötetään aiemmin käännettyistä teksteistä (rinnakkaiskorpus) koostuvaa opetusaineistoa.
geneerinen käännin	Konekäännin, joka on tarkoitettu yleiskielisten tekstien kääntämiseen. Kääntimen opetusaineistona on käytetty erilaisia aineistoja, eikä sitä ole erityisesti räätälöity mihinkään tiettyyn tekstilajiin tai aihealueeseen. Esimerkkejä: Google Kääntäjä, DeepL, Microsoft Translator.
räätälöity käännin	Konekäännin, joka on räätälöity tiettyyn tekstilajiin tai aihealueeseen (esimerkiksi tietotekniset ohjeet, EU-tekstit). Kääntimen opettamisen loppuvaiheessa sen “hienosäätämiseen” on käytetty opetusaineistona juuri kyseisen tekstilajin tai aihealueen tekstejä. Esimerkkejä: EU-kääntäjien käyttämä eTranslation, valtionhallinnon kääntäjille räätälöity käännin.
kielimalli	Kieliaineistosta opittuihin tilastollisiin todennäköisyyksiin perustuva malli, joka pystyy tuottamaan ja analysoimaan tekstiä tai puhetta. Esimerkkejä: ChatGPT-sovelluksen taustalla oleva GPT-malli.
generatiivinen tekoälysovellus	Kielimalliin perustuva tietokonesovellus, joka tuottaa eli generoi tekstiä, kuvia, videota tai muuta sisältöä sille annetun kehotteen (engl. <i>prompt</i>) perusteella. Tekstiä generoivat sovellukset toimivat usein monikielisesti ja pystyvät myös kääntämään tekstiä. Esimerkkejä: ChatGPT, Microsoft Copilot.

Konekääntämisen tutkimukseen pätee käännöstieteessä usein sovellettu tutkimuskohtaiden jaottelu (ks. Saldanha & O’Brien 2014): tuote (konekäännöksen tuottamat tekstit), prosessi (miten konekäännöstä käytetään sekä ammatillisissa yhteyksissä että arkitilanteissa) ja osallistajat/käyttäjät (millaiset ihmiset käyttävät konekäännöstä ja millainen

rooli teknologialla on heidän elämässään). Myös tämä luku rakentuu näiden kolmen tutkimuskulman varaan. Esittelemme kunkin alaotsikon alla esimerkkejä siitä, millaisia tutkimuskysymyksiä voidaan esittää ja millaisia yleisiä seikkoja kannattaa ottaa huomioon.

2 Tuote

Ehkä selkein konekääntämiseen liittyvän tutkimuksen lähtökohta on tarkastella kääntämisen tuotteita eli konekäännettyjä tekstejä. Konekääntämisen tuotteiden tutkimiseen sovelletaan tyypillisesti jonkinlaisia vertailevan tekstianalyysin menetelmiä (ks. tämän oppaan luku Vertaileva tekstianalyysi). Suuriin aineistoihin voidaan soveltaa myös korpusmenetelmiä (ks. tämän oppaan luku Korpustutkimus käännöstieteessä). Kuten muusakin käännöstutkimuksessa, konekääntämisen tuote eli *teksti* voidaan hahmottaa laajasti. Kirjoitettu teksti on ehkä helpoin tutkimuskohde, mutta koneellisesti voidaan kääntää myös puhetta ja audiovisuaalisia aineistoja. Aineistona voivatkin siis olla vaikkapa puhetta kääntävän sovelluksen tuotteet tai konekäännetyt tekstitykset videoissa. Puheaineistojen ja multimodaalisten aineistojen keräämisen ja käsittelyn erityispiirteisiin on tällöin syytä perehtyä.

Asetelmana voi olla esimerkiksi verrata konekäännöstä ihmisen tekemään käännökseen tai verrata kahta tai useampaa konekäännintä toisiinsa, mutta yhdenkin työkalun tuotosta voi analysoida. Tutuimpia konekääntimiä ovat varmasti netissä avoimesti käytettävissä olevat kääntimet kuten Google, DeepL ja Microsoft Translator. Monilla yrityksillä ja organisaatioilla on kuitenkin käytettävissään myös kääntimiä, jotka on räätälöity tiettyyn tekstilajiin, esimerkiksi tietoteknisten ohjeiden tai verohallinnon tekstien kääntämiseen. Tällaisen räätälöidyn kääntimen käyttö ja vertailu generiseen kääntimeen voisi olla yksi kiinnostava asetelma. Räätälöidyn kääntimen saaminen käsiinsä ei välttämättä ole aivan yksinkertaista, koska ne on yleensä rajattu vain jonkin organisaation sisäiseen käyttöön. Yksi vaihtoehto on Euroopan komission kehittämä eTranslation, johon yliopisto-opiskelijat voivat hakea käyttöoikeuden. Käännin on koulutettu nimenomaan EU-teksteillä, ja lisäksi se tarjoaa joitakin tarkemmin rajattuihin aihealueisiin räätälöityjä versioita. Kannattaa myös kysellä omalta ohjaajalta, onko yliopiston työelämäverkoston kautta mahdollista päästä käyttämään myös muita kääntimiä.

Usein ensimmäisenä mieleen tuleva näkökulma on konekäännöksen virheiden tutkiminen. Tutkimusmenetelmäksi tarvitaan tällöin jotain konkreettisempaa kuin oma ”mututuntuma”. Sekä tutkimuksen puolella että käännösosalalla on jo kehitetty erilaisia virheluokitteluja, joita kannattaa hyödyntää tällaisessa tutkimuksessa. Nykyään hyvin yleisessä käytössä on esimerkiksi DQF-MQM-malli (MQM Council 2024). Mallissa on valmiiksi määriteltä monia erilaisia kategorioita kieliasuun ja merkitykseen mutta myös muihin

tekijöihin kuten typografiaan liittyville puutteille. Myös muita virheluokitteluja on olemassa, ja ne saattavat painottaa hieman erilaisia näkökohtia. Kannattaa siis tutkia, mikä soveltuisi parhaiten omiin tarkoituksiin.

Laatu kaikkiaan on ollut konekääntämisen alalla keskeinen tutkimuskohde. Virheanalyysien lisäksi hyödynnetään myös muunlaisia lähestymistapoja, esimerkiksi asteikko-arvioita, joissa analysoitavia konekäännösvirkeitä tai muita katkelmia pisteytetään jonkinlaisella asteikolla (1–5, 0–100 tms.). Arvioinnissa voidaan painottaa esimerkiksi kielen sujuvuutta, jolloin arviointi tyypillisesti tehdään vain konekäännöstä hyödyntäen, tai merkityksen oikeellisuutta, jolloin konekäännöstä verrataan lähtötekstiin (tai ihmiskääntäjän tekemään verrokkikäännökseen). Arvioinnin luotettavuutta lisää se, jos pisteytyksiä antavat muut henkilöt kuin tutkimuksen tekijä itse. Isoissa tutkimuksissa arvioijina pyritään yleensä käyttämään ammattikäntäjiä, mutta gradu- tai kandidutkielmaa varten arvioita voisi kerätä myös esimerkiksi toisilta opiskelijoilta. Arviointeja voi kerätä myös tarkasteltavana olevan tekstin aihealueen asiantuntijoilta niin sanotussa heuristisessa arvioinnissa (Suokas 2016). Opinnäytettä varten arvioijia ei tarvitse olla kovin monta, vaan noin 2–5 on jo sopiva määrä.

Konekäännösten laadun arvioimiseen on kehitetty myös automaattisia mittareita. Ne toimivat periaatteessa niin, että konekääntimen tuottamaa käännöstä (tyypillisesti yksittäinen virke) verrataan ihmiskääntäjän tekemään verrokkikäännökseen. Mittari antaa numeerisen arvon (usein asteikolla 0–1 tai 0–100), joka perustuu siihen, kuinka monta samaa sanaa konekäännöksen versiossa ja ihmiskääntäjän versiossa on. Usein käytettyjä mittareita ovat esimerkiksi (H)TER ja BLEU, mutta muitakin löytyy (Castilho ym. 2018). Myös tällaisten mittareiden antamien arvioiden analysointi voi olla kiinnostava opinnäyteaihe sinällään: miten hyvin tällaisella samankaltaisuusvertailulla pystytään esimerkiksi havaitsemaan varsinaisia virheitä?

Laadun lisäksi tuotteista voidaan tutkia myös muunlaisia ilmiöitä. Tarkasteltavaksi voi valita jonkin kiinnostavan lähtötekstipiirteen, kuten sanaleikit, puhekieliset ilmaukset tai erikoisalatermit. Tällöin näkökulmana ei välttämättä ole suoranaisesti virheiden tai laadun arviointi. Analyysissä voidaan tarkastella laajemmin sitä, mitä tällaisille piirteille tapahtuu konekäännöksissä. Miten sanaleikit kääntyvät konekäännöksessä? Miten lähtötekstin kirjoitusvirheet vaikuttavat konekäännökseen? Miten konekäännöksissä näkyvät ilmiöt vertautuvat ihmiskääntäjien tekemiin ratkaisuihin? Nämä analyysit keskittyvät usein johonkin tekstilajiin, jossa kiinnostavat piirteet ovat yleisiä. Esimerkkejä voivat olla jonkin erikoisalan tekniset tekstit tai luovemmat tekstit, kuten kaunokirjallisuus, markkinointitekstit tai televisiokomediat.

Aineistoa voi toki kerätä itse, mutta toisaalta konekääntämisen kehittäjät ja tutkijat ovat jo koonneet paljon valmiita korpuksia, jotka ovat tutkimuskäyttöön vapaasti saatavilla. Toki aineistojen saatavuus vaihtelee paljon eri kielipareissa, joten välttämättä juuri omaan

tarkoitukseen sopivaa ei ole suoraan tarjolla. Kannattaa kuitenkin selvittää, mitä on saatavana. Vaikka löytäisi suoraan haluamaasi kieliparia edustavaa rinnakkaiskorpusta, sopiva lähtökohta voi olla myös yksikielinen korpus haluamallasi lähtökielellä. Tällaisesta korpuksesta voit valita omiin tarkoituksiisi sopivia lähtötekstejä tai esimerkkejä, jotka sitten konekäännät valitsemallasi työkalulla. Erityisen hyödyllisiä tällaiset valmiit korpuksset ovat silloin, jos niihin on jo valmiiksi annotoitu sinua itseäsi kiinnostavia lähtötekstipiirteitä.

Analysoitaviksi voi valita myös suuriin kielimalleihin perustuvilla generatiivisilla tekoälysovelluksilla kuten ChatGPT:llä tuotettuja käännöksiä. Näitä sovelluksia ei ole varsinaisesti tehty kääntämistä varten. Generatiivisen tekoälyn tuottamien käännösten analysointiin on mahdollista soveltaa pääosin samoja tekstianalyysimenetelmiä kuin perinteisempienkin konekääntämien tuottamien tekstien analysointiin. Näillä välineillä on kuitenkin erityispiirteensä, joista voi irrota uusiakin näkökulmia. Käännös tuotetaan antamalla tekoälysovellukselle jonkinlainen kehote, johon voidaan lisätä myös erilaisia ohjeita. Kandin tai gradun aihe voisikin olla esimerkiksi testata, miten erilaiset kehotteet vaikuttavat kielimallin tuottamaan käännökseen.

3 Prosessi

Käännösprosessin tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena ei ole niinkään käännetty tuote vaan se, miten se syntyy. Konekääntämisen tutkimuksessa prosessitutkimus keskittyy pääasiassa siihen, miten konekäännöstä käytetään ammattikäntäjän työvälineenä ja miten se vaikuttaa käännösprosesseihin. Tällöin puhutaan usein niin sanotusta jälkieditoinnista: konekäännös tarjoaa raakaversioon, jota käääntäjä sitten korjaa ja muokkaa tarvittavalla tavalla. Prosesseissa kiinnostavia näkökulmia ovat esimerkiksi: Millaisia muokkauksia käääntäjä tekee konekäännösversioon? Kuinka paljon muutoksia käääntäjä tekee? Miten konekäännöksen käyttö vaikuttaa käääntämiseen kuluvaan aikaan? Miten konekäännös vaikuttaa käääntäjän tekemiin ratkaisuihin?

Prosessitutkimuksen edellyttämän aineiston keruu, käsittely ja analysointi on siinä määrin haastavaa, että emme suosittele sitä kandidivaiheeseen. Graduaiheeksikin prosessitutkimus on haastava ja potentiaalisesti aikaa vievä lähestymistapa, joten tähän suuntaan lähtemistä kannattaa harkita tarkkaan. Keskustele mahdollisuuksista ohjaajan kanssa jo hyvin aikaisessa vaiheessa. Aineiston saaminen on itsessään haaste, ja etenkin ammattikäntäjiä on todennäköisesti hyvin vaikea saada mukaan tällaiseen tutkimukseen. Sopivia aineistoja saattaa kuitenkin syntyä esimerkiksi joillakin käääntämisen kursseilla. Niiden keräämisestä ja käytöstä täytyy sopia ohjaajan ja kurssin opettajan kanssa. Valmiiksi kerättyjä prosessiaineistoja ei välttämättä ole kovinkaan hyvin saatavilla. Yksi mahdollinen paikka on CRITT-tietokanta, johon on kerätty avoimesti saatavilla olevia prosessiaineistoja.

Käännösprosesseja ei pysty suoraan tutkimaan kääntämisen tuotteiden eli käännettyjen tekstien perusteella. Joillakin tekstilähtöisillä menetelmillä voidaan kuitenkin lähestyä tietynlaisia prosesseihin liittyviä kysymyksiä. Esimerkiksi vertaamalla raakaa konekäännöstä ja kääntäjän siihen tekemiä muutoksia voidaan tarkastella, millaisia asioita kääntäjä on korjannut – ja millaisia ei. Tämä edellyttää sitä, että saatavilla on aineistoa, joka sisältää sekä koneen version että kääntäjän korjaukset. Jos muokattuja versioita on useilta ihmisiltä, niiden perusteella voidaan tarkastella, korjaavatko eri ihmiset samoja asioita ja tekevätkö he sen samalla tavalla. Analyysimenetelmäksi käy esimerkiksi valintaverkkoanalyysi (ks. Salmi & Koponen 2020), jossa verrataan eri kääntäjien tai editoijien tekemiä ratkaisuja.

Varsinaisia prosessitutkimusmenetelmiä ovat näppäilyntallennus (engl. *keylogging*) ja silmänliiketutkimus (engl. *eye tracking*). Nämä edellyttävät erillisiä teknisiä sovelluksia ja laitteita. Näppäilyntallennuksessa tietokoneelle asennettu ohjelma tallentaa kaikki näppäimistöllä tehdyt painallukset. Usein samaan aikaan tallennetaan myös se, mitä näytöllä näkyy. Tällä tavalla saadaan tarkempaa tietoa siitä, miten tekstiä tuotetaan ja muokataan käännös- tai editointiprosessin aikana. Tallenteesta saadaan tietoa myös prosessiin kuuluvasta ajasta ja tauoista, jotka saattavat osoittaa erityisiä ongelmakohtia. Silmänliiketutkimuksessa seurataan tutkittavan henkilön katseen liikkeitä ja kohdistumista käännösprosessin aikana. Se, mihin katse kohdistuu ja kuinka pitkäksi aikaa, antaa tietoa huomion kiinnittymisestä ja kognitiivisesta kuormituksesta. Tällaiseen tutkimukseen tarvitaan erityinen silmänliikekamera. Tutkimusasetelman rakentamiseen liittyy monia haasteita, joten on syytä keskustella ohjaajan kanssa, onko omalla yliopistolla tarjolla paitsi tarvittavia välineitä, myös sopivaa ohjausta näiden menetelmien käyttöön.

4 Käyttäjät

Kolmas kiinnostuksen kohde konekääntämisen tutkimuksessa ovat konekäännöksiä käyttävät ihmiset. Tutkimuksessa voi tarkastella esimerkiksi, millaisissa tilanteissa ihmiset käyttävät konekäännöstä, minkä takia ja millä tavoin. Lisäksi voidaan selvittää, miten ihmiset suhtautuvat tähän teknologiaan ja sen käyttöön. Karkeasti jaettuna tutkimuksen kohteena voivat olla kahdentyyppiset käyttäjät: toisaalta ammattikäntäjät ja toisaalta muut ihmiset, jotka käyttävät konekäännöstä johonkin tarkoitukseen joko työssään, opinnoissaan tai vapaa-ajalla. Jos olet kiinnostunut käyttäjänäkökulmasta, kannattaa ensin pohtia, kumpaa näistä ryhmistä haluaisit tutkia.

Tutkimuksen tarkoituksena voi olla esimerkiksi kuvailla käyttäjiä ja käyttötilanteita, jolloin saadaan tietoa siitä, kuka käyttää konekäännöstä, mihin tarkoitukseen, milloin, missä ja millä tavalla. Haasteena tällaisessa tutkimuksessa on, että konekäännöksiä käytetään hyvin laajasti eri tilanteissa, eikä tutkimuksessa siksi ole mahdollista kattaa kaikkea mah-

dollista käyttöä. Sen sijaan tutkijat keskittyvät usein esimerkiksi johonkin tiettyyn käyttäjäryhmään, kuten ammattikäntäjiin (Cadwell ym. 2018), tietyssä ympäristössä konekäännöstä käyttäviin ihmisiin, kuten opiskelijoihin (Dorst, Valdez & Bouman 2022), tai tiettyihin käyttötarkoituksiin, kuten kielenoppimiseen (Niño 2020).

Tutkimusaineistoa kerätään usein käyttäjiltä haastatteluilla tai kyselyillä (ks. tämän oppaan luku Kyselytutkimukset ja haastattelut), joissa heitä pyydetään kertomaan konekäännöksen käytöstä. Asetelmana voi olla tapaustutkimus, jossa pyritään kuvaamaan tarkemmin jotakin tarkkaan rajattua ryhmää, kuten yksittäisen yrityksen työntekijöitä. Kohteena voi myös olla laajempi joukko, kuten jonkin yliopiston kielenopiskelijat. Usein käytetty hyvä lähestymistapa on myös toistaa aiemmin tehty kysely uudessa ympäristössä. Jos vaikkapa sveitsiläisessä yliopistossa on tehty hyvä kysely, mikset tekisi samaa kyselyä myös Suomessa? Tällöin pystyt myös vertailemaan omia tuloksiasi sveitsiläisten osallistujien vastauksiin.

Toinen näkökulma on vastaanottotutkimus: Mitä tapahtuu, kun käyttäjät kohtaavat konekäännettyä tekstiä tai muuta sisältöä? Miten he käyttävät konekäännöstä? Miten hyvin he ymmärtävät sitä? Miten he reagoivat konekäännökseen ja miten he arvioivat sen käytettävyyttä? Tällaisessa tutkimuksessa hyödynnetään usein koeasetelmia, joissa koehenkilöille annetaan jotain tiettyä konekäännettyä sisältöä luettavaksi. Voit esimerkiksi antaa osallistujille konekäännettyjä ohjeita, joiden avulla heidän pitää tehdä jokin tehtävä, ja tarkastella, miten hyvin he suoriutuvat tehtävästä. Konekäännöksen ymmärrettävyyttä voi testata myös esimerkiksi luetun ymmärtämisen kysymyksillä tai aukkotehtävillä (Forcada ym. 2018). Osallistujia voidaan myös pyytää arvioimaan käsitystään tekstin luettavuudesta. Osallistujajoukon ei tarvitse olla kovin suuri, vaan muutamakin opiskelija, opettaja tai muu tuttu on jo sopiva määrä. Koeasetelman laatiminen sekä aineiston kerääminen ja analysointi on kuitenkin melko työläs prosessi, joten emme suosittele sitä kandidaivaiheeseen.

Kiinnostavia aiheita ovat myös käyttäjien näkemykset tai mielikuvat konekäännöksestä ja heidän asenteensa sitä kohtaan. Millainen rooli konekäännöksellä on käyttäjien arkielämässä? Pitävätkö he sitä hyödyllisenä vai haitallisena teknologiana? Miten he katsovat sen muuttavan ammattikäntäjien työtä? Ymmärtävätkö he konekääntämiseen liittyviä riskejä ja muita eettisiä kysymyksiä?

Eräs viime aikoina huomiota saanut tutkimusalue on konekäännöslukutaito (Bowker & Buitrago-Ciro 2019). Tähän aiheeseen liittyvä tutkimus pyrkii sekä selvittämään käsityksiä konekääntämisestä että lisäämään ihmisten tietoisuutta konekääntämisen toiminnasta ja käytöstä. Kyselyillä saadaan kerättyä aineistoa laajemmalta joukolta, mutta muutaman osallistujan haastattelukin voi johtaa kiinnostaviin havaintoihin. Kysymysten muotoileminen ei välttämättä ole yksinkertaista, vaan vaatii huolellista pohdintaa siitä, miten saat osallistujilta sitä tietoa, jota on tarkoitus analysoida.

5 Lopuksi

Konekääntäminen on nopeasti kehittyvä ala, joka on viime aikoina saanut entistä enemmän huomiota myös käännöstieteen parissa. Konekääntimien laajamittainen käyttö eri tarkoituksiin on melko uusi ilmiö, eikä monista kysymyksistä välttämättä vielä ole kovinkaan paljon tutkittua tietoa ainakaan Suomessa. Vieläkin tuorempi ilmiö on generatiivisten tekoälytyökalujen nopeasti yleistynyt käyttö. Niiden tuottaman sisällön, työkalujen käyttäjien ja heidän prosessiensa tutkimiseen liittyy monia samoja kysymyksiä kuin konekäännöksen tutkimiseen. Uudet välineet ja niiden uudenlaiset käyttötavat avaavat myös paljon uusia tutkimusnäkökulmia. Opinnäytteen aiheeksi aivan uusi tutkimuskysymys voi tuntua houkuttelevalta, mutta erityisesti kandidaiheessa ja vielä graduvaiheessakin on kuitenkin suositeltavaa etsiä tueksi joitakin aiemmin testattuja menetelmällisiä lähestymistapoja, vaikkei niitä olisi sovellettu vielä esimerkiksi juuri omaan kielipariin tai tekstilajiin. Teknologia-alan nopean kehittymisen vuoksi taustamateriaalia ei välttämättä löydy kirjoista, vaan erityisesti tuoreinta aiheeseen liittyvää tutkimusta kannattaa etsiä tieteellisistä kausijulkaisuista ja tiettyjen konekääntämiseen keskittyvien konferenssien julkaisuista. Konferensseja järjestää esimerkiksi EAMT (European Association for Machine Translation).

Vaikka konekääntämisellä ja generatiivisilla tekoälysovelluksilla on omat erityispiirteensä ja eri välineiden tarkat toimintaperiaatteet saattavat erota toisistaan, laajasti ottaen niiden tutkimukseen ovat sovellettavissa yleisemminkin käännöstieteellisessä tutkimuksessa hyödynnetyt lähestymistavat, kysymyksenasettelut ja menetelmät. Käännösteknologiaa voi siis lähestyä opinnäytteessä käännöstieteellisestä näkökulmasta olematta välttämättä teknologian asiantuntija. Avoin mieli, uteliaisuus ja kiinnostus teknologiaa kohtaan riittävät!

Lisää aiheesta

Kenny, Dorothy (toim.) 2022. *Machine translation for everyone: empowering users in the age of artificial intelligence*. Berlin: Language Science Press. Saatavissa: <https://linguisticsciencepress.org/catalog/book/342>

Moorkens, Joss & Castilho, Sheila & Gaspari, Federico & Doherty, Stephen (toim.) 2018. *Translation Quality Assessment: From Principles to Practice*. Cham, Sveitsi: Springer.

Suojanen, Tytti & Koskinen, Kaisa & Tuominen, Tiina 2012. *Käyttäjäkeskeinen kääntäminen*. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/66333>

Lähteet

- Bowker, Lynne & Buitrago-Cirio, Jairo 2019. *Machine Translation and Global Research: Towards Improved Machine Translation Literacy in the Scholarly Community*. Bingley: Emerald Publishing.
- Cadwell, Patrick & O'Brien, Sharon & Teixeira, Carlos S. C. 2018. Resistance and accommodation: Factors for the (non-) adoption of machine translation among professional translators. *Perspectives: Studies in Translatology* 26:3. 301–321.
- Castilho, Sheila & Doherty, Stephen & Gaspari, Federico & Moorkens, Joss 2018. Approaches to Human and Machine Translation Quality Assessment. Teoksessa: Moorkens, Joss & Castilho, Sheila & Gaspari, Federico & Doherty, Stephen (toim.) *Translation Quality Assessment: From Principles to Practice*. Cham, Sveitsi: Springer. 9–38.
- Dorst, Aletta & Valdez, Susana & Bouman, Heather 2022. Machine translation in the multilingual classroom: How, when and why do humanities students at a Dutch university use machine translation? *Translation and Translanguaging in Multilingual Contexts* 81. 49–66.
- Forcada, Mikel & Scarton, Carolina & Specia, Lucia & Haddow, Barry & Birch, Alexandra 2018. Exploring Gap Filling as a Cheaper Alternative to Reading Comprehension Questionnaires when Evaluating Machine Translation for Gisting. *Proceedings of the Third Conference on Machine Translation: Research Papers*. 192–203.
- MQM Council 2024. MQM (Multidimensional Quality Metrics). Verkkosivu. <https://theqm.org/> (Luettu 28.2.2024).
- Niño, Ana 2020. Exploring the Use of Online Machine Translation for Independent Language Learning. *Research in Learning Technology* 28:2402. Saatavissa: DOI: 10.25304/rlt.v28.2402
- Saldanha, Gabriela & O'Brien, Sharon 2014. *Research Methodologies in Translation Studies*. Abingdon, Oxon UK: St Jerome Publishing.
- Salmi, Leena & Koponen, Maarit. 2020. Valintaverkkoanalyysi konekäännöksen jälkieditoinnin tarkastelun apuna. *MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 13. 58–74.
- Suokas, Juho 2016. Usability Methods in Translation Evaluation: Heuristic Evaluation and Usability Testing. *New Horizons in Translation Research and Education* 4. 47–65.

Kääntämisen historia

Laura Ivaska ja Outi Paloposki

Kääntämisen historiaa voidaan tutkia useiden eri lähdeaineistojen avulla; osa niistä on helposti saatavilla, mutta toiset vaativat enemmän vaivannäköä. Bibliografioista voidaan selvittää, mitä on käännetty. Yksityiskohtaisempaa tietoa käänöksistä saadaan esimerkiksi kääntäjien esipuheista, lehdissä julkaistuista kirja-arvioista tai kääntäjien arkistoissa olevista aineistoista. Kääntämisen historian tutkimus on seikkailu, jossa tulokset saattavat yllättää.

1 Mitä kääntämisen historia on ja miksi sitä tutkitaan?

Käännösten ja kääntämisen merkitys historiassa on ollut suunnaton. Kirjakielten kehitys ja kirjallisuuksien leviäminen, kuten myös tiedonvälitys ja erilaisten poliittisten, uskonnollisten ja yhteiskunnallisten liikkeiden leviäminen, ovat hyötäneet kääntämisestä. Kääntämisen historialla on siis oma paikkansa myös yleisen historian tutkimuksessa. Se valaisee erityisesti monikielisyyttä yhteiskunnassa ja käännöspolitiikan (vrt. kielipolitiikka) kautta esimerkiksi sitä, miten erikieliset yhteisöt ovat kommunikoineet ja minkälaisia yhteiskunnallisia ja poliittisia ratkaisuja taustalta löytyy. Käänöksiä on kaikkialla, eikä kirja ole ainoa julkaisumuoto, vaan ennen painetun kirjan syntyä erilaiset käsikirjoitukset ja painotekniikan myötä sanoma- ja aikakauslehdet, nyttemmin myös e-kirjat ja äänikirjat, ovat välittäneet käänöksiä. Tässä luvussa keskitymme kuitenkin kirjallisuuden kääntämisen historian tutkimukseen.

Peruskatsauksia Suomen kääntämisen historiaan ovat H.K. Riikosen, Urpo Kovalan, Pekka Kujamäen ja Outi Paloposken toimittama *Suomennoskirjallisuuden historia I–II* (2007) sekä Paloposken ja Riikosen toimittama *Suomennetun tietokirjallisuuden historia 1800-luvulta 2000-luvulle* (2013). Näiden lisäksi on ilmestynyt runsaasti artikkeleita ja (väitös)kirjoja erilaisista kääntämisen aspekteista, kuten Senaatin kääntäjien työnkuvasta 1800-luvulla (Saarikivi 2005), Tampereen kaupunginhallituksen käänös- ja tulkkaus-työstä samoin 1800-luvulla (Koskinen 2020), sodan ajan tulkkauksesta ja kääntämisestä (Kujamäki 2023), tyttökirjojen kääntämisestä (Leden 2021) ja suomenkielisen kirjallisuuden käänöksistä englanniksi (Hekkanen 2010). Myös kääntäjänkoulutuksen historiasta on parhaillaan meneillään tutkimushanke, jonka tuloksia esitellään *Mikael*-lehden numerossa 17:2.

Suomennoskirjallisuuden historiassa kiteytetään kääntämisen historian tutkimuksen tavoitteet, joiden mukaan tarkoituksena on:

[...] selvittää, mitä milloinkin on suomennettu ja ketkä kirjallisuutta ovat suomentaneet. Samoin tarkastellaan sitä, miten on käännetty ja millaisia erilaisia ratkaisuja sekä yleisempiä normeja suomentamisen historian eri vaiheissa on noudatettu. Tällöin tulevat esille myös monet kääntämiseen vaikuttavat tekijät ja reunaehdot sekä kääntämisen asema yleensä suomalaisessa kirjallisuusinstituutiossa. Myöskään ei voi sivuuttaa suomennosten ja niitä koskevien ratkaisujen taustalla vaikuttavia ideologioita tekijöitä ja taloudellisia realiteetteja. Oman kokonaisuutensa muodostaa kirjakielen kehitys ja kääntämisen vaikutus siihen. (Kovala, Kujamäki, Paloposki & Riikonen 2007, 9.)

Konkreettisesti käännöshistoria voi tutkia

- a) kääntäjiä
- b) käänösprosesseja
- c) käänöksiä
- d) kääntämisen konteksteja.

Tutkimuskohde vaikuttaa käytettäviin metodeihin ja aineistoon, osin myös teoriataustaan. Kun halutaan tutkia kääntäjiä, tarkastelun kohteena voivat olla esimerkiksi heidän työs-kentelyolosuhteensa, strategiansa tai yhteistyönsä muiden toimijoiden kanssa. Aineistoina voidaan tällöin käyttää heidän omia käänöksiään ja kirjoituksiaan, heidän käänös-tensä arvioita sekä arkistoaineistoja. Käänösprosessien tutkimus historiallisella aineis-tolla taas perustuu pitkälti tekstintutkimukseen: eri käännösten (ja lähtötekstien) tekstu-aalisten ja kielellisten profiilien tarkasteluun ja vertailuun. Myös arkistoitu kirjeenvaihto voi antaa tietoa käänösprosesseista, erityisesti kääntäjien strategioista, jos kääntäjät ovat kirjeissä pohtineet ratkaisujaan esimerkiksi lyhentämisestä, välikielisten käännösten käy-töstä tai murteiden kääntämisestä. Käänöksiä voi tämän lisäksi tarkastella toisaalta siltä kannalta, miten käänösvalinnat tehtiin: mitä kaikkea käännettiin, mistä kielistä, keiden kirjailijoiden tekstejä, ja toisaalta siltä kannalta, mitä ei käännetty. Kääntämisen konteks-tit puolestaan liittyvät tiettyihin historiallisiin aikoihin, ympäristöihin ja tapahtumiin. Kun tutkitaan kääntämisen konteksteja, voidaan tarkastella vaikkapa Kirjallisuuden vientikes-kuksen FILIn roolia suomalaisen kirjallisuuden kääntämisessä käyttämällä aineistona FILIn myöntämiä käänösapurahoja.

Koska sekä tutkittavien aiheiden että käytettävien aineistojen ja menetelmien kirjo on laaja, keskitymme tässä luvussa kolmeen keskeiseen menetelmään: bibliografiatyöhön, paratekstien tutkimukseen ja arkistotutkimukseen. Ensiksi kerromme, miten voit tutkia sitä, millaista kirjallisuutta suomeksi on käännetty. Tieto tehdyistä käänöksistä muodos-taa pohjan miltei kaikelle muullekin tutkimukselle: pohdimme siis aluksi bibliografioita ja sitä, miten niiden kautta saa tietoa käänöksistä ja käänösvirroista. Toiseksi käsitte-lemme paratekstien tutkimusta: mitä käännösten ohessa julkaistut tai niihin liittyvät teks-

tit kertovat kääntämisestä ja kääntäjistä sekä heidän motiiveistaan ja strategioistaan. Kolmanneksi käsittelemme arkistoissa tehtävää tutkimusta. Tästä luvusta on siis jätetty pois ehkä käytetyin käännöshistorian menetelmä eli tekstivertailu, koska sitä käsitellään sekä oppaan toisen osan luvussa Uudelleenkääntäminen että kolmannen osan luvussa Vertailuva tekstianalyysi. Keskitymme kirjallisuuden kääntämisen historian tutkimisen menetelmiin, sillä kaikkia kääntämisen lajeja ei ole tässä kirjoituksessa mahdollista käydä läpi. Esiteltyjä menetelmiä voi kuitenkin soveltaa myös muunlaisen kääntämisen tutkimiseen.

2 Bibliografinen tutkimus: käännösten ”maailmankartta”

2.1. Bibliografiatyön perusteita

Pitkän linjan kääntämisen tutkija Anthony Pym (1998) käsittelee käännöshistorian metodikirjassaan bibliografista tutkimusta eli sen selvittämistä, mitä on käännetty, kuka on kääntänyt ja milloin. Tällaisesta peruskartoituksesta hän käyttää nimeä käännösarkeologia (mts. 5). Hän neuvoo aloittelevaa tutkijaa tekemään listoja eli alustavia kirjauksia niistä käännöksistä, joihin tutkija haluaa perehtyä (mts. 39). Tällaisia listoja me kaikki tarvitsemme: vaikka tutkisimme vain yhtä käännöstä, meidän on selvitettävä käännöksen ja sen alkuteoksen kaikki tiedot (ja mahdollisen välikäännöksen tiedot, mikäli teos on käännetty jotain toista käännöstä apuna käyttäen). Tämä tarkoittaa seuraavien tietojen kirjaamista:

- kirjailija(t)
- kääntäjä(t)
- teoksen nimi (alkukielellä ja käännöksessä)
- kustantaja(t)
- julkaisuvuosi
- painos ja siihen liittyvät tiedot (esim. tarkistettu laitos, uusi painos, uusi käännös jne.)
- sarjan nimi, jos teos on osa kustantajan sarjaa.

Tämä työvaihe muistuttaa siis lähdeluettelon laatimista. Lukijan täytyy voida löytää tutkittu teos näiden tietojen avulla. Julkaisuvuosi ja painos ovat erityisen tärkeitä tietoja vanhoja käännöksiä tutkittaessa, koska saman kirjan eri laitoksiin on vuosien mittaan voinut tehdä muutoksia: niiden kieltä on ehkä tarkistettu tai käännöstä on verrattu alkutekstiin ja mahdollisesti korjailtu. Kun luemme vaikkapa *Peppi Pitkätossua*, ei ole sama, onko käsissämme vuoden 1946 suomennos (suom. Laila Järvinen) vai saman suomennoksen myöhempi painos, jossa on vuonna 1970 uudistettu kieliäsu. Lisäksi vuonna 2005 suomennos tarkistettiin – ja kaksi vuotta myöhemmin Oili Suominen suomensi koko teoksen uudestaan (ks. Koskinen ja Paloposki 2015, 159). *Peppi Pitkätossusta* on siis ainakin neljä erilaista versiota. Voi olla järkevää pyrkiä löytämään nimenomaan käännöksen ensimmäinen painos ja tutkia sitä, ellei sitten erityisesti haluakin tutkia suomennoksiin

myöhemmin tehtyjä muutoksia, mikä on hyvä tutkimuskohde sekin (ks. myös tämän oppaan luku Uudelleenkääntäminen).

Käännösarkeologiaa voi tehdä myös ilman aikomusta tutkia varsinaisia käännettyjä tekstejä: voi olla kiinnostunut määrällisesti jonkin genren, kirjailijan tai kielialueen teosten käännöksistä jollekin tietylle kielelle. Marija Zlatnar Moe, Tanja Žigon ja Tamara Mikolič Južnič (2019) ovat kirjoittaneet teosten slovenialaisista käännöksistä, ja osa heidän tutkimustuloksistaan perustuu heidän omien opiskelijoidensa kandi- ja maisterintutkimuksiin, mikä kertoo myös opinnäytetöiden merkityksestä kääntämisen historian tutkimuksessa. Tulokset ovat sekä määrällisiä että laadullisia: kirjoittajat ovat vertailleet eri kielistä käännettyjen teosten määriä, ja lisäksi on tehty tekstivertailuja käännöksistä. Lähinaapurissamme Ruotsissa Jana Rüegg (2023) on julkaissut kirjan Ruotsin käännösvirroista ja -valinnoista. Suomessa esimerkiksi Saara Leppänen (2013) on tutkinut japanista tehtyjä suomennoksia.

Tutkimusta aloittaessa on hyvä tarkistaa ensin, mitä oman kiinnostuksen kohteena olevasta kielestä tehdyistä suomennoksista on jo tutkittu. Näitä tietoja löydät esimerkiksi *Suomennoskirjallisuuden historian* kielikohtaisesta osiosta ja korkeakoulukirjastojen tietokannoista. *Suomennoskirjallisuuden historiassa* on myös paljon genrekohtaisia lukuja muun muassa populaarikirjallisuudesta ja lasten- ja nuortenkirjallisuudesta. Perusteellisimmat tiedot löytyvät silti luonnollisesti bibliografioista, joihin perehdymme seuraavaksi.

Käännösbibliografiat ovat teoksia ja tietokantoja, joihin käännöstiedot on koottu joko maittain tai muiden kriteerien perusteella. Anthony Pym (1998, 42; ks. myös Poupaud, Pym & Torres 2009; Paloposki 2018) pohtii bibliografioita ja niiden haasteita, muiden muassa maailman suurinta käännösbibliografiahanketta, UNESCO:n ylläpitämää *Index Translationumia*. Isoissa kansainvälisissä vertailuissa Index Translationum voi jossain määrin toimia suunnannäyttäjänä esimerkiksi sen suhteen, missä maissa käännetään paljon, mistä kielistä käännetään ja niin edelleen, mutta siihen liittyy myös maailmanlaajuisen tilastoinnin ongelmia, kun kansalliskirjastoilla on erilaisia käytäntöjä ja vaihtelevat resurssit.

Suomessa on Kansalliskirjaston ylläpitämä kansallisbibliografia Fennica, joka on ”lakisääteisesti karttuva ja säilytettävä kansallisen julkaisutuotannon arkistokokoelma” (Fennica 1 s.a.). Fennica sisältää ”suomenkielistä, suomalaisten julkaisemaa ja Suomea koskevaa ulkomaista aineistoa” (Fennica 2 s.a.), mutta myös esimerkiksi amerikansuomalaista kirjallisuutta ja entisen Neuvostoliiton alueella julkaistua suomenkielistä (käännös)kirjallisuutta. Vapaakappalelain mukaan kustantajat ovat velvollisia luovuttamaan kopiot julkaisuistaan kansalliskirjastoon. Tietokirjallisuutta ei myöskään kannata unohtaa; sekin on kirjattu kansallisbibliografiaan.

Suomeksi käännettyjen teosten kokoelmien lisäksi Suomessa on myös erinomainen tietokanta suomalaisesta, muille kielille käännetystä kirjallisuudesta. Tässä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran yhteydessä toimivan FILIn ylläpitämässä Suomen kirjallisuuden käännökset -tietokannassa on mukana myös suomenruotsista käännetty kirjallisuus. Tämä tietokanta on tietenkin huomattavan paljon pienempi kuin kansallisbibliografia (johon se pääosin kuitenkin perustuu), ja siksi se on myös helppokäyttöisempi. Lisäksi se on suunniteltu nimenomaan käännöskirjallisuutta varten, ja siinä on sen mukaisia hakuominaisuuksia. Tähän tietokantaan kannattaa ehdottomasti perehtyä, jos on kiinnostunut suomesta, suomenruotsista ja saamesta muille kielille käännetystä kirjallisuudesta. Hyvä gradunaihe olisi esimerkiksi suomalaisen kirjallisuuden käännökset jollekin vähemmän tutkitulle kielelle, jos omaan kielivalikoimaan kuuluu harvinaisempia kieliä. Raila Hekkanen (2010) on tutkinut suomesta englanniksi käännettyä kirjallisuutta, mutta sitäkin voi tutkia tarkemmin genrekohtaisesti, tai voi tarkastella myös Hekkasen tutkimian ajanjakson jälkeen tehtyjä käännöksiä.

Tärkeimmät bibliografiat ja tietokannat verkossa

FILI – Suomen kirjallisuuden käännökset

<http://dbgw.finlit.fi/kaannokset/index.php?lang=FIN>

Index Translationum

<https://www.unesco.org/xtrans/bsform.aspx>

Kansalliskirjasto

<https://kansalliskirjasto.finna.fi/>

Kansalliskirjaston sanomalehtihaku

<https://digi.kansalliskirjasto.fi/search?formats=NEWSPAPER>

2.2 Ehdotuksia opinnäytetöiden aiheiksi

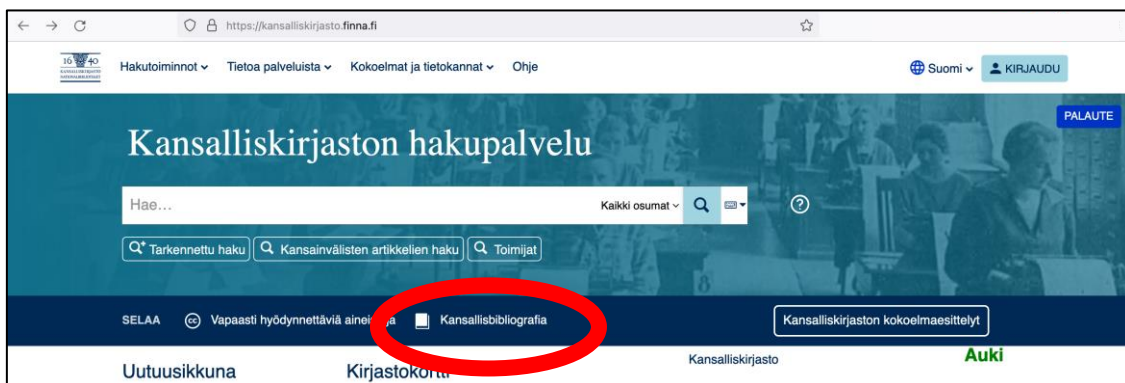
Bibliografisen tutkimuksen voi tehdä esimerkiksi itselleen kiinnostavan kirjailijan suomennetusta tai ruotsinnetusta tuotannosta tai jonkun tietyn kääntäjän tuotannosta. Tietoja kääntäjistä löytyy esimerkiksi *Suomennoskirjallisuuden historia* -teoksesta. Bibliografisten hakujen lisäksi työtä voi tukevoittaa tarkastelemalla itse teoksia. Voit esimerkiksi verrata käännöksiä alkuperäisiin tai lukea aikalaisarvioita ja muita paratekstejä (näistä ks. alaluku 3). Ranskankieliseltä alueelta esimerkiksi Jules Vernen suomennettu tuotanto on suunnattoman runsasta, ja jo suomennosten historian selvittäminen saattaa olla gradunmentävä aukko tutkimuksessa (vrt. Ivaska & Huuhtanen 2020).

Myös jokin genre voi kaivata lähempää tarkastelua; *Suomennoskirjallisuuden historiassa* on peruskartoituksia esimerkiksi työväenkirjallisuuden, populaarikirjallisuuden ja fantasiakirjallisuuden tulosta Suomeen käännosten välityksellä. Teosta kannattaakin käyttää lähdemateriaalina jo aineistoa rajatessa. Luvuista saattaa saada inspiraatiota esimerkiksi vähemmän tutkitun kirjailijan tai kääntäjän työstä. Pro gradu -töitä on tehty esimerkiksi sellaisten suomentajien kuin Joel Lehtosen, Aatto Suppasen ja Aino Malmbergin työstä, mutta vielä tutkimattomia kääntäjiä on paljon, ja jo tutkittujenkin kohdalla tutkimukseen voi löytää uusia näkökulmia ja aineistoja.

Bibliografisen kartoituksen voi rajata myös johonkin kronologiseen aikakauteen: mitä käännettiin 1950-luvulla tai ketkä toimivat silloin kääntäjinä? Suomennoskirjallisuuden historiassa on kronologinen osio, mutta vuosikymmenen tarkkuudella ei ole ollut mahdollista tuottaa tekstejä teokseen, joka kattaa useita satoja vuosia käännohistoriaa – siksi täsmäkatsaukset olisivatkin arvokkaita. Tällaista ajallisesti rajattua tutkimusta voi taustoitaa yleisellä aikakauden ja sen kirjallisuuden tutkimuksella. Kielialuetutkimukset ovat myös kiinnostavia, ja myös niihin saa alkuvauhtia *Suomennoskirjallisuuden historiasta*.

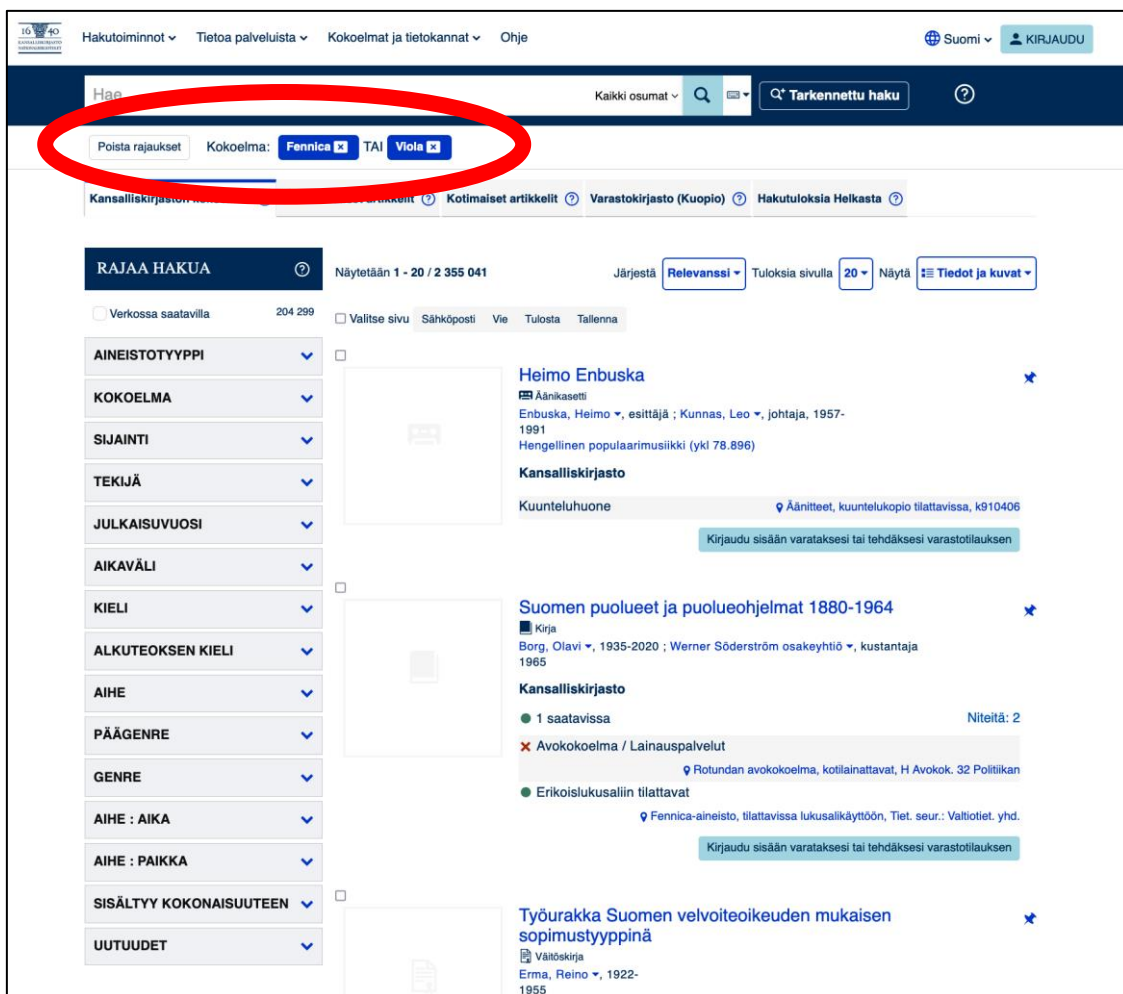
2.3 Tiedon hakeminen Fennicasta (Suomen kansallisbibliografiasta)

Kansalliskirjaston hakupalvelu on saatavilla tällä hetkellä osoitteessa <https://kansalliskirjasto.finna.fi/>. Sinun kannattaa kirjautua sivustoon, jotta voit tallentaa omat hakusi. Kirjautumispainike on sivun oikeassa yläkulmassa. Haka-kirjautumisen kautta voit kirjautua omilla yliopiston käyttäjätunnuksillasi.

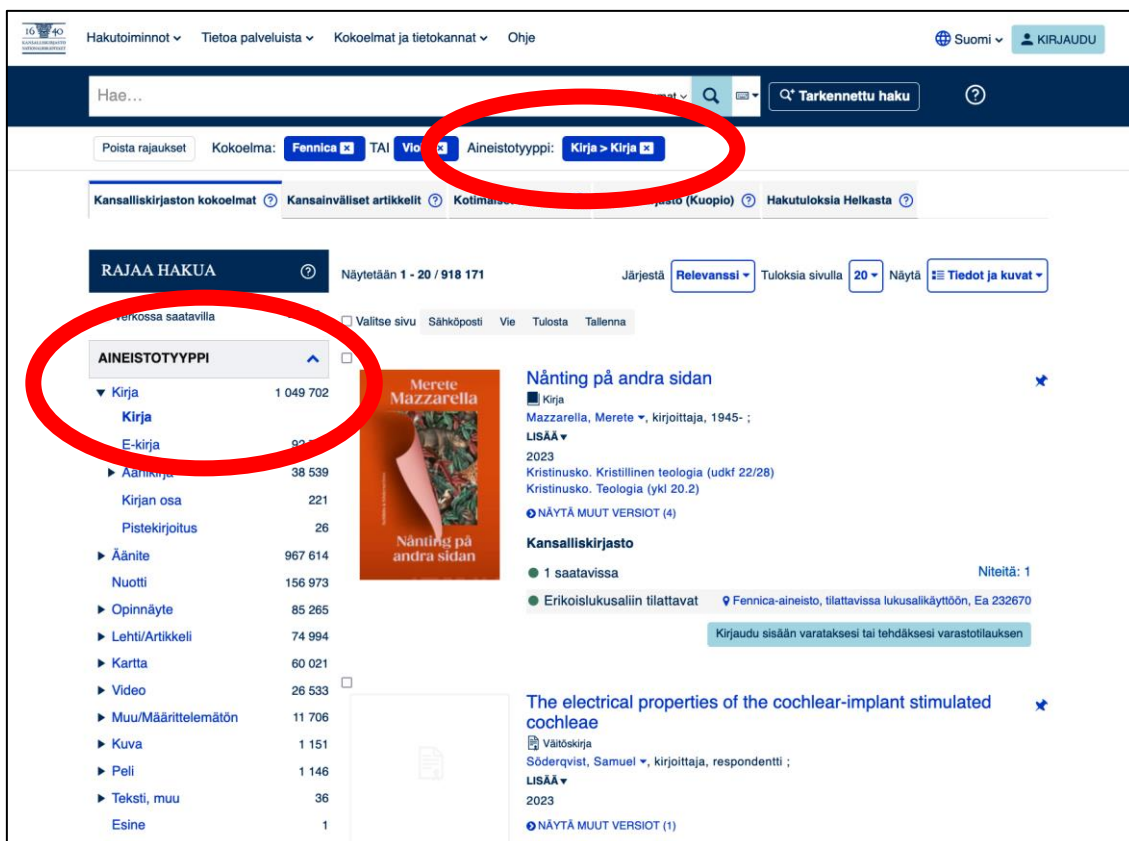
Kuva 1. Kuvakaappaus Kansalliskirjaston sivuilta. Punaisella merkittyä linkkiä napsauttamalla pääset tekemään hakuja kansallisbibliografiasta.

Napsauta Kansallisbibliografia-linkkiä (ks. kuva 1). Linkistä avautuvassa näkymässä voit käyttää perushakua tai siirtyä tarkennettuun hakuun. Hakupalvelussa on esiasetuksena rajaus: haku kohdistuu vain Fennica- ja Viola -tietokantoihin (ks. kuva 2). Fennica sisältää painotuotteet ja äänitallenteet, Viola puolestaan on Suomen kansallisdiskografia ja nuottiaineiston kansallisbibliografia.

Kuva 2. Kuvakaappaus Kansalliskirjaston hakupalvelusta. Hakutuloksiin vaikuttavat rajaukset on merkitty kuvassa punaisella: haut kohdistuvat vain Fennica- ja Viola-tietokantoihin.

Yläpalkin Ohje-linkistä voit avata hakuohjeet. Perushakunäkymän oikeassa reunassa on rajausvaihtoehtoja, joita napsauttamalla pääset rajaamaan hakutuloksia. Jos esimerkiksi haluat hakea vain kirjoja, avaa ensin Aineistotyyppi-valikko ja sen jälkeen Kirja-valikko napsauttamalla pientä kolmiota. Valitse sitten valikosta Kirja-kohta. Valittu rajaus näkyy lihavoituna. Sama rajaus näkyy myös yläreunan hakupalkin alla: tässä tapauksessa rajauksena on Aineistotyyppi: Kirja > Kirja (ks. kuva 3).

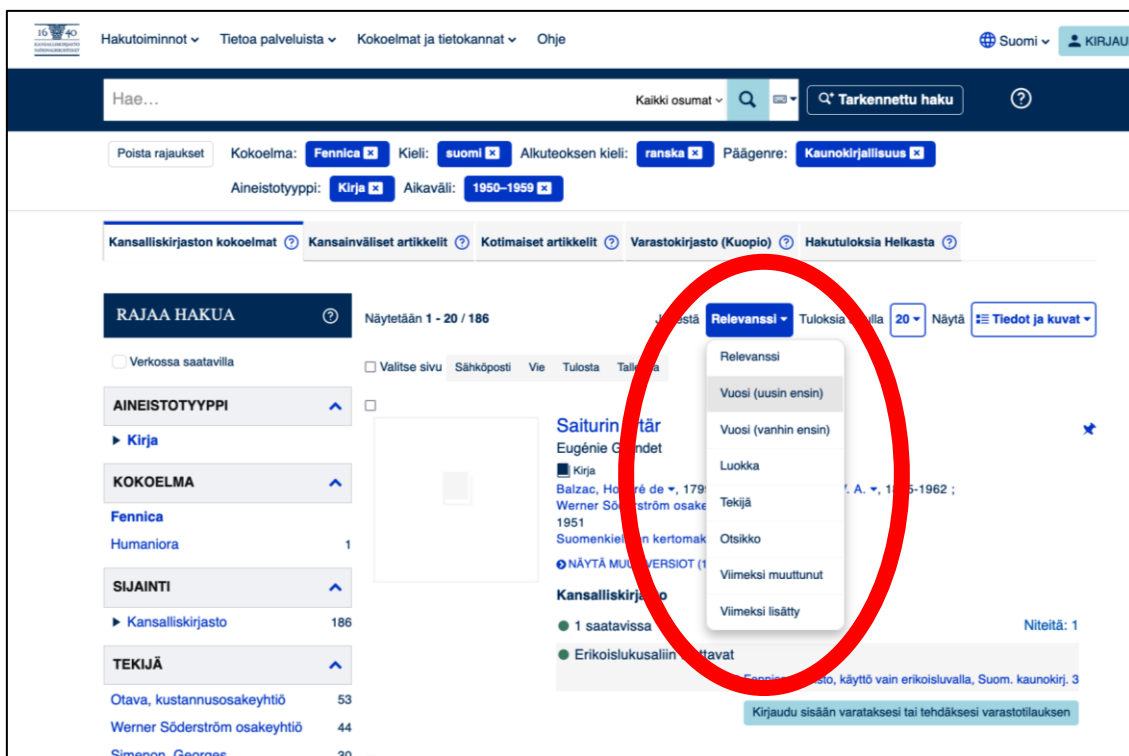

Kuva 3. Kuvakaappaus Kansalliskirjaston hakupalvelusta. Aineistotyypin rajaukset on merkitty kuvassa punaisella.

Rajauksia hyödyntäen voit tehdä esimerkiksi seuraavanlaisen haun:

- Aineistotyyppi: Kirja
- Kokoelma: Fennica
- Kohdat Sijainti, Tekijä ja Julkaisuvuosi voi sivuuttaa
- Aikaväli: 1950–1959
- Kieli: suomi
- Alkuteoksen kieli: ranska
- Kohdan Aihe voi sivuuttaa
- Päägenre: Kaunokirjallisuus
- Kohdat Genre, Aihe : Aika, Aihe : Paikka, Sisältyy kokonaisuuteen ja Uutuudet voi sivuuttaa

Näillä hakuasetuksilla 10.1.2024 tehdyn haun tuloksena oli 186 osumaa. Tulokset voi järjestää esimerkiksi aikajärjestykseen (joko vanhin tai uusin ensin) tai tekijän mukaan aakkosjärjestykseen valitsemalla jonkin näistä järjestysperiaatteeksi Relevanssi-valikosta (ks. kuva 4).

Kuva 4. Kuvakaappaus Kansalliskirjaston hakupalvelusta. Punaisella merkitystä valikosta voit valita perusteen, jonka mukaan haun tulokset järjestetään esimerkiksi julkaisuvuoden mukaan uusimmasta vanhimpaan.

Tuloksissa voi olla virheitä. Esimerkiksi ruotsinkielinen *Babar*-kirja *Babars barn på äventyr* (ruotsintanut Ingrid Prytz) on livahtanut joukkoon, vaikka teosten kielirajaus oli suomi, sillä teos on luokiteltu virheellisesti suomenkieliseksi kertomakirjallisuudeksi (ks. kuva 5). On myös huomattava, että kaikki tulokset eivät välttämättä ole ensipainoksia, vaan osa luetelluista teoksista on myöhempiä painoksia. Hakutuloksissa on mukana esimerkiksi vuonna 1951 julkaistu Victor Hugon *Kurjat* (suomentajan nimi puuttuu), mutta kyseessä on kolmas painos (ks. kuva 6). Jos siis halutaan tutkia vain vuosina 1950–1959 ilmestyneitä ensipainoksia, on uudemmat painokset perattava käsin pois aineistosta. Se onnistuu, kun avaa jokaisen tietueen erikseen, jolloin maininnat edellisistä painoksista tulevat näkyviin.

Babars barn på äventyr
 Pique-Noque chez Babar

Kirja
 Brunhoff, Laurent de ▾ ; Prytz, Ingrid ▾
 Ljus 1950.

[NÄYTÄ MUUT VERSIOT \(1\)](#)

Ulkoasu	39, [1] sivua ; 4:o
Kieli	suomi
Alkuteoksen kieli	ranska
Julkaisija	Stockholm : Ljus, 1950.
Sarja	Ljus barnböcker, 21.
Luokitus	udkf 840-3 Suomenkielinen kertomakirjallisuus (ykl 84.2)
Lisätiedot	Laurent de Brunhoff, Ingrid Prytz

Kuva 5. Kuvakaappaus Kansalliskirjaston hakupalvelusta. Ruotsinkielinen teos on luokiteltu virheellisesti suomenkieliseksi kertomakirjallisuudeksi.

Kurjat : romaani
 Les misérables, suomi

Kirja
 Hugo, Victor ▾, 1802-1885 ; Werner Söderström osakeyhtiö ▾, kustantaja
 WSOY 1951. 3. p.

[NÄYTÄ MUUT VERSIOT \(33\)](#)

Ulkoasu	978 sivua ; 8:o
Kieli	suomi
Alkuteoksen kieli	ranska
Huomautukset	Lyhennetty suomennos. - Edellinen ja jälkimmäinen nide
Julkaisija	Porvoo : WSOY, 1951.
Luokitus	udkf 840-3 Suomenkielinen kertomakirjallisuus (ykl 84.2)
Lisätiedot	Victor Hugo

Kuva 6. Kuvakaappaus Kansalliskirjaston hakupalvelusta. Kansallisbibliografian sisältämät tiedot vuonna 1951 julkaistusta Victor Hugon *Kurjat*-romaanista. Teksti ”3. p.” tarkoittaa, että kyseessä on suomennoksen 3. painos.

3 Paratekstit ja kirjallisuuskeskustelu kääntämisen historian tiedonlähteinä

Eri aikoina tehtyjä käännöksiä on kiinnostavaa tutkia siitä näkökulmasta, miten kääntäjät itse tai muut henkilöt ovat halunneet ikään kuin kehystää käännöksiä. Kehystyksellä tarkoitetaan tässä sitä, miten käännökset tarjotaan ja taustoitetaan lukijoille: minkälaisia muita tekstejä tai elementtejä käännöskirjossa on tai mitä tekstejä niihin liittyy itse käännöksen lisäksi. Näitä kehystäviä tekstejä kutsutaan *parateksteiksi* tai *kynnysteksteiksi*. Paratekstit jaetaan edelleen *periteksteiksi* ja *epiteksteiksi*. Peritekstit ovat samoissa kansissa kuin itse käännös. Näitä ovat esimerkiksi otsikot, (kääntäjien) esipuheet ja takakansitekstit. Epitekstit puolestaan ovat erillään itse kirjasta. Niihin lukeutuvat esimerkiksi (kääntäjä)haastattelut, käännökseen liittyvät (kääntäjän) päiväkirjamerkinnot ja kirjeenvaihdot sekä kirja-arviot. (Tieteen termipankki, s.v. parateksti.)

Parateksteillä voi olla erilaisia rooleja: ne ovat asettaneet teoksen kirjallisuushistorialliseen kontekstiinsa, antaneet lisätietoa käännöksen sisältämisestä asioista, kertoneet kirjailijasta tai tekstin synty-ympäristöstä. Joskus ne ovat myös valaisseet kääntäjän työprosessia. Paratekstien tutkimuksessa on tärkeää muistaa, että tekstit itsessään eivät ole viattomia, eli niiden sisältöä ei ole tarkoituksenmukaista ymmärtää annettuina tosiasioina. Paratekstiin voi olla myös myynti- ja markkinointiteksti, ja ylipäätäänkin paratekstin funktio on olla myötäsukainen ja edesauttaa kirjan hankkimista, lukemista ja ymmärtämistä. Parateksti on usein retorinen keino, jonka kääntäjä, kustantaja tai joku muu on valjastanut käyttöönsä. Juuri sen takia paratekstit voivatkin olla erityisen kiinnostavia. Paratekstien analysoimiseen voi käyttää esimerkiksi sisällönanalyysiä (Tuomi & Sarajarvi 2018) tai muuta ohjaajan kanssa sovittavaa menetelmää.

Alaviitteet olivat Suomessa 1800-luvun loppupuolelta 1930-luvulle hyvin yleisiä, minkä jälkeen ne harvenivat. Nykyisin alaviitteitä voi olla kirjoissa satunnaisesti, mutta ne ovat melko harvinaisia. Joissain maissa, kuten Italiassa, pienet korkeakirjallisuuteen keskittyneet kustantamot panostavat alaviitteisiin. Koska alaviitteet useimmiten selittävät asioita, voi niiden kautta tarkastella esimerkiksi sitä, mitä kääntäjät ovat pitäneet selittämisen arvoisena – toisin sanoen, miten he ovat hahmottaneet lukijakuntansa ja oman roolinsa (Paloposki 2010).

Kirjan alkulause tai johdanto saattaa valottaa kirjailijan taustoja tai sitä, miksi kirja päättyi käännettäväksi. Toisinaan kääntäjät kertovat alkusanoissaan, miksi he ovat päätyneet suomentamaan tietyn kirjan: ”Hyödyllisten ja siinä siwussa huwittawaisten kirjain puutos on Suomalaista lukemisen ainetta halajawaisille sangen suuri” (C. N. Keckman, *Kultala* 1834). Joskus he kertovat, miten ovat käännöksensä tehneet: ”[...] minä en ainoasti ole kääntänyt. Minä olen uskaltanut muutella nimiä ja tapauksia, tehdäkseni tarinaa ikään kuin maatiaiseksi eli Suomessa tapahtuneeksi [...]” (Abraham Poppius, *Wiina-myrykystä surullinen tarina* 1844.)

Peritekstien etsiminen voi olla työlästä. Usein se edellyttää kirjaston hyllyjen välissä seisokselua ja kirjojen hypistelemistä: onko tässä teoksessa alkulausetta tai alaviitteitä, entä epilogia tai loppuviitteitä? Jos ja kun esi- ja jälkipuheita löytyy, ne on helpointa valokuvata itselle muistiin (ja merkitä kuviin tarkat teostiedot). Alaviitteitä puolestaan voi olla työläämpää siinä hyllyjen välissä kirjata, niitä kun voi olla pitkin kirjaa ja valokuvienkin määrä kasvaa suureksi. Jos alaviitteet ovat hyvin lyhyitä, ne voi olla yksinkertaisinta kirjoittaa saman tien tiedostoon tietokoneelle, jälleen tarkoin teos- ja sivunumerotiedoin. Hankaluutena periteksteissä onkin alkuun pääseminen, koska ensin pitäisi tietää jotakin siitä, minkä tyyppisissä kirjoissa peritekstejä on. Gradun kokoiseen tutkimukseen hanke voi olla liian työläs, jollei ole etukäteen tietoa lupaavista materiaaleista.

Sanomalehtien käännöksiä käsitteleviin artikkeleihin ja kritiikkeihin pääsee käsiksi verkossa. Suomalaisia sanomalehtiä on digitoitu nyt 1940-luvulle saakka (Kansalliskirjasto s.a.). Vuoteen 1939 asti ne ovat vapaassa käytössä, ja sen jälkeen ilmestyneet lehdet ovat luettavissa vapaakappalekirjastoissa (esim. yliopistojen kirjastot). Kansalliskirjaston tietokannassa voi tehdä sanomalehdistä sanahakuja (teoksen nimi, kirjailijan nimi, kääntäjän nimi jne.), ja hakutulokset voi rajata koskemaan esimerkiksi tiettyä ajanjaksoa tai tiettyä tai tiettyjä lehtiä. Myös näille sivuille sinun kannattaa aivan ensiksi kirjautua (oikeassa yläkulmassa: Kirjautu), koska tällöin voit tallentaa itsellesi *leikkeitä* eli kopioita tarvitsemistasi artikkeleista tai sivuista.

Sanomalehtiaineistoja tutkiessa pitää tietysti olla jonkinlainen ajatus siitä, mitä lähtee etsimään, mutta tässä auttaa vaikkapa kiinnostus tiettyyn genreen tai kirjailijaan. Voit esimerkiksi lähteä kartoittamaan varhaisten science fiction -kirjailijoiden käännösten kritiikkejä sanomalehdistä tekemällä hakuja kirjailijan nimellä tai tarkastella tietyn suomentajan käännösten arvioita hakemalla suomentajien ja muiden tekijöiden tai teosten nimillä. Käännettyjen teosten bibliografisten tietojen etsinnästä oli puhetta jo alaluvussa 2.

Otetaan esimerkiksi Helmi Krohn, yksi ensimmäisistä naissuomentajista, ja hänen Kipling-suomennoksensa *Indian viidakoista*, joka ilmestyi Otavan kustantamana ensin 1898 ja sitten uudelleen vuonna 1909. Krohn on suomentanut sekä omalla tyttönimellään (Helmi Krohn) että tuolloisen aviomiehensä E. N. Setälän sukunimellä (Helmi Setälä). Ennen hakua on siis aina hyvä selvittää henkilön käyttämät nimet ja nimimerkit niin pitkälle kuin mahdollista. Tässä on avuksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimittama Kansallisbiografia (saatavilla verkossa yliopiston tunnuksilla yliopistokirjastojen kautta), henkilöä koskeva muu tieto verkossa ja tutkimuksissa sekä salanimioppaat. Myös *Suomennoskirjallisuuden historian* henkilöhakemistoa kannattaa käyttää.

Kipling-suomennoksen maininnat sanomalehdissä toimivat mainiosti esimerkkinä siitä, miten koskaan ei voi tietää mitä löytää, kun jotain lähtee hakemaan. Kuljetamme tässä lukijaa oman hakumme myötä ja katsomme, mihin päädyimme. Ensin on tarkistettava

Kansallisbibliografiasta suomennosvuodet (ja muut teostiedot) kirjoittamalla hakusanoiksi esimerkiksi kirjailijan ja suomentajan sukunimet tai kirjan suomenkielinen nimi. Kannattaa kokeilla erilaisia hakusanoja, jos heti ei tule tulosta. Ota hakusanaksi esimerkiksi vain yksi sana teoksen nimestä ja kirjailijan nimi. Sanomalehtitietokannassa haku kannattaa rajata suomennoksen ilmestymisvuodelle ja varmuuden vuoksi ainakin seuraavalle vuodelle, koska etenkin joulumarkkinoille ilmestyneitä kirjoja arvioitiin usein vasta vuodenvaihteen jälkeen. Tässä tapauksessa valitsimme hakusanoiksi 'Kipling' ja 'Indian'.

Heti nähdään, että hakutuloksia tulee runsaasti. Ensimmäisen painoksen osalta niitä on alle sata, mutta toisen kohdalla jo runsaasti yli 400 osumaa. Hakutulokset aukeavat sivunäkymään, jossa on 20 osumaa sivulla; jokaisen osuman kohdalla näkyy muutama rivi tekstiä, mutta jotta saadaan selville, miten asiaa käsitellään, on sivu napsautettava auki. Osumat on sivuilla merkitty värillä, joten ne löytää helposti. Enemmän hankaluuksia saattaa aiheuttaa joidenkin lehtien fraktuurakirjainten lukeminen, mutta toisaalta vanhojen lehtien lukeminen on myös omalla tavallaan hauskaa uppoutumista toiseen aikaan.

Ensimmäisen painoksen osalta haaviin tarttuu useampiakin arvioita, ja niissä käsitellään myös jonkin verran suomennosta. Toisen painoksen jälkeen, vuonna 1909, puolestaan ilmestyi sivukaupalla kustantajan mainoksia sanomalehdissä. Ellei halua tutkia kauppiaiden myyinnedistämistä, mikä sinänsä on itsessään hyvä aihe, on nämä ilmoitukset poistettava aineistosta käsin. Tässä tapauksessa Otava on ilmoittanut niin kutsutuilla nipuilmoituksilla useissa lehdissä joulukuksi 1909 ilmestyvästä kirjallisuudesta, ja lisäksi erikseen vielä juuri *Indian viidakoista* -kirjasta 4.12.1909 sekä *Helsingin Sanomissa* sivulla 5 että *Uudessa Suomettaressa* sivulla 6, ja lisäksi myös muissa lehdissä eri päivinä. Näissä erillisissä ilmoituksissa kirjaa mainostetaan Kiplingin maailmanmaineella ja teoksen kuulumisella maailmankirjallisuuden merkkiteoksiin. Suomennoksen sanotaan olevan ”täydellinen alkuteoksen mukainen” ja lisäksi ”huokeahintainen”. Teoksesta annetaan myös lyhyt kuvaus.

Huomio kiinnittyy myös sanomalehtien tapa lainata joko toisiaan tai kustantajan myyntimateriaalia. Kipling-luonnehdinta ”alkuperäinen, elinvoimainen kertojakyky”, joka on ”saavuttanut suuren maineen omituisilla vierassävyisillä kertomuksilla Indiasta” toistuu lehdestä toiseen (*Suomalainen Kansan* 4.12.1909, 7; *Keski-Suomi* 8.12.1909, 4; *Suomalainen* 8.12.1909, 3; *Sosialisti* 8.12.1909, 5 ja *Mikkelin sanomat* 9.12.1909, 3).

Hakujen kautta selviää myös kiinnostava seikka: samana vuonna eli vuonna 1909 ilmestyi toinenkin suomennos teoksesta: Väinö Hämeen-Anttilan suomennos *Viidakkopoika* (välillä virheellisesti *Viidakonpoika*) Kariston kustantamana. Haku poikisi siis tällaisenkin aiheen: miten nuo kaksi teosta suhteutuivat toisiinsa? Siinäpä ainesta tekstianalyysiin, miksei myös teosten paratekstien vertailuun. Nopealla silmäyksellä näyttää siltä, että *Viidakkopoikaa* käsitellään jopa hieman laajemmin, ainakin joissain arvioissa. Näissä

arvioissa nostetaan myös esille Kiplingin Nobel-palkinto, mistä voisi päätellä, että Karisto on maininnut sen omassa myyntimateriaalissaan tai teoksen parateksteissä. Nämä arvelut jääkööt tässä vaiheessa arveluiksi: joku asiasta kiinnostunut voi lähteä tätä tutki-
maan. Tässä ei myöskään ole käyty läpi kaikkia arvioita ja mainintoja, sillä silloin olisimme tulleet jo keränneeksi kokonaisen tutkimusaineiston. Mainittakoon vain, että *Tampereen Sanomat* 11.12.1909 (s. 1) kirjoittaa lyhyesti molemmista suomennoksista, ja nämä arviot vaikuttavat arvioijan omasta kynästä lähteneiltä, koska ne eivät toista muiden arvioiden sanamuotoja. *Lahti* mainitsee arviossaan 12.12.1909 (s. 2) *Viidakkopojasta* myös suomentajan. Jos molempia suomennoksia haluaa käsitellä, on tietysti laajennettava hakua niin, että myös kaikki *Viidakkopoika*-maininnat tulevat kartoitetuksi. Nyt ne ovat saattaneet päätyä tähän hakuun siksi, että niissä on esiintynyt myös sana 'Indian'.

4 Kääntämisen historian tutkiminen arkistojen avulla

Arkisto on "[y]hteisön tehtävien hoitamisesta tai henkilön toiminnasta kertyneiden asiakirjojen kokonaisuus" (Arkistolaitos 1997). Esimerkiksi kaikki sellainen aineisto¹, jota syntyy kääntäjän tehdessä työtään, muodostaa kyseisen kääntäjän arkiston. Toisaalta arkisto-sanalla tarkoitetaan myös sellaista fyysistä instituutiota, jossa tällaisia aineistoja säilytetään, kuten esimerkiksi Suomen kansallisarkisto.

Kääntäjän arkisto voi sisältää hyvinkin monenlaista aineistoa; esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa oleva Kyllikki Villan arkisto sisältää arkiston kuvailutietojen eli aineistoja kuvailevan "sisällysluettelon" mukaan seuraavanlaisia aineistoja:

Käsikirjoitukset

- Julkaistut teokset
- Päiväkirjat, muistelmat, muistiinpanot. Vieraskirjat. Kalenterit.
- Työtä koskevaa aineistoa (suomentaja, arvostelija): kustannussopimuksia, työtilityksiä, kirjeenvaihtoa, ehdotuksia käännöksi, apuraha-anomuksia
- Talousasiat. Tilikirjat. Veroasiat. Velkakirjoja, laskuja, kuitteja...
- Muiden kirjoituksia ja aineistoa
- Muuta (suvun vanhoja papereita)

Kirjeet

- Kirjeet saajien mukaan
- Syntymäpäiväonnitteluja
- Postikortteja

---

¹ Aineistolla tarkoitetaan tässä arkiston sisältämää materiaalia. Huomaathan, että se on eri asia kuin tutkimuksesi aineisto, joka on juuri kyseisen tutkimuksen tarpeisiin rajattu joukko materiaaleja.

Valokuvat

- Yksittäiset valokuvat
- Valokuva-albumit
- Diat

Painotuotteet

- Lehtileikkeet. Omat jutut.
- Lehtileikkeet. Haastattelut.

Videot. Äänitteet

- Video
- Äänitteet. Kasetit.

Monipuolinen aineisto antaa mahdollisuudet monenlaiseen käännöstieteelliseen tutkimuk-

seen. Esimerkiksi päiväkirjoista ja muistelmista voi selvittää, mitä Villa ajatteli kääntäjän työstä (Ivaska & Paloposki 2018). Kirjeistä puolestaan voi löytyä tietoa siitä, keiden kanssa kääntäjä oli yhteyksissä ja millaisiin asioihin hän kysyi apua kollegoilta, kustantajilta tai kirjailijoilta, joiden teoksia hän suomensi (Ivaska 2021). Kustannussopimukset, työtilitykset ja talousasiakirjat puolestaan valottavat kääntäjän toimeentuloon liittyviä puolia (ks. Paloposki 2019). Kaikista näistä aiheista voisi tehdä myös gradun.

Arkistoaineistoa tutkittaessa yksi suuri haaste liittyy siihen, että ennakolta ei voi varmasti tietää, mitä arkistoista löytyy. Samanaikaisesti juuri arkistojen yllätyksellisyys tekee niiden tutkimisesta hauskaa: koskaan ei voi tietää, mitä mielenkiintoista tulee vastaan! Siksi arkistoaineistoja hyödyntävässä tutkimuksessa voikin olla hedelmällistä lähteä liikkeelle aineistosta, eli ryhtyä vain tutkimaan arkistoja ja antaa tutkimusaiheen tarkentua sen mukaan, mitä vastaan tulee. Arkistoista voi nimittäin olla vaikea löytää vastauksia ennalta asetettuihin kysymyksiin. Äärimmäisessä tapauksessa voi käydä niinkin, että haluaisi tutkia jonkun tietyn kääntäjän työhön liittyviä aineistoja, mutta kyseisellä kääntäjällä ei ole arkistoa lainkaan.

Ensimmäinen askel arkistotutkimuksessa onkin saatavilla olevien aineistojen kartoittaminen. Tietoja arkistoista ja niiden mielenkiintoisista aineistoista löytyy internetissä olevista katalogeista, tutkimusjulkaisuista ja kollegoiden vinkkien perusteella. Suomalaisen Kirjallisuuden Seurassa tehdyssä hankkeessa *Kääntämisen jäljet arkistoissa (2021–2025)* on myös koottu tietoja suomalaisista arkistoista, jotka sisältävät (kirjallisuuden) kääntämiseen liittyviä aineistoja. Monesti tarkinta tietoa saa kuitenkin kysymällä suoraan arkistosta, ja loppujen lopuksi aineistojen laatu selviää vain tutkimalla niitä, sillä arkistojen

Lähdekritiikki

Historiallisessa tutkimuksessa lähdekritiikki on keskeinen osa tutkimusta. Lähdekritiikki tarkoittaa, että arvioidaan tutkittavien aineistojen luotettavuutta. On tärkeää pitää mielessä, että arkistoissa olevat aineistot eivät ole objektiivisia totuuksia siitä, mitä tapahtui, vaan jokaisen dokumentin on tuottanut joku jotakin tiettyä tarkoitusta varten. Kaikki arkistoissa oleva aineisto on myös sellaista, minkä joku on halunnut olevan tutkijoiden käytettävissä. Vastaavasti myös jotain aineistoa on voitu jättää tarkoituksella pois. Kääntämisen tutkimista mutkistaa myös se, että kääntäjien aineistoja ei ole aina nähty arkistoinnissa arvoisina, joten niitä ei välttämättä ole säästetty. (Ks. Pelttonen 2021.)

kuvailutiedoissa ei tietenkään kerrota, mitä esimerkiksi missäkin kirjeessä tarkalleen lukee. Kuvailutietojen perusteella ei siis voi tietää varmaksi, kirjoitetaanko niissä jotakin esimerkiksi kääntämisestä.

Kun vaikuttaa siltä, että jossakin tietyssä arkistoinstituutiossa olevaa aineistoa haluaisi tutkia, on aika sopia vierailusta. Arkistoon ei yleensä voi vain pelmahtaa paikalle, vaan ensin kannattaa ottaa yhteyttä vaikkapa sähköpostilla ja selvittää

- onko aineisto vapaasti käytettävissä, vai tarvitaanko sen tutkimiseen lupa, ja jos tarvitaan, niin miten sen saa (yleensä täyttämällä lupa-anomuslomake)
- milloin aineistoa voi tulla tutkimaan eli milloin tutkijasalissa on vapaita paikkoja ja millaisella aikataululla aineisto voidaan tuoda tutkijasaliin tutkittavaksi (monesti päivän varoaika voi riittää)
- saako aineistoa kuvata: kuvien ottaminen voi nopeuttaa aineiston läpikäyntiä ja muistiinpanojen tekemistä (kun otat aineistosta hyvät kuvat, saatat myös säästyä uudelta reissulta arkistoon tarkistelemaan asioita).

Kääntämiseen liittyviä aineistoja löytyy Suomessa esimerkiksi seuraavista paikoista:

- Kansallisarkisto
- Kansan arkisto
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Svenska Litteratursällskapet i Finland
- Teatterimuseo
- Työväen arkisto
- Åbo Akademin kirjasto

Sitten onkin edessä vierailu itse arkistoon. Arkiston tutkijasaleihin saa yleensä ottaa mukaan vain muistiinpanovälineet (esim. kännykkä valokuvaamista varten ja tietokone muistiinpanojen tekemiseksi), ja laukut ja eväät täytyy jättää salin ulkopuolelle esimerkiksi lukittaviin kaappeihin. Arkistosta riippuen tutkittavaksi pyydetty aineisto joko odottaa asiakaspalvelupisteessä, mistä sen voi ottaa mukaansa ja mennä tutkijasaliin työskentelemään, tai sitten aineisto on viety valmiiksi tutkijaa varten varattuun työpisteeseen. Kun aineisto on käyty läpi, se joko jätetään tutkijasalin pöydälle tai palautetaan henkilökunnalle.

5 Lopuksi

Kääntämisen historia on rikas ja monipuolinen tutkimusaihe. Tutkimuksessa voi pyrkiä löytämään vastauksia jo valmiiksi mietittyyn kysymykseen, mutta joskus voi kuitenkin joutua hyväksymään sen, että vastausta ei löydy ja kysymystä on muutettava. Toisinaan tutkimus saattaa myös tuottaa vastauksia kysymyksiin, joita ei olisi alun perin osannut edes kysyä. Historiasta kiinnostuneelle kääntämisen historian tutkiminen avaa näkökulmia eri aikakausien kulttuureihin ja yhteiskuntiin.

Arkistoaineiston analysoiminen

Tutkimuskysymyksesi luonnollisesti ohjaavat analyysiasi, mutta seuraavassa on lueteltu joitakin perusasioita, joihin kannattaa aina kiinnittää huomiota²:

- Kirjaa ylös aineiston viitetiedot: kenen arkistosta aineisto on, mistä laatikosta tai kansiosta se on, jne.
- Kirjaa ylös aineiston tyyppi: onko kyseessä kirje, valokuva, lehtileike, jne.
- Mikä aineistossa on mielenkiintoista?
- Kuka aineiston on tehnyt? Onko tekijä luotettava?
- Milloin ja miksi aineisto on tehty? Kenelle aineisto on alun perin tarkoitettu?
- Miksi aineisto on arkistoitu? Miten sitä on mahdollisesti manipuloitu ennen arkistointia?
- Mikä aineiston historiallinen konteksti on?
- Tukeeko aineisto ennako-oletuksiasi vai onko se niitä vastaan?
- Mitä arkistosta puuttuu?
- Onko aineisto tarkoitettu alun perin yksityiseksi vai julkiseksi? Onko eettisesti oikein hyödyntää aineistosta saatavia tietoja ja tehdä ne tutkimuksen välityksellä julkisiksi?

Lisää aiheesta

Batchelor, Kathryn 2018. *Translation and Paratexts*. Lontoo: Routledge.

Ivaska, Laura 2020. Identifying (indirect) translations and their source languages in the Finnish National Bibliography Fennica. Problems and solutions. *MikaEL, Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen verkkojulkaisu* 13. 75–88.

Kaindl, Klaus & Kolb, Waltraud & Schlager, Daniela (toim.) 2021. *Literary Translator Studies*. Amsterdam: John Benjamins.

Kujamäki, Pekka 2018. Archives. Teoksessa: D'hulst, Lieven & Gambier, Yves (toim.) *A History of Modern Translation Knowledge: Sources, Concepts, Effects*. Amsterdam: John Benjamins. 247–249.

---

² Arkistoaineiston analysointiohjeet pohjautuvat Chris Mendezin ja Jennifer Townzenin kirjoittamaan Guide to Primary Source Analysis – Extended -tehtäväpaperiin, jonka he puolestaan ilmoittavat perustuvan kahteen lähteeseen: Elise Naccan Artifact Analysis Worksheet ja Charlotte Nunesin Analyze an Artifact. Saatavilla University of Texas at Austinin Harry Ransom Centerin sivuilla: <https://www.hrc.utexas.edu/teaching/pdf/Guide-to-Primary-Source-Analysis-Extended.pdf>

Lange, Anne & Monticelli, Daniele 2022. History and Translation. Teoksessa: Rundle, Christopher (toim.) *Routledge Encyclopedia of Translation History*. Lontoo: Routledge. 288–303.

Roig-Sanz, Diana 2022. Global translation history: Some theoretical and methodological insights. *Translation in Society* 1:2. 131–156. Saatavissa: DOI:10.1075/tris.22010.roi

Zanotti, Serenella 2019. Investigating the Genesis of Translated Films: A View from the Stanley Kubrick Archive. *Perspectives* 27:2. 201–217.

Lähteet

- Arkistolaitos. 1997. *Arkistojen kuvailu- ja luettelointisäännöt*. Helsinki: Arkistolaitos.
- Fennica 1 (s.a.) <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/aineistot-ja-kokoelmat/kokoelmahaku>
- Fennica 2 (s.a.) <https://kansalliskirjasto.finna.fi/Content/kokoelmatietoa>
- Ivaska, Laura 2021. The genesis of a compilative translation and its de facto source text. Teoksessa: Nunes, Ariadne & Moura, Joana & Pacheco Pinto, Marta (toim.) *Genetic Translation Studies: Conflict and Collaboration in Liminal Spaces*. 72–88. Lontoo: Bloomsbury.
- Ivaska, Laura & Huuhtanen, Suvi 2020. Beware the source text: Five (re)translations of the same work, but from different source texts. *Meta* 65:2. 312–331.
- Ivaska, Laura & Paloposki, Outi 2018. Attitudes towards indirect translation in Finland and translators' strategies: Compilative and collaborative translation. *Translation Studies* 11:1. 33–46.
- Kansalliskirjasto (s.a.) <https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/uutiset/digitoituja-sanomalehtia-yli-17-miljoonaa-sivua>
- Koskinen, Kaisa 2020. Translating in an emerging language policy: Tampere city council 1875–1887. Teoksessa: D'hulst, Lieven & Koskinen, Kaisa (toim.) *Translating in Town: Local Translation Policies During the European 19th Century*. Lontoo: Bloomsbury Academic. 115–138.
- Koskinen, Kaisa & Paloposki, Outi 2015. *Sata kirjaa, tuhat suomennosta*. Helsinki: SKS.
- Kovala, Urpo & Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi & Riikonen, H.K. 2007. Esipuhe. Teoksessa: Riikonen, H.K. ym. (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia I*. 9–11.
- Kujamäki, Pekka 2023. *Aseveljien tulkit: Jatkosodan monikielinen arki*. Helsinki: SKS.
- Leden, Laura 2021. *Adaption av flickskap: normbekräftande och normbrytande i flickböcker översatta från engelska till svenska och finska 1945–1965*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Leppänen, Saara 2013. A Case in Translation Archaeology: Explanatory Peritexts in Finnish Translations of Japanese Literature. Teoksessa: Pokorn, Nike E. & Koskinen, Kaisa (toim.) *New Horizons in Translation Research and Education*, vol. 1. 45–59. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

- Nunes, Ariadne & Moura, Joana & Pacheco Pinto, Marta (toim.) 2021. *Genetic Translation Studies: Conflict and Collaboration in Liminal Spaces*. Lontoo: Bloomsbury Academic.
- Paloposki, Outi 2019. Kääntämisen hinta. Kääntäjistä, käännöstyöstä ja työn hinnasta 1800-luvun Suomessa. *MikaEL, Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen verkkojulkaisu* 12. 9–28.
- Paloposki, Outi 2018. The missing needle: Bibliographies, Translation flows and retranslation. Teoksessa: Wegener, Anna & Berni, Bruno (toim.) *Translating Scandinavia*. Analecta Romana Instituti Danici. 15–18.
- Paloposki, Outi 2010. The Translator's footprints. Teoksessa: Kinnunen, Tuija & Koskinen, Kaisa (toim.) *The Translator's Agency*. Tampere Studies in Language, Translation and Culture. Series B4. Tampere: Tampere University Press. 1–22. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8082-9>
- Paloposki, Outi & Riikonen, H.K. (toim.) 2013. *Suomennetun tietokirjallisuuden historia: 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: SKS.
- Peltonen, Ulla-Maija 2021. Henkilöarkistot. Kuka kelpaa historiaan? Teoksessa: Hupaniitty, Outi & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Arkistot ja kulttuuriperintö*. Tietolipas 268. Helsinki: SKS.
- Poupaud, Sandra & Pym, Anthony & Torres Simón, Esther 2009. Finding translations. On the use of bibliographical databases in translation history. *Meta* 54:2. 264–278.
- Pym, Anthony 1998. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Riikonen, H.K. & Kovala, Urpo & Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (toim.) 2007. *Suomennoskirjallisuuden historia I–II*. Helsinki: SKS.
- Rüegg, Jana 2023. *Förmedla och förlägga. Utgivningen av översättningar från franska, tyska och spanska på svenska förlag 1970–2016*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Saarikivi, Susanna 2005. Suomentajana 1800-luvun lopulla: Antti Jalavan ja Aatto Suppasen näkemyksiä ja kokemuksia. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/> (Luettu 20.12.2023).
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Zlatnar Moe, Marija & Žigon, Tanja & Mikolič Južnič, Tamara 2019. *Center and periphery: power relations in the world of translation*. University of Ljubljana. <https://ebooks.uni-lj.si/ZalozbaUL/catalog/download/163/259/4152?inline=1>

Ei-ammattillinen kääntäminen

Esa Penttilä

Se, että kääntämistä tehdään paljon kääntämisen ammattikentän ulkopuolella – esim. hoivatyössä, vapaaehtoistyössä, faniyhteisöissä ja journalistisessa työssä – osoittaa, kuinka laajasta ilmiöstä on kyse, ja korostaa kääntämisen merkitystä yhteiskunnassa. On tärkeää, että ilmiötä tutkivat juuri käännoistieteilijät, joilla on erityistä ymmärrystä kääntämisestä ja siihen liittyvistä kysymyksistä.

1 Miksi ei-ammattillisen kääntämisen tutkimus on tärkeää käännoistieteessä?

Ei-ammattillinen kääntäminen ja tulkkaus on viimeisen vuosikymmenen aikana herättänyt entistä suurempaa kiinnostusta käännoistieteessä, joskin suhtautuminen on ollut osin ristiriitaista, sillä perinteisesti käännoistieteen kentällä tutkimus on suuntautunut nimenomaan ammattikontekstissa tehtävään kääntämiseen ja tulkkaukseen. Osa tutkijoista on jopa ajatellut, ettei ammattitoiminnan ulkopuolinen kääntäminen edes kuulu käännoistieteeseen. Jos näin olisi, suurin osa ympärillämme tehtävästä kääntämisestä jäisi käännoistieteessä kokonaan huomiotta, mikä tuntuisi erikoiselta. Se, että kääntämistä tehdään paljon kääntämisen ammattikentän ulkopuolella – esim. hoivatyössä, vapaaehtoistyössä, faniyhteisöissä ja journalistisessa työssä – osoittaa, kuinka laajasta ilmiöstä on kyse, ja vain korostaa kääntämisen merkitystä yhteiskunnassa. Onkin tärkeää, että ilmiötä tutkivat juuri käännoistieteilijät, joilla on erityistä ymmärrystä kääntämisestä ja siihen liittyvistä kysymyksistä. Voi jopa ajatella, että tämä erityisasiantuntemus velvoittaa nimenomaan käännoistieteilijöitä tutkimaan ei-ammattillista kääntämistä. Luis Pérez-González ja Şebnem Susam-Saraeva (2012, 157) esittävätkin, että kääntäminen ilmiönä on niin laajalle levinnyt, että juuri ammattikäntämistä voi pitää jonkinlaisena poikkeuksena, ja niinpä käännoistutkimuksen olisikin syytä laajentua sen ulkopuolelle.

2 Mitä ei-ammattillinen kääntäminen on?

Ei-ammattillisesta kääntämisestä¹ voidaan käyttää monenlaisia nimityksiä, esimerkiksi *luonnollinen kääntäminen*, *maallikkokääntäminen*, *vapaaehtoisikäntämien*, *ad hoc -kääntäminen* ja *kielenvälitys* (Pilke, Kolehmainen & Penttilä 2015). Osa näistä termeistä viittaa ilmiöön kokonaisuudessaan, osa sen alalajeihin. Suomeksi puhutaan yleisimmin *ei-ammattillisesta kääntämisestä* tai *ei-ammattillisesta kääntämisestä ja tulkkauksesta*. Viimeaikainen kiinnostus ei-ammattilliseen kääntämiseen onkin ollut vahvaa juuri tulkkausten tutkimuksessa, jossa on tarkasteltu muun muassa tulkkausta kriisi- ja konfliktitilanteissa, erilaisia lasten kielenvälittämissitilanteita maahanmuuttajakontekstissa ja tulkkaustilanteita terveydenhuollossa (ks. esim. Antonini, Cirillo, Rossato & Torresi 2017). Koska tässä oppaassa tulkkauksella on omat osionsa, tässä luvussa puhutaan lähinnä ei-ammattillisesta kääntämisestä. Tulkkaus kulkee kuitenkin sivujuonteena mukana; sen veran tärkeässä roolissa se on ollut ei-ammattillisen kääntämisen tutkimuksessa.

Ei-ammattillisen kääntämisen tarkka määrittäminen on hankalaa, sillä toiminta voi vaihdella sen mukaan, kuka sitä tekee ja missä yhteydessä (ks. esim. Pérez-González & Susam-Saraeva 2012; Pilke ym. 2015; Antonini ym. 2017). Yleisesti ottaen ei-ammattillisella kääntämisellä tarkoitetaan kuitenkin kaikenlaista käänno toimintaa, jota tekevät muut kuin ammattikäntäjät tai käntäjänkoulutuksen saaneet. Tyypillisesti he tekevät sitä vapaaehtoisesti, eivätkä saa kännöksistään palkkaa. Heidän toimintansa ei myöskään ole samalla lailla institutionaalisesti järjestettyä kuin ammattikäntäjien toiminta. Esimerkkejä ei-ammattillisesta kääntämisestä ovat fanikäntäminen ja fanitekstittäminen eli fani-subbaus tai maahanmuuttajanuorten toimiminen perheenjäsentensä apuna, kun he käntävät näille erilaisia viranomaisviestejä tai lääkepakkaustekstejä tai toimivat vanhempiensa tulkkausapuna näiden asioidessa vaikkapa pankissa. Ei-ammattillista kääntämistä on myös tietokoneharrastajien joukkoistettu kännösprojekti, jossa lokalisoidaan yhteistyössä sellaisen tietokoneohjelman tekstejä, jota ei kyseiselle kielialueelle tuotettaisi kaupallisesti, tai vapaaehtoistyöntekijöiden tekemä kännös toimintaohjeesta, jossa kerrotaan Ebola-epidemian alueella asuville väestöryhmille, miten he voivat välttää tartunnan ja miten heidän tulee toimia mahdollisen tartunnan saatuaan.

Lasken ei-ammattilliseen kääntämiseen kuuluvaksi myös *paraprofessionaalien kääntämisen*. Se on Koskelan, Koskisen ja Pilkkeen (2017, 466) mukaan kännöstoimintaa, jonka tekijät eivät ole koulutettuja käntäjiä eivätkä saa palkkaa varsinaisesta kännöstyöstä, mutta joiden työnkuvaan ja ammattirooliin kääntäminen olennaisesti kuuluu. Tällaista paraprofessionaalien kääntämistä on paljon esimerkiksi toimittajien työssä, kun nämä työstävät journalistisia tekstejä muista kielistä saadun uutismateriaalin pohjalta, ja tutkijoiden

---

¹ Ei-ammattillista kääntämistä (engl. *non-professional translation*) kutsutaan toisinaan myös nimellä *ei-ammattimainen kääntäminen* (engl. *unprofessional translation*). Koska tämä termi kuitenkin sisältää negatiivisen sivumerkityksen harrastelijamaisuudesta ja samalla heikommasta laadusta, käytetään tässä tekstissä termiä ei-ammattillinen (vrt. Antonini ym. 2017, 6–7).

työssä, kun he lukevat taustakirjallisuutta eri kielillä tai hankkivat aineistoa eri kielisiltä haastateltavilta ja kirjoittavat sitten aineistonsa pohjalta tutkimusjulkaisuja muilla kielillä (Penttilä, Lång, Suokas, Vottonen & Riionheimo 2024). Paraprofessionaalia kääntämistä on paljon myös kansainvälisissä kansalaisjärjestöissä, joissa virkailijat joutuvat kääntämään erilaisia viestejä kieleltä toiselle, sekä kaksikielisisä kunnissa, joiden virkamiehet tulkkavat erilaisissa kokouksissa omia tai muiden puheenvuoroja kieleltä toiselle (Tesseur 2021; Koskela ym. 2017).

Kaikki yllä mainitut ryhmät eivät suinkaan kategorisesti eroa ammattikäntäjistä, vaan esimerkiksi vapaaehtoiskääntämistä kriisitilanteista voivat tehdä myös ammattikäntäjät vapaa-aikanaan. Esimerkiksi kansainvälisissä kriisitilanteissa vapaaehtoista käännös- ja tulkkausapua tarjoavan Translators Without Borders -järjestön on perustanut Lori Thicke, jolla on oma käännöstoimisto. Vastaavasti fanikäntämistä eli fanisubbausta voidaan toteuttaa selkeästi järjestäytyneissä tiimeissä, joilla on oma ohjeistuksensa ja kullakin toimijalla oma selkeä roolinsa aivan kuten kielipalveluyrityksissä. Esimerkiksi TED-puheiden (TED Talks) kääntäjillä on oma maailmanlaajuinen yhteisönsä aukikirjoitettuihin periaatteineen ja rooleineen (<https://www.ted.com/participate/translate>).

3 Millaisia asioita ei-ammattillisesta kääntämisestä tutkitaan?

Kiinnostus ei-ammattilliseen kääntämiseen kytkeytyy osin yhteen käännöstieteen sosiologisen käänteiden kanssa, ja tämän takia ei-ammattillisen kääntämisen tutkimus kohdistuu usein joko itse toimintaan, eli ei-ammattilliseen kääntämiseen, tai ei-ammattillisen kääntämisen toimijoihin eli kääntäjiin. Myös ei-ammattillisen kääntämisen toimintaympäristöä ja -kulttuuria on tutkittu, mutta yhtä hyvin tutkimuskohteeksi voidaan valita myös käännöstuote eli ei-ammattillisten kääntäjien tuottamat käännökset ja tulkkeet. Seuraavassa on muutamia esimerkkejä siitä, millaisia tutkimusaiheita ei-ammattillisen kääntämisen alueella on käsitelty.

Yksi tärkeä alue, jota ei-ammattillisen kääntämisen alueella on tutkittu paljon, on lasten kielenvälitys. Tällä tarkoitetaan sitä kääntämistä ja tulkkauksia, jota lapset ja nuoret tekevät erityisesti maahanmuuttajaperheissä. He oppivat uuden asuin ympäristön kielen yleensä nopeammin kuin vanhemmat sukupolvet, ja näin he päätyvät usein toimimaan viestin välittäjänä perheensä ja ympäröivän yhteiskunnan välillä. Suurin osa tästä tutkimuksesta on keskittynyt Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan, mutta sitä on tehty myös Etelä-Euroopassa, jossa on pidemmät perinteet suuren mittakaavan siirtolaisuudesta kuin esimerkiksi Suomessa. Tutkimuksissa on käsitelty muun muassa sitä, millaiseksi nuoret kielenvälittäjät kokevat roolinsa perheen tulkkina, miten he ja heidän opettajansa näkevät kielenvälittäjän toiminnan koulussa ja miten terveysalan ammattilaiset kokevat lapsitulkkien käytön lääkäriasioinnin yhteydessä. (Antonini ym. 2017.)

Ei-ammattilliselle kääntämiselle on usein suuri tarve erilaisissa kriisitilanteissa, joissa kielten välinen viestintä lisääntyy äkkinäisesti, kun elintärkeää tietoa täytyy välittää erikielisille ihmisryhmille nopeasti ja tehokkaasti, eikä ammattikäntäjiä tai -tulkkeja ole riittävästi tarjolla. Hyvä esimerkki on koronapandemia, jonka aikana jouduttiin nopeasti viestimään erilaisista rajoituksista ja terveysohjeista useilla kielillä. Esimerkiksi Suomen kontekstissa tätä ovat tutkineet Määttä, Kinnunen, Probirskaja ja Kuusi (2022) sekä Kuusi, Kinnunen, Probirskaja ja Määttä (2024), jotka ovat selvittäneet muun muassa sitä, miten korona-ajan monikielinen käännöstoiminta rakentui, miten sitä johdettiin ja organisoitiin, mille kielille viestejä käännettiin, miten käännöslaatu valvottiin ja millaiset seikat käännöslaatuun vaikuttivat. Tässä toiminnassa oli mukana paljon ammattikäntäjiä, mutta tärkeässä roolissa olivat myös erilaiset ei-ammattilliset ja paraprofessionaalit käänntäjät. Kaiken kaikkiaan erilaisissa kriisitilanteissa (mukaan lukien sotatilanteet) tapahtuva ei-ammattillinen kääntäminen ja tulkkaus on ollut viime aikoina tärkeä tutkimuskohde. Esimerkiksi Kujamäki (2023) on tehnyt laajan tutkimuksen toisen maailmansodan aikaisesta käänös- ja tulkkaustoiminnasta Suomessa.

Kriisitilanteissa vapaaehtoisikäntäjillä on tärkeä rooli, mutta vapaaehtoisia käntäjiä toimii myös monenlaisissa muissa yhteyksissä. Esimerkiksi Hokkanen (2016) on tutkinut uskonnollisissa yhteisöissä tapahtuvaa vapaaehtoistulkkausta ja Tesseur (2021) kansainvälisten kansalaisjärjestöjen käännöstoimintaa koskevia linjauksia. Yksi tärkeä kehitysuuntaus, joka viime vuosikymmeninä on vaikuttanut suuresti ei-ammattillisen kääntämisen leviämiseen ja käytäntöihin, on yhteiskunnan yleinen digitalisoituminen. Se on toisaalta lisännyt viestinnän määrää ja toisaalta tarjonnut aiempaa sujuvamman mahdollisuuden osallistua käännösten tekemiseen helposti saatavilla olevien käännöstyökalujen ja uusien jakelualustojen myötä. Ilmiönä tähän yhteyteen kytkeytyy joukkoistaminen eli joukkoistettu kääntäminen, jossa joukko vapaaehtoisia käntää yhteistyössä jonkin tietyn tuotteen tai palvelun, yleensä ilmaiseksi. Joukkoistetun kääntämisen osa-alueista on tutkittu muun muassa fanikäntämistä, fanisubbausta ja videopelien kääntämistä (ks. esim. O'Hagan 2009; Orrego-Carmona & Lee 2017).

Kuten edellä todettiin, erityisesti toimittajien ja tutkijoiden työssä on usein olennaisesti mukana kääntämistä ja tulkkausta. Tällaista paraprofessionaalia kääntämistä tekevät esimerkiksi ulkomaantoimittajat mutta myös kulttuuritoimittajat ja urheilutoimittajat, jotka jatkuvasti työstävät juttujaan erikielisten lähteiden ja aineistojen pohjalta. Heidän työnsä sisältää siis automaattisesti kääntämistä, vaikka he itse harvoin mieltävät toimivansa käntäjinä. Radio- ja tv-työssä toimittajat usein myös tulkkaavat. Toimittajien toimintaa ja työnkuvaa sekä kansainvälisten uutistoimistojen arvoja ja tekstejä ovat globaalissa kontekstissa tutkineet muun muassa Bielsa ja Bassnet (2009). Suomessa journalistista kääntämistä on tutkinut Havumetsä (2020; 2023). Tutkijan työssä vastaava paraprofessionaali kääntäminen on elimellisesti mukana oikeastaan koko prosessin ajan, tutkimushankkeen suunnitteluvaiheesta viimeisen raportin valmistumiseen ja vielä tämän jälkeen, kun tutkimuksesta viestitään suurelle yleisölle. Näin on tieteenalasta riippumatta, joskin

tieteenalojen välillä on myös eroja siinä, miten kääntämiseen ja sen rooliin omassa työssä suhtaudutaan. Suomalaisessa kontekstissa tutkimuskääntämiseen liittyviä kysymyksiä ovat tarkastelleet muun muassa Penttilä, Lång, Riionheimo, Suokas ja Vottonen (2021) sekä Penttilä ym. (2024) ja Huotari, Hjort ja Veivo (2023).

4 Ei-ammattillisen kääntämisen tutkimusmenetelmiä

Kuten edellisessä aluvuossa mainituista esimerkeistä voi päätellä, ei-ammattillisen kääntämisen tutkimuksessa on toistaiseksi käytetty lähes koko käänntieteilisten tutkimusmenetelmien kirjoa. Vain kokeellinen tutkimus puuttuu, mutta senkään käyttämiselle ei ole periaatteellista estettä. Käytetyt menetelmät voivat tutkimusaiheesta riippuen olla joko määrällisiä tai laadullisia, mutta molempia usein myös yhdistetään samassa tutkimuksessa.

Yksi yleisistä tavoista tutkia ei-ammattillista kääntämistä ovat erilaiset etnografiset menetelmät. Niitä käytetään erityisesti silloin, kun tarkastellaan ei-ammattillisten kääntäjien toimintaa ja halutaan selvittää, millaisessa ympäristössä he toimivat, mitä he tekevät ja mikä on heidän asemansa kussakin käänntö- tai tulkkauksilanteessa. Tällöin tutkijat voivat seurata tutkimuskohteidensa työskentelyä ja havainnoida sitä eri tavoin, esimerkiksi kuvaamalla, videoimalla tai äänittämällä tai tekemällä havainnoistaan muistiinpanoja. Ei-ammattillisen kääntämisen toimijoita voidaan myös pyytää pitämään päiväkirjaa toiminnastaan tai kirjoittamaan reflektioita työskentelystään. Heiltä voidaan pyytää erilaisia dokumentteja työstään, kuten heidän tekemiään käänntöksiä, niiden eri versioita tai työskentelyyn liittyvää muuta aineistoa.

Etnografisiin menetelmiin voidaan kytkeä myös kyselyt ja haastattelut (ks. tämän oppaan luku Kyselytutkimukset ja haastattelut), joita voidaan tehdä yhtä lailla ei-ammattillisen kääntämisen toimijoille kuin heidän kanssaan yhteistyötä tekeville tai heidän palvelujaan hyödyntäville. Esimerkiksi koulujen opettajia tai muuta henkilökuntaa voi haastatella siitä, missä yhteyksissä he ovat käyttäneet tai nähneet käytettävän lapsia kielenvälittäjinä ja miten he tällaiseen toimintaan suhtautuvat sekä mitä mahdollisia ongelmia tai hyötyjä he siinä näkevät. Kyselyt ja haastattelut ovat hyvä tapa kerätä tutkimusaineistoa myös ilman, että tutkimukseen liitetään muita menetelmiä, ja ne sopivatkin hyvin esimerkiksi pro gradu -tutkielmien aineiston hankintaan. Kyselyt toteutetaan nykyään yleensä sähköisinä, ja niihin löytyy useita erilaisia vaihtoehtoja.

Kun aineistoa kerätään ihmisiltä, on tärkeää muistaa, että siihen liittyy myös tutkimuseettisiä ja tietosuojaan liittyviä seikkoja, jotka täytyy huomioida. Tutkimukseen osallistuvia täytyy informoida tutkimuksesta ja heiltä täytyy saada suostumus siihen, että heidän tuottamaansa aineistoa voidaan käyttää tutkimuksessa. Heillä on myös oikeus kieltäytyä tutkimuksesta, ja kieltäytyminen on mahdollista myös jälkikäteen, vaikka he olisivat alun

perin tutkimukseen osallistuneet. Tärkeää on myös, että tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyys pidetään salassa tutkimusraportissa. Tutkimukseen osallistuvien henkilötiedot ovat luottamuksellista tietoa, jota ei saa päästää ulkopuolisten käsiin, ja sen takia esimerkiksi aineiston tietoturvallinen säilytys on tärkeää. Tästä jokaisessa korkeakoulussa on omat tarkemmat ohjeistuksensa, ja näistä täytyy aina tarkasti sopia työn ohjaajan kanssa. Ihmistieteiden eettisistä periaatteista löytyy tarkempaa tietoa Tutkimuseettisen neuvotelukunnan (TENK) sivuilta (<https://www.tenk.fi/fi>).

Tyypillisiä menetelmiä tekstimuodossa olevien aineistojen analyysiin ei-ammattillisen kääntämisen kontekstissa ovat erilaiset tekstianalyysin ja korpusanalyysin työkalut (ks. tämän oppaan luvut Vertaileva tekstianalyysi ja Korpustutkimus käännöstieteessä. Esimerkiksi lyricstranslate.com-sivustolta voi poimia fanien tekemiä laulunsanoitusten käännöksiä ja analysoida niistä erilaisia ilmaisullisia piirteitä, tai vastaavasti journalistisista uutisteksteistä voi pyrkiä etsimään piirteitä, joiden voi ajatella johtuvan tekstien paraprofessionaalista kääntämisestä. Ei-ammattillisesti käännettyistä teksteistä ei toistaiseksi juuri ole olemassa julkisesti saatavilla olevia korpuksia, mutta tällaisista teksteistä voi myös itse koota korpuksen, jonka analyysiin voi käyttää erilaisia korpusten tutkimukseen tarkoitettuja ohjelmia. Näillä voi poimia aineistosta esimerkiksi avainsanoja, tiettyjä rakenteita ja sanayhdistelmiä tai konkordanssilistoja tietyssä kielellisessä ympäristössä esiintyvistä ilmaisuista.

Ei-ammattillista kääntämistä tehdään paljon myös erilaisissa multimodaalisissa ympäristöissä. Sosiaalisessa mediassa kääntämistä tekee valtaosa median käyttäjistä, tv:n uutis- ja urheilulähetyksissä toimittajat kääntävät ja tulkkaavat säännönmukaisesti ja anime- ja manga-käännöksissä fanikäännökset muodostavat oman kokonaisen alalajinsa. Kun tutkimuskohteena ovat tällaiset multimodaaliset käännöstuotteet, niiden tutkimuksessa käytetään aivan samoja menetelmiä kuin ammattilaisten vastaavia multimodaalisia käännöksiä tutkittaessa (ks. tämän oppaan luku Näkökulmana kuvan ja sanan vuorovaikutus). Huomioon otetaan sekä kuva että mahdollinen ääni ja niiden vaikutus käännöksiin ja kääntämiseen.

5 Mahdollisia opinnäytetyön aiheita

Kaikesta yllä olevasta voi jo saada monenlaisia ideoita myös opinnäytetyön aiheeksi, mutta lopuksi teen vielä joitakin ehdotuksia, joista voi toivottavasti saada ajatuksia ja virikkeitä kandidaatin- tai pro gradu -tutkielman suunnitteluun.

Koska ei-ammattillisen kääntämisen tutkimus eroaa muusta käännöstieteellisestä tutkimuksesta ensisijaisesti tutkimuskohteensa takia, opinnäytetyön tekijän on tärkeää miettiä, mitä ei-ammattillisen kääntämisen aluetta haluaisi tarkastella. Yksi vahvasti nousussa oleva alue on fanikääntäminen. Fanikääntämistä on tutkittu jonkin verran, mutta ilmiö on

sen verran tuore, jatkuvasti kehittyvä ja laajeneva, että tutkimista riittää lukuisiin opin-
näytetöihin. Fanikäntäjät kääntävät muun muassa elokuvia, tv-ohjelmia, sarjakuvia,
kirjallisuutta, laululyriikoita, verkkosivuja, tietokoneohjelmia ja tietokonepelejä. Kunkin
tekstilajin osalta voi tutkia esimerkiksi sitä, millaisia tekstejä fanikäntäjät kääntävät,
millaisia heidän tuottamansa käännökset ovat tai miten fanikäntäjät eroavat vastaavien
tekstilajien ammattikäntäjistä. Voi myös tarkastella itse käännösprosessia, miten se on
organisoitu, ketkä siihen osallistuvat ja millaisissa rooleissa, miten ja miksi fanikäntäjät
valitsevat tekstejä käännettäväkseen tai miten fanikäntäjä käytännössä käännöstään te-
kee. Fanikäntämiseen liittyy myös monenlaisia eettisiä kysymyksiä muun muassa teki-
jänoikeuksiin ja taloudelliseen hyötyyn liittyen, ja näistä esimerkiksi fanikäntäjäyhteisöillä,
tuotteiden tuottajilla ja vaikkapa lainsäätäjillä voi olla toisistaan merkittävästi poik-
keavia tulkintoja, joita olisi kiinnostavaa selvittää. Fanikäntämisen osa-alueista fanidub-
baaminen on toistaiseksi suhteellisen tutkimaton ilmiö, joten siihen liittyvää tutkimusta
saisi tehdä melko lailla pioneerihengessä.

Fanikäntämisen kanssa osin limittäinen ei-ammattillisen kääntämisen alue on joukkois-
tettu kääntäminen. Sitä ovat hyödyntäneet muun muassa Facebook, Microsoft, LinkedIn
ja X (aiemmin Twitter). Kaupallisten toimijoiden osalta joukkoistamiseen liittyy aina
myös kaupallisia intressejä, joten toiminnan laajuudesta ja vaikuttavuudesta olisi kiin-
nostavaa saada tutkimustietoa. Millaisissa teksteissä hyödynnetään joukkoistamista ja missä
käytetään ammattikäntäjiä? Onko joukkoistamisessa suuria eroja kieliparien välillä?
Käytetäänkö joukkoistamista juuri tiettyihin kieliin käännettäessä? Myös toiminnan jär-
jestelyt ja mahdolliset korvaukset käännöstöistä olisivat kiinnostavia selvitettäviä. Niitä
tosin ei välttämättä ole kovin helppo selvittää. Osa joukkoistetusta kääntämisestä tapah-
tuu sosiaalisessa mediassa, ja someympäristössä tehtävä ei-ammattillinen kääntäminen
olisikin kiinnostava tutkimusaihe. Voisi tarkastella esimerkiksi sitä, ketkä somesisältöä
kääntävät, mille kielille sitä käännetään ja millaisista aihepiireistä sekä miten kääntämi-
nen näkyy itse teksteissä.

Maailman globalisoituminen ja siirtolaisten määrän lisääntyminen niin Suomessa kuin
muualla lisäävät tarvetta viestiä useilla eri kielillä. Tämä tarjoaa töitä ammattikäntäjille,
mutta samalla myös ei-ammattillisen tai paraprofessionaalien kääntämisen määrä lisääntyy,
sillä ammattilaisia ei ole riittävästi, ei varsinkaan kaikissa kielipareissa. Monenlaisia tut-
kimusasetelmia voidaan rakentaa tarkastelemaan esimerkiksi sitä, miten kääntämistä ja
tulkkausta eri kielille hoidetaan esimerkiksi kouluissa ja muissa oppilaitoksissa, erilai-
sissa julkisissa palveluissa, kuten terveys- ja sosiaalipalveluissa, kaupallisissa yrityksissä,
kunnissa ja viranomaisissa. Ei-ammattillisen ja paraprofessionaalien kääntämisen rooli
toteutuu eri tahoilla eri tavoin, ja myös siihen liittyvät velvoitteet voivat olla erilaisia.
Kiinnostavia kysymyksiä voisivat olla esimerkiksi seuraavat: ketkä ei-ammattillista tai
paraprofessionaalina kääntämistä tekevät, miten se toteutetaan, miten se huomioidaan
rekrytoinnissa, ja millaisia ohjeistuksia tai normeja siihen liittyy. Olisi kiinnostavaa myös
tietää, miten tällaista käännöstoimintaa tekevät kokevat oman toimintansa, mitä haittoja

ja hyötyjä he siinä näkevät, miten heidän työnsä vertautuu ammattikäntäjän työhön ja miten ei-ammattillinen tai paraprofessionaali käntäminen näkyy itse käänöksissä. Ei-ammattillinen käntäminen on ollut pitkälti näkymätöntä, vaikka sitä on eri aloilla tehty niin kauan kuin monikielisiä yhteisöjä ja monikielistä viestintää on ollut olemassa. Sen muodot ja käytettävissä olevat apuvälineet ovat aikojen saatossa muuttuneet, ja kiinnostavaa olisikin tutkia, miten ei-ammattillista ja paraprofessionaalia käntämistä toteutetaan käytännössä. Millaisia apuvälineitä käytetään, missä yhteyksissä ja miten? Käytetäänkö eri tarkoituksiin eri apuvälineitä tai käytetäänkö samoja apuvälineitä jotenkin eri tavoin? Miten esimerkiksi hakukoneet, tekoälysovellukset ja erilaiset digitaaliset työkalut ovat osa ei-ammattillista käntämistä, ja miten niiden osalta ei-ammattillinen käyttö eroaa ammattikäntäjien toiminnasta?

6 Lopuksi

Opinnäytetöiden mahdollisia aiheita on tässä hahmoteltu varsin yleisellä tasolla. Tarkoituksena on ollut tarjota eräänlaisia laajakulmanäkymiä aihepiiriin ja näin herättää ajatuksia, joita jalostaa ja tarkentaa, kun varsinainen opinnäytetyöprosessi käynnistyy. Itse opinnäytetyössä aiheet tyypillisesti jalostuvat tarkemmiksi tutkimuskysymyksiksi, ja samasta yleisemmästä aiheesta voi syntyä useita erilaisia ja eri tavoin painottuneita tutkimuksia. Tutkittavaa ei-ammattillisen käntämisen saralla riittää, ja kiinnostava aihe voi löytyä myös jostakin sellaisesta ei-ammattillisen käntämisen ulottuvuudesta, jota tässä tekstissä ei ole edes mainittu.

Lisää aiheesta

Antonini, Rachele & Cirillo, Letizia & Rossato, Linda & Torresi, Ira (toim.) 2017. *Non-professional Interpreting and Translation. State of the Art and Future of an Emerging Field of Research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Kolehmainen, Leena & Penttilä, Esa & Pilke, Nina (toim.) 2015. *Virittäjä* 119:3. Maallikkokäntämisen ja -tulkkauksen teemanumero.

Pérez-González, Luis & Susam-Saraeva, Şebnem (toim.) 2012. *The Translator* 18:2. Ei-ammattillisen käntämisen ja tulkkauksen teemanumero.

Lähteet

Antonini, Rachele & Cirillo, Letizia & Rossato, Linda & Torresi, Ira 2017. Introducing NPIT Studies. Teoksessa: Antonini, Rachele & Cirillo, Letizia & Rossato, Linda & Torresi, Ira (toim.) *Non-professional Interpreting and Translation. State of the Art*

- and Future of an Emerging Field of Research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1–26.
- Bielsa, Esperança & Bassnett, Susan 2009. *Translation in Global News*. Lontoo & New York: Routledge.
- Havumetsä, Nina 2020. Instances of translatorial action: a journalist as a translating reporter of speech. *Perspectives* 28:3. 440–453. Saatavissa: DOI:10.1080/0907676X.2019.1623270
- Havumetsä, Nina 2023. Lexical borrowing in journalism in a time of political crisis, *Perspectives* 31. 562–575. Saatavissa: DOI:10.1080/0907676X.2023.2194549
- Hokkanen, Sari 2016. *To Serve and to Experience: An autoethnographic study of simultaneous church interpreting*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto.
- Huotari, Léa & Hjort, Minna & Veivo, Outi 2023. Piilokääntäjät esiin: Paraprofessionaalinen kääntäminen suomalaisessa työelämässä. *MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 16. 25–42.
- Koskela, Merja & Koskinen, Kaisa & Pilke, Nina 2017. Bilingual formal meeting as a context of translatoriality. *Target* 29:3. 464–485. Saatavissa: DOI:10.1075/target.16017.kos
- Kujamäki, Pekka 2023. *Aseveljien tulkit — Jatkosodan monikielinen arki*. Helsinki: SKS.
- Kuusi, Päivi & Kinnunen, Tuija & Probirskaja, Svetlana & Määttä, Simo 2024. Kääntämistietoisuus koronakäännöksiä koskevissa laatukäsityksissä. *Mikael: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen aikakauslehti* 17:1. 73–88. Saatavissa: DOI:10.61200/mikael.136660
- Määttä, Simo K. & Kinnunen, Tuija & Probirskaja, Svetlana & Kuusi, Päivi 2022. *Monikielinen viestintä ja kääntäminen koronapandemian aikana Suomessa: haasteet ja hyvät käytännöt*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- O'Hagan, Minako 2009. Evolution of user-generated translation. Fansubs, translation hacking and crowdsourcing. *The Journal of Internationalisation and Localisation* I. 94–121. Saatavissa: DOI:10.1075/jial.1.04hag
- Orrego-Carmona, David & Lee, Yvonne (toim.) 2017. *Non-Professional Subtitling*. Newcastle Upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Penttilä, Esa & Lång, Juha & Riionheimo, Helka & Suokas, Juho & Vottonen, Erja 2021. Multilingual communication in a researcher's work: Preliminary results of a questionnaire survey. *MikaEL: Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu* 14. 62–81.
- Penttilä, Esa & Lång, Juha & Suokas, Juho & Vottonen, Erja & Riionheimo, Helka 2024. The (in)visibility of translators and translation in academic research. Teoksessa: Freeth, Peter J. & Treviño, Rafael O. (toim.) *Beyond the translator's invisibility: Critical reflections and new perspectives*. Leuven: Leuven University Press. 253–277.
- Pérez-González, Luis & Susam-Saraeva, Şebnem 2012. Non-professionals translating and interpreting: Participatory and Engaged Perspectives. *The Translator* 18:2. 149–165. Saatavissa: DOI:10.1080/13556509.2012.10799506

- Pilke, Nina, & Kolehmainen, Leena & Penttilä, Esa 2015. Luonnollinen kääntäminen, kielenvälitys vai ad hoc -tulkkaukset? Terminologinen näkökulma käännöstieteen reuna-alueille. *Virittäjä* 119:3. 318–341.
- Tesseur, Wine 2021. Translation as inclusion? An analysis of international NGOs' translation policy documents. *Language Problems and Language Planning* 45:3. 261–283. Saatavissa: DOI:10.1075/lplp.21002.tes

III Menetelmiä ja lähestymistapoja

Vertaileva tekstianalyysi

Päivi Kuusi ja Kristiina Taivalkoski-Shilov

Vertailevan tekstianalyysin äärelle johdattaa usein tutkielman tekijän kiinnostus jotain tiettyä tekstiä, esimerkiksi kaunokirjallista teosta, kohtaan. Lähtötekstin ja käännöksen kaikkien piirteiden vertailu on kuitenkin tutkielmaa ajatellen liian laaja. Ensin on päätettävä, minkä piirteen suhteen käännöstä ja lähtötekstiä – tai rinnakkaistekstiä – vertaillaan.

1 Mitä vertaillaan ja mihin?

Vertaileva tekstianalyysi on käännöstieteen tiettävästi vanhin tutkimusmenetelmä. Käännöstieteessä menetelmää on kutsuttu myös käännösvertailuksi. Jo ennen tieteenalan syntyä käännösvertailulla on ollut keskeinen asema käännöksistä käydyssä keskustelussa, ja se on olennainen osa myös itse kääntämistä: kääntäessään kääntäjä vertailee tuottamaansa käännöstä jatkuvasti toisaalta lähtötekstiin ja toisaalta siihen, mikä hänen käsityksensä mukaan on kohdekielessä mahdollista ja sallittua (ks. Kujamäki 2013, 356–357).

Myös käännöstieteen pro gradu -tutkielmissa vertaileva tekstianalyysi on yleinen tutkimusmenetelmä. Menetelmän valintaan johtaa usein tutkielman tekijän kiinnostus jotain tiettyä tekstiä – esimerkiksi kaunokirjallista teosta – kohtaan. Kiinnostus teokseen herättää kiinnostuksen käännökseen: Miten teos on käännetty kielelle x? Välittyvätkö sen ominaisuudet käännöksen lukijalle? Lähtötekstin ja käännöksen *kaikkien* piirteiden vertailu on kuitenkin tutkimustehtävänä pro gradu -tutkielmaa ajatellen liian laaja, ainakin, jos lähtöteksti on edes hiukan ostoslistaa pidempi tai kompleksisempi. Jos kiinnostuksen haluaa jalostaa tutkielmaksi, on siis ensin päätettävä, minkä piirteen suhteen käännöstä ja lähtötekstiä vertaillaan (Williams & Chesterman 2002, 6–7; Tiittula & Kolehmainen 2020, 951). Kiinnostaako tutkielman tekijää esimerkiksi se, miten romaanin henkilöhahmojen murteellinen kielenkäyttö on käännetty, tai se, onko heidän repliikkeihinsä sisältyviä kulttuurisia viittauksia muokattu niin, että ne avautuvat käännöksen lukijalle paremmin?

Teosta voi vertailla myös useampaan käännökseen: joko useampaan samalle kohdekielelle tehtyyn käännökseen tai useammalle kielelle tehtyihin käännöksiin (Tiittula & Kolehmainen 2020, 952). Esimerkiksi Tolkienin *The Hobbit or There and back again* -teosta voi verrata sen kahteen eri suomennokseen eli ensi- ja uudelleenkäännökseen, ja *Tatu ja*

Patu -sarjan lastenkirjaa sen ruotsin- ja saksankielisiin käännöksiin. Toinen mahdollinen tutkimusasetelma on vertailla käännöstä kohdekielisiin rinnakkaisteksteihin eli suoraan kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin, jotka edustavat samaa tekstilajia tai aihepiiriä kuin käännetty teksti. Tällöin tutkielman tekijän kiinnostus ei ole niinkään käännöksen ja lähtötekstin välisissä suhteissa, vaan siinä, kuinka käännös istuu muiden kohdekielisten tekstien joukkoon. Puhutellaanko esimerkiksi käännetyissä tuote-esitteissä lukijaa samalla tavalla kuin suoraan kohdekielellä kirjoitetuissa tuote-esitteissä? On mahdollista myös vertailla käännöksiä keskenään ilman lähtötekstiä, mutta tällainen tutkimusasetelma kannattaa suunnitella huolella ohjaajan kanssa keskustellen.

Vertailtavan piirteen tai piirteiden valinta voi perustua tiettyyn tunnettuun käännösongelmaan kuten kulttuurisidonnaisten käsitteiden kääntämiseen tai aukkoon tutkimuksessa. Valinnan voi tehdä myös aineistolähtöisesti sen perusteella, mitkä piirteet valitussa tekstissä vaikuttavat keskeisiltä tai nousevat esiin tekstien alustavassa tarkastelussa.

Käännösvertailua voidaan tehdä kaikenlaisista teksteistä: kaunokirjallisten käännösten lisäksi voi tarkastella vaikkapa tietokonepelien tekstien tai yritysten verkkosivujen käännöksiä. Vaikka tässä luvussa antamamme esimerkit ovat pääosin kaunokirjallisuuden käännösten tutkimuksesta, soveltuvat samat käännösvertailun periaatteet myös muihin tekstilajeihin. Sen sijaan se, mikä piirre on järkevää valita tarkastelun kohteeksi, riippuu osittain tekstilajista ja valitun tekstin yksilöllisistä piirteistä.

Tässä luvussa tarkastelemme käännösvertailua, joka perustuu manuaaliseen analyysiin ja lähilukuun. Korpustutkimusta käsitellään toisaalla tässä teoksessa (ks. luku Korpustutkimus käännöstieteessä). Oppaassa on oma lukunsa myös diskurssianalyysistä, joka sekin keskittyy tekstien analysointiin mutta käyttää hieman toisenlaista näkökulmaa ja etenkin käsitteistöä. Samoin multimodaalisten aineistojen analysoinnista on erillinen luku (ks. luku Näkökulmana kuvan ja sanan vuorovaikutus). Jos tekstien vertailu siis kiinnostaa, sinun kannattaa tutustua kaikkiin näihin lukuihin, jotta osaat valita tutkimukseesi sopivimman menetelmän.

On huomionarvoista, että vaikka manuaalinen käännösvertailu on käännöstieteen vanhimpia menetelmiä, sitä tarkastelevia yleisesityksiä on käännöstieteessä vain vähän (Kujamäki 2013, 258). Menetelmää käsitellään monessa käännöstieteellisessä tutkimusmenetelmäoppaassa niukasti, jos ollenkaan (ks. esim. Angelelli & Baer 2015; Saldanha & O'Brien 2014; Olohan 2000). Toisinaan rajausta on tietoinen ja perusteltu: esimerkiksi Angelelli ja Baer (2015) keskittyvät tutkimukseen, jota heidän mielestään pitäisi tulevaisuudessa tehdä käännöstieteessä nykyistä enemmän. Käännösvertailun puuttuminen oppaista herättää kuitenkin pohtimaan, pidetäänkö sitä niin itsestään selvänä tai ongelmattomana, etteivät opinnäytteiden tekijät tarvitse siihen ohjeistusta. Tutkielmien ohjaajina olemme toista mieltä.

2 Aineiston kerääminen ja analyysin valmisteleminen

Vertailevaan käännösanalyysiin kuuluu valmisteleviä työvaiheita, jotka ovat tärkeitä analyysin onnistumisen ja luotettavuuden kannalta. Niihin kuuluvat erityisesti sopivien tekstien valinta analyysia varten, tutkimusaineiston poimiminen sekä käännösyksikön määrittäminen.

2.1 Analysoitavien tekstien valinta

Jotta voidaan tehdä todenmukaisia päätelmiä *kohdetekstin* eli käännöksen suhteesta *lähtötekstiin* eli siihen alkuteoksen versioon, josta käännös on tehty, on aivan ensimmäiseksi pyrittävä tunnistamaan todennäköisin lähtöteksti (ks. Toury 2012, 99–101). Koska alkuteoksesta saattaa olla monta versiota (esim. korjatut painokset, jotka voivat erota toisistaan suurestikin), on tärkeää selvittää, mihin niistä käännös pohjautuu. Muuten on vaarana, että kääntäjän oletetaan tehneen muutoksia (esim. lisäykset, poistot, muokkaukset), jotka on itse asiassa tehty jo siihen alkuteoksen versioon, jota hän on käännöstyössä käyttänyt. On myös hyvä tiedostaa, että lähtöteksti ei aina ole alkukielinen versio vaan joskus se on toisenkielinen käännös. Tällöin on kyse niin kutsutusta epäsuorasta kääntämisestä eli välikielen kautta kääntämisestä, joka oli yleistä Suomessa 1800-luvulla ja johon yhä joskus turvaudutaan. Lähtötekstejä saattaa olla myös useampia kuin yksi (esim. toisenkielinen käännös ja sen ohella alkukielinen teos). Kaikki tämä olisi hyvä pitää mielessä sekä tutkimuksen valmistelussa että päätelmiä tehtäessä; käännöksen lähtöteksti ei välttämättä ole yksioikoinen asia. Apuna voi erityisesti klassikkojen osalta käyttää alkuteoksen kriittisiä editioita.

Sama varovaisuuden periaate pätee kohdetekstin valintaan. Käännöksestäkin saattaa olla useita versioita (ks. Taivalkoski-Shilov 2006, 96–103) ja, vaikka tekijänoikeudet nykyään takaavat sen, että julkaistuun käännökseen ei tehdä muutoksia ilman kääntäjän tai hänen perikuntansa tai valtuuttamansa henkilön lupaa, vanhoista käännöksistä saattaa olla versioita, joihin ulkopuoliset ovat tehneet muutoksia kääntäjältä kysymättä. Tällaisia käännöksiä voi toki tutkia, mutta päätelmiä tehdessä on hyvä olla tietoinen, että myös muut toimijat ovat saattaneet vaikuttaa käännöksen muotoutumiseen. Tutkimuskysymys voi myös nimenomaisesti koskea eri toimijoiden vaikutusta käännökseen.

Tekstivertailuun soveltuvan lähtö- ja kohdetekstiparin tunnistaminen vaatii usein salapoliisintyötä. Käännöksissä tai niitä koskevissa lähteissä (painetut bibliografiat, kirjastojen tietokannat) hyvin harvoin lukee, mistä painoksesta – tai edes kielestä – käännös on tehty. Kirjasta löytyvä tieto ei myöskään aina vastaa todellisuutta (ks. Kuusi 2011, 208–209; Taivalkoski-Shilov 2006, 187–189). Lisäksi käännöksen eri versioiden välisistä eroista ja niiden taustatekijöistä löytyy harvoin tietoa. Tietoa saattaa joskus löytyä arkistoista, aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta tai aikalaiskäännösten tapauksessa haastatteleamalla

esimerkiksi kääntäjää, kustantajaa tai toimeksiantajaa. Analyysiin voi ryhtyä, vaikka lähtötekstiä ei olisi pystynyt selvittämään aukottomasti. Tällöin on syytä kertoa lähtötekstin mahdollisista ongelmista tutkimusaineiston kuvauksessa ja ottaa asia huomioon myös johtopäätöksissä.

2.2 Tutkimusaineiston kokoaminen ja käännösyksikön määrittäminen

Manuaalinen, laadullista tutkimusta edustava vertaileva käänösanalyysi vaatii tarkkuutta ja systemaattisuutta: koko tutkimusaineistoa on tarkasteltava yhtäläisesti, yksityiskohtaisesti ja järjestelmällisesti. Jotta tämä onnistuisi, lähtö- ja kohdetekstejä ei – hyvin lyhyitä tekstejä lukuun ottamatta – koskaan vertailla toisiinsa kokonaisuudessaan vaan niistä valitaan analyysiin riittävä otos. Otoksen olisi oltava edustava, jotta se kuvastaa käänöksessä esiintyviä tendenssejä, mutta ei kuitenkaan liian laaja, jotta tutkija ei muserru tutkimusaineistonsa alle. Mitään nyrkkisääntöä aineiston koosta ei voida antaa, vaan se riippuu tutkimuskysymyksestä ja sitä kautta tutkittavasta ilmiöstä. Otoksen valinnassa auttaa lähtö- ja kohdetekstin läpilukeminen rinnakkain. Näin tutkija ensinnäkin tutustuu tutkittaviin teksteihin, mikä tukee häntä myöhemmin myös päätelmien tekemisessä: on tärkeää tietää, mitä ratkaisuja kääntäjä on tehnyt myös otoksen ulkopuolella. Kun teokset on alustavasti käyty läpi, on helpompi hahmottaa, kuinka paljon tutkittavaa ilmiötä esiintyy lähtö- ja kohdeteksteissä ja mistä tekstinkohdista analysoitavaa aineistoa voi poimia. Aineistoa on mahdollista kerätä myös siten, että valitaan etukäteen tekstistä tietyt luvut tai sivut (esim. yksi luku teoksen alusta, keskeltä ja lopusta), joista sitten etsitään analysoitavaa aineistoa.

Kun tutkittava aineisto on kerätty, se jaetaan *käännösyksiköiksi* tarkastelemalla kohde- ja lähtötekstiä rinnakkain (ks. Toury 2012, 102–107). Käännösyksikkö on tutkimuksen apuväline, jonka avulla aineistoa päästään vertailemaan riittävän yksityiskohtaisesti. Lisäksi, kun koko tutkimusaineisto on jaettu yksikköihin kuten virkkeisiin, tekstikappaleisiin tai repliikkeihin samojen kriteerien perusteella, niiden avulla voidaan tehdä vertailuja ja tarvittaessa laskea, kuinka paljon tiettyjä piirteitä, ilmiöitä tai kategorioita esiintyy koko aineistossa. Käännösyksikkö pohjautuu tutkimuksen taustateoriaan, jonka avulla ensinnäkin määritellään, mitä tutkitaan. Jos tutkimuksen aiheena on esimerkiksi reaalioiden kääntäminen tietyssä aineistossa, tutkimuksen alkuvaiheessa on olennaista määritellä taustakirjallisuuden pohjalta reaalia. Voimme määritellä sen esimerkiksi Leppihalmeen (2011) mukaan käsitteeksi, joka esiintyy lähdekulttuurissa mutta ei kohdekulttuurissa. Tällöin reaaliota ovat vaikkapa suomen kielen *hankikanto* tai *perässähihtäjä*, kun käännetään kohdekielelle, josta vastaavat käsitteet puuttuvat. Reaaliota tutkittaessa käännösyksikkö rakentuu siis reaaliota sisältävistä, toisiaan vastaavista tekstisegmenteistä lähtö- ja kohdetekstissä. Reaaliat on yleensä helppo poimia aineistosta, koska tutkimuksen kohteena ovat yksittäiset sanat tai sanaryhmät. Tutkimuskohde saattaa kuitenkin olla monimutkaisempi ja sirpaloituneena tekstin useammalle tasolle. Jos esimerkiksi tutkitaan murteellisen dialogin tai vapaan epäsuoran esityksen kääntämistä kielestä toiseen, tutkittavia

tekstinpiirteitä saattaa löytyä sanatasolta, morfologiasta, lauserakenteesta, typografiasta ja niin edelleen. Tällaisessa tapauksessa käännösyksikkö voidaan määritellä usealla tavalla, mutta ei ole suositeltavaa jakaa sitä kovin pieniin osiin. Yksi mahdollisuus on jakaa aineisto esimerkiksi lähtötekstin virkkeisiin, joita vertaillaan kohdetekstin vastaaviin tekstisegmentteihin. On hyvä huomata, että nämä tekstisegmentit eivät välttämättä noudata lähtötekstin virkejakoa. Toinen mahdollisuus on jaotella aineisto esimerkiksi sen mukaan, kenen henkilöihahmon puhetta tekstissä esitetään.

Toury (2012, 103–104) korostaa, että käännösyksikkö muodostuu lähtötekstin ”ongelmasta” ja kaikkesta, millä se on ”ratkaistu” kohdetekstissä. Täten käännösyksikön lähtö- ja kohdekieliset segmentit voivat olla kooltaan ja luonteeltaan hyvinkin erilaisia. Segmentti saattaa esimerkiksi puuttua kokonaan kohdetekstistä, jolloin kyse on poistosta. Kääntäjä on myös voinut kompensoida paikallisen poiston tai muun muutoksen muualla tekstissä, jolloin käännösyksikkö laajenee (Chesterman 1997, 115–116). Kompensaation huomaa kuitenkin vain, jos on tutustunut koko tekstiin. Käännösyksiköitä määrittäessä tavoitteena on pyrkiä tekstin perusteella päättelemään, miten kääntäjä on edennyt ja luonut lähtötekstin segmenteille vastineita kohdetekstissä. Joskus kuitenkin käännösyksikkö voidaan määritellä muullakin perusteella analyysin tarpeiden mukaan. Esimerkiksi av-tekstitysten analyysissä mielekäs käännösyksikkö voi olla teksti, joka näkyy kerralla ruudussa, vaikka siinä esimerkiksi repliikki katkeaisikin kesken, koska tällöin av-teksteille keskeinen multimodaalisuus on helpompi huomioda analyysissä (ks. myös tämän oppaan luku 9, Audiovisuaalinen kääntäminen).

3 Käännöksen analyysi

Varsinaisessa analyysissä valittuja tekstikatkelmia verrataan systemaattisesti toisiinsa valitun piirteen suhteen tavoitteena havaita niiden samankaltaisuudet ja erot. Toury (2012, 106) korostaa, että vertailu on aina luonteeltaan osittaista ja epäsuoraa. Osittaisuus tarkoittaa, että vertailu kohdistuu aina tekstien tiettyihin piirteisiin tai aspekteihin, kuten yllä mainittuihin reaaliioihin tai siihen, miten romaanin kerronnassa välitetään henkilöihahmon näkökulmaa. Epäsuoruus puolestaan viittaa siihen, että vertailu vaatii käsitteitä, analyysin työkaluja, joiden kautta vertailu tapahtuu ja joiden avulla teksteistä tehdyt havainnot puetaan tutkimuksen kielelle (esim. *reaalia*, *puhekieli*, *puheen illuusio*, *vapaa epäsuora esitys*, *käännössiirtymä*, *käännösstrategia*). Käsitteet toimivat ikään kuin linkkeinä tekstin piirteiden ja teorian välillä, ja niiden avulla havainnot myös suhteutetaan tutkimuksen taustateoriaan.

Vertailussa tehdään siis havaintoja tekstien välisistä eroista ja samankaltaisuuksista. Havaintojen jäsentelyvaiheessa yksittäiset havainnot suhteutetaan toisiinsa esimerkiksi tarkastelemalla, mitä yhteistä tai mitä eroja niillä on ja miten niitä voisi ryhmitellä tai luo-

kitella. Tarkoituksena on havaita mahdollisia toistuvia piirteitä aineistossa, sillä toistuvien piirteiden pohjalta voidaan tehdä päätelmiä ja mahdollisia yleistyksiä – eli nousta yksittäisten havaintojen tasolta ylemmälle abstraktiotasolle. Jos analyysin kohteena on esimerkiksi reaalioiden kääntäminen, tutkielman tekijä voi luokitella yksittäisiä käännösratkaisuja erilaisiin käännösstrategioihin (ks. Chesterman 1997, 87–92), joita ovat esimerkiksi poisto, selittäminen sekä ala- tai yläkäsitteen käyttäminen. Usein aiemmasta tutkimuksesta löytyy valmiita luokitteluja tämän vaiheen tueksi. Luokittelu voi kuitenkin olla myös aineistolähtöinen, jos aiemmat luokittelut eivät jostain syystä sovellu kuvaamaan analyysissa tehtyjä havaintoja tai jos tutkimusasetelma on uudenlainen, eikä valmiita luokitteluja sen jäsentämiseen ole. Vertailevan tekstianalyysin perusteella ei kuitenkaan saada suoraan tietoa siitä, miksi kääntäjä on päätenyt niihin ratkaisuihin, joihin on päätenyt, ja onko hän päätenyt niihin yksin vai esimerkiksi dialogissa kustannustointittajan kanssa. Tutkija voi pyrkiä tekemään tästä päätelmiä käännösratkaisujen ja niiden esiintymiskontekstin perusteella, mutta on syytä muistaa, että näiden päätelmien todentamiseksi tarvitaan muita tutkimusmenetelmiä.

Usein havaintoja jäsennetään myös laskemalla niiden määriä, kuten sitä, kuinka monta kertaa mitäkin käännösstrategiaa on aineistossa käytetty. Kannattaa kuitenkin huomata, että esiintymien laskeminen ei sinällään tee analyysistä määrällistä, vaan voi toimia myös laadullisen analyysin tukena. Usein manuaalisesti toteutetussa käännösvertailussa laskettavat määrät ovat niin pieniä, etteivät määrällinen analyysi tai siihen usein liittyvät tilastolliset menetelmät ole perusteltuja. Monesti kyse on lähiluvusta, jossa aineistosta tehdään monipuolisia ja yksityiskohtaisia laadullisia havaintoja. Kaikkiin tutkimuskysymyksiin määrällinen analyysi ei sovi. Määrällisen analyysin edellytyksenä on, että esiintymät voidaan laskea yksiselitteisesti; monitulkintaisia tai tulkinnanvaraisia piirteitä (joita kaukokirjallisuudessa on runsaasti) koskeviin määrällisiin havaintoihin on syytä suhtautua korkeintaan suuntaa antavina (ks. esim. Kuusi 2011, 207).

On hyvä olla valmis siihen, että analyysin perusyksiköitä voi joutua muokkaamaan työn edetessä. Tutkielman tekijä voi joutua pohtimaan, kuuluuko jokin tekstinkohta tutkittavaan ilmiöön vai ei, ja mahdollisesti laajentamaan tai kaventamaan tutkimansa ilmiön määritelmää. Myös jaottelua käännösyksiköihin voi joutua muokkaamaan analyysin aikana. Aina havainnot eivät myöskään tunnu sopivan niihin kategorioihin, jotka havaintojen luokittelemiseksi on valittu (esimerkiksi tiettyyn käännösstrategialuokitteluun). Tällöin luokittelua voi joutua muokkaamaan. Tämä on luonnollista, sillä luokittelut ovat viime kädessä tutkijoiden yrityksiä jäsentää havaintojaan: ne syntyvät jotakin tiettyä aineistoa tarkasteltaessa eivätkä välttämättä sovi sellaisenaan toisenlaisen aineiston jäsentämiseen. On tärkeää, että tutkielmassa raportoidaan myös rajatapauksista tai havainnoista, joiden luokittelu ei ole yksiselitteistä. Tutkijan tehtävä ei ole saada aineistoa sopimaan valittuun luokittelutapaan, vaan raportoida todellisista havainnoista ja jäsennellä niitä tavalla, joka havainnollistaa niiden yhtäläisyyksiä ja eroja suhteessa niin toisiinsa kuin aiempaan tutkimukseen.

Myös aineiston koko on asia, joka saattaa muuttua analyysin aikana. Se, mikä on tarpeellinen määrä analysoitavia käännösyksiköitä, riippuu toisaalta niiden laajuudesta, toisaalta siitä, miten tarkasti ja monella tasolla niitä analysoidaan. Esimerkiksi lyhytkin runo voi tutkimuskysymyksestä riippuen tarjota runsaasti materiaalia analyysiin. Otosta voi joutua kasvattamaan, jos havainnot tutkittavasta asiasta ei muuten kerry tarpeeksi, tai karsimaan, jos havainnot kertyy odotettua runsaammin. Kuten edellä jo todettiin, usein on vaikea määritellä etukäteen, kuinka paljon aineistoa on tarpeeksi. Yksi toimiva kriteeri on aineiston kylläntyminen eli saturaatio: kun uudet havainnot eivät enää tuo tutkimuskysymyksen kannalta uutta tietoa vaan toistavat aiempien havaintojen jo tuottamaa tietoa, voidaan aineistoa pitää riittävänä (Eskola & Suoranta 1998, 46–47). Usein aineiston lopullisesta rajauksesta voi päättää vasta alustavan analyysin jälkeen.

Vertaileva tekstianalyysi tulee erottaa käännöskritiikistä. Jos analyysin on tarkoitus olla deskriptiivistä eli kuvailevaa, on käännosten arvottamisesta pidättäytyttävä. Tämä ei tarkoita, etteikö analyysissa voisi kommentoida esimerkiksi sitä, mitkä lähtötekstin ominaisuudet ovat tai eivät ole välittyneet käännökseen tai miten käännos vastaa kohdekuulttuurin konventioita (Leppihalme 2007, 368). On kuitenkin syytä olla tarkkana siinä, missä sävyssä nämä havainnot esittää, ettei syyllisty piiloarvottamiseen. Jos taas käännosvertailun tavoitteena on arvottaa käänöksissä tehtyjä ratkaisuja, tulee arvottava tutkimusote tuoda selkeästi ilmi tutkimusraportissa. Laadunarvioinnin tulee perustua arviointikriteereihin, jotka kuvataan tutkielmassa. Samoin on kuvattava se, mihin teoriakehykseen tai minkälaiseen kääntämiskäsitykseen kriteerit pohjautuvat. (Käännöskritiikistä ks. Chesterman 2000.)

4 Tutkimusraportin kirjoittaminen

Tutkielman luvussa, jossa kuvataan aineisto ja menetelmä, tulee kuvata sekä aineiston keruu- että analyysimenetelmä (ks. myös tämän oppaan luku Lähtötelineet: tutkimuskysymyksen, aineiston ja menetelmän valinta). Liikkeelle voi lähteä aineiston yleiskuvauksesta. Tähän osioon voi sijoittaa sellaiset aineistoa koskevat havainnot, jotka ovat relevantteja aineiston luonteen ymmärtämiseksi mutta eivät kuitenkaan liity varsinaiseen tutkimuskysymykseen. Näitä voivat olla esimerkiksi yleiskuvaus teoksen rakenteesta, juonesta ja pääteemoista sekä kääntäjän ratkaisuisista tekstissä. Aineistonkeruumenetelmän osalta kuvataan aineiston tarkempi valinta ja rajaus eli se, mitkä kohdat laajemmasta tekstistä on poimittu vertailuun ja millä perusteella. Jos aineiston poimintaan liittyy raja- tai ongelmatapauksia, myös ne tulee kuvata ja perustella, miksi jokin rajatapaus on joko otettu mukaan aineistoon tai jätetty siitä pois. Tutkimuksen toistettavuuden kannalta on olennaista, että lukija tietää, millä perusteella tietty tekstinkohta on tulkittu tutkittavan ilmiön esiintymäksi. Analyysimenetelmän osalta taas kuvataan, minkä piirteen tai piirteiden suhteen tekstejä on vertailtu ja millä perusteella havainnot on ryhmitelty.

Analyysiluvun tarkoituksena on rakentaa analyysista ja sen tuloksista jäsennelty teksti, jonka avulla lukija hahmottaa myös, miten tulokset on saatu ja millaisia mahdollisia epävarmuustekijöitä analyysiin liittyy. Analyysiluvun rakenteen tulisi heijastaa keskeisiä tuloksia tai kategorioita. Jos analyysissa esimerkiksi hyödynnetään jotain käänösstrategialuokittelua, voi luvun jakaa alalukuihin niin, että jokainen strategia muodostaa oman alalukunsa. Analyysia on hyvä havainnollistaa numeroiduin esimerkein, jotka edustavat kattavasti aineistossa esiintyviä erityyppisiä ilmiöitä. Samoin on hyvä tuoda esiin, mitkä havainnoista ovat yksittäisiä ja mitkä toistuvia. Rajatapauksista voi raportoida esimerkiksi omassa alaluvussaan. Koko aineiston esittäminen analyysiluvussa on harvoin mahdollista, ja joissakin tapauksissa aineisto voi olla tarpeen sisällyttää liitteenä tutkielmaan. Jo analyysiluvussa voi tehdä myös päätelmiä ja suhteuttaa tuloksia aiempiin tutkimustuloksiin.

Analyysissa esitetyt väittämät tekstien piirteistä on syytä perustella. Oma näkemys tai kielitaju eivät välttämättä riitä evidenssiksi. Esimerkiksi jos käänöksessä käytetty vastine on tutkielman tekijän mielestä vanhahtavaa kieltä, perusteluissa on hyvä viitata johonkin lähteeseen (ks. myös tämän oppaan luku Uudelleenkääntäminen). Hyviä lähteitä ovat luotettavien tahojen julkaisemat sanakirjat tai kieliopit, suomen kielen osalta esimerkiksi Kotimaisten kielten keskuksen julkaisut, joita löytyy myös verkosta. Vieraiden kielten osalta kannattaa käyttää arvovaltaisia, yksikielisiä sanakirjoja, vaikka vertailtaisiinkin kahta tai useampaa kieltä toisiinsa. Myös kontrasttiivisen kielentutkimuksen alaan kuuluvat tieteelliset julkaisut voivat olla erinomainen työkalu analyysissa ja lähde tutkimusraportissa.

Päätelmissä tutkimuskysymykset nostetaan uudelleen esiin ja niihin vastataan eksplisiittisesti. Vaikka tutkimusraportin analyysiluvun alaluvuissa olisi tehty päätelmiä, varsinaisessa päätelmäosiossa kaikki tutkimustulokset kootaan yhteen ja niistä tehdään laajempia päätelmiä erityisesti tutkimuksen taustateorian valossa. Empiirisessä käänöstutkimuksessa tutkimuksen tavoitteena on kuvata, yleistää, selittää ja ennustaa kääntämisen ilmiöitä (Tourey 2012). Hyvin valittujen metodisten käsitteiden (esim. puhekielisyyden ilmentymäkategoriat, käänössiirtymä, käänösstrategia) avulla ilmiöitä pystytään kuvaamaan systemaattisesti. Aihetta koskeva aiempi tutkimus ja ylemmän abstraktiotason käsitteet puolestaan antavat välineitä yleistämiseen, selittämiseen ja ennustamiseen. Kun tutkija suhteuttaa tuloksiaan taustateoriaan, hän voi huomata myös korkeammalla abstraktiotasolla olevia yhtymäkohtia, jotka ovat aiemmin jääneet huomaamatta. Esimerkiksi reaaliota käsittelevässä tutkielmassa voi päätyä tekemään havaintoja omien tutkimustulosten yhteydestä tutkimuksen taustalla oleviin laajempiin käsitteisiin, kuten kääntämisen normeihin tai universaaleihin. Toisaalta aineiston pohjalta tehtävässä yleistämisessä pitää olla varovainen pro gradun ja etenkin kandidaatintutkielman laajuisessa tutkimuksessa, jonka aineisto on tyypillisesti suppea. Jos tutkimuksessa on esimerkiksi tarkasteltu talveen liittyvien reaalioiden käänösongelmia käännettäessä yksittäistä teosta suomesta ranskaksi, tutkijan yleistyksset voivat kohdistua vain tutkittuun tekstipariin, eikä aineiston

analyysin pohjalta voidaan väittää, että havaitut piirteet olisivat mitä tahansa käännöstä koskevia. Vaikka tutkimuksessa olisi tarkasteltu useampaakin käännöstä, esimerkiksi saman teoksen käännöksiä myös ruotsiksi, saksaksi ja englanniksi, yleistäminen voi kohdistua vain tutkimusaineistoon. Suppean aineiston pohjalta ei siis voida tehdä päätelmiä talvireaalioiden kääntämisestä yleensä. Hypoteeseja päätelmien pohjalta voi kuitenkin esittää.

Kun päätelmissä pohditaan syitä käännöksissä havaituille tekstinpiirteille, on hyvä tiedostaa, että kääntäjän lisäksi on myös muita, jotka ovat saattaneet vaikuttaa käännöksen lopputulokseen: esimerkiksi kustantaja, kustannustoimittaja tai kollega, jolta kääntäjä on saanut vinkkejä käännösongelmaan. Tärkeää on myös muistaa, että vertailevan tekstianalyysin pohjalta ei voida tehdä psykologisoivia päätelmiä. Seuraavassa kuvitteellisessa esimerkissä kirjoittaja tekee päätelmän, jota tällainen analyysi ei tue: ”Kääntäjä on tässä päättänyt poistaa kokonaan reaalian, koska ei ole löytänyt sopivaa ranskankielistä vastinetta ilmaisulle *perässähiihtäjä*.” Tällaisia päätelmiä voidaan tehdä vain, jos asia on käynyt tutkimuksessa ilmi muiden tutkimusmetodien avulla, esimerkiksi haastatteleamalla kääntäjää tai käymällä läpi hänen arkistoitua kirjeenvaihtoaan. Silloin tekstiin tulee lisätä myös asianmukainen lähdeviittaus.

5 Lopuksi

Matka alkuinnostuksesta valmiiseen tutkimusraporttiin on siis monivaiheinen. Se kannattaa kuitenkin tehdä: sen lisäksi, että vertailun tuottama tieto tekstien välisistä eroista ja yhtäläisyyksistä on arvokasta ja kiinnostavaa sinänsä, se voi myös herättää laajempia jatkokysymyksiä vaikkapa kääntäjän toimijuudesta, kulttuurien välisistä (valta)suhteista tai kääntämisen normeista. Esimerkiksi normit tai toimijuus näkyvät käännöksissä konkreettisinä käännösratkaisuin, ja siksi käännösratkaisut voivat avata niihin ikkunoita ja toimia kimmokkeena jatkotutkimukselle, jossa niitä tarkastellaan myös muiden tutkimusmenetelmien avulla.

Lisää aiheesta

Koster, Cees 2011. *Comparative approaches to translation*. Teoksessa: Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc (toim.) *Handbook of Translation Studies, Vol. 2*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 21–25.

Kujamäki, Pekka 2013. Vertaileva kääntäjä, vertaileva tutkija: kieltenvälinen vertailu käännoistieteessä. Teoksessa: Kolehmainen, Leena & Miestamo, Matti & Nordlund, Taru (toim.) *Kielten vertailun metodiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1387. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 355–395.

Tiittula, Liisa & Kolehmainen, Leena 2020. Käännöstiede ja sen menetelmät. Teoksessa: Luodonpää-Manni, Milla & Hamunen, Markus & Konstenius, Reetta & Miestamo, Matti & Nikanne, Urpo & Sinnemäki, Kaius (toim.) *Kielentutkimuksen menetelmiä I–V*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 942–983. *Vertailevaa tekstianalyysia käsitellään sivuilla 951–953*.

Lähteet

- Angelelli, Claudia & Baer, Brian James (toim.) 2015. *Researching Translation and Interpreting*. Lontoo & New York: Routledge.
- Chesterman, Andrew 1997. *Memes of Translation. The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Chesterman, Andrew 2000. Kriitikko ja käännösefektit. Teoksessa: Paloposki, Outi & Makkonen-Craig, Henna (toim.) *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsinki: Yliopistopaino. 62–78.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Kujamäki, Pekka 2013. Vertaileva kääntäjä, vertaileva tutkija: kieltenvälinen vertailu käännöstieteessä. Teoksessa Kolehmainen, Leena & Miestamo, Matti & Nordlund, Taru (toim.) *Kielten vertailun metodiikka*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1387. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 355–395.
- Kuusi, Päivi 2011. *Miksi näkökulma muuttuu käännöksessä? Eksplisiittistämisen ja normaalistamisen selitysvoima ja seuraukset*. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavissa: <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8522-0>
- Leppihalme, Ritva 2007. Kääntäjän strategiat. Teoksessa: Riikonen, H. K. & Kovala, Urpo & Kujamäki, Pekka & Paloposki, Outi (toim.) *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1084. 365–373.
- Leppihalme, Ritva 2011. *Realia*. Teoksessa: Gambier, Yves & van Doorslaer, Luc (toim.) *Handbook of translation studies. Volume 2*. Philadelphia, PA: John Benjamins.
- Olohan, Maeve (toim.) 2000. *Intercultural Faultlines: Research Models in Translation Studies I. Textual and Cognitive Aspects*. Manchester, UK & Northampton MA: St. Jerome.
- Saldanha, Gabriela & O'Brien, Sharon 2014. *Research Methodologies in Translation Studies*. Lontoo & New York: Routledge.
- Taivalkoski-Shilov, Kristiina 2006. *La tierce main. Le discours rapporté dans les traductions françaises de Fielding au XVIIIe siècle*. Arras: Artois Presses Université.
- Tiittula, Liisa & Kolehmainen, Leena 2020. Käännöstiede ja sen menetelmät. Teoksessa: Luodonpää-Manni, Milla & Hamunen, Markus & Konstenius, Reetta & Miestamo, Matti & Nikanne, Urpo & Sinnemäki, Kaius (toim.) *Kielentutkimuksen menetelmiä*

I–V. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 942–983.

Toury, Gideon 2012. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Revised edition. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

Williams, Jenny & Chesterman, Andrew 2002. *The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester & Kinderhook: St. Jerome.

Diskurssianalyysi käännöstieteen alaan sijoittuvan tutkielman menetelmänä

Mari Pakkala-Weckström

Käännöstieteen kentällä diskurssintutkimukseen liittyy aina (vähintään) kahden eri kielen ja kulttuurin ulottuvuus: miten kieltä käytetään ja merkityksiä rakennetaan eri ympäristöissä, ja mitä kielelliset valinnat näistä ympäristöistä kertovat. Olennaista on yhteiskunnallisten ja kulttuuristen tekijöiden huomioiminen tutkimuksessa.

1 Mitä diskurssianalyysi on ja mitä sen avulla tutkitaan?

Diskurssi- tai tekstianalyysi on varmasti jossain muodossa tuttu lähestymistapa käännettäviin teksteihin, mutta niitä voisi hyödyntää menetelminä käännöstieteen alaan sijoittuvan tutkielman kirjoittamisessa. Tässä luvussa pyrin antamaan vastauksia ja vinkkejä diskurssianalyyttisen näkökulman hyödyntämiseen tutkimuksessa. Esittelen erilaisia diskurssianalyysin kenttään lukeutuvia lähestymistapoja teksteihin; jotkut niistä soveltuvat oivallisesti vaikkapa käännösten ja lähdetekstien vertailuun (ks. myös tämän oppaan luku Vertaileva tekstianalyysi), joidenkin avulla taas voidaan saada kiinnostavaa tietoa kulttuurieroista *kontrastiivisen* analyysin¹ keinoin. Käsittelem lyhyesti keskeisiä määritelmiä, esittelen erilaisia lähestymistapoja ja mahdollisia tutkimusaineistoja, ja lopuksi annan esimerkkejä, joiden avulla tutkimuksessa voi lähteä liikkeelle.

2 Määritelmiä: diskurssi, teksti, genre ja diskurssintutkimus

Diskurssi on terminä käytössä monella tieteenalalla.² Yhteistä, kaiken kattavaa määritelmää sille voi kuitenkin olla vaikea löytää, ja termin käyttökin on vähintään monenkirjavia. Yksinkertaisimmillaan diskurssi on ”lausetta laajempia kielenkäytön kokonaisuuksia kontekstissaan” (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 30). Kun halutaan tehdä ero lähikäsitteiden teksti ja diskurssi välille, voidaan käyttää esimerkiksi Vesa Heikkisen (2012, 95–

¹ Kontrastiivinen analyysi on kielten vertailua toisiinsa jollakin osa-alueella, esimerkiksi muotojen, syntaksin, retoristen keinojen tai pragmaattisten keinojen kautta (Sajavaara 2006, 13).

² Esimerkiksi Helsingin yliopistossa pro gradu -tutkielmia, joiden nimikkeessä on sana ’diskurssianalyysi’, on kirjoitettu humanisissa, kasvatustieteellisissä, matemaattis-luonnontieteellisissä, oikeustieteellisissä, teologisissa ja valtiotieteellisissä tiedekunnassa.

96) määrittelyä: ”Teksti on monologista, diskurssi dialogista [...] Diskurssi viittaa ihmisten välisen kanssakäymisen kokonaisuuteen tietyssä tilanteessa tai ympäristössä [...] teksti taas on tietyn kanssakäymisen lingvistinen lopputulos”. Toisaalta diskurssi näytetään usein myös eräänlaisena sateenvarjoterminä, jonka alle voi niputtaa kaikenlaista kielellistä toimintaa, varsinkin jonkin tietyn aihepiirin tai instituution ympärillä: tunnistamme esimerkiksi poliittisen tai akateemisen diskurssin omiksi kielenkäytön ja kielellisten käytäntöjen piireiksi.

Diskurssin ja tekstilajin eli genren ero taas voidaan kiteyttää esimerkiksi seuraavalla tavalla: ”diskurssit ovat tapoja rakentaa ja merkityksellistää maailmaa, genret ovat vakiintuneita tapoja rakentaa sosiaalista toimintaa” (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 111). Havainnollistavana esimerkkinä diskurssin ja genren suhteesta tosiinsa voi käyttää esimerkiksi parin vuoden takaista koronapandemiaa ja sen myötä syntyneitä koronadiskursseja, joka realisoitui erilaisina genreinä: uutisina, tiedotteina, ohjeina ja suosituksina, tiedotustilaisuuksina, tieteellisinä artikkeleina, somekeskusteluina, kyltteinä, memeinä ja niin edelleen.

Jos siis itse diskurssin voi määrittellä monella tavalla, niin mitäpä mahtaa olla diskurssintutkimus? Kieli on aina sidoksissa kulttuuriin ja ympäröivään yhteiskuntaan, joten tutkimalla kielen käyttöä eri tilanteissa saadaan näistä tietoa. Kielen käyttö on toimintaa erilaisissa rooleissa niin kotona kuin työelämässä ja yhteiskunnan jäsenenä; yhteinen kieli luo yhteisöjä ja niiden toimijoita. (Pietikäinen & Mäntynen 2019, 17.) Diskurssintutkija tarkastelee siis kieltä käytössä, sosiaalisena toimintana yhteiskunnassa, tietyssä kontekstissa (mts. 37).

Diskurssintutkimuksen avulla voidaan siis saada tärkeää tietoa tietyistä yhteiskunnista, yhteisöistä ja kulttuureista. Samoilla menetelmillä voidaan tutkia myös eri yhteiskuntien ja kulttuurien välisiä eroja ja yhtäläisyyksiä. Seuraavaksi perehdytäänkin joihinkin diskurssianalyysin menetelmiin. Ne ovat valikoituneet tähän lukuun sillä perusteella, että niitä voi soveltaa myös käännettieteen kontekstissa.

3 Lähestymistapoja diskurssintutkimukseen

Kuten kaikessa kääntämisessä, myös diskurssintutkimuksessa keskiössä on aina konteksti, eli tilanne, aika ja paikka, jossa kieltä käytetään. Itse tutkimusprosessit voivat kuitenkin olla erilaisia ja keskittyä erilaisiin merkityksiin ja niiden muodostumiseen erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Alla esittelen joitain tällaisia lähestymistapoja diskurssintutkimukseen erityisesti kääntämisen ja käännettieteen aineistojen parissa.

3.1 Kriittinen diskurssianalyysi (CDA)

Kriittisen diskurssianalyysin (Critical Discourse Analysis, CDA) lähtökohta on *kielen, ideologioiden ja vallan* keskinäinen suhde. Kriittinen diskurssianalyysi ei edes pyri olemaan objektiivista, vaan sen avulla halutaan tuoda näkyväksi epäkohtia. (Ks. esim. Fairclough 1989, 2–5.) Kriittisen diskurssintutkimuksen lähtökohtana ei yleensä ole ensisijaisesti vuorovaikutus sinällään, vaan jokin yhteiskunnallinen epäkohta (Solin 2012, 558). Kriittisen diskurssianalyysin avulla voidaan esimerkiksi tutkia, minkälaista kielenkäyttöä jostakin ihmisryhmästä on milloinkin pidetty normaalina, ja miten nämä käsitykset ovat ajan saatossa mahdollisesti muuttuneet. Kriittinen diskurssintutkimus ei siis ole yksittäinen tutkimusmenetelmä, vaan ennemminkin eräänlainen sateenvarjotermi, jonka alle mahtuu erilaisia teorioita ja menetelmiä (Saldanha & O'Brien 2013, 51). Toisin sanoen kriittisen diskurssianalyysin keskiössä on asenne tutkimuksen kohteeseen.

Kriittisen diskurssianalyysin kohteena käännöstieteen piirissä voivat olla esimerkiksi kääntäjän³ tekemät valinnat, jotka sensuroivat tai manipuloivat käännöstä: tällaisia voivat olla poistot, korvaukset, selittävät lisäykset, voimakas kotouttaminen tai jopa sisällön muuttaminen. Minkälainen ideologia tai yhteiskunnallinen epäkohta voisi olla sensuurin tai manipulaation motiivina?

3.2 Pragmaattinen analyysi

Hatim ja Mason (1990) pohtivat kääntäjän ja diskurssin suhdetta monelta eri kannalta, erityisesti pragmaattisesta näkökulmasta. Hyvin yksinkertaistetusti, pragmaattisen lähestymistavan päämääränä on ”kaivaa” esille tekstin (joka voi olla puhuttua tai kirjoitettua) lähettäjän *intentio*, eli se, mitä ei eksplisiittisesti sanota, vaan mikä jää lukijan ymmärrettäväksi ikään kuin rivien välistä. Kulttuurien välisessä vuorovaikutuksessa väärinymmärrysten mahdollisuus on aina läsnä, ja kääntäjän tai tulkin tehtävä onkin huolehtia siitä, että kohdetekstin vastaanottaja osaa tavoittaa lähettäjän tarkoituksen samalla tavalla kuin lähtökielisen tekstin vastaanottaja (Hatim & Mason 1990, 63). Kääntäjän tai tulkin on siis mahdollisesti sopeutettava sanomaa ymmärrettäväksi omalle yleisölleen. Usein tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kääntäjä huomioi eron vastaanottajien taustatiedoissa ja tekee tekstiin selvennyksiä, lisäyksiä tai poistoja sen pohjalta. Eri kulttuureissa voi olla asteeroja myös vaikkapa siinä muodollisuudessa, millä asiat ilmaistaan, ja sekin on kääntäjän tärkeää ottaa huomioon (ks. Hatim & Mason, 1990, 50). Pragmaattinen analyysi voisi siis keskittyä siihen, miten merkityksen muodostaminen tai säilyttäminen onnistuu, kun käännetään kielestä toiseen.

---

³ Kannattaa kuitenkin huomioida, että läheskään aina kääntäjä ei tee yksin päätöksiä, vaan taustalla voi olla muita tekijöitä (käännöksen tilaaja, kustannustoimittaja tms. taho). Mikäli käännösprosessi on jonkinlaisen hämärän peitossa, voi olla turvallisempaa viitata *käännökseen* kuin aktiivisena toimijana esiintyvään *kääntäjään*. Esimerkiksi: ”Käännöksestä on jätetty pois lähtötekstissä mainittu x” mieluummin kuin ”Kääntäjä on poistanut lähtötekstissä mainitun x:n”.

3.3 Retoriikka ja retoriset keinot

Diskurssianalyttisen tutkimuksen kenttään voidaan lukea myös retorinen analyysi: ”Retorisessa analyysissä tarkastellaan merkitysten tuottamisen kielellisiä prosesseja siitä näkökulmasta, kuinka jotkin todellisuuden versiot pyritään saamaan vakuuttaviksi ja kuinka kuulijat, lukijat tai keskustelukumppanit saadaan sitoutumaan niihin” (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 338). Erilaisilla retorisilla keinoilla pyritään siis vakuuttamaan ja taivuttelemaan kohdeyleisöä.

Retorisia keinoja, jotka voisivat olla kiinnostavia käännöstieteellisen diskurssintutkimuksen kohteita, ovat esimerkiksi seuraavat:

- *puhujakategoriolla oikeuttaminen*, jossa puhujan asema lisää argumentoinnin uskottavuutta
- *tosiasiapuhe*, jossa asioita esitetään tulkinnoista riippumattomina faktoina
- *yksityiskohdilla ja narratiiveilla vakuuttaminen*, jossa vedotaan vastaanottajan järkeen ja/tai tunteisiin
- *määrällistäminen*, jossa vakuuttavuutta lisätään oman tietämyksen ja siten auktoriteetin korostamisella
- *ääri-ilmaukset*, kuten *ei koskaan*, *kukaan*, *aina*, *kaikki* jne., joiden avulla voidaan lisätä esimerkiksi uskottavuutta tai vastakkainasettelua
- *kolmen lista*, *kontrastit* ja *toisto* tehokeinoina (Jokinen ym. 2016, 344–365).

Retorisia keinoja tarkasteltaessa voidaan pohtia niiden kulttuurisidonnaisuutta sekä kääntämisen että kontrastiivisen tutkimuksen näkökulmasta: millaisia keinoja käytetään, missä yhteyksissä ja kuinka paljon? Pelkästään kääntämisen perspektiivistä käsin taas voidaan pohtia, miten erilaisia retorisia keinoja käännetään kielestä toiseen ja miten viestikanava tai genre vaikuttaa kääntämiseen: onko käännettävänä kaunokirjallinen teos, mainos tai sodanjulistus tai tulkattavana esimerkiksi poliittinen puhe?

Teoksessaan *Puhevalta* Juhana Torkki esittää seuraavan väitteen esimerkkinä kulttuurien välisistä eroista: ”Meiltä [suomalaisilta] puuttuu retoriikan taju” (2006, 15). Torkin mielenkiinnon ja kritiikin kohteena on suomalainen puhekulttuuri, jota hän kuvailee sanoin ”vaatimaton ja asiakeskeinen” (mp.). Torkki ei ulota kritiikkiään kirjoitettuihin aineistoihin, joten voisi olla hyödyllistä tutkia, miltä suomalainen retoriikka niissä näyttää. Retorisia keinoja näkee useimmin käytettävän erilaisissa *argumentatiivisissa* teksteissä, kuten mielipidekirjoituksissa, kolumneissa tai sosiaalisen median keskusteluissa.

3.4 Metaforat, kehystäminen ja kategorisointi

Metaforat, kehystäminen ja kategorisointi voidaan lukea retoriseksi keinoiksi, mutta niitä kaikkia voi tarkastella myös laajemmasta perspektiivistä, joten käsittelen niitä tässä erillään muista retorisista keinoista.

Metaforan käyttö tarkoittaa sitä, että jotakin asiaa kuvataan muulla kuin sen kirjaimellisella määritelmällä – metafora on siis vertaus ilman *kuin*-sanaa (Jokinen ym. 2016, 360). Usein käytettyjä, melko universaaleja metaforia ovat esimerkiksi urheilumaailmasta tutut ilmaisut (ehdokas otti *loppukirin* ennen vaalipäivää), luonnonvoimiin viittaavat ilmaisut (ehdotus on *vastatuulella*, puheenjohtaja *jyrähti*), sotasanasto (*taistelu* kärkipaikasta jatkuu, kysymyksillä *pommitettiin*, osapuolet ovat *kaivautuneet poteroihinsa*), erilaiset astiaviittaukset (olen *kurkkuani myöten täynnä*, hän on *haljeta* onnesta), tai klassinen *elämä on matka*. Metaforien avulla luodaan merkityksiä, joita esimerkiksi lehtiartikkeleissa voidaan vahvistaa kuvavalintojen avulla (ks. Jokinen ym. 2016, 360–361). Metaforat, kuten myös yksittäiset sanavalinnat tekstissä, voivat muodostaa erilaisia merkitysten verkostoja (ks. Berman 1994, 99). Siirryttäessä kielestä ja kulttuurista toiseen metaforat saattavat kuitenkin hävitä tai muuttua – mitä silloin tapahtuu merkitysverkostolle?

Jonkin asian, tilanteen tai tapahtuman *kehystäminen* tarkoittaa tiettyyn kontekstiin asettamista – ikään kuin vastauksena siihen, mitä tässä nyt tapahtuu (Peräkylä 2001, 356). Vuorovaikutustilanne voidaan kehystää esimerkiksi neuvotteluksi, riidaksi tai leikkimieliseksi hölmöilyksi, ja uutisissa maailman tapahtumat saatetaan kehystää eri tavoin, uutisoivan osapuolen näkökulman mukaisesti. Poliittisissa puheissa ja kannanotoissa kehys vaihtelee puhujan ja agendan mukaan. Väärinymmärryksiä ja ristiriitoja voi syntyä, jos vuorovaikutuksen osapuolet eivät hahmota samalla tavoin toistensa tekemiä kehyksiä ja niiden taustalla olevia agendoja.

Tarve luokitella eli *kategorisoida* asioita erilaisiin ryhmiin on ihmiselle ja ihmisten väliselle vuorovaikutukselle luontaista (ks. esim. Taylor 2003; Jokinen, Juhila & Suoninen 2012). Kategoria-analyysi pyrkii selvittämään, miten kategoriaita käytetään tekoina erilaisissa tilanteissa ja millaisia merkityksiä niiden käyttäminen eri tilanteissa saa (Jokinen ym. 2012, 19). Kun esimerkiksi ihmisiä luokitellaan johonkin tiettyyn kategoriaan kuuluviksi, heille helposti oletetaan yhteisiä, usein stereotyyppisiä ja negatiivisia ominaisuuksia (Tajfel 1981, 133). Tällaisia luokkia voivat erilaisissa konteksteissa olla esimerkiksi *opiskelija*, *maahanmuuttaja*, *työtön*, *yksinhuoltaja*, *maalainen* ja *kaupunkilainen*. Ihmisillä on esimerkiksi tietyistä kansalaisuuksista stereotyyppisiä käsityksiä, jotka ovat usein hyvinkin kulttuuriin sidottuja. Kategorisointiin liittyy myös *sisä-* ja *ulkoryhmien* luominen: sisäryhmän jäsenet ovat yksilöitä erilaisine ominaisuuksineen, mutta heillä on jokin yhteinen sidos, kun taas ulkoryhmään liitetään kaikille jäsenille kuuluvia, negatiivisia ominaisuuksia (ks. esim. Pälli 2003).

Luokittelua esiintyy siis kaikkialla ja kaiken aikaa, mutta tutkimuksen kannalta kiinnostavia ilmiöitä voivat olla esimerkiksi erilaisten katastrofien laukaisemat muutokset (ks. Tajfel 1981, 139). Miten sota, luonnonkatastrofi tai pandemia muokkaa tai muuttaa ihmisryhmien tarvetta luonnehtia toisiaan? Onko ilmiö universaali vai sidoksissa tiettyyn kulttuuriin? Mitä kategoriat ilmiöinä kertovat siitä kulttuurista, jossa ne syntyvät?

4 Diskurssianalyysiin soveltuvat aineistot

Käännöstieteen alaan sijoittuvaan, diskurssianalyysin menetelmiä käyttävään tutkielmaan sopivat monenlaiset aineistot. Alan kirjallisuudessa (esim. Jokinen ym. 2016) esimerkkiaineistot ovat usein erilaisissa vuorovaikutustilanteissa taltioitua *puhuttua* kieltä, ja diskurssianalyysi mielletäänkin helposti nimenomaan puhutun vuorovaikutuksen tutkimusmenetelmäksi. Kuitenkin myös kirjalliset tai vaikkapa multimodaaliset aineistot (ks. tämän oppaan luku Näkökulmana kuvan ja sanan vuorovaikutus) voivat soveltua erinomaisesti tutkimuksen kohteiksi (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2019, 233).

Käännöstieteen kentällä diskurssintutkimukseen liittyy aina (vähintään) kahden eri kielen ja kulttuurin ulottuvuus, eli tutkitaan, miten kieltä käytetään ja merkityksiä rakennetaan eri ympäristöissä ja mitä kielelliset valinnat näistä ympäristöistä kertovat. Tällaista tutkimusta voi toteuttaa esimerkiksi

- samankaltaisissa tilanteissa eri kieli- ja kulttuuriympäristöissä (kontrastiivinen analyysi)
- siirryttäessä kielestä ja kulttuurista toiseen (käännösanalyysi).

Kontrastiivisessa eli vertailevassa analyysissä aineistoina voisi olla esimerkiksi saman tekstilajin erikielisiä edustajia. Sopivia tekstilajeja ovat vaikkapa poliittiset puheet tai puheenvuorot, lehtiartikkelit, kolumnit, mainokset, tutkimusraportit tai sosiaalisen median eri vuorovaikutuskanavissa julkaistut sisällöt. Vaihtoehtoisesti vertailevan tutkimuksen kohteena voisi olla käännetty aineisto ja kohdekielinen rinnakkaisteksti, ja tutkimuskysymys voisi olla, eroavatko käännetyissä tekstissä käytetyt merkityksen rakentamisen keinot niistä, joita on käytetty alun perin kyseisellä kielellä kirjoitetussa tekstissä.

Vertailevan tutkimuksen aiheena voi olla esimerkiksi se, millaisin keinoin jostain tietystä tapahtumasta uutisoidaan erikielisissä medioissa. Miten tapahtuma kehystetään, miten toimijat kategorisoidaan, mitä kerrotaan ja mitä jätetään kertomatta – ja mitä nämä valinnat kertovat julkaisevasta mediasta? Kiinnostava tutkimuksen kohde voisi olla myös multimodaalinen mainosdiskurssi. Tutkimuksessa voisi tarkastella esimerkiksi sitä, millaisilla keinoilla mainokset pyrkivät vaikuttamaan kuluttajien ostopäätöksiin eri kulttuureissa, myydäänkö samaa tai samankaltaista tuotetta samanlaisia ominaisuuksia korostaen tai muuttuuko mainoksen visuaalinen ilme, kun siirrytään kulttuurista toiseen.

Erilaisten käännösten ja lähdetekstien vertailua voi tehdä mitä erilaisimmilla aineistoilla, kunhan pitää mielessään tutkimuksen sosiaalisen kielenkäytön tulokulman: minkälaisia merkityksiä kielellisillä valinnoilla tuotetaan näissä toisiinsa vertailtavissa, erikielissä versioissa samasta tekstistä? Uudelleenkääntämisen kontekstissa (ks. tämän oppaan luku Uudelleenkääntäminen) voidaan vertailla käännösten ajankohdan diskursseja: mikä on ollut hyväksyttävää tai suositeltavaa, mitä on mahdollisesti pitänyt häivyttää tai peräti sensuroida? Esimerkiksi nykypäivänä selkeästi rasistisina pidettäviä viittauksia on aiemmin käytetty normaaleina ja neutraaleina ilmauksina, ja toisaalta poliittisista syistä joistain asioista on vaiettu kokonaan tai niitä on häivytetty käännöksissä. Diskurssintutkimuksen alaan sijoittuvan käännösten analyysin aineistot voivat olla kaunokirjallisuutta, tietokirjallisuutta, audiovisuaalista tekstiä, tiedotteita, pamfletteja, ohjeita tai sääntöjä, kunhan ne kertovat jotain olennaista ympäröivästä yhteiskunnasta ja jaksavat kiinnostaa ja inspiroida tutkijaansa!

5 Diskurssintutkimuksen periaatteita lyhyesti

Diskurssianalyttinen tutkimus aloitetaan paikantamalla itseä kiinnostava *kielellinen, sosiaalisesti rakentuva ilmiö* ja ilmiön tutkimiseen soveltuva, rajattu aineisto. Käännöstieteen opiskelijan näkökulmasta olisi suotavaa, että ilmiöön liittyisi jonkinlaisia kulttuurisia eroja tai käännöshaasteita. Aineiston valinnan jälkeen on hyvä selvittää, mitkä kielen piirteet parhaiten kuvastaisivat tutkimuksen kohteena olevaa ilmiötä. Jos esimerkiksi vertaillaan lähdetekstiä ja sen käännöstä, voidaan selvittää, mitä näille piirteille tapahtuu käännösprosessissa. Jos taas vertailun kohteena on vaikkapa samasta aihepiiristä kertova teksti, joka on julkaistu eri kielillä, voidaan tutkia näiden kielen piirteiden eroja ja yhtäläisyyksiä erikielissä kuvauksissa. Seuraavassa on lueteltu joitain konkreettisia ideoita, joiden avulla voi päästä alkuun (ks. Pietikäinen & Mäntynen 2019, 312–317; luetteloa on muokattu palvelemaan tämän luvun tarkoitusta):

- Millaisia diskursseja/genrejä aineistossa on? Miten niitä on muokattu (esimerkiksi kielestä ja kulttuurista toiseen)?
- Millaisia ovat aineiston kieli ja kielelliset valinnat, millaisia merkityksiä niillä luodaan ja miten ne vertautuvat erikielissä versioissa? Säilyvätkö merkitysten verkostot käännöksessä? Mitä valinnat kertovat valtasuhteista ja mitä valtasuhteille tapahtuu käännöksessä?
- Mikä on aineistosi tilannekonteksti ja sen luomat ennako-oletukset? Miten konteksti muuttuu kulttuurista toiseen siirryttäessä? Miten kontekstin muutokset on huomioitu käännöksessä?

6 Lopuksi

Diskurssianalyttisellä lähestymistavalla on paljon annettavaa käännettieteen alaan sijoittuvalle tutkielmalle. Diskurssianalyysin menetelmien avulla voi tutkia mitä moninaisimpia aineistoja erilaisista näkökulmista; olennaista on yhteiskunnallisen ja kulttuurisen ulottuvuuden huomioiminen tutkimuksessa.

Muista myös nämä:

- Hyödynnä tietojasi diskurssintutkimuksen teoriasta ja käsitteistä sekä omaa asiantuntemustasi aineistostasi. Määrittele avainkäsitteesi. Hyödynnä myös aiempaa tutkimuskirjallisuutta.
- Tee taustatyötä ja suhteuta saamaasi tietoa aiempiin tietoihisi aiheesta.
- Perustele päätöksesi ja valmistaudu vastaamaan kysymyksiin miksi ja miten.
- Seiso valintojesi takana ja usko asiaasi – olet oman aiheesi paras asiantuntija!

Lisää aiheesta

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. 2016. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2019. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.

Lähteet

Berman, Antoine 1994. *The Experience of the Foreign: Culture and Translation in Romantic Germany* (englanninkielinen käännös Heyvaert, S.). Albany: State University of New York Press.

Fairclough, Norman 1989. *Language and Power*. Lontoo & New York: Longman.

Hatim, Basil & Mason, Ian 1990. *Discourse and the Translator*. Lontoo & New York: Longman.

Heikkinen, Vesa 2012. Diskurssi. Teoksessa: Heikkinen, Vesa & Voutilainen, Eero & Lauerma, Petri & Tiililä, Ulla & Lounela, Mikko (toim.) *Genre-analyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus. 94–99.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2012. *Kategoriat, kulttuuri & moraalit: Johdatus kategoria-analyysiin*. Helsinki: SKS.

- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2016. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.
- Peräkylä, Anssi 2001. Erving Goffman: sosiaalisen vuorovaikutuksen rakenteet. Teoksessa: Hänninen, Vilma & Partanen, Jukka & Ylijoki, Oili-Helena (toim.) *Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä*. Tampere: Vastapaino. 347–364.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2019. *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pälli, Pekka 2003. *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Sajavaara, Kari 2006. Kontrastiivinen analyysi, transfer ja toisen kielen oppiminen. Teoksessa: Kaivapalu, Annekatrin & Pruuli, Külvi (toim.) *Lähivertailuja 17*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä studies in humanities. 9–25.
- Saldanha, Gabriela & O'Brien, Sandra 2013. *Research Methodologies in Translation Studies*. Lontoo & New York. Routledge.
- Solin, Anna 2012. Kriittinen diskurssintutkimus. Teoksessa: Heikkinen, Vesa & Voutilainen, Eero & Lauerma, Petri & Tiililä, Ulla & Lounela, Mikko (toim.) *Genre-analyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus. 558–563.
- Tajfel, Henri 1981. *Human Groups and Social Categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, John R. 2003. *Linguistic Categorization* (3. painos). Oxford: Oxford University Press.
- Torkki, Juhana 2006. *Puhevalta. Kuinka kuulijat vakuutetaan*. Helsinki: Otava.

Kyselytutkimukset ja haastattelut

Tuija Kinnunen

Sekä haastattelu että kysely saattavat menetelminä vaikuttaa jopa petollisen helpoilta tavoilta hankkia tietoa, mutta huolimattomasti käytettyinä kummallakin menetelmällä saattaa tulla keränneeksi pinnallista ja hajanaista tietoa, jota voi olla vaikea kytkeä aikaisempaan tutkimustietoon. Siksi haastattelu- ja kyselymenetelmän onnistunut käyttö edellyttää, että suuri osa kysymyksistä johdetaan aiemmasta tutkimuksesta ja että aiheeseen ehditään paneutua ennen kysymysten suunnittelua.

1 Kyselytutkimus ja haastattelut vaativat aikaa ja valmistautumista

Käännöstieteellisten tutkimuskohteiden ymmärtäminen edellyttää usein tiedon hankkimista suoraan toimijoilta – esimerkiksi kääntäjiltä, tulkeilta, tilaajilta ja asiakkailta. Tutkija jalostaa heiltä saamaansa tietoa teoreettisen ymmärryksensä pohjalta tutkimustuloksiksi. Tiedon hankkimiseksi voidaan käyttää kysely- ja haastattelumenetelmiä.

Kysely- ja haastattelumenetelmien käyttäminen edellyttää kohteena olevien ihmisten kunnioittamista ja heidän asemaansa asettumista. Ennen kyselyn tai haastattelun tekemistä on tunnistettava seikat, joista pitää hankkia lisätietoa, jotta osaa toimia tutkijana eettisesti ja vastuullisesti ja kohderyhmiä ärsyttämättä. Tutkimus edellyttää valmistautumista ja huolellista suunnittelua, jotta on valmis pyytämään toisten aikaa omaan käyttöönsä. Opiskelija myös vaikuttaa alan julkisuuskuvaan jakamalla kyselyitä erilaisissa sosiaalisen median ryhmissä tai vierailemalla työpaikoilla haastattelijan roolissa. Kun tehtävänsä perehtyy huolellisesti, kysely tai haastattelu ovat innostavia ja paljon uutta ymmärrystä luovia tutkielman tekemisen menetelmiä. Kysely- ja haastattelumenetelmiin perehtymisen antaakin erittäin hyödyllistä työelämäosaamista esimerkiksi vuorovaikutuksen ymmärtämisen, asioiden käsitteellistämisen ja täsmällisen ilmaisemisen sekä tilastolukutaidon muodossa.

Opinnäytetöissä kyselyiden ja haastatteluiden tekemistä rajaa aikataulu, joten töihin on tartuttava määrätietoisesti ja tekemisen realiteetit ymmärtäen. Vasta pro gradu -tutkielman tekeminen mahdollistaa ajankäytön kannalta järkevän työskentelyn näiden menetelmien kanssa. Myös kandidaatintutkielman voi tehdä näitä menetelmiä kokeilemalla,

mutta silloin on parempi, että tutkielman tavoitteeksi asettaa menetelmän käytön opettamisen suppealla aineistolla. Ohjaajan kanssa voi miettiä, millainen voisi olla sellainen hyvin rajattu tutkimuskysymys, jossa menetelmää voisi kokeilla ja johon riittäisi suppea aineisto. Haastattelututkimuksen tekijän tutkimusongelma voisi koskea esimerkiksi yksittäisen kääntäjän näkemyksiä jonkin elokuvan tai kaunokirjallisen teoksen kääntämisestä. Aihevalinta lähtee omasta kiinnostuksesta ja tutkimuskirjallisuuteen perehtymisestä sekä oman tutkimuskysymyksen määrittelystä. Vasta aihepiirin kunnollinen tuntemus auttaa rajaamaan tutkimuskysymyksen sopivaksi. Ei siis kannata suin päin rynnätä haastattelemaan tai laatimaan kyselyä, vaikka mieli palaa kenttätööhön. Ensin tehdään kirjallisuuskatsaus ja luodaan hyvä pohja aiheen ymmärtämiselle, sitten vasta suunnataan hankkimaan uutta tietoa.

Tutkielmaseminaarin käynnistyessä tai mielellään jo sitä ennen on luettava tutkimusaiheesta mahdollisimman paljon, määriteltävä tärkeimmät käsitteet ja muodostettava selkeä tutkimuskysymys. Tämän jälkeen on perehdyttävä menetelmään. Sekä haastattelu että kysely saattavat menetelminä vaikuttaa petollisen helpoilta tavoilta hankkia tietoa, mutta huolimattomasti käytettyinä kummallakin menetelmällä saattaa tulla keränneeksi pinnallista ja hajanaista tietoa, jota voi olla vaikea kytkeä aikaisempaan tutkimustietoon. Siksi haastattelu- ja kyselymenetelmän onnistunut käyttö edellyttää, että suuri osa kysymyksistä johdetaan aiemmasta tutkimuksesta ja että aiheeseen ehditään paneutua ennen kysymysten suunnittelua. Oleellisinta on ymmärtää, mistä osa-alueista on saatava tietoa ja voiko niistä hankkia tietoa kyselyillä tai haastatteluilla. Kyselyiden avulla voi pyrkiä muodostamaan yleisempää ja suuntaa antavaa käsitystä jostakin tutkimusaiheesta. Haastattelu taas edellyttää ihmisten kohtaamista ja heidän puheensa yksityiskohtiin paneutuvaa analyysia. Onnistunut kyselytutkimus voi kuitenkin mahdollistaa syvällisen analyysin, ja huonosti sujuneesta haastattelusta saattaa jäädä vain vähän sanottavaa.

Opettajat eivät turhaan korosta tutkielman teoreettisen ja empiirisen osan yhdistämisen oleellisuutta osana tieteellisen tiedon muodostamisen prosessia. Jos esimerkiksi halutaan tutkia käännosteknologian käyttöä, on ensin otettava selvää siitä, mitä tietoa käytöstä on saatu aiemmissa tutkimuksissa ja millaisiin aihealueisiin niissä on kiinnitetty huomiota. Tutkielman on tarkoitus lisätä tietoa aiheesta, joten se on rakennettava aiemmin tehdyn työn päälle. Kun oma haastattelu- tai kyselytutkimus käyttää osittainkin samoja kysymyksiä kuin aiemmin on käytetty, omien tulosten käsittely on mahdollista suhteuttaa sujuvammin aiempaan työhön, mistä syntyy sidos aiemman teoreettisen tiedon ja itse kerätyn empiirisen kokemustiedon välille. On huomattava, että kysely ja haastattelu ovat vasta aineistonkeruumenetelmiä; lisäksi on valittava menetelmä, jolla tuotettua aineistoa analysoidaan. Siihen pitää perehtyä vielä erikseen. Kun kyselyllä tai haastattelulla hankittua aineistoa tulkitaan ja arvioidaan, synnytetään uutta tietoa.

2 Kyselytutkimukset

Käännöstieteessä kyselytutkimuksilla on tutkittu muun muassa kääntäjien arvostusta ja asemaa työelämässä. Suomessa aihetta on tutkinut Minna Ruokonen (2018), jonka tutkimus puolestaan on perustunut tanskalaisten Helle V. Damin ja Karen Korning Zethsenin tutkimuksiin (2008; 2011). Dam ja Zethsen tutkivat vakituudessa työsuhhteessa työskenteleviä liiketaloudellisten yritysten kääntäjiä, joilla oli ylempi korkeakoulututkinto kääntämisestä ja joiden työn sisältö oli tyypillistä kääntäjän työtä. Myöhemmässä tutkimuksessa Dam ja Zethsen tekivät kyselyn liiketalouden ja teknologian tekstien parissa päätoimisesti työskenteleville freelance- ja toimistokääntäjille. Ruokosen kyselyssä mitattiin kääntäjien työn arvostukseen liittyviä tekijöitä: *ansiotulojen määrää, koulutusta ja erityisosaamista, näkyvyyttä sekä valtaa ja vaikuttavuutta*. Kyselyyn vastasi 397 Suomessa toimivaa kääntäjää. Näiden tutkimusten perusteella on jatkettu saman tutkimusaiheen parissa myös Ruotsissa, ja Suomen ja Ruotsin tuloksia on vertailtu Minna Ruokosen ja Elin Svahnin tutkimusraportissa (2022).

Kun mietit kyselyn tekemistä, sinun pitää tehdä aluksi mielessäsi tunnusteluja. Saattaa olla, että olet jo tehnyt arkisia havaintoja, tai sinulla voi olla teoreettistakin näkemystä jostakin ilmiöstä, johon tekisi mieli paneutua tutkielmassa. Pohdi, onko kiinnostuksesi kohdetta mahdollista jäsentää, eritellä ja luonnehtia numeroarvojen avulla. Taipuuko kiinnostuksen kohde esimerkiksi valmiita vastausvaihtoehtoja tarjoavalle Likert-asteikolle, jossa vastaukseksi annetaan jokin luonnehdinta, jota vastaa lukuarvo välillä 1–5 (ks. esimerkki tekstilaatikossa)? Entä voiko tutkimusongelman jakaa tarkasti kysymysten ja vastausvaihtoehtojen avulla mitattaviin osa-alueisiin ja niistä avovastauksilla hankittavaan lisätietoon? Vastausvaihtoehtoja käytettäessä saadaan mitattavaa ja määrällistä numeerista tietoa, kun taas avovastausten analyysiin tarvitaan laadullista tutkimusotetta.

Esimerkki Likert-asteikon käytöstä

Kysymys:

Teetkö yhteistyöprojekteja muiden kääntäjien kanssa?

- 1 En lainkaan
- 2 Hyvin harvoin
- 3 Joskus
- 4 Melko usein
- 5 Jatkuvasti

2.1 Mitä kyselyllä voi tutkia

Käännös- ja tulkkausalan yliopisto-opiskelijoiden kyselytutkimukset ovat koskettelleet aiheita, jotka liittyvät alan toimijoiden tai käännösten kuluttajien arvomaailmaan, asenteisiin, näkemyksiin, työskentelytapoihin ja kokemuksiin. On esimerkiksi tutkittu asioimistulkkien arvostuksen ja syrjinnän kokemuksia (Rinne 2019), kääntäjien ammatillisen itsetunnon kehittymistä (Sakko 2020), opiskelijoiden palkattoman käännöstyön motiiveja (Talvikallio 2014), sukupuolittuneiden pronominiin suomentamista (Moilanen 2023) ja av-kääntäjien työn arvostusta (Lindström 2017).

Tutkielman suunnitteluvaiheessa onkin syytä tutustua kyselyä käyttäneiden tutkimusraportteihin ja pohtia niitä selatessa, miten omaa aihettaan tutkisi ja miten menetelmä pitää esitellä. Saatat huomata valmiissa tutkielmissa eroja menetelmien esittelyn perusteellisuudessa. Kannattaa kiinnittää huomiota siihen, miten kyselyn kohderyhmä on määritelty, miten laaja se on, miten vastaajat on tavoitettu ja miten kysymyksiin on päädytty. Samoin pitää huolella tutustua kyselylomakkeisiin, jotka ovat tutkielman liitteenä. Jos lomakkeen toimivuudesta on annettu tietoa ja sitä on osattu tarkastella kriittisesti jälkikäteen, näihin kohtiin kannattaa kiinnittää huomiota, jotta ei tule toistaneeksi samoja virheitä.

2.2 Kyselytutkimukseen valmistautuminen

Oman tutkimuskysymyksen muotoa on mietittävä moneen kertaan, jotta kyselyn tuloksilla voidaan oikeasti vastata siihen. On myös mietittävä, mitkä omat menetelmätaidot ovat ja miten niitä olisi syytä kehittää. Olisiko esimerkiksi tarpeen tuntea tilastomenetelmiä tai jokin tilasto-ohjelma (esimerkiksi SPSS)? Käännöstieteen tutkielmissa ei monestikaan käytetä vaativia matemaattisia menetelmiä, ja tutkimuksissa yhdistetään usein määrällistä tutkimusta laadulliseen. Jos kuitenkin haluttaisiin tutkia esimerkiksi syy- ja seuraussuhteita, jo tiettyjen arvojen keskinäisen riippuvuuden osoittaminen edellyttää ristiintaulukointia ja sen periaatteiden ymmärtämistä. Siihen tarvitaan myös tilasto-ohjelma.

Esimerkkinä voisivat olla kyselyvastaukset, joiden avulla saadaan tietää, mikä on kääntäjien työvuosien määrä ja miten halukkaita kääntäjät ovat tekemään posteditointia. Ensimmäisen kysymyksen vastaukset voisi jakaa kahteen ryhmään eli henkilöihin, joilla on alle tai yli 20 vuotta työkokemusta. Tutkijaa voisi kiinnostaa, vaihteleeko halu tehdä posteditointia sen mukaan, miten paljon kääntäjällä on työkokemusta. Halu tehdä posteditointia olisi selitettävä muuttuja, ja selittävä muuttuja olisi työvuosien määrä. Muita mahdollisia selittäviä muuttujia voivat olla koulutuksesta kuluneiden vuosien määrä tai ansiotulojen määrä. Tällaiseen tutkimuskysymykseen vastaaminen edellyttää laskentaperiaatteiden hahmottamista, samoin tulosten vertailu tai yleensä vertailukelpoisuuden arvioiminen. Myös tulosten merkitsevyyden arviointiin tarvitaan tilastotieteellistä osaamista ja tilasto-ohjelman käytön ymmärtämistä.

Vaikka tutkielmassa ei käyttäisikään tilastollisia menetelmiä, tilastotieteeseen tutustuminen on hyödyllistä jo pohtiessa kyselyn kohderyhmää ja mahdollisen otoksen edustavuutta. Hyvä oppi on jo sekin, että muistaa, että prosenttilukuja ei ole syytä esittää luvuista, jotka lasketaan sataa pienemmistä luvuista (Tilastojen lukutaito 2024). Jos kyselyyn vastaa 64 ihmistä, joista 23 on alle 50-vuotiaita, tietoa ei pitäisi esittää niin, että 36 % vastajista oli alle viisikymmenvuotiaita. Tämä tuo vääränlaista tarkkuutta tutkimukseen, jossa havaintojoukko on suhteellisen pieni.

Kiinnostuksen ohella omien tilastotieteellisten valmiuksien parantaminen on näin ollen kaiken perusta. Valmiuksia voi parantaa esimerkiksi Tietoarkiston *Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirjan* avulla. Kyselystä tulee toimivampi, kun ymmärtää, mitä kaikkea tulosten avulla voi tehdä. Hyvä perusymmärrys auttaa kysymysten tarkassa muotoilussa. Vaikka usein sanotaan, että kysely on helppo ja tehokas tapa saavuttaa kohderyhmä, on varauduttava siihen, että tulosten arviointi ei olekaan enää helppoa ja tehokasta, jos analyysin tekemisen perusvalmiuksia ei ole olemassa.

2.3 Kyselytutkimuksen suunnittelu

Kyselyä tekevän pitää miettiä, kenelle kyselyn haluaa tehdä, miten tämän joukon tavoittaa, onko joukko edustava, onko mahdollista saada tarpeeksi vastauksia, millainen määrä vastauksia on tarpeeksi, mikä ajankohta on hyvä ja mitä kautta kyselylomake toimitetaan halutuille vastaajille. Käännöstieteessä tutkielmien kyselyiden kohteena on usein jokin kääntäjien, tulkkien, käännöstoimistojen työntekijöiden tai alan opiskelijoiden osajoukko.

Kyselyn tekemiseen liittyy runsaasti niin sanottua kuivaharjoittelua ja pilottivaihe. Tämä tarkoittaa sitä, että jokainen osa kyselyä testataan muilla ihmisillä ja vastausten jakautumisesta tehdään erilaisia oletuksia. Tähän tarvitaan mielikuvitusta ja tietoa. Jos tutkielman tekijä olisi esimerkiksi kiinnostunut *kirjallisuuden kääntäjien tulonmuodostuksesta* eli siitä, miten monista lähteistä he saavat ansiotuloa, hänen pitäisi ensin muodostaa peruskäsitys yksinyrittämisestä ja freelance-toiminnasta ja ennen kaikkea ottaa ensin yhteyttä kohderyhmän edustajiin, jotta hänelle muodostuu ymmärrys kokonaisuudesta. Tutkielman tekijän perusvirhe on lähteä soitellen sotaan. Tällainen asenne näkyy huolimattomasti tehdyissä kysymyksissä ja saattaa loukata alan toimijoita. Alaa ymmärtämättömän kyselyyn saatetaan jättää vastaamatta, tai se sivuutetaan kiukkuisena. Kyselytutkimuksen suurin työ pitäisi tehdä ennen kyselylomakkeen lähettämistä. Aihepiirin ja vastaajien olosuhteiden hyvä tunteminen mahdollistaa osuvien vastausvaihtoehtojen tarjoamisen.

Aikaisemman tutkimuksen tarkasti rajattavat käsitteet muunnetaan tutkimuksen työkaluiksi eli operationalisoidaan sarjaksi kysymyksiä tai väitteitä ja niiden vastausvaihtoehtoja. Kysely jakautuu osiin, joista kukin hakee vastausta tiettyyn osa-alueeseen, esimerkiksi *statukseen* liitettäviin osa-alueisiin. Kysymyksiä ei välttämättä esitetä teoreettisten osa-alueiden muodostamassa järjestyksessä, vaan vastaajan kannalta luontevasti, mutta ajatuksellisesti jokainen kysymys liittyy johonkin teoreettiseen tiedonalueeseen.

Kyselyssä tarvittavat käsitteet tulee määritellä yksiselitteisesti. Tällöin niiden merkitys voidaan kertoa selkeästi myös kysymyksiin vastaavalle. On oleellista varmistaa, että kysyjä ja vastaaja mieltävät kysymykset samalla tavalla. Hyvä esimerkki vaikeista käsitteistä on sanojen *professionaalinen* ja *status* käyttäminen (Dam & Zethsen 2011). Ne ovat moniselitteisiä, ja siksi niitä ei käytetä sellaisenaan kysymyksissä ja väitteissä, vaikka ne ovatkin tutkimuksen kohteena. Kysymykset viedään mahdollisimman lähelle vastaajan

arkista työelämää ja tarjoillaan vastaajalle yksiselitteisinä kysymyksinä ja vastausvaihtoehtoina.

Seuraavassa annan tarkempia esimerkkejä siitä, millaisia vaikeuksia sanalliset ilmaukset saattavat aiheuttaa. Eräissä oikeustulkkiä käyttäjille suunnatussa kyselyssä kartoitettiin, mitä oikeustulkkiä koulutuksessa pitää erityisesti opettaa. Kysymyksessä tiedusteltiin, millaisia epäkohtia käyttäjät olivat havainneet tulkkiä toiminnassa. Vastausvaihtoehtoina olivat tarjolla esimerkiksi *tulkkiä puolueettomuus*, *esteellisyys* ja *tulkkiäuksen kattavuus*. Vastaajan oli mahdollista valita useampia vaihtoehtoja. Nämä kysymykset johdettiin oikeustulkkiä eettisistä säännöistä, ja näistä kaikista osa-alueista löytyi myös paljon aikaisempaa tutkimustietoa, johon vastaukset voitiin kytkeä. Kysymystä voisi kuitenkin kritisoida vastausvaihtoehtojen abstraktiudesta tai esimerkiksi siitä, onko muiden alojen edustajilla mahdollisuus arvioida tulkkiäuksen kattavuutta. Kysyjät olettivat vastaajien ymmärtävän, mitä esimerkiksi tulkin esteellisyys tarkoittaa. Kysymysten luonne siis kertoo myös oletetun vastaajan osaamisesta tai tiedoista.

Samassa selvityksessä kysyttiin, millaisissa tilanteissa tulkeilla oli vaikeuksia hallita tulkkausta. Vastausvaihtoehtoina olivat muun muassa *paperista luettavan puheen tulkkaus*, *pitempien yhtäjaksoisten puheenvuorojen tulkkaus* ja *kirjallisen todisteen suullinen kääntäminen*. Vaihtoehdot oli niin ikään johdettu alan kirjallisuudesta. Tällaisista vaihtoehdoista vastaaja pystyi valitsemaan useampia. Lopputuloksena oli 139 vastausta, joista esimerkiksi 91 oli sitä mieltä, että tulkeilla oli vaikeuksia tulkata pitkiä, yhtäjaksoisia puheenvuoroja. Kriittisesti tarkastellen kysymyksessä on kuitenkin jo ongelmana, että vastaajilla ei voi olla tarkkaa käsitystä siitä, mikä on pitkä, yhtäjaksoinen puheenvuoro. Vaikka vastaajat työskentelivät samoissa tilanteissa ja heillä varmasti oli jotakuinkin yhteinen käsitys siitä, millaista puheenvuoroa kysymyksessä tarkoitettiin, kysymys on kuitenkin epätarkka, ja käsitys pitkästä puheenvuorosta voisi vaihdella paljonkin suoraan kysyttäessä. Epämääräisyyttä sisältävät adjektiivit ovat siksi hankalia. Tällaisia ongelmia pitää koettaa sulkea pois suunnitteluvaiheessa. Toisaalta vastaajan voi olla myös vaikea vastata tarkkarajaisiin vaihtoehtoihin, sillä useaakaan asiaa ei arjessa mitata tarkasti, vaan vastaajilla voi olla niistä vain hyvin epämääräisiä käsityksiä. Tällöin kyselyn pohjalta saadaan näennäisesti tarkkaa tietoa, vaikka vastaajat olisivat hyvinkin epävarmoja valinnoissaan.

Kysymyslomake voi toimia numeerisena mittarina, sillä sanallisesti ilmaistuille vastausvaihtoehtoilta voidaan antaa mittaamista varten numeerinen arvo. On siis mietittävä etukäteen, mitä vastauksilta odotetaan, ja hyväksyttävä tietty epämääräisyys, joka kyselyihin liittyy. On myös mietittävä, miten monta vastausta kysymykseen on saatava, jotta vastaus osoittaa jotakin. On esimerkiksi hahmoteltava paperille, että jos tähän kysymykseen vastaa 50 ihmistä, miten heidän vastauksensa esimerkiksi asettuisivat asteikolla 1–5 ja mistä vastaukset kertoisivat. Kyselyn ymmärtämis- ja vastaustapoja ja yksiselitteisyyttä pitää miettiä monelta kantilta etukäteen, jotta voi ennakoida, mitä on odotettavissa.

2.4 Kyselytutkimuksen kuvaaminen tutkimusraportissa

Tutkielmissa menetelmän ja aineiston esittely sivuutetaan usein lyhyesti, vaikka lukijalle pitäisi läpinäkyvästi kertoa, miten kohderyhmä rajattiin, miten sitä lähestyttiin, mistä kysymykset johdettiin, miten ne valittiin ja miten ne muotoiltiin sellaisiksi, joina ne ihmisille esitettiin. Lisäksi lukijalle olisi avattava ja perusteltava kyselyn rakennetta, kuten montako kysymystä tehtiin, paljonko niihin saatiin vastauksia ja mikä vastausprosentti oli. Tarkoitus on vakuuttaa lukija siitä, että aineisto on koottu luotettavasti, ja antaa lukijalle mahdollisuus arvioida analyysin pätevyyttä. On huomattava, että tutkimuksen tulokset ovat tulkintoja, joita aineistosta tehdään analyysin perusteella.

Dam ja Zethsen (2011) esittelevät aiemmin mainitussa tutkimusraportissaan aineistonsa, joka koostui 47:n yrityksessä työskentelevän, 66:n käännöstoimistossa työskentelevän ja 131:n freelance-kääntäjänä työskentelevän kyselyvastauksesta (yhteensä 244 vastaajaa). Ryhmiä lähestyttiin pääpiirteittäin samanlaisella kyselyllä. Tutkijat kuvaavat lukijalle pyrkimystä koota mahdollisimman tasalaatuinen otos. He halusivat vastauksia kääntäjiltä, jotka tekevät keskenään mahdollisimman samankaltaista työtä, joilla on samanlainen taustakoulutus ja jotka työskentelevät Tanskassa. Tutkijoilla oli pyrkimys saada otokseen kääntäjiä, joiden ammattikuva olisi mahdollisimman vakaa ja vahva.

Seuraavaksi tutkijat kuvaavat raportissaan aineiston hankintaa. Tämä osuus kertoo, mihin tahoihin otettiin yhteyttä (ja millä perusteella). Tutkijat osoittavat, että he pyrkivät saamaan yhteyden kaikkiin sopiviin kääntäjiin eivätkä pelkästään edustavaan otokseen. Samoin tutkijat mainitsevat, mitkä tahot kieltäytyivät osallistumasta. Edelleen tutkijat kertovat, mitkä ryhmien vastausprosentit olivat. Lukijat saavat tietoa myös siitä, miten tutkimukseen suhtauduttiin. Samoin lukijoille kerrotaan, että lopulta kaikki vastaajat eivät kontrollikysymysten perusteella kuitenkaan kuuluneet kohderyhmään, ja heidät jouduttiin sulkemaan pois tutkimuksesta.

3 Haastattelut

Tutkija pyrkii haastattelijana oppimaan jotakin, mitä ei etukäteen tiedä. Samalla hän valmistautuu kuuntelemaan ja kunnioittamaan haastateltavaa ja ymmärtää, että tietoa hankitaan vuorovaikutuksessa toisen kanssa ja että tilanteessa korostuu dialogisuus. Haastattelijalla vaikuttaa omalta osaltaan oleellisesti siihen, millaiseksi haastattelutilanne kehittyy. Haastattelijalla ohjaa haastattelun etenemistä, vaikkakin usein vain hienovaraisesti nyökkäilemällä. Haastattelijalla antaa asiantuntijan roolin haastateltavalle ja kuuntelee tarkasti, mitä haastateltava haluaa puhua.

Yleensä haastattelijan innostus haastateltavan työtä ja ajatuksia kohtaan innostaa myös haastateltavaa kertomaan ajatuksistaan. Tärkeää on osoittaa olevansa toisen luottamuksen

arvoinen. Haastattelijan perehtyneisyys aiheeseen edistää sitä, että haastateltava kokee asiantuntemuksensa jakamisen mielekkääksi. Haastattelijan on hyvä olla hiljaa tilanteissa, joissa omat näkemykset asioista ovat erilaisia. Jos on vaikea asettua kuuntelijan asemaan, voi olla viisaampaa valita toinen tutkimusmenetelmä. Analyysivaiheessa pitää muistaa nähdä omat kysymykset ja kommentit osana vastauksia: haastateltava pohjaa vastauksensa edellä sanottuun, joten haastattelija vaikuttaa paljonkin siihen, mitkä asiat nousevat esiin ja millainen konteksti sanotulla on. Haastattelijan tuottama osuus on osa tutkimusaineistoa. Haastattelutilanteiden vuorovaikutuksesta on julkaistu kirjallisuutta, johon kannattaa paneutua (Ruusuvuori & Tiittula 2005; Hyvärinen, Nikander & Ruusuvuori 2017).

Haastattelututkimus vie aikaa ja edellyttää aikataulujen sovittelua. Sen etu on tiedon tuoreus, uudet näkökulmat ja asioiden hahmottaminen omakohtaisesti haastattelutilanteissa. Haastattelun aikana voi myös tehdä täydentäviä lisäkysymyksiä, koska haastattelussa tulee usein esiin sellaista tietoa, mitä tutkija ei ole osannut ennakoida.

3.1 Mitä haastatteluilla voi tutkia?

Käännös- ja tulkkausalan opiskelijoiden tekemissä haastattelututkimuksissa on tutkittu muun muassa journalistista kääntämistä (Uusitalo 2019), asioimistulkkaustilanteiden kuuntelemiseen liittyvää ammatillista kokemusta (Salmi 2021), viittomakielen tulkkien työssä jaksamista (Mikkola-Majamaa 2020) ja käyttäjän ottamista huomioon lääkkeiden pakkauselosteita käännettäessä (Mäkelä 2021).

Haastattelun avulla voi selvittää, mitä omakohtaista kokemustietoa, mielipiteitä, uskomuksia ja näkemyksiä haastateltavalla on esimerkiksi kääntäjän tyypillisestä työpäivästä, runouden kääntämisestä, tekoälyn merkityksestä kääntämiselle, tulkkaustoimeksiantoon valmistautumisesta, asiakaspalautteesta tai käännösprosessien muuttumisesta viimeisen kymmenen vuoden aikana. Pienimuotoinen haastattelu voi toimia toisen menetelmän rinnalla silloin, kun aiheen tutkimiseen tarvitaan myös muita menetelmiä. Haastattelu voi liittyä esimerkiksi simuloituun tulkkaustilanteeseen, kun halutaan tulkkaustallenteen oheen myös tietoa tulkin kokemuksesta.

3.2 Haastattelututkimuksen suunnittelu

Tutkimuksen valmisteluvaiheessa on kartoitettava kohderyhmä. On mietittävä, keneltä tarvittavaa tietoa voidaan saada. On luotava käsitys siitä, miten haastateltaviksi ajatellut henkilöt edustavat kohderyhmää, vaikka laadullisten tutkielmien tulosten päätavoite ei olekaan pyrkiä tilastolliseen edustavuuteen tai laskennalliseen yleistykseen. Haastateltavien valintakin on tavallisesti harkinnanvaraista. Kohderyhmän tunnuspiirteiden kuvaaminen luo kuitenkin perustan sille, miten tyypillistä haastatteluissa saadun tiedon voi olettaa olevan esimerkiksi jonkin ammattiryhmän edustajille.

Kun mietitään haastateltavien määrää, ratkaisevaa on, moneltako ihmiseltä tarvitaan tietoa, jotta tutkimuskysymykseen voidaan vastata. Opinnäytteissä tavanomaisinta on tehdä noin tunnin pituinen haastattelu keskimäärin 5–10 tutkittavalle. Jos haluaa vertailla esimerkiksi *aloittelevia* kääntäjiä ja *kokeneita* kääntäjiä jonkin asian suhteen, on tarkkaan mietittävä, monenko haastattelun perusteella eroja voisi uskaltautua tekemään. Haastateltavien sopivasta määrästä on vaikea antaa yleispätevää ohjetta. Määrä voi riippua myös esimerkiksi siitä, miten monta henkilöä kohderyhmästä on mahdollista tavoittaa ja monelako on aikaa osallistua tutkimukseen.

Valmistautumisvaiheessa suunnitellaan, miten haastateltaviin otetaan yhteyttä ja millainen suostumuslomakkeesta tulee. Suostumuksessa käydään läpi tutkittavan oikeudet. Tutkittavalle kerrotaan lisäksi henkilötietojen käsittelystä. Nämä tutkimuksen osat raportoidaan tutkielmassa yleensä liitteessä.

Lisäksi mietitään, miten aineisto tallennetaan ja litteroidaan. Aineistot analysoidaan yleensä sisällönanalyysin tai diskurssianalyysin periaatteita käyttämällä. On myös päätettävä, käytetäänkö puheaineiston litterointiin (äänen muuttaminen kirjalliseen muotoon) ja sisällönanalyysiin jotakin ohjelmaa, esimerkiksi Atlas.ti-ohjelmaa. On mietittävä, missä haastattelu tehdään ja miten haastateltavat pääsevät paikalle sekä kuvataanko haastattelu videokameralla vai järjestetäänkö se esimerkiksi videoneuvottelusovelluksessa, kuten Zoomissa, jossa se voidaan myös tallentaa. Sähköisiä yhteyksiä on testattava. On myös hyvä sopia etukäteen esimerkiksi haastattelun jatkamisesta puhelinyhteydellä, jos tietoverkkoyhteydet eivät syystä tai toisesta toimi.

3.3 Haastattelun rakenteen suunnittelu

Tutkimuskysymys ei ole sama kuin haastattelukysymys, eikä mikään yksittäinen haastateltavalle tehty kysymys yksinään anna vastausta tutkimuskysymykseen. Tutkimuskysymys ponnistaa aikaisemmasta tutkimuksesta ja opiskelijan tuoreesta näkökulmasta aiempaan tutkimukseen, ja haastattelukysymykset ovat niitä, joiden avulla tutkimuskysymykseen vastaamisessa tarvittavaa tietoa työstetään esiin haastateltavilta. Kuten kyselyn tekemiseen, myös haastattelututkimukseen tarvitaan mielikuvaharjoittelua. Mielessä voi testata eri tapoja vastata kuvitteellisiin haastattelukysymyksiin. Mitä haastateltavat mahtaisivat vastata, ja riittäisikö se tutkimusongelman ratkaisemiseen?

Haastattelu voi olla esimerkiksi ryhmäkeskustelu, kertomushaastattelu tai asiantuntija-haastattelu. Teemahaastattelu on saanut nimensä siitä, että haastattelulla ei ole tarkkaa kysymyskohtaista rakennetta tai etenemismallia. Tutkimuskirjallisuuden ja oman tilanneanalyysin pohjalta haastattelua varten luodaan sen sijaan ohjaava teemaluettelo (haastattelurunko), jonka teemoihin liitetään yksittäisiä selvitettäviä kysymyksiä. Esimerkkinä voisi olla tutkimus, joka selvittää käännosten hankintaa ja monikielistä tiedonvälitystä

kriisiviestintätilanteessa koronapandemian aikana. Tutkija hankkii ensin itsenäisesti tietoa ilmiöön liittyvistä osa-alueista ennen haastattelujen suunnittelua. Tämä tarkoittaa monikielistä koronaviestintää tutkittaessa, että tutkija muodostaa itselleen alustavan käsityksen siitä, millaisia viestintävastuita eri toimijoilla on, millaisia käännosten hankintaprosessit yleensä ovat, miten pandemia eteni ja missä vaiheissa mitään tietoa tarvittiin.

Tilanneanalyysin perusteella haastattelun teemoja voisivat olla kielivalikoima, viestintästrategia, käännosten hankinta, laadunvarmistus, kohderyhmät ja viestintäkanavat. Teemuvaluettelo sisältää viestintäprosessin osa-alueet, joista haastatteluissa halutaan tietoa. Teemuvaluettelo ei tarkoita, että haastattelussa edetään teema kerrallaan, vaan haastattelija huolehtii tapaamisessa, että kaikista teemoista ja niihin liittyvistä kysymyksistä keskustellaan luontevassa kohdassa. Alussa kuitenkin tehdään taustatietokysymykset, joissa kootaan haastateltavaa luonnehtivat tiedot, kuten koulutus, työkokemuksen määrä ja ammattinimike.

Isomman keskusteluteeman avaaminen nostaa tavallisesti esiin kaikki haastattelijan kiinnostuksen kohteet luontevassa järjestyksessä. Jos jokin kohta keskustelussa jää epäselväksi, haastattelija voi hyvin tarkentaa: ”Ymmärsinkö oikein, että edellä kun sanoit tästä aiheesta, niin tarkoittit nimenomaan tätä ja tätä?”

3.4 Haastattelututkimuksen sudenkuopat

On hyvä muistaa, että ihmisen välittämä omakohtainen tieto ei välttämättä tarkoita sitä, että hänen toimintansa yksittäisessä työtilanteessa vastaisi haastattelutilanteessa annettua kertomusta. Ihminen kuvaa näkemyksiään ja tekemistään itse valitsemillaan tavoilla. Oma toimintaa on vaikea kuvata samaan aikaan yksityiskohtaisesti ja yleisluontoisesti. Siksi vaikkapa haastateltavan tulkin kertomus saattaa poiketa siitä, miten haastateltava tulkitsee toimintansa tilanteessa, jota haastattelija ei yleensä pääse tarkkailemaan. Havainnot konkreettisesta toiminnasta saattaisivat olla aivan vastakkaisia sille, miten haastateltava itse kuvaa toimintaansa – eikä tämä ole välttämättä tahallista harhaanjohtamista vaan osoittaa sen, että haastattelija ja haastateltava voivat hahmottaa asiat eri tavalla tai sanallistavat tekemistään toisin.

Myös haastattelijan käyttämät tieteelliset termit tai esimerkiksi tulkkausprosessin käsitteellinen hahmotus saattavat poiketa siitä, miten tulkit tai tulkkivälittäjät ovat tottuneet kertomaan arkisesta työstään. Samoilla ilmauksilla voidaan tarkoittaa eri asioita. Siksi kannattaa pyytää sanomisten ankkurointia konkreettisiin tilanteisiin. Ilman esimerkkejä haastattelupuhe voi olla liian yleisluonteista. Konkretia voi olla haastateltavalle itselleen liian arkista, ja siksi haastateltavan saattaa olla vaikeaa mieltää, että konkretian yksityiskohtainen kuvaus on tutkijan kannalta kiinnostavaa. Haastateltava voi esimerkiksi ajatella, että käännosten tilaamisessa ei ole mitään kiinnostavaa kerrottavaa. Silloin tutkija voi

rohkaista haastateltavaa sanomalla, että ajankohtaisia arjen kuvauksia ei voi löytää tutkimuskirjallisuudesta ja haastateltavan kokemustieto on siksi hyvin arvokasta. Kieleen tai viestintään liittyvistä asioista on myös monesti vaivalloista kertoa, koska tieto on yleensä hiljaista, kokemusperäistä tietoa, jota ei ole välttämättä tarvinnut selittää kenellekään, eivätkä haastateltavat ole aina jäsentäneet omaan asiantuntijuuteen liittyviä asioita omassa mielessään toiselle kerrottavaan muotoon.

3.5 Haastattelujen analysointi ja tutkimuksen raportointi

Haastatteluteemoja käytetään uudelleen, kun aineistosta tehtyjä havaintoja luokitellaan. Teemoihin liittyvään teoriaan perehtyminen antaa avaimet aineiston käsittelyyn. Kaikki teemat eivät ole välttämättä samoja kuin ne aihepiirit, joista ryhdyttiin alun perin hankimaan tietoa, vaan osa voi nousta uutena aineistosta. Tässäkin pitää ensin miettiä, haluaako analysoida tietoa ensisijaisesti *teorialähtöisesti* eli valmiiden kategorioiden pohjalta vai kannattaako valmistautua siihen, että aineistosta saa paljon uutta tietoa, jota voi järjestellä uusiin, *aineistolähtöisiin* kategorioihin. Kumpaakin analyysia peilataan teoriaan, mutta jako tehdään karkeasti siinä, etsitäänkö vastauksia aikaisemman tutkimuksen kategorioita käyttämällä vai päädytäänkö uusiin kategorioihin, joiden pohjalta synnytetään uutta teoreettista näkemystä aihepiiriin jäsentämisestä. Analyysit ovat usein myös näiden sekamuotoja.

Opiskelija voi esimerkiksi tehdä aikaisemman tutkimustiedon perusteella oletuksen, että turvapaikkapuhuttelu sisältää tietyt osa-alueet, ja valmistautuu keskustelemaan näihin liittyvistä teemoista tulkkihaastatteluissa. Haastattelu saattaa kulkea näiden ennalta ajateltujen teemojen mukaisesti, mutta haastattelujen analyysin jälkeen saattaa osoittautua, että keskeisiä aiheita ei kannata otsikoida raportissa näiden alustavien teemojen pohjalta, vaan on parempi jaotella sisältö tulkeille itselleen keskeisten kategorioiden pohjalta. Voi käydä myös niin, että halutaan tietoa oikeusalan kääntäjien ja asiantuntijoiden yhteistyöstä, mutta joudutaan toteamaan haastattelujen jälkeen, että käsillä oleva aineisto kertoo yhteistyön puutteesta ja voimakkaasti eriytyneistä ja rajatuista toimenkuvista. Teemat voivat olla karkeasti ottaen samoja kuin tutkija on aluksi olettanut, mutta näkökulma kääntyy aineiston hankinnan jälkeen pääläelleen.

Haastattelun analyysin voi tehdä monella eri tavalla. Havainnollisinta olisi ehkä nähdä haastattelut tekstinä, jota analysoidaan. Tekstiä lähdetään lukemaan tutkimuskysymyksen näkökulmasta. Jos tutkitaan monikielisen koronaviestinnän hallintaa kriisitilanteessa, tekstiin suhtaudutaan kertomuksena, jossa tuodaan esiin erilaisia hallinnan elementtejä. Ensimmäiseksi tutkija ryhtyy merkitsemään tekstistä elementtejä, jotka kertovat monikielisyyden hallintaan liittyvistä seikoista. Ensimmäisellä kierroksella puhetta pelkistetään yksinkertaisiksi toteamuksiksi. Monisanainen kertomus voi tiivistyä esimerkiksi muotoon *tilanteiden jatkuva muuttuminen sekoitti viestintäprosessia*. Tällaisia pelkistystä työstetään koko sisällöstä. Kierroksen tulos on lista sisällön pelkistysiksi.

Toisella kierroksella mietitään, mikä pelkistykksiä yhdistää. Näin alkaa syntyä aineiston abstraktimman tason niin sanottu aineistolähtöinen luokittelu, mutta luokkien nimeämistä ohjaa kuitenkin aihepiirin teoreettinen ymmärrys, ennen haastatteluja tehty tilanneanalyysi sekä teemoittelu kysymyksineen. Pelkistysten pohjalta syntyviä luokituksia voivat olla esimerkiksi pelkistysten kohdat, jotka liittyvät seuraaviin kategorioihin: *tilanteiden muuttuminen, tiedon muuttuminen, kiire, kääntäjöpula, laadun varmistus, laatuongelmat* ja niin edelleen. Kolmannella kierroksella tutkija pohtii syntyneitä luokkia suhteessa omaan tutkimuskysymykseensä. Aiempaa teoreettista tietoa ryhdytään yhdistämään uusiin havaintoihin omasta aineistosta. Mikä niitä voisi selittää ja mistä ne kertovat? Mitä syntyneet luokitukset kertovat monikielisen viestinnän hallinnasta kriisitilanteessa? Tässä kolmannessa vaiheessa tuotetaan varsinaista tutkimustulosta. Tulos voisi antaa viitteitä vaikkapa siitä, että organisaatioissa ei ollut kovin tarkasti valmistauduttu monikieliseen kriisiviestintään.

Tutkielman tekijä kirjoittaa analyysia raportoidessaan lukijalle näkyväksi sen, miten hän luokitteli aineiston ja miten hän selittää siinä ilmeneviä seikkoja tutkimuskysymyksen näkökulmasta. Analyysin tulosten esittelyn alaluvut muodostuvat tavallisesti haastattelun teemojen pohjalta, mutta tarkoituksenmukaista on, että analyysin esittelyssä käytetään lisäksi aineistosta nousevia uusia teemoja. Lukija on kiinnostunut kuulemaan, mitä aineisto sisälsi ja miten tutkielman tekijä selittää haastateltavien kertomukset oman tutkimuskysymyksensä ja teoreettisen tietämyksensä valossa. Selittävää tulkintaa tekemällä tutkielman tekijä pyrkii näkemään aineiston tarjoaman informaation osana laajempaa kokonaisuutta ja synnyttää näin uutta tietoa aiheesta. Toinen tutkija voisi kuitenkin ottaa saman aineiston ja selittää sitä toisesta näkökulmasta.

4 Lopuksi

Kuten edellä on mainittu, sekä kyselytutkimus että haastattelu vaativat huolellista valmistautumista. Ne saattavat olla yllättävän vaativia sekä ajankäytön kannalta että etenkin haastatteluissa myös tutkijan aktiivisen vuorovaikutusroolin vuoksi. Aiheen syvällistä ymmärtämistä tarvitaan paitsi kysymyksiä laadittaessa, myös vastauksia tulkittaessa, ja keskusteluissa käytettävä terminologia on valittava tietoisesti.

Jos haastatteluaineisto jää pieneksi eivätkä haastateltavat innostu keskustelemaan aiheista monipuolisesti, analyysista saattaa olla vaikeaa saada syvällistä, eikä analyysin pohjalta voi esittää kovin uskottavaa vastausta tutkimuskysymykseen. Tällaisessa tilanteessa ilmiön hyvä teoreettinen ymmärtäminen pelastaa tutkielman kirjoittajan. Ohjaajan ja seminaariryhmän kanssa voi tällöin miettiä, mikä rooli haastattelulla on tutkimusongelman ratkaisemisen kokonaisuudessa ja voiko tutkimuskysymystä muuttaa.

Lisää aiheesta

Alanen, Riikka 2011. Kysely tutkijan työkaluna. Teoksessa: Kalaja, Paula & Alanen, Riikka & Dufva, Hannele (toim.) *Kieltä tutkimassa: tutkielman laatijan opas*. Helsinki: Finn Lectura, 146–161.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2022. *Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus.

Kvantitatiivisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietokirjasto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus>

Nummenmaa, Lauri & Holopainen, Martti & Pulkkinen, Pekka 2019. *Tilastollisten menetelmien perusteet*. Helsinki: Sanoma Pro.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Vehkalahti, Kimmo 2014. *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät*. Helsinki: Finn Lectura.

Lähteet

Dam, Helle V. & Zethsen, Karen Korning 2008. Translator status. A study of Danish company translators. *The Translator* 14:1. 71–96.

Dam, Helle V. & Zethsen, Karen Korning 2011. The Status of Professional Business Translators on the Danish Market: A Comparative Study of Company, Agency and Freelance Translators. *Meta* 56:4. 976–997.

Hyvärinen, Matti K. & Nikander, Pirjo & Ruusuvuori, Johanna 2017. *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino.

Lindström, Saara 2017. Av-kääntäjän arvostus katsojan näkökulmasta: “Tärkeä ja arvokas työ” vai turhaa puurtamista, koska “tekstityksiä ei enää tarvita”? Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Mikkola-Majamaa, Jenni 2020. Lastuna laineilla, talo tuulessa ja herran haltuun. Viittomakielen tulkin työn merkityksellisyyden lähteet ja työssä jaksaminen muutoksen pyörteissä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Moilanen, Eveliina 2023. “Käytän they- ja them-pronomineja”: Laadullinen kyselytutkimus sukupuolittuneiden persoonapronominien suomentamisesta kaunokirjallisuudessa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

- Mäkelä, Eelis 2021. Käyttäjä pakkausselosteiden käänösprosessissa: Kääntäjien kokemuksia lääkkeiden pakkausselosteiden kääntämisestä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Rinne, Paula 2019. Asioimistulkkaus etnospesifinä ammattina: Asioimistulkkiarvotuksen tunteet ja syrjinnän kokemukset suhteessa heidän etnis-kielelliseen taustaan. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Ruokonen, Minna 2018. To protect or not to protect: Finnish translators' perceptions on translator status and authorisation. *HERMES – Journal of Language and Communication in Business* 58. 65–82.
- Ruokonen, Minna & Svahn, Elin 2022. Comparative research into translator status: Finland and Sweden as a case in point. *Perspectives* 30:5. 859–875.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005. *Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino.
- Sakko, Senja 2020. Kääntäjän ammatillisen itsetunnon kehittyminen työelämässä: Kyselytutkimus kääntäjien kokemuksista. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Salmi, Piia 2021. Asioimistulkki kuuntelijana vaihtelevissa työympäristöissä: ammatillisen toimijuuden näkökulma. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Talvikallio, Eeva 2014. Arvoa vailla hintaa? Tutkimus opiskelijoiden tekemän palkattoman käänöstyön motiiveista ja suhteesta käänösalan ammattietikkaan. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Tilastojen lukutaito 2024. Tilastokeskus. <https://guides.stat.fi/tilastojenlukutaito> (Luettu 6.1.2024).
- Uusitalo, Kaisa 2019. Laadukkaan journalistisen käänöksen jäljillä: Haastattelututkimus toimittajien ja kääntäjien työprosesseista ja laatukäsityksistä. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Näkökulmana kuvan ja sanan vuorovaikutus

Anne Ketola ja Eliisa Pitkäsalo

Kuvan ja sanan yhteispeliä tutkittaessa tarkastellaan, millaisia merkityksiä ne tuottavat erikseen ja millaisia taas yhdessä. Kuva-analyysissa voi hyödyntää valmista analyysimenetelmää tai menetelmän voi muodostaa itse. Olennaista on, että analyysi on järjestelmällistä.

1 Merkitys syntyy kuvasta ja sanasta

Suurin osa nykyään julkaistuista teksteistä viestii sanojen lisäksi myös muiden *merkkijärjestelmien* eli *moodien* avulla. Moodeja ovat (puhutun ja kirjoitetun) kielen lisäksi esimerkiksi kuva, liikkuva kuva, musiikki ja tanssi (Tieteen termipankki s.v. Multimodaalisuus; Tieteen termipankki s.v. Semioottinen moodi). *Multimodaalisuus* viittaa monimuotoiseen viestintään, jossa on hyödynnetty useampaa kuin yhtä moodia. Multimodaalisessa analyysissa tarkastellaan, millaisia merkityksiä yhdessä esiintyvät moodit tuottavat erikseen ja – ennen kaikkea – millaisia merkityksiä ne tuottavat yhdessä.

Käännöstieteessä on lukuisia tutkimusaiheita, joissa multimodaalisuus on keskeistä. Esimerkiksi liikkuva kuva, puhuttu dialogi ja muu äänimaailma rakentavat elokuvan merkityksiä. Myös tulkkaustilanteet ovat multimodaalisia: sanojen lisäksi ilmeet, eleet ja painotukset rakentavat kommunikaatiotilanteen viestejä. Jos joku näistä moodeista jää pois (esimerkiksi etätulkkauksessa), viesti muuttuu. Tässä luvussa tarkastelemme multimodaalisuutta, joka syntyy erityisesti kuvien ja sanojen vuorovaikutuksessa.¹

2 Teksti, moodi, medium ja modaliteetti

Multimodaalisuutta tarkastelevassa tutkimuksessa *teksti* mielletään pääsääntöisesti laajassa merkityksessä viittaamaan jonkinlaiseen viestikokonaisuuteen, ja termiä täsmennetään tarpeen mukaan: *verbaalinen teksti* rakentuu pelkästään sanoista, *visuaalinen teksti* kuvista, *multimodaalinen teksti* useasta eri moodista, ja niin edelleen.

---

¹ Luku on osa Suomen Akatemian rahoittamassa Graphic Justice – Oikeutta sarjakuvan keinoin -hankkeessa tehtävää tutkimusta (Suomen Akatemia, 2020–2024, hankenumero 333367).

Moodi on siis merkkijärjestelmä, jonka avulla viestitään (Tuominen ym. 2016, 11). Tämä määritelmä on hyvin avoin, ja sitä voi täsmentää tutkimuksen vaatimalla tavalla. Kuva- viestintään liittyvissä käännytieteellisissä tutkimuksissa moodit erotellaan usein kuvaan ja sanaan eli *visuaaliseen* ja *verbaaliseen tekstiin*. Moodijako voi kuitenkin olla myös hienosyisempi. Joissain tutkimusasetelmissä voi olla tarpeen erottaa piirroskuvat ja valokuvat eri moodeiksi. Tarkemmin tarkasteltuina ne välittävät merkityksiä eri tavoin: (käsiteltykin) valokuva tulkitaan usein kuvaksi todellisuudesta, kun taas piirroskuva on geneerisempi (Kaatra & Ketola 2023, 48–49). Värillisiä ja mustavalkoisia kuvia vertailevassa tutkimuksessa puolestaan voi olla syytä tarkastella väriä omana, erillisenä moodinaan.

Audiovisuaalista materiaalia, esimerkiksi elokuvaa, tarkastelevassa tutkimuksessa elokuvan nonverbaalinen äänimaailma voidaan käsittää yhdeksi moodiksi, tai se voidaan erottaa vaikkapa musiikiksi ja äänitehosteiksi. Jako riippuu tutkimuksen fokuksista. Moodin eli merkkijärjestelmän voi siis määritellä omalle tutkimukselle mielekkästä näkökulmasta. Keskeistä on ymmärtää, että moodi on kirjaimellisesti merkkien *järjestelmä*, eli tiettyjen periaatteiden mukainen toiminnallinen kokonaisuus. Multimodaalisuudesta kiinnostunut tutkijan tekijä pyrkii hahmottamaan näitä merkitysten rakentumisen periaatteita omassa aineistossaan.

Moodi toteutuu tietyn materiaalisien resurssien avulla, *mediumin* eli *viestintäkanavan* välityksellä (Kress & van Leeuwen 2001, 22). Viestintäkanavia ovat esimerkiksi painetut lehdet ja kirjat, televisio, tietokoneet ja älypuhelimet. Monimuotoista viestintää voidaan tarkastella sekä moodin että mediumin suunnasta, mutta niissä on selkeä näkökulmaero. Esimerkkinä voidaan ajatella tutkimusta, joka tarkastelee samaa mainoskuvaa painetun lehden sivulla ja älypuhelimien näytöllä. Jos tutkimuksen näkökulma on moodeissa, mainoskuvat ovat sama viesti. Jos näkökulma on mediumissa, ne ovat eri tavoin rakentuvat viestit.

Monimuotoista viestintää voidaan tarkastella myös *modaliteettien* eli *aistikanavien* suunnasta: vastaanotamme viestejä esimerkiksi näköaistin välittämänä eli *visuaalisesti*, kuuloaistin välittämänä eli *auditiivisesti* ja kosketusaistin välittämänä eli *taktiilisti*. Modaliteetti on siis aistikanava, jonka välityksellä moodi havaitaan. Viestinnän jaottelu eri aistikanaviin voi olla mielekkästä esimerkiksi tutkimuksissa, joissa tarkastellaan kuvailutulkausta (näköaistin välityksellä havaitun viestin kääntäminen auditiiviseen muotoon) tai kuulonäkövammaisten henkilöiden kanssa käytettävää kosketusviestintää (esimerkiksi puheen kääntäminen taktiiliin muotoon). On syytä korostaa, että viestinnän monimuotoisuutta tarkastelevassa tutkimuksessa termeillä visuaalinen, auditiivinen ja verbaalinen voidaan viitata eri asioihin: *visuaalinen* voi tarkoittaa kuvallista tai näköaistin kautta havaittua, *auditiivinen* voi tarkoittaa esimerkiksi elokuvan äänimaailmaa tai kaikkea kuuloaistin kautta havaittua ja *verbaalinen* voi tarkoittaa sekä puhuttua että kirjoitettua kieltä. Lisäksi *modaliteetti* voi eri tutkimusaloilla tarkoittaa eri asioita: esimerkiksi sosiosemiotiikassa

modaliteetilla kuvataan sitä, miten totena jokin representaatio esitetään (Tieteen termipankki s.v. Modaliteetti). Tästä syystä tutkielman tekijän on erityisen tärkeää määritellä nämä käsitteet tarkasti omissa työssään.

3 Kuvan funktiot

Kuvilla on teksteissä erilaisia funktioita eli tehtäviä. Tämä tarkoittaa, että kuvat osallistuvat multimodaaliseen merkityksenrakentumiseen eri tavoin kuvan luonteesta riippuen.

Tekstiin liitetty kuva voi esimerkiksi

- olla puhtaasti *koristeellinen* (esimerkiksi syntymäpäiväkutsuun liitetty kuva iloisesta auringonkukasta)
- *välittää informaatiota* (esimerkiksi laitteen käyttöohjeen kuvat tyypillisesti välittävät informaatiota laitteen toiminnasta)
- *orientoida* lukijaa tekstin aiheeseen (esimerkiksi vauvojen ja vauvantarvikkeiden kuvat Kelan vanhempainetuusessitteessä kertovat lukijalle nopeasti yhdellä vilkaisulla, mitä aihetta esitteen teksti käsittelee)
- tuottaa lukijassa *tunnereaktioita* (esimerkiksi kuvat hymyilevistä ikäihmisistä hoivakodin verkkosivuilla on kenties valittu tuottamaan lukijassa positiivisia mielikuvia elämästä hoivakodissa). (Kaatra & Ketola 2023, 6–7.)

Nämä tehtävät voivat olla päällekkäisiä (esimerkiksi kuva voi sekä herättää tunteita että orientoida lukijaa aiheeseen), ja joskus kuvan tehtävän määrittäminen voi olla hyvinkin tulkinnanvaraista. Kuvista kiinnostuneen käännöstieteen alan tutkielmantekijän on kuitenkin hyvä olla tietoinen aineistonsa kuvien funktioista, sillä funktiosta riippuen myös kuvan rooli käännöksessä ja/tai käännösprosessissa voi olla erilainen. Kaikki kuvat eivät välttämättä ole käännöstieteellisessä analyysissä relevantteja, ja toisista kumpuaa hyvin kiinnostavia tutkimuskysymyksiä, esimerkiksi: *Onko käännös yhtenevä kuvan informaation kanssa? Miltä osin multimodaalinen tekstikokonaisuus muuttuu, jos käännöksessä on käytetty kuvia, jotka herättävät eri tunneviestin kuin lähdetekstin kuvat?*

4 Kuviin liittyviä käännöstieteellisiä näkökulmia

Kuvat liittyvät kääntäjän työhön ja käännöksiin monin eri tavoin, sekä sisällöllisesti että sivuasettelun näkökulmasta. Kuviin liittyviä käännöstieteellisiä tutkielman aiheita voivat olla esimerkiksi:

1. **Kuvituksen ja käännösratkaisun yhteensopivuus.**
2. **Transkreaatio** eli luova uudelleenkirjoittaminen. Joskus kääntäjä hylkää verbaalisen lähdetekstin ja kirjoittaa tilalle uuden. Kuvitetuissa teksteissä uusi verbaalinen teksti perustuu usein kuvituksen välittämiin merkityksiin.
3. **Kuvien sensurointi.** Kuvia saatetaan muokata käännösjulkaisua varten, jos ne eivät sovi kohdekulttuurin arvoihin.
4. **Käännöksen sovittaminen layoutiin.** Kuvitetuissa teksteissä käännöstekstin tulee joskus mahtua tiettyyn tilaan kuvan sisällä, kuvien välissä tai esimerkiksi sarjakuvan puhekuplassa, jolloin nämä rajoitukset sanelevat käännöksen mitan.
5. **Intersemioottinen kääntäminen.** Merkityksiä voidaan kääntää myös merkkijärjestelmien välillä, esimerkiksi kuvasta sanaksi tai sanasta kuvaksi.

Seuraavaksi esitämme esimerkin kustakin teemasta.

4.1 Kuvituksen ja käännösratkaisun yhteensopivuus

Kääntäjä voi muokata käännösratkaisujaan tekstin kuvitukseen sopiviksi joko tietoisesti tai tiedostamattaan (Ketola 2018b, 82–83). Kuvituksen ja käännöksen yhteensopivuus tai -sopimattomuus tarjoaa mielenkiintoisia tutkimuskysymyksiä. Yksi esimerkki tästä ovat sarjakuvien multimodaalisen huumorin kääntämistä tarkastelevat tutkimukset: jos vitsi rakentuu lähdetekstissä yhtä aikaa sekä kuvassa että verbaalisessa tekstissä, myös käännetyin vitsin tulisi ideaaliksi rakentua kuvaan sopivaksi (esim. Kaindl 2004; Zanettin 2010).

Lähde- ja kohdetekstin multimodaalisia merkityksenrakentumiskeinoja voi analysoida esimerkiksi *metafunktioanalyysin* avulla. Metafunktioanalyysi pohjautuu M.A.K. Hallidayn (1978; Halliday & Matthiessen 2014) systeemis-funktionaaliseen kieliteoriaan, jota on sovellettu kuvien analyysiin Gunther Kressin ja Theo van Leeuwenin teoksessa *Reading Images: The Grammar of Visual Design* (2006; 2021). Metafunktioanalyysi perustuu ajatukseen, että kaikki ihmisen luomat viestit – kuten lause tai kuva – välittävät merkityksiä kolmella eri merkitystasolla. Halliday ehdottaa teoriassaan verbaaliselle kielelle kolme eri merkitystasoa eli metafunktiota, joita ovat *ideationaalinen*, *interpersoonainen* ja *tekstuaalinen*. Kuva-analyysin yhteydessä tekstuaalisesta metafunktiosta käytetään termiä *sommitelmallinen* (Kress & Van Leeuwen 2006, 41–44).

Ideationaalisen metafunktion avulla moodi järjestää kokemusta maailmasta. Ideationaalisella metafunktioitasolla tarkastellaan, kuinka esimerkiksi teksti tai kuva nimeää ja esittää tapahtumia, osallistujia ja olosuhteita. Interpersoonainen metafunktio puolestaan rakentaa tekstin tai kuvan tuottajan ja sen vastaanottajan (kuvitteellista) suhdetta sekä tekstissä tai kuvassa esiintyvien hahmojen välisiä suhteita. (Kress & van Leeuwen 2006, 116–

129; ks. myös Kress & van Leeuwen 2021.) Hallidayn (1978, 136) tekstuaaliseen metafunktioon liittyvät esimerkiksi koheesion luomisen keinot ja informaatorakenne. Vastavasti Kressin ja van Leeuwenin (2006, 176–177) teoriassa kuvien sommitelmallinen metafunktio liittyy siihen, millaisia merkityksiä syntyy kuvan sisäisestä sommittelusta eli siitä, miten esitetyt asiat on aseteltu kuvaan.

Multimodaalisen tekstin metafunktioanalyysin tavoitteena on mahdollistaa moodien vertailu erittelemällä merkitykset, joita kukin moodi näillä kolmella merkitystasolla välittää (esim. O’Halloran 2008, 444). Kuvitetun tekstin metafunktioanalyysi suoritetaan siis analysoimalla sekä verbaalisen että visuaalisen tekstin välittämät merkitykset ideationaalisella, interpersoonaisella ja tekstuaalis-sommitelmallisella merkitystasolla ja vertailemalla tuloksia sitten keskenään.

Sarjakuvan ja sen käännöksen multimodaalisia merkityksenrakentumiskeinoja voisi tarkastella metafunktioanalyysin avulla tutkimalla, mitä verbaalinen lähdeteksti (lähdetekstin sanat), visuaalinen lähdeteksti (lähdetekstin kuvat, joita tyypillisesti ei muokata käännöstyön aikana) ja verbaalinen kohdeteksti viestivät eri metafunktioitasoilla. Ideationaalisen metafunktioitason tutkimusaiheena voisi olla esimerkiksi kohdetekstin ja verbaalisen ja visuaalisen lähdetekstin sisältöjen vastaavuus. Interpersoonaisen metafunktion tasolla sarjakuvasta voisi tarkastella esimerkiksi sarjakuvan ja sen lukijoiden tai sarjakuvassa esiintyvien hahmojen välisen vuorovaikutuksen rakentumista eri kieliversioissa. Sarjakuvan tekstuaalis-sommitelmallista metafunktioita voisi tarkastella tutkimalla sitä, mitä merkityksiä ruutujen sisäinen sommittelu ja verbaalisen tekstin kielelliset keinot tuovat sarjakuvan kokonaistulkintaan.

4.2 Transkreaatio

Joissakin tekstilajeissa kuvitus voi toimia käännöksen lähdemateriaalina jopa itse lähdetekstiä enemmän. Esimerkiksi mainostekstien (Pedersen 2016) ja kuvitettujen lastenkirjojen käännöksissä (Ketola 2018a) lähdeteksti tai sen tietty kohta on saatettu hylätä täysin, ja käännösversioon on tuotettu aivan uusi, kuvitukseen sopiva teksti. Tällaiseen kääntämiseen voidaan viitata termillä *transkreaatio* (engl. *transcreation*, yhdistelmä sanoista *translation* ja *creation*). Transkreaatio viittaa siis luovaan, käännöstilanteessa tapahtuvaan uudelleenkirjoittamiseen.

Transkreaatiomaista uudelleenkirjoittamista voidaan tarkastella useiden erilaisten linsien läpi. Multimodaalista lähdetekstiä ja sen uutta versiota vertailemalla voidaan esimerkiksi pohtia, miltä osin uusi teksti vastaa verbaalista lähdetekstiä ja miltä osin se vastaa visuaalista. Tekstejä vertailemalla voidaan myös tutkia, millä tavoin kuvan ja uuden tekstin välinen viittaussuhde on mahdollisesti erilainen kuin multimodaalisessa lähdetekstissä. Mielenkiintoista voi myös olla tarkastella, heijastaako uusi teksti erilaisia arvoja tai erilaisia lukijaodotuksia kuin verbaalinen lähdeteksti.

4.3 Kuvien sensurointi

Kuvia saatetaan muokata tai vaihtaa käännösprosessin aikana, jos niissä on jotain kohdekulttuuriin sopimatonta tai sellaista kulttuurisidonnaista sisältöä, jota käännöksen lukijan voi olla vaikea ymmärtää. Tällöin voidaan puhua kuvien *sensuroimisesta*. Kuvien muokkaamista ja vaihtamista kohdekulttuuriin paremmin sopiviksi on tarkasteltu tutkimuksissa, joiden kohteena ovat esimerkiksi kansainväliset aikakauslehdet (Chueasuai 2013), sarjakuvat (Zitawi 2004) ja lasten kuvakirjat (Pitkäsalo & Oittinen [tulossa 2024]). Tällainen kuvasensuuri on mielenkiintoinen tutkielman aihe, koska se tarjoaa ikkunan kohdekulttuurin arvoihin.

Esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeisessä Itä-Euroopassa lapsille tarjottiin luettavaksi tekstejä, joissa ei saanut olla mitään poliittisesti epäilyttävää, vallankumouksellisuuteen tai muuten länsimaiseen kulttuuriin viittaavaa, sosialistisen ideologian vastaista sisältöä. Hyvä esimerkki kuvituksen sensuroinnista on *Vaahteramäen Eemelin* (alkuteos *Emil i Lönneberga* 1963, kuv. Björn Berg) puolannos *Emil ze Smalandii* (1971, käänt. Irena Szuch-Wyszomirska, kuv. Hanna Czajkowska). Sen kuvituksessa vaahteramäkeläisistä on tullut puolalaisen pikkukaupungin asukkaita, ja tarina on muutenkin puhdistettu vieraista vaikutteista. (Liseling-Nilsson 2012, 291, 298–229, 300; Pitkäsalo & Oittinen [tulossa 2024]).

Myös muun tyyppiset kulttuuriset erot voivat johtaa kuvien sensurointiin. Esimerkiksi arabian kielelle käännettyjä sarjakuvia on muokattu lisäämällä vähäpukeisille naishahmoille peittävämpi vaatetus (Zitawi 2004, 252–253). Kuvien sensuroimiseen paneutuvassa tutkielmassa voisi esimerkiksi tarkastella kuvassa esiintyviä kulttuurisidonnaisia asioita, joko verbaalisen tekstin rinnalla tai visuaaliseen ilmaisuun keskittyen. Myös tämän tyyppisiä ilmiöitä on mahdollista tutkia metafunktiotyyppisin keinoin.

4.4 Käännöksen sovittaminen layoutiin

Kun kuvitettua tekstiä käännetään, käännöksen on usein mahdollista sopia siihen tilaan, joka sille lähdetekstin sivuasettelussa on varattu. Esimerkiksi lastenkirjoissa tekstin tulee sopia pääsääntöisesti tiettyyn alueeseen sivun kuvituksessa (Oittinen, Ketola & Garavini 2018, 143–144). Etenkin suomeen päin käännettäessä tämä tuottaa usein haasteita, koska suomi on pitkäsanainen kieli.

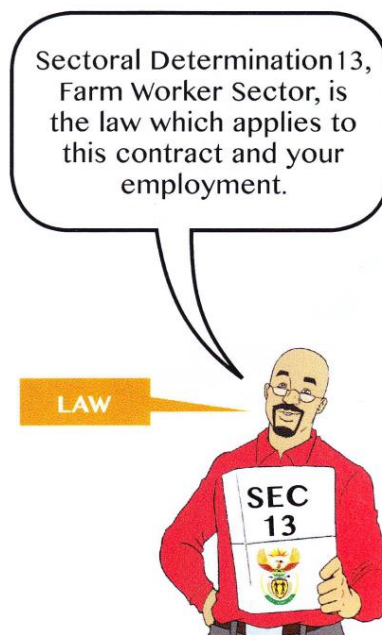
Tila ja sen rajallisuus on tärkeä kysymys myös silloin, kun käännetään sarjakuvia. Sarjakuvassa käännöksen tulee sopia sille varattuun puhekuplaan tai tekstilaatikkoon, mikä jo kielten erilaisuuden vuoksi voi aiheuttaa hankaluuksia kääntäjälle. Lisäksi sarjakuvan ruuduissa on joskus kulttuurisidonnaista sisältöä, esimerkiksi eleitä, joiden merkitys voi olla ristiriidassa puheen tai muun nonverbaalisen viestinnän (ilmeiden, asentojen) kanssa

(ks. esim. Pitkäsalo 2016). Jos visuaalinen ja verbaalinen viesti ovat ristiriidassa keskenään, kulttuurisidonnainen sisältö pitäisi pystyä selittämään puhekuplissa tai tekstilaatikoissa. Tilaa selityksille ei useimmiten kuitenkaan ole, ja voi olla, että lukija ei ymmärrä kuvan välittämää kokonaisviestiä. Tällaisten aineistojen kohdalla voidaan esimerkiksi tutkia, mitä käännöksestä poistetaan silloin, kun tiivistämisen tarvetta on.

4.5 Intersemioottinen kääntäminen

Semiootikko Roman Jakobsonin (1959) jaottelun mukaan kääntäminen voi olla *kielensisäistä*, *kieltenvälistä* tai *intersemioottista* eri merkkijärjestelmien välistä. Kielensisäinen kääntäminen on sellainen kääntämisen muoto, jossa teksti kirjoitetaan uudelleen käyttäen apuna saman kielen eri ilmaisuja, kun taas kieltenvälinen kääntäminen on kääntämisen muoto, jossa teksti käännetään toiselle luonnolliselle kielelle. Intersemioottisessa kääntämisessä puolestaan liikutaan kahden eri merkkijärjestelmän välillä siten, että kirjoitettu teksti muunnetaan nonverbaaliseksi tekstiksi eli esimerkiksi musiikiksi, elokuvaksi tai kuvaksi (Jakobson 1959, 233). Jakobsonin määritelmän jälkeen intersemioottinen kääntäminen on laajentunut tarkoittamaan myös kääntämistä toiseen suuntaan, eli esimerkiksi kuvasta sanaksi (kuvailutulkkaus on esimerkki tällaisesta kääntämisestä, ks. tämän oppaan luku Saavutettavuus). Merkkijärjestelmästä toiseen tapahtuvaa kääntämistä voidaan kutsua myös *intermodaaliseksi* kääntämiseksi (Tieteen termipankki s.v. Intermodaalinen kääntäminen; Tiittula & Hirvonen 2015).

Yksi esimerkki intersemioottisesta käännöksestä on tekstimuotoisesta sopimuksesta tehty sarjakuva. Kun kirjoitetussa muodossa oleva sopimus käännetään visuaaliseen muotoon, sopimuksen keskeisimpien sisältöjen täytyy siirtyä uuteen asiakirjaan, jotta se olisi oikeudellisesti pätevä myös uudessa muodossaan. Kuvien avulla voidaan välittää monia sisältöjä, mutta osa sisällöistä – esimerkiksi välttämättömien lakipykäliden sisältö – on ilmaista myös sanoin (ks. kuva 1).

Kuva 1. Lakipykälien nimet mainitaan myös verbaalisessa tekstissä heikkolukutaitoisille hedelmänpoimijoille suunnatussa sarjakuvasopimuksessa. Kuva: Jincom/Creative Contracts, Robert de Rooy.

Usein kuvat voivat olla monitulkintaisia, vaikka yhtäältä sarjakuvasopimuksissa välteäänkin visuaalista ”taustahälyä” eli tulkintaa häiritsevää sisältöä ja toisaalta ruutuihin lisätään kuvaa selittävää verbaalista sisältöä. Lisäksi sarjakuvamuotoisessa asiakirjassa on jonkin verran sarjakuvalle tyypillistä kerronnallisuutta, jolla pyritään lisäämään tekstin ymmärrettävyyttä. Intersemioottista kääntämistä voidaan tutkia esimerkiksi siten, että käännöstä verrataan lähtötekstiin ja tarkastellaan, mitä valintoja piirtäjä on tehnyt kääntäessään tekstimuotoisen sopimuksen sarjakuvasopimukseksi.

5 Kuvien käyttö tutkielmassa

Kuva-analyysissä voi hyödyntää valmista analyysimenetelmää (esimerkiksi yllä esiteltyä metafunktiianalyysia) tai analyysimenetelmän voi muodostaa itse. Olennaista on, että analyysi on järjestelmällistä: kuvista eritellään ja analysoidaan kaikki ne seikat, jotka analyysin tavoitteille ovat olennaisia, ja nämä samat seikat katsotaan aineiston kaikista kuvista, jos kuvia on useampia.

Valittavan aineiston määrä riippuu siitä, mitä asioita multimodaalisesta tekstistä katsotaan ja mitä multimodaalisessa tekstissä on. Esimerkiksi lasten kuvakirjakäännösten kuvituksissa tehtyä sensuuria tutkiva tutkielmantekijä saattaa löytää kuvakirjan, jossa on niin monta esimerkkiä sensuurista, että siitä riittää koko tutkielman aineiksiksi. Yhtä lailla on

mahdollista, että esimerkkejä löytyy harvakseltaan ja aineistoksi tarvitaan kymmenen kirjaa.

Kuvien analysoimisesta kiinnostuneen tutkielmantekijän tulee aina selvittää oman yliopistonsa linjaus kuvien julkaisemisesta tutkielmissa. Tekijänoikeuslain 22 § sallii kuvan käytön eli ”siteeraamisen” opinnäytteessä myös ilman tekijänoikeudenhaltijan lupaa, jos kuva ei ole pelkästään koristeellinen vaan liittyy tekstiin olennaisesti (ehto täyttyy, kun opinnäytteen tekstissä analysoidaan kyseistä kuvaa ja siihen viitataan hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti) ja jos kaikki tekijätiedot mainitaan. Yliopistolla voi kuitenkin olla omia, täydentäviä (tiukempia) linjauksia asian suhteen, ja linjaukset voivat muuttua ajan myötä. Jos tutkielmantekijä saa kuvan käyttöön luvan tekijänoikeuden haltijalta, kuvan saa joka tapauksessa julkaista tutkielmassa.

Kun kuvia sisältävä opinnäytetyö julkaistaan verkossa, kuviin tulee liittää alt-tekstit, koska yliopistoja ja niiden verkkosivuilla julkaistuja tiedostoja velvoittaa saavutettavuusdirektiivi (ks. myös tämän oppaan luku Saavutettavuus). Tutkielmantekijä laatii alt-tekstit eli kuvien olennaisen sisällön kertovat lyhyet tekstit pääsääntöisesti itse. Yliopistot ohjeistavat opiskelijoitaan tässä ja muissa opinnäytetiedokomenttien saavutettavuuteen liittyvissä asioissa.

6 Lopuksi

Multimodaalisten tekstien merkitys syntyy useiden merkkijärjestelmien eli moodien vuorovaikutuksessa, ja tätä vuorovaikutusta voidaan lähestyä tutkimuksessa eri tavoin. Lisäksi viestintää voidaan tarkastella modaliteettien eli eri aistikanavien, kuten esimerkiksi näkö- ja kuuloaistin, näkökulmasta. Tämä näkökulma auttaa hahmottamaan, kuinka viestejä voidaan kääntää eri aistikanavien välillä esimerkiksi kuvailutulkauksessa tai kosketusviestinnässä.

Tässä luvussa olemme tarkastelleet erityisesti kuvan ja sanan vuorovaikutusta ja keskustelleet tavoista tutkia tätä vuorovaikutusta. Kuvilla on teksteissä erilaisia funktioita: ne voivat olla esimerkiksi koristeellisia tai informatiivisia, tai ne voivat pyrkiä herättämään lukijassa tunteita. Kuvan funktio vaikuttaa myös sen merkitykseen käänösprosessissa ja käänöksissä. Tämä on tärkeä näkökulma, kun tutkitaan kuvituksen ja käänösratkaisun yhteensopivuutta.

Lisää aiheesta

Boria, Monica & Carreres, Ángeles & Noriega-Sánchez, María & Tomalin, Marcus (toim.) 2020. *Translation and multimodality. Beyond Words*. Lontoo: Routledge.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo. 2021. *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. 3. painos. Lontoo: Routledge.

Pitkäsalo, Eliisa & Nina Iso-lahti (toim.) 2016. *Kääntäminen, tulkkaus ja multimodaalisuus. Menetelmiä monimuotoisten viestien tutkimiseen*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/98951>

Lähteet

Chueasuai, Pasakara 2013. Translation shifts in multimodal text: a case of the Thai version of Cosmopolitan. *JoSTrans, The Journal of Specialised Translation* 20. 107–121. Saatavissa: https://www.jostrans.org/issue20/art_pasakara.pdf

Halliday, M.A.K. 1978. *Language as social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. Lontoo: Edward Arnold.

Halliday, M.A.K. & Matthiessen, Christian M.I.M. 2014. *Halliday's Introduction to Functional Grammar*. 4. painos. New York: Routledge.

Jakobson, Roman 1959. On Linguistic Aspects of Translation. Teoksessa: Reuben Brower (toim.) *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press. 232–239.

Kaindl, Klaus 2004. Multimodality in the Translation of Humour in Comics. Teoksessa: Ventola, Eija & Charles, Cassily & Kaltenbacher, Martin (toim.) *Perspectives on Multimodality*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 173–192.

Ketola, Anne 2018a. Picturebook Translation as Transcreation. Teoksessa: Juntunen, Hanne & Kocabaş Kübra & Sandberg, Kirsi (toim.) *In Search of Meaning and Identity Through Language; Literary, Linguistic, and Translational perspectives*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature, Series B. 127–143. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/104696>

Ketola, Anne 2018b. *Word–Image Interaction in Technical Translation. Students translating an illustrated text*. Väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis 2364, Tampere University Press. Saatavissa: <https://trepo.tuni.fi/handle/10024/103210>

Kaatra, Kaisa & Ketola, Anne 2023. Selkokuvaopas. Selkokeskus & Kehitysvammaliitto ry. Saatavissa: https://selkokeskus.fi/wp-content/uploads/2023/05/selkokuvaopas_kaatraketola_2023.pdf

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 2001. *Multimodal discourse. The modes and media of contemporary communication*. Lontoo: Arnold.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 2006. *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. 2. painos. Lontoo: Routledge.

Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo 2021. *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. 3. painos. Lontoo: Routledge.

Liseling-Nilsson, Sylvia. 2012. *Kod kulturowy a przekład: Na podstawie wybranych utworów Astrid Lindgren i ich polskich przekładów / The Cultural Code and*

- Translation: The Case of Selected Works by Astrid Lindgren into Polish*. Väitöskirja. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Slavic Studies 41.
- O'Halloran, Kay 2008. Systemic functional-multimodal discourse analysis (SF-MDA): Constructing ideational meaning using language and visual imagery. *Visual Communication*. 443–475.
- Oittinen, Riitta & Ketola, Anne & Garavini, Melissa 2018. *Translating Picturebooks. Revoicing the Verbal, the Visual and the Aural for a Child Audience*. New York: Routledge.
- Pedersen, Daniel 2016. *Transcreation in Marketing and Advertising: An Ethnographic Study*. Väitöskirja. Department of Business Communication, Aarhus University.
- Pitkäsalo, Eliisa 2016. Tulkitse kuva! Eleet ja ilmeet sarjakuvassa. Teoksessa: Hirvonen, Pia & Rellstab, Daniel & Siponkoski, Nestori (toim.) *Teksti ja tekstuaalisuus, Text och textualitet, Text and textuality*, VAKKI Publications 7. Vaasa: University of Vaasa. 438–449. Saatavissa: http://www.vakki.net/publications/2016/VAKKI2016_Pitkasalo.pdf
- Pitkäsalo, Eliisa & Oittinen, Riitta (tulossa). On Translation and Censorship in Children's Literature. Teoksessa: Merkle, Denise & Baer, Brian (toim.) *Routledge Handbook of Translation and Censorship*. Lontoo: Taylor & Francis.
- Tieteen termipankki 2023. *Kielitiede: semioottinen moodi*. Saatavissa: https://tieteentermi pankki.fi/wiki/Kielitiede:semioottinen_moodi
- Tieteen termipankki 2023. *Kielitiede: multimodaalisuus*. Saatavissa: <https://tieteentermi pankki.fi/wiki/Kielitiede:multimodaalisuus>
- Tieteen termipankki 2023. *Käännöstiede: intermodaalinen kääntäminen*. Saatavissa: https://tieteentermi pankki.fi/wiki/Käännöstiede:intermodaalinen_kääntäminen
- Tieteen termipankki 2023. *Semiotiikka: modaliteetti*. Saatavissa: <https://tieteentermi pankki.fi/wiki/Semiotiikka:modaliteetti>
- Tiittula, Liisa & Hirvonen, Maija 2015. Intermodaalinen kääntäminen ja tulkkaus. Teoksessa: Aaltonen, Sirkku & Siponkoski, Nestori & Abdallah, Kristiina (toim.) *Käännetyt maailmat: Johdatus käännösviestintään*. Helsinki: Gaudeamus. 252–271.
- Tuominen, Tiina & Hirvonen, Maija & Ketola, Anne & Pitkäsalo, Eliisa & Nina Isolahti 2016. Katsaus multimodaalisuuteen käännöstieteessä. Teoksessa: Pitkäsalo, Eliisa & Isolahti, Nina (toim.) *Kääntäminen, tulkkaus ja multimodaalisuus. Menetelmiä monimuotoisten viestien tutkimiseen*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature. 11–24.
- Zanettin, Federico 2010. Humor in Translated Cartoons and Comics. Teoksessa: Chiaro, Delia (toim.) *Translation, Humour and the Media*. Lontoo: Continuum. 34–52.
- Zitawi, Jehan Ibrahim 2004. *The Translation of Disney Comics in the Arab World: A Pragmatic Perspective*. Väitöskirja. The University of Manchester, CTIS.

Korpustutkimus käännöstieteessä

Mikhail Mikhailov

Tekstikorpusten avulla voi vastata monenlaisiin tutkimuskysymyksiin. Korpusaineistojen avulla voidaan tarkastella esimerkiksi erilaisten käännösstrategioiden käyttöä, käännösuniversaalien toimivuutta, käännösten tarkkuutta, käännösten laatua, eroja saman teoksen eri käännösten välillä tai kääntäjän tyyliä.

1 Johdanto

Lähes kaikki tutkimus perustuu tutkijan tekemiin havaintoihin, joita hän tekee keräämässään tai valitsemastaan aineistosta. Kun käännöstieteessä tutkitaan kääntämisen ja tulkauksen prosesseja ja tuloksia laajemmin, yksi mahdollisista aineistotyypeistä on kokoelma käännöstekstejä tai litteroituja tulkkaustallenteita ja mahdollisesti myös lähdetekstejä tai -puheita. Nämä aineistot kootaan nykyään digitaalisessa muodossa, ja tällaisia kokoelmia kutsutaan teksti- tai puhekorpuksiksi.¹ Aluksi (1960–70-luvulla) korpuksia käytettiin lähinnä kielitieteellisissä tutkimuksissa, mutta ajan myötä korpukset on otettu käyttöön muissakin ihmistieteissä, esimerkiksi kirjallisuustieteessä, historian tutkimuksessa, sosiologiassa ja journalistiikassa. Käännöstieteen alalla korpusten käyttöä tutkimuksessa ovat edistäneet muun muassa Mona Baker (1995), Silvia Bernardini (2011), Anna Mauranen (2004), Maeve Olohan (2004), Krista Varantola (2003), Federico Zanettin (2012) ja monet muut.

Käännökset ovat käännösprosessin tuloksia, ja näin ollen niistä saa vain epäsuoria tietoja kääntäjän toiminnasta. Kannattaa myös ottaa huomioon, että esimerkiksi kaunokirjallisuudessa kääntämisen prosessissa on kääntäjän lisäksi mukana myös kustannustoimittaja ja joskus jopa kirjailija itse. Toisaalta tekstit tarjoavat paljon tietoa, paljon enemmän kuin kokeellisen tutkimuksen, haastattelujen ja kyselyjen avulla voidaan saada. Siksi korpuspohjaiset menetelmät ovat melko suosittuja käännöstieteessä.

---

¹ Puheiden litteraatioita voidaan tutkia samoilla periaatteilla kuin kirjoitettuja tekstejä, joten lähes kaikkia tässä luvussa esiteltyjä menetelmiä voidaan käyttää myös, kun analysoidaan tulkkausaineistoa. Tekstin keventämiseksi käytän *tekstikorpus*-termiä *teksti-* tai *puhekorpus* -termin sijasta.

On olemassa paljon erilaisia korpustyyppisiä (ks. esim. McEnery & Hardie 2012, 1–21). Käännöstieteessä kaksi tyyppiä ovat erityisen suosittuja:

- Käännöskorpuksset (engl. *translation corpora*) ovat käännettyjen tekstien kokoelmia, joita kootaan käännöskielen tutkimusta varten. Referenssikorpuksena eli vertailuaineistona käytetään samalla kielellä kirjoitettujen alkuperäistekstien korpuksia.
- Rinnakkaiskorpuksset eli paralleelikorpuksset (engl. *parallel corpora*) sisältävät tekstejä ja niiden käännöksiä yhdelle tai useammalle kielelle sekä erikielisiä asiakirjoja (esim. valtiosopimuksia). Tekstit voivat olla myös tulkkausten litterointeja (sekä puheita että niiden tulkkeita). Lähde- ja kohdetekstien lauseet kohdistetaan niin, että toisiaan vastaavien lauseiden välille muodostuu linkki.²

Digitaalinen muoto helpottaa aineistojen uudelleenkäyttöä. Joka vuosi maailmassa tulee julkiseen käyttöön uusia aineistoja, joten tutkimuksen alkuvaiheessa kannattaa tarkistaa valmiiden aineistojen saatavuus. Monissa tapauksissa tutkija saa vertailu- ja/tai tutkimusaineiston joko valmiina tai muodossa, jota pitää vain vähän täydentää. Toinen korpus-tutkimuksen vahvuus on siinä, että tutkijan käytössä on hakutyökaluja, joilla voi nopeasti käsitellä isoja määriä tekstejä. Tätä käsittelytapaa kutsutaan usein *etälukemiseksi* (engl. *distant reading*) vastakohtana perinteiselle *lähilukemiselle* (engl. *close reading*).

2 Korpustyökalut

Korpuksen idea ei ole uusi: termi on ollut käytössä keskiajalta saakka. Teologiassa, oikeustieteessä ja muilla aloilla korpuksiksi kutsuttiin tutkimusaineistokokoelmia, yleensä tekstikokoelmia, ja keskiajalla korpuksia käsiteltiin tietysti vain lukemalla niitä. Nykyaikaisia korpuksia ei koota lähilukemista varten, koska ne ovat liian isokokoisia tähän,³ vaan niitä käsitellään erikoistyökalujen avulla. Digitaalisen tekstikorpuksen keskeinen idea on siinä, että tutkija pystyy saamaan teksteistä tarvittavia tietoja, myös sellaisia, jotka eivät ole havaittavissa paljain silmin. Nykyhetkellä korpustyökaluissa on tyypillisesti käytettävissä seuraavat toiminnot:

- Taajuuslista (engl. *frequency list*) eli kaikki korpuksessa tai osakorpuksessa esiintyvät saneet tai lemmat ($\approx$ lekseemit) frekvensseineen. Joskus voidaan saada myös sanaluokkien tai muotojen frekvenssit.

---

² Huom! Kirjallisuudessa esiintyy toisinaan termi *translation corpora* merkityksessä 'alkutekstit ja käännökset' ja *parallel texts* merkityksessä 'erikieliset tekstit samasta aiheesta', ks. tästä Mikhailov & Cooper (2016, 5).

³ Jopa miljoona sanaa (mikä on nykyään pieni korpus) on iso määrä ihmiselle: lukemisen keskinopeus on noin 200 sanaa minuutissa (Brysbaert 2019), ja näin jo pelkkään lukemiseen menisi kaiken kaikkiaan runsaat 83 tuntia.

- Konkordanssi (engl. *concordance*) eli hakusanan/hakuilmaisun käyttöesimerkit. Rinnakkaiskorpuksista saa myös rinnakkaiskonkordansseja (engl. *parallel concordance*), joissa on hakutuloksen lisäksi myös vastaava virke toisella kielellä / toisilla kielillä.
- Kollokaatiot (engl. *collocations*) eli hakusanan/hakulausekkeen lähikontekstissa esiintyvät sanat ja niiden frekvenssit. *Sketch Engine* -palvelussa on saatavilla *Word Sketch* -työkalu, joka tekee kollokaatioiden yhteenvetoa ja tarjoaa jopa visualisointia.
- Ngrammit (engl. *Ngrams*) eli korpuksessa usein esiintyvät monisanaiset ilmaisut.
- Avainsanat (engl. *keywords*) eli sanat ja lausekkeet, jotka esiintyvät kyseessä olevassa korpuksessa useammin kuin referenssikorpuksessa (engl. *reference corpus* = korpus, johon vertaillaan, yleensä iso yleiskielinen korpus).

Näillä toiminnoilla voi tehdä hakuja, joiden tulokset helpottavat tutkimuskysymyksiin vastaamista. Hakutulokset eivät kuitenkaan ole tutkimuksen lopputuloksia, vaan ne kaipaavat vielä lisäkäsittelyä Excelillä, R:llä tai muilla työkaluilla.

Korpustyökaluja on useita. Aiemmin käytettiin työasemasovelluksia, joita ovat esimerkiksi Word Smith Tools, AntConc tai ParaConc. Nykyään niiden käyttö on vähentynyt, ja sekä sovellukset että aineistot ovat siirtymässä verkkoon. Moni julkinen tekstikorpus on saatavilla internetin kautta, ja niillä on omat hakutyökalut. Joskus sama tekstikorpus on saatavilla eri verkkopalveluissa ja siitä voi tehdä hakuja eri työkaluilla (esim. British National Corpus BNC:n omalla verkkosivulla, Sketch Enginessä ja english.corpora.org-sivulla). Toisaalta taas samaa työkalua saatetaan käyttää useissa verkkopalveluissa: esimerkiksi Göteborgin yliopistossa kehitettyä Korp-työkalua käytetään Ruotsin Språkbankenissa ja Suomen Kielipankissa. Viime aikoina alaa on hallinnut neljä ohjelmapakettia:

1. Sketch Engine (sketchengine.eu). Suuri korpusaineistojen varanto, jolla on erittäin monipuolinen korpustyökalupaketti. Käyttäjä voi myös ladata palveluun omia korpuksia ja halutessaan jakaa ne muille käyttäjille. Palvelu on maksullinen, mutta monilla yliopistoilla on Sketch Enginen lisenssi.
2. NoSketch Engine (<https://nlp.fi.muni.cz/trac/noske>). Sketch Enginen vapaa, hieman supistettu mutta täysin toimiva versio. Sen voi asentaa omalle Linux-palvelimelle, ja palveluun voi ladata omia korpuksia. Asennus vaatii kuitenkin IT-taitoa. Tämä korpustenhallintasovellus on käytössä useissa projekteissa, esimerkiksi Aranea-korpuskokoelmassa (<http://aranea.juls.savba.sk/>).
3. CQPweb (<https://cwb.sourceforge.io/cqpweb.php>). Lancasterin yliopistossa kehitetty vapaa korpustyökalupaketti, jossa on samat ominaisuudet kuin Sketch Enginen työkaluissa. Myös tämän ohjelmapaketin asennus vaatii IT-osaamista. Sovelluksen voi jopa asentaa omalle tietokoneelle, mutta omalla tietokoneella sovellus toimii hitaasti. Monet tutkimusryhmät käyttävät tätä korpustenhallintasovellusta. Ohjelmapaketin

kehittäjillä on verkkoportaali, johon on koottu paljon korpuksia (<https://cqpweb.lancs.ac.uk/>). Palvelu on avoin tietyin rajoituksin myös Lancasterin yliopiston ulkopuolisille käyttäjille.

4. #LancsBox (<http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/>). Toinen Lancasterin yliopiston tarjoama vapaa työkalu, joka voi olla hyvä vaihtoehto, jos Sketch Engine ei ole käytettävissä eikä NoSketch Engineä tai CQPwebiä voi asentaa. Työkalu on työasemasovellus, joka on helppo asentaa ja käyttää. #LancsBox sisältää monia samoja toimintoja kuin edellä mainitut työkalutkin, ja sillä on helppo käsitellä omia aineistoja. Ainoa iso puute on se, ettei sillä voi käsitellä rinnakkaiskorpuksia.

NoSketch Engine ja CQP Web vaativat Linux-palvelimen ja IT-tukea, joten niitä käyttävät lähinnä tutkimusryhmät. Näin ollen Sketch Engine on tällä hetkellä paras työkalu pienille projekteille ja yksittäisille tutkijoille, koska sen käyttäjä pärjää IT-perustaidoilla ja saa tarvittaessa hyvää käyttäjätukea. Ainoa huono puoli on palvelun maksullisuus, mutta toisaalta Sketch Engine on (ainakin tämän luvun kirjoittamisen hetkellä) saatavilla monissa Suomen yliopistoissa.

3 Käytettävissä olevia valmiita korpusaineistoja

Kuten jo mainitsin, verkossa on paljon valmiita korpusaineistoja, ja siksi tutkimuksen alkuvaiheessa kannattaa tarkistaa, onko tarjolla sopiva valmis aineisto. Sketch Enginen varannossa on valmiita korpuksia, ja palvelussa on myös monipuoliset hakutyökalut. Professori Michael Davies ylläpitää isoa englanninkielisten korpusten varantoa, jossa on sekä Daviesin johtamissa projekteissa koottuja korpuksia (COCA, COHA yms.), että muiden tutkimusryhmien tuottamia aineistoja (esim. BNC). Osa korpuksista on myös ladattavissa käyttäjän koneelle. Palvelu löytyy osoitteesta <https://www.english-corpora.org/>. Suomenkielisiä aineistoja on Suomen kielipankin korpuspalvelussa <https://korp.csc.fi/>. Lisäksi miltei jokaisessa isossa maassa on omia korpuskokoelmia. Käytettävissä olevien monikielisten korpusaineistojen luettelo, tosin jo hieman vanhentunut, löytyy kirjasta Mikhailov ja Cooper (2016).

Valmiiden korpusten lisäksi internetistä voidaan hankkia valmiiksi kohdistettuja rinnakkaistekstien kokoelmia. Tällä hetkellä suurin rinnakkaiskorpusten varanto on Open parallel corpus, OPUS (<https://opus.nlpl.eu/>). Sinne on koottu monien kieliparien rinnakkais-tekstejä ja -korpuksia, ja ne ovat vapaasti ladattavissa eri formaateissa, joista TMX⁴ on yhteensopiva Sketch Enginen kanssa. Kokoelmien joukosta löytyy Euroopan Komission asiakirjoja (DGT), Europarlamentin puheita (Europarl), uutistekstien rinnakkaiskorpuksia, tietokoneohjelmien ohjeita monilla kielillä, kaunokirjallisia tekstejä ja paljon muuta.

---

⁴ TMX (Translation Memory eXchange) on XML-pohjainen formaatti, joka on käytössä käännösmuisti-ohjelmissa (Trados, MemoQ, WordFast jne).

4 Oman korpuksen kokoaminen

Vaikka Internetissä on valmiita aineistoja käytettävissä, aina korpusta ei löydy omaa tutkimusaihetta varten. Valmiit korpuksat ovat myös usein liian pieniä, vanhentuneita, puutteellisia tai huonosti tehtyjä. Rinnakkaiskorpuksia on ylipäättään saatavilla yksikielisiä vähemmän (ks. esim. Mikhailov & Cooper 2016, 1–2). Jos sopivaa valmista korpusta ei ole, tulee tarve koota oma korpus. Tänä päivänä urakka ei ole niin vaativa kuin vielä kymmenen vuotta sitten. Internetistä löytyy paljon tekstejä sähköisessä muodossa, ja muutenkin paperista skannaaminen käy nopeasti, ja jopa älypuhelimella voi ottaa riittävän selkeitä kuvia. Tekstintunnistusohjelmilla⁵ eli OCR-ohjelmilla (Optical Character Recognition) kuva- ja PDF-tiedostoista saadaan tekstitiedostoja. Jopa puheaineistojen litterointi puheentunnistusohjelmilla⁶ on jo mahdollista, mikä nopeuttaa moninkertaisesti puheaineistojen valmistelua. Kohdistustyökaluilla⁷ voi kohdistaa rinnakkaistekstejä.

Tekstikorpuksen kokoamisessa on seuraavat vaiheet:

1. Tekstiaineiston hakeminen. Tässä vaiheessa pitää tehdä selvitys olemassa olevista, tutkimusaiheeseen liittyvistä teksteistä ja niiden saatavuudesta. Tutkijan pitää tehdä aineistosta monipuolinen, eli siihen pitää sisällyttää kaikki relevantit tekijät, genret, alueet, aikakaudet ja niin edelleen. Tekstit voi koota käsin tai erikoistyökalulla kuten esim. BootCat-työkalulla (<https://bootcat.dipintra.it/>) tai oman skriptin avulla.

2. Tekstien metadatan kokoaminen. Kaikki saatavilla olevat tiedot teksteistä on tallennettava: tekijä, kustantamo, julkaisuvuosi, aihe, genre, kieli, maa, alue ja muut relevantit tiedot. Näitä tietoja tarvitaan myös korpuksen kokoonpanon tarkastusta varten. Lisäksi metadatan avulla voi helposti luoda osakorpuksia. Parasta on tehdä tekstien luettelo taulukkomuodossa.

3. Tekstien digitointi. Paperilla olevat tekstit skannataan ja tallennetaan PDF-muotoon. Seuraavaksi PDF-tiedostoja käsitellään OCR-ohjelmalla, jolloin niistä saadaan tekstitiedostoja.⁸ Video- ja äänitallenteita käsitellään puheentunnistustyökalulla. Tekstitiedot tarkistetaan, ja niistä korjataan tunnistus- ja syöttövirheet. Jotkin tekstien elementit jätetään korpuksesta pois; näitä ovat esimerkiksi sivunumerot, ala- ja ylätunnisteet, kuvat ja taulukot. Myös valmiiksi tekstimuodossa saatavilla olevat tekstit on tarkistettava. Tarkistuksessa kannattaa aina käyttää tietotekniikan potentiaalia: oikolukutyökaluja, hakuja ja Korvaa kaikki -toimintoa (hyvin varovasti!). Yleensä joudutaan hyväksymään se, ettei

---

⁵ Parhaita ovat tällä hetkellä FineReader, OmniPage ja ReadIris.

⁶ Jopa Microsoft Word -ohjelmaan on integroitu puheentunnistus (Dictate ja Transcribe).

⁷ LF Aligner, WordFast Aligner.

⁸ Huom! Myös PDF-muodossa olevat tekstitiedostot kannattaa ajaa OCR-ohjelman läpi. PDF-tiedostojen leikkaa ja liimaa -toiminto leikkaa kappaleita, sekoittaa rivejä ja jättää kokonaisia kappaleita kopioimatta.

kaikkia virheitä ja puutteita pystytään korjaamaan, vaan tekstiin jää väistämättä joitakin virheitä. Hidas ja tarkka lukeminen parantaa aineiston laatua melko vähän, mutta hidastaa prosessia huomattavasti.

4. Rinnakkaistekstien kohdistaminen. Kun rinnakkaiskorpus kootaan, tekstit ja niiden käännökset pitää kohdistaa (= asettaa alkutekstin ja käännöksen vastaavat segmentit vierekkäin kuten taulukossa). Kohdistaminen tehdään erikoistyökalulla, ja tulokset on aina tarkistettava. Vain harvoissa tapauksissa, yleensä hyvin strukturoitujen tekstien kohdistamisessa, kaikki menee oikein. LF Aligner -kohdistusohjelmassa on käytettävissä oma graafinen työkalu, jolla voi korjata kohdistusvirheitä. Muissa tapauksissa rinnakkaisteksti tarkistetaan Excel-ohjelman⁹ avulla siirtämällä tekstiä ja lisäämällä tai poistamalla soluja ja rivejä.

5. Tekstien lemmatisointi ja morfosyntaktinen analyysi. Haku korpukselta tulee paljon monipuolisemmaksi, jos teksti on annotoitu, eli jokaiselle sanalle on merkitty lemma (perusmuoto) ja mahdollisesti muita tietoja: sanaluokka, morfologinen muoto, syntaktinen funktio yms. Tämä tehdään parserityökaluilla. Nämä työkalut ovat nykyään usein vapaasti saatavilla, mutta niiden käyttö vaatii hyvää IT-taitoa. Sketch Engine ja #Lancs Boxiin on kuitenkin integroitu monien kielten parserit, ja tekstien käsittely tapahtuu automaattisesti korpuksen latauksen aikana.

Kun vaiheet 1–4 ja mahdollisesti vaihe 5 on tehty, valmiit aineistot ladataan korpustyökaluun. Korpusta voidaan tietysti tarvittaessa myös laajentaa.

5 Vinkkejä aineiston käsittelyyn

Seuraavassa on esimerkki korpusaineiston käsittelystä. Kuvitellaan, että meidän pitää tehdä selvitystyö Suomen julkisen sektorin englanninkielisestä terminologiasta ja sen ymmärrettävyydestä. Aineistoksi sopisi Suomen julkisalan organisaatioiden, kuten esimerkiksi KELAn, Poliisin, Työministeriön ja TE-keskusten suomi–englanti-rinnakkaistekstit. Onneksi edellä mainitussa OPUS-portaalissa on monikielinen aineisto nimeltä infopankki, joka on poimittu infopankki.fi-verkkosivulta (nykyään infofinland.fi) (ks. Tiedemann 2012). Lataan sivulta opus.nlpl.eu/infopankki/fi&en/v1/infopankki TMX-tiedoston kieliparissa suomi–englanti. Tiedosto on pakattu Gzip-pakkausohjelmalla, ja sillä on gz-loppuosa, jota Windows ei tunnista. Silti nämä pakatut tiedostot avautuvat ongelmitta Windowsin 7-Zip-pakkausohjelmalla, joka usein on valmiiksi asennettuna tai helposti asennettavissa koneeseen. Kun gz-tiedosto puretaan, siitä tulee infopankki.tmx-tiedosto, joka on valmis ladattavaksi korpustyökaluun. Käytän Sketch Engine -palvelua, joka on teknisesti helpoin vaihtoehto.

---

⁹ Myös LibreOfficen Calc-ohjelmaa ja muitakin taulukonlaskentaohjelmia voidaan käyttää.

Seuraavaksi luon Sketch Enginessä uuden monikielisen korpuksen ja lataan infopankki.tmx-tiedoston sinne. (Sketch Engine pystyy käyttämään TMX-formaattia tai Excel-taulukoita, joissa on jokaiselle kielelle erillinen sarake ja jokaisessa rivissä kohdistetut segmentit.¹⁰) Sketch Engine luo kaksi korpusta: suomen- ja englanninkielisen. Kumpaa-kin korpusta voidaan käyttää erikseen tai molemmista korpuksista voidaan hakea rinnakkaiskonkordansseja tai kaksikielisiä termilistoja, tai niistä voidaan jopa luoda kaksikielisiä sanaluonnoksia (engl. *word sketch*).

Tässä tapaustutkimuksessa tutkitaan englanninkielisiä termejä, joten avaan englanninkielisen korpuksen. Termejä tai tarkemmin sanottuna termikandidaatteja saa monella tavalla. Nopein tapa on hakea avainsanoja (engl. *keywords*). Keywords-työkalu vertailee aineistoa referenssikorpukseen ja hakee sanoja ja ilmaisuja, joiden frekvenssit eroavat merkittävästi. Avainsanaisuus (engl. *keyness*) lasketaan kaavalla, jonka on kuvannut ja selittänyt artikkelissaan Adam Kilgarriff (2009). Työkalu hakee sekä yksisanaisia että monisanaisia termejä, ja käyttäjä voi valita referenssikorpuksen ja painottaa haussa harvinaisia tai korkeafrekventtisiä sanoja. Käytän referenssikorpuksena fiTenTen14-korpusta¹¹ (joka onkin oletuskorpus Sketch Enginen asetuksissa) ja painotan haussa tavallisia sanoja (kerroin 100). Haun tulokset näkyvät kuvassa 1.

Term	Frequency?		Score ?
	Focus	Reference	
1 residence permit	455	18,653	17.1 ...
2 infofinland page	360	0	13.8 ...
3 health centre	276	45,187	10.7 ...
4 day care	243	83,201	9.5 ...
5 secondary school	234	299,235	8.9 ...
6 upper secondary school	215	3,724	8.6 ...
7 young people	239	1,520,037	7.6 ...
8 health service	182	391,299	7.0 ...
9 contact information	169	327,318	6.6 ...
10 local register office	158	211	6.6 ...
11 municipality of residence	157	199	6.6 ...
12 finnish immigration	157	285	6.6 ...

Kuva 1. Avainsanat (monisanaiset ilmaisut).

¹⁰ Yksityiskohtaisia ohjeita löytyy Sketch Enginen käyttöohjeista: <https://www.sketchengine.eu/guide/setting-up-parallel-corpora/>

¹¹ Lisää tietoa TenTen-korpuksista ks. Jakubíček ym. (2013).

Täytyy muistaa, ettei korpustyökalulla saa valmiita listoja vaan ainoastaan raakatuloksia tarkastettavaksi. Kuvassa 1 olevassa listassa *infofinland page* -ilmaisu on vain verkkosivun nimi, eikä sitä kannata ottaa tutkittavaksi. Ilmaisu *secondary school* sisältyy ilmaisuun *upper secondary school*, ja siksi molempien ilmaisujen frekvenssit täytyy tarkistaa. Avainsanahaku tuottaa kaksi listaa: yksisanaiset termit ja monisanaiset termit. Termejä kannattaa hakea myös Ngrammit-haulla (engl. *Ngrams*). Tämä haku tuo toistuvia monisanaisia yhdistelmiä, joissa on kahdesta kuuteen sanaa. Joskus Ngrammit-haulla saa esiin ilmaisuja, joita ei löydy avainsanahaulla, mutta hakutuloksissa on usein paljon häiriötä. Sketch Enginen tekemät listat ladataan Excelliin, listoista poistetaan sanat, jotka eivät kuulu aiheeseen, lemmatisointivirheet korjataan ja lopulta kaikki listat yhdistetään.

Seuraavaksi voi tarkastella kiinnostavampia ilmaisuja tekemällä konkordanssihakuja. Rinnakkaiskonkordansseilla (engl. *parallel concordance*) voi hakea englanninkielisiä konteksteja ja niitä vastaavia lähdetekstikonteksteja (oletetaan, että Suomen julkisen sektorin asiakirjat kirjoitetaan alun perin suomeksi ja sitten käännetään englanniksi). Näin voi saada paljon tietoja termeistä, niiden käytöstä ja vastineista. Teen esimerkkiä varten rinnakkaiskonkordanssin ilmaisulle *day care*¹² (kuva 2).

doc#0	<> Application forms are available at day care offices or you can also print an application form and use an electronic application. </>	<> Hakemuslomakkeita saat päivähoitotoimistosta tai voit tulostaa myös täytettävän hakemuksen sekä käyttää sähköistä hakemusta. </>
doc#0	<> You can receive child home care allowance from Kela for the care of a child under the age of three at home or in private day care , when the child is not in municipal day care. </>	<> Voit saada Kelan maksamaa tukea lapsesi hoitamiseen kotona tai yksityisessä päivähoitossa, jos perheessäsi on alle 3-vuotias lapsi, joka ei ole kunnan järjestämässä päivähoitossa. </>
doc#0	<> You can receive child home care allowance from Kela for the care of a child under the age of three at home or in private day care, when the child is not in municipal day care . </>	<> Voit saada Kelan maksamaa tukea lapsesi hoitamiseen kotona tai yksityisessä päivähoitossa, jos perheessäsi on alle 3-vuotias lapsi, joka ei ole kunnan järjestämässä päivähoitossa. </>
doc#0	<> The carer can be the child's mother or father, for example, or another person (such as a relative) or a private day care provider (such as a private day care centre). </>	<> Lasta voi hoitaa jompikumpi vanhemmista tai muu hoitaja (esim. sukulainen) tai yksityinen päivähoiton tuottaja (esim. yksityinen päiväkot). </>
doc#0	<> The carer can be the child's mother or father, for example, or another person (such as a relative) or a private day care provider (such as a private day care centre). </>	<> Lasta voi hoitaa jompikumpi vanhemmista tai muu hoitaja (esim. sukulainen) tai yksityinen päivähoiton tuottaja (esim. yksityinen päiväkot). </>
doc#0	<> Special day care , special education and care in the mornings and afternoons are also arranged for disabled children. </>	<> Vammaisille lapsille järjestetään myös esimerkiksi erityispäivähoitoa tai erityisopetusta sekä koululaisten aamu- ja iltapäivähoitoa. </>
doc#0	<> You can obtain information on special day care from a special needs kindergarten teacher. </>	<> Erityispäivähoitosta saat tietoa erityislastentarhanopettajalta. </>
doc#0	<> Oulainen offers various services for disabled persons, such as assistive devices, transportation services, daytime activities, day care and housing services. </>	<> Oulainen järjestää vammaisille ja kehitysvammaisille henkilöille erilaisia palveluja, esimerkiksi apuvälineitä, kuljetuspalveluita, päivätoimintaa ja päivähoitoa sekä asumispalveluita. </>
doc#0	<> Day care </>	<> Päivähoito </>
doc#0	<> You can apply for municipal day care for a child under school age. </>	<> Voit hakea päivähoitopaikkaa alle kouluikäiselle lapsellesi. </>

Kuva 2. Esimerkki rinnakkaiskonkordanssista.

Konkordanssista selviää heti, että suomenkielisissä teksteissä on paljon termejä, joiden englanninkielinen vastine on *day care*: *päiväkot*, *päivähoito*, *päivähoitopaikka*. Lisäksi on termipareja, jotka sisältävät termin *day care*: *yksityinen päivähoito* – *private day care*,

¹² Huom.! Yksisanaisessa haussa käytetään yleensä lemmahakua, ja monisanaisia ilmaisuja haetaan CQL-hakulauseilla. CQL-kyselykielen opas ja paljon esimerkkejä löytyy Sketch Enginen verkkosivuilta: <https://www.sketchengine.eu/documentation/corpus-querying/>.

erityispäivähoito – special day care, päivähoitotoimisto – day care office. Yksityiskoh-
taista tietoa saa lataamalla koko konkordanssin Exceeliin ja analysoida sitä.

Kun tutkitaan käännoiksi kielelle X, usein vertaillaan havaintoja alun perin X-kielellä kirjoitettuihin teksteihin. Teen haun enTenTen21-korpuksesta, joka on Sketch Engine -tiimin tekemä englannin kielen webkorpusta, jossa on 50 miljardia sanaa. Haen *day care* -ilmaisua (CQL-haku: [lemma="day"][lemma="care"]). Huolimatta siitä, että tämä ilmaisu on paljon tyypillisempi infopankki-korpuksessa (infopankki: 846,62 ipm¹³, enTenTen: 1,33 ipm), haku tuo yli 80 000 esimerkkiä. Haun ensimmäinen tulostusnäky on kuvassa 3. Heti voidaan nähdä, että ilmaisu käytetään eri merkityksissä.

Meidän esimerkkikorpussamme sekä *päiväkoti-* että *päivähoito-* sanat tarkoittavat lastentarhaa (ja *lastentarha-*sana on ilmeisesti vanhenemassa, koska sitä ei esiinny korpussamme kertaakaan ja fiTenTen14-korpussessakin se on varsin harvinainen). Myös isossa suomen kielen fiTenTen14-korpuksessa näitä sanoja käytetään lähinnä lastenhoito konteksteissa. Tämän voi todeta Word Sketch -työkalun avulla. Se on Sketch Enginen toiminto, joka tekee sanan kollokaatioista (lähikontekstissa esiintyvistä sanoista) yhteenvedon. Word Sketch näyttää sanasta *päivähoito* paljon lapsuuteen liittyviä kollokaatioita: (*lasten, lapsen, varhaiskasvatus, esiopetus, koulu* yms.), mutta vanhuuteen liittyviä kollokaatioita ei ole, vaikka ilmeisesti yksittäisiä käyttöesimerkkejä löytyisi.

1	gg.ca	violence, employment, training, housing and the availability of such services as day care for children.
2	gg.ca	idents.
3	lph.ie	ities.
4	svp.ie	as The SVP also provides many essential services such as social housing units, day care centres, shops and holiday homes.
5	lph.ie	are, welfare home (supported living for clients with low dependency needs) and day care services.
6	wsm.ie	have no suitable place to live.
7	ti.org	planners, allow people easy access to "public functions and services" such as day care , restaurants, parks, and laundry facilities.
8	rip.ie	ork county area.
9	lph.ie	day basis, is €25 per day.
10	lph.ie	ute hospital services and HSE community services.
11	lph.ie	a weekend.
12	lph.ie	A secure and caring environment is provided in the Carman Centre on a day care basis.
13	tn.gov	e working together to protect parents from misleading advertising by unlicensed day care operations.
14	svp.ie	role is to lead and manage the delivery and development of a community-based day care service in conjunction with the SVP members and volunteers.
15	hnn.us	there.
16	hnn.us	with children, the parents are employed.
17	hnn.us	outlawing other practices that do, e.g. divorce, childlessness, and putting kids in day care , if the conservatives are to be believed?
18	ed.gov	at home by family members or extended family/neighbors or at homes providing day care .
19	ed.gov	(not verified) on Mon, 2011-07-11 16:05
20	ed.gov	r their improvement system and licensing program.

Kuva 3. Yksikielinen konkordanssi.

Englanninkielisen *day care* -ilmaisun kontekstit taas liittyvät melko vahvasti vanhusten hoitoon ja sairauksiin (ks. kuva 3). Kuvassa on kuitenkin vain ensimmäiset 20 esimerkkiä

¹³ ipm = instances per million, esiintymiä per miljoona sanaa

82 091:sta. Koko konkordanssin lähilukeminen tuskin onnistuu. Siksi käytetään muita analyysitapoja. Voidaan esimerkiksi poimia järkevä määrä satunnaisia käyttöesimerkkejä, esimerkiksi tarkastella sataa esimerkkiä. Lisäksi voidaan hakea konkordanssissa usein esiintyviä naapurisanoja oikealta tai vasemmalta kontekstista. Kolmantena vaihtoehtona on hankkia lisätietoja hakemalla konkordanssista kollokaatioita. Viimeksi mainittu on tässä tapauksessa paras keino. Hakutuloksissa on esillä seuraavia aiheita: lapsuus (*pre-school, nursery, kindergarten, nanny, babysitter, playgroup, childminding...*), sairaus (*sitter, outpatient, inpatient, hospice, palliative, pediatrician, dementia, geriatric, Alzheimer, handicapped, rehabilitation...*), vanhuus (*adult, elderly, elder, senior...*).

Tämä tulos ei kuitenkaan tarkoita sitä, että *day care* on huono termi. Saattaa olla, että se on jo vakiintunut ja että uuden termin käyttöönotto voi olla ongelmallista. Kääntäjän pitää vain käyttää termiä väärinymmärrysten välttämiseksi samalla tavoin kuin sitä on aiemmin käytetty.

Samalla tavalla voidaan tutkia muita listassa olevia sanoja ja ilmaisuja. Ensin haetaan rinnakkaiskonkordanssi ja sitten tarkistetaan havainnot isoilla yksikielisillä korpuksilla käyttämällä konkordansseja, kollokaatioita ja sanaluonnoksia. Kun on tutkittu riittävä määrä termejä ja niiden vastineita, pystytään vastaamaan tutkimuskysymykseen: onko Suomen julkisen sektorin englanninkielisten tekstien termien käyttö ymmärrettävää ulkomaalaisille. Tässä esimerkkitapauksessa löydettiin yksi termi, jota käytetään englanninkielisissä maissa eri merkityksissä.

6 Lopuksi

Termien käännösvarustien tarkastelu on vain yksi pieni esimerkki korpusaineistojen käytöstä käännöstieteellisissä tutkimuksissa. Tekstikorpuksen avulla voi vastata monenlaisiin tutkimuskysymyksiin. Korpusaineistojen avulla voidaan tarkastella esimerkiksi erilaisten käännösstrategioiden käyttöä, käännösuniversaalien toimivuutta, käännösten tarkkuutta, käännösten laatua, eroja saman teoksen eri käännösten välillä, kääntäjän tyyliä ja paljon muuta. Korpusmenetelmät ovat poikkitieteellisiä: esimerkiksi haastattelututkimus voi hyvinkin olla korpusvetoinen, jolloin pitkistä haastatteluista tehdään tekstikorpus ja sieltä poimitaan keskeisiä asioita Keywords- tai Word Sketch -työkalujen avulla.

Lisää aiheesta

Doval Reixa, Irene & Sánchez Nieto, María Teresa 2019. *Parallel Corpora for Contrastive and Translation Studies: New Resources and Applications*. Amsterdam: John Benjamins.

Mikhailov, Mikhail & Cooper, Robert 2016. *Corpus Linguistics for Translation and Contrastive Studies: A Guide for Research*. Lontoo: Routledge.

Lähteet

- Baker, Mona 1995. Corpora in translation studies: An overview and some suggestions for future research. *Target* 7:2. 223–243.
- Bernardini, Silvia 2011. Monolingual comparable corpora and parallel corpora in the search for features of translated language. *SYNAPS – A Journal of Professional Communication* 26. 2–13.
- Brysbaert, M. 2019. How many words do we read per minute? A review and meta-analysis of reading rate. *Journal of Memory and Language* 109. Saatavissa: DOI: 10.1016/j.jml.2019.104047
- Jakubíček, Miloš & Kilgarriff, Adam & Kovář, Vojtěch & Rychlý, Pavel & Suchomel, Vít 2013. The TenTen corpus family. Teoksessa: *7th International Corpus Linguistics Conference CL*. 125–127. https://www.sketchengine.eu/wp-content/uploads/The_TenTen_Corpus_2013.pdf (Luettu 29.11.2023).
- Kilgarriff, Adam 2009. Simple maths for keywords. Teoksessa: Mahlberg, M. & González-Díaz, V. & Smith, C. (toim.) *Proceedings of Corpus Linguistics Conference CL2009*, University of Liverpool, UK. <https://www.sketchengine.eu/wp-content/uploads/2015/04/2009-Simple-maths-for-keywords.pdf> (Luettu 29.11.2023).
- Mauranen, A. 2004. Corpora, Universals and Interference. Teoksessa: Mauranen, A. & Kujamäki, P. (toim.) *Translation Universals: Do They Exist?* 65–82. Philadelphia: John Benjamins.
- McEnery, Tony & Hardie, Andrew 2011. *Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikhailov, Mikhail & Cooper, Robert 2016. *Corpus Linguistics for Translation and Contrastive Studies: A Guide for Research*. Lontoo: Routledge.
- Tiedemann, Jörg 2012. Parallel Data, Tools and Interfaces in OPUS. Teoksessa: *Proceedings of the 8th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2012)*. <https://researchportal.helsinki.fi/en/publications/parallel-data-tools-and-interfaces-in-opus> (Luettu 29.11.2023).
- Olohan, Maeve 2004. *Introducing corpora in translation studies*. Lontoo: Routledge
- Varantola, Krista 2003. Translators and disposable Corpora. Teoksessa: Zanettin, F. & Bernardini, S. & Stewart, D. (toim.) *Corpora in Translation Education*. Manchester: St. Jerome Publishing. 43–54.
- Zanettin, Federico 2012. *Translation-Driven Corpora: Corpus Resources for Descriptive and Applied Translation Studies*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Terminologinen tutkimus

Igor Kudashev

Terminologiset tutkielmat ovat käytännönläheisiä, ja tutkimusaiheesta on helppo saada ote.

1 Mitä ovat terminologia ja terminologinen opinnäyte?

Terminologia-sanaa käytetään kahdessa eri merkityksessä. Yhtäältä se on termien muodostama kokonaisuus eli *termistö* ja toisaalta oppi termeistä (puhutaan myös *terminologiaopista* tai *terminologisesta tutkimuksesta*). *Terminologisessa tutkimuksessa* keskitytään termistöihin liittyviin teoreettisiin kysymyksiin. Terminologisen tutkimuksen lisäksi on myös *terminologista työtä* eli *termityötä*. Sen tuloksena syntyy erilaisia *terminologisia tuotteita*, kuten erikoisalan sanastoja, oppaita ynnä muita.

Terminologisessa opinnäytteessä käännsalan opiskelija voi tutkia tietyn erikoisalan termistöä kahdella tai usealla kielellä sekä terminologisiin vastineisiin liittyviä haasteita. Opinnäytetyöhön voi sisältyä myös käytännön terminologista työtä, esimerkiksi vastineityötä, jonka tulokset on tarkoituksenmukaista esittää sanaston muodossa. Työn keskeisenä tutkimuskysymyksenä voi myös olla se, mikä olisi terminologisen työn tulosten optimaalinen esittämistapa. Tällöin on kyse *terminografisesta opinnäytteestä*. Terminologinen tutkimus ja terminologiset opinnäytteet ovat kehittyneet ja monipuolistuneet huomattavasti 2000-luvulla, joten nyt ei todellakaan ole ”ainoata oikeaa tapaa” tehdä terminologista tutkimusta ja terminologista työtä. Tämän luvun tarkoituksena onkin auttaa opinnäytteen tekijää valitsemaan terminologian suuntausten ja terminologisten menetelmien joukosta omaan tutkimukseensa sopiva teoreettinen ja menetelmällinen perusta.

2 Miksi kannattaa laatia terminologinen opinnäyte?

Jokainen käännsiä ja/tai tulkkausta tekevä tietää, kuinka tärkeää on tuntea yleiskielisten sanojen lisäksi myös erikoisalojen termejä. Termit muodostavat erikoiskielisen viestinnän ytimen, mikä kiteytyy hyvin kansainvälisen terminologia-alan järjestön TermNetin motossa ”Ei ole tietoa ilman terminologiaa”. Termien kanssa on oltava tarkka, joten termien vastineiden selvittäminen vie ison osan kääntäjän työajasta, ja siihen liittyy valtaosa kääntäjän tekemästä tiedonhausta (ks. Kudashev 2020, 199). Vastineiden heikko laatu ja

terminologian epäjohdonmukaisuus ovat yleisimpiä syitä siihen, että vastaanottaja ei hyväksy käännöstä vaan vaatii sen korjaamista. Tämä korostaa laadukkaan terminologisen työn ja terminhallinnan merkitystä kääntäjän työssä (Bowker 2015, 305; Kuhmonen 1999b). Terminologian ja ammattimaisen terminhallinnan keskeinen asema käännöstöiminnan osana on virallisesti tunnustettu Euroopan komission käännöstöimien pääosasto DGT:n puiteasiakirjassa *Terminology Framework* (Majaniemi 2018). Terminologiaan liittyvät kompetenssit ovat puolestaan tärkeä osa kääntäjän kompetensseja (EMT 2022, 8; Montero & Faber 2011, 93). Myös tulkit ovat termistöjen suurkuluttajia (Vik-Tuovinen 2003).

Termityö siis tehostaa käännösprosessia sekä parantaa tekstien ja tulkkauksen laatua. Terminologinen opinnäyte taas tutustuttaa tulevan kääntäjän tai tulkin terminologisen tutkimuksen ja termityön periaatteisiin ja mahdollisesti auttaa häntä myös soveltamaan niitä pienehkön terminologisen tuotteen laadintaan.

3 Perinteinen sanastotyö ja perinteiset sanasto-opinnäytteet

Kun Suomessa puhutaan terminologisesta työstä, siihen viitataan useimmiten sanalla *sanastotyö*. Suomessa terminologinen toiminta on pitkään keskittynyt pieneköjen normatiivisten sanastojen laatimiseen. Normatiivisessa sanastotyössä tavoitteena on sopia suositeltavista ja ei-suosittelavista termeistä sekä niitä vastaavien käsitteiden tarkoista määritelmistä alan asiantuntijalautakunnissa. Tämä edistää termien tehokkaampaa käyttöä.

Perinteinen sanastotyö perustuu niin kutsuttuun terminologian yleiseen teoriaan (engl. *General Theory of Terminology*), joka juontaa juurensa itävaltalaisen sähköinsinöörin Eugen Wüsterin teoksiin. Wüster oli kiinnostunut erityisesti teknisillä aloilla tehtävästä standardoinnista, ja hänen kehittämänsä teoria ja metodologia soveltuvatkin parhaiten juuri tähän tarkoitukseen.

Perinteinen terminologiaoppi lähtee liikkeelle käsitteistä. Oletuksena on, että meitä ympäröi objektiivinen todellisuus, jota ihmismieli analysoi ja luokittelee käsitteiksi. Käsitteet ovat universaaleja, ja niihin vain viitataan eri kielissä eri nimityksillä. Kun kyse on erikoisaloista (eli aloista, jotka vaativat erikoisosaamista), käsitteitä vastaavat kielelliset nimitykset ovat termejä (ISO 1087-2019, 2; Terminologian sanasto 2006, 30).

Perinteinen sanastotyö keskittyy pitkälti nimenomaan käsitteisiin ja niiden välisiin suhteisiin. Termit taas ovat toissijaisia kohteita. Yksittäisten käsitteiden ja termien sijaan normatiivisessa sanastotyössä pyritään mallintamaan ja kuvaamaan kokonaisia käsitejärjestelmiä. Tärkein menetelmä on *käsiteanalyysi*, joka pohjautuu logiikkaan. Normatiivisen sanastotyön periaatteet on esitetty kansainvälisissä standardeissa (kuten ISO 704:2022),

Sanastotyön käsikirjassa (1989) ja muissa oppaissa (Haarala 1981; Suonuuti 2001; Kuhmonen 1999a). Sanastotyön ajankohtaisiin trendeihin voi tutustua esimerkiksi Tekniikan sanastokeskus TSK:n julkaisemassa *Terminfo*-verkkoaikakauslehdessä (<http://www.term.info.fi>) ja InMyOwnTerms-blogissa (<https://inmyownterms.com>). Kannattaa pitää mielessä, että käsiteanalyysiä käytetään (tutkimus)menetelmänä muillakin aloilla kuin terminologiaopissa, jolloin se voi tarkoittaa hieman eri asiaa (ks. esim. Puusa 2008).

Sanastotyön lisäksi myös terminologinen tutkimus on pitkälti ollut Suomessa käsitekeskeistä. Edelläkävijänä terminologisessa tutkimuksessa on ollut Vaasan yliopisto (mm. Christer Laurén, Anita Nuopponen, Oili Karihalme, Nina Pilke, Niina Nissilä). Muita näkyviä tutkijoita terminologiaopin saralla ovat muun muassa Irmeli Helin, Annikki Liimatainen, Lars Nyström, Inkeri Vehmas-Lehto, Päivi Pasanen ja Kaarina Pitkänen-Heikkilä. Suuri osa Suomessa tehdystä terminologisesta tutkimuksesta on kirjoitettu jollakin muulla kielellä kuin suomeksi.

1990- ja 2000-luvulla suomalaisissa ja eurooppalaisissa yliopistoissa yleistivät sanastomalli- tai sanasto-opinnäytteet (ks. Vehmas-Lehto 2005, 98). Sanasto-opinnäytteissä oli vain vähän teoriaa, mutta sitäkin enemmän käsiteanalyysia. Teoreettisena viitekehystenä oli käsiteanalyysiin liittyvä teoria. Tutkielman empiirinen osa puolestaan koostui ennen kaikkea kaksi- tai joskus monikielisestä erikoisalan sanastosta, joka lisättiin myös opinnäytteen liitteeksi.

Opiskelijat ovat kokeneet tämän tutkielmatyyppin motivoivaksi, etenkin kun useimmat tutkielmat ovat olleet tekijän työssä tai yleensä yhteiskunnallisesti hyödyllisiä, muutamat jopa tilaustöitä. Sanastotutkielma soveltuu erityisesti niille opiskelijoille, jotka ovat siirtyneet työelämäänsä kesken opintojen tai ovat palanneet työelämästä yliopistoon suorittamaan täydentäviä opintoja. Terminologiset tutkielmat ovat käytännönläheisiä, ja tutkimusaiheesta on helppo saada ote. (Vehmas-Lehto 2005, 115.)

Perinteisiin sanastotutkielmiin liittyy toisaalta myös monenlaisia haasteita ja ristiriitoja. ”Perinteisten” sanastotutkielmien tekemisessä hankalinta on teoriaosan tuottaminen. Tutkielmissa on käytetty samaa menetelmää, joka on esitelty *Sanastotyön käsikirjassa* (1989), ja näin teoriaosioista on tullut toistensa toisintoja. Kunnollisen tutkimusongelman rakentaminen on ollut hankalaa, ja terminologisista tutkielmista on muutoinkin ollut vaikea saada tarpeeksi ”tieteellisiä”. Terminologista tutkimusta ovat hankaloittaneet myös erikoisalan asiantuntemuksen puute, tutkimusalan kehittymättömyyden aiheuttamat metodologiset ongelmat sekä sopivan suomenkielisen teoriakirjallisuuden vähäisyys. (Vehmas-Lehto 2005.)

Hankaluuksia on aiheuttanut myös se, että *Sanastotyön käsikirjassa* (1989) esiteltyjä menetelmiä ei ole tarkoitettu opinnäytteiden laatimiseen vaan normatiiviseen sanastotyöhön.

Normatiivista sanastotyötä tehdään eri alojen asiantuntijoiden ja terminologin muodostamisessa työryhmissä, joilla on valtuudet tarvittaessa myös luoda ja muokata termistöä ja käsitteistöä. Opiskelijalla ei tällaisia valtuuksia ole, vaan hän voi tehdä lähinnä deskriptiivistä tutkimusta eli vain kartoittaa olemassa olevaa tilannetta. Normatiivisuuden ja deskriptiivisyyden ristiriita ilmenee selvimmin silloin, kun lähtökielen termille ei löydy vastinetta toisesta kielestä. *Sanastotyön käsikirjan* (1989, 138) mukaan tällaisessa tapauksessa termitietueeseen on jätettävä tyhjä paikka puuttuvan termin merkiksi. Kirjassa myös neuvotaan, että sanastoon ei ole syytä ottaa lainkaan mukaan sellaista kieltä, josta kyseiseltä erikoisalalta puuttuu runsaasti vastineita. Kääntäjän näkökulmasta tällaiset periaatteet eivät tietenkään ole mielekkäitä. (Vehmas-Lehto 2005.) Näistä haasteista johtuen sanastomallia ei voi enää suositella tutkielmatyypiksi sellaisenaan, ilman täydentäviä teorioita ja menetelmiä.

4 Horisonttien avartaminen terminologian tutkimuksessa ja terminologisessa työssä

Vuosikymmeniä jatkunut terminologian yleisen teorian ja standardoitujen sanastotyön menetelmien monopoli murtui 1990-luvun lopussa. Varsinaisen ”pommin” niiden päälle pudotti Rita Temmerman, joka kritisoi perinteistä teoriaa ja sen menetelmiä rajusti ja perusti uuden, sosiokognitiivisen lähestymistavan (Temmerman 2000, ks. myös kirjan suomenkielinen arvio: Pasanen & Vehmas-Thesslund 2021). Vaikka osa kritiikistä on osoittautunut perusteettomaksi, paluuta entiseen ei enää ollut.

Tieteessä ja yhteiskunnassa tapahtui 1990-luvun lopulla useita muitakin käännteitä: siirryttiin normatiivisesta lähestymistavasta deskriptiiviseen; filosofiassa ryhdyttiin suosimaan subjektiivisuutta objektiivisuuden sijaan; kognitiivinen lingvistiikka, sociolingvistiikka, tekstianalyysi, diskurssianalyysi ja korpustutkimus kehittyivät nopeasti; tietotekniikan hyödyntäminen yleistyi räjähdysmäisesti. Näiden kehityskulkujen vuoksi terminologinen tutkimus on pirstaloitunut useaksi koulukunnaksi ja yhteisöksi, jotka usein elävät omassa kuplassaan eivätkä välttämättä kommunikoi keskenään. Osa perinteistä terminologista työtä tekevistä keskuksista on myös ajautunut kriisiin (esim. ruotsalainen TNK, Valtioneuvoston kanslian terminologinen toiminta) ja uusia toimijoita on tullut näyttämölle (esim. *FinnOnto*- ja *Tieteen termipankki* -hankkeet).

Nykyään voi erottaa ainakin seuraavat suuntaukset:

- Communicative theory of terminology (M. Teresa Cabré)
- Sociolinguistic approach (Marie Gaudin, Yves Gambier)
- Sociocognitive approach (Rita Temmerman)
- Frame-based approach (Pamela Faber)

- Textual / corpus-based terminology (Jennifer Pearson, Lynne Bowker, Marie-Claude L’Homme)
- Cultural / socio-political approach (Bassey E. Antia, Marcel Diki-Kidiri)
- Terminological lexicography (Henning Bergenholtz, Sven Tarp, Pedro Fuertes-Olivera, Sandro Nielsen)
- Ontoterminology (Christophe Roche)
- Termontography (Rita Temmerman, Koen Kerremans)
- Corporate terminology work (Kara Warburton)
- Quantitative approach (Kyo Kageura)

Sulkeisiin on merkitty suuntauksen perustajan ja/tai näkyvän edustajan tai edustajien nimet. Suuntausten nimet ovat englanniksi, koska niille ei aina ole vakiintuneita suomenkielisiä vastineita. Voit käyttää näitä nimiä hakusanoina, kun etsit lisää tietoa. Lista ei ole tyhjentävä, vaan suuntauksia ja lähestymistapoja on käytännössä enemmän. Kyse ei myöskään ole ikäjärjestyksestä: vaikka suuntaukset ovat syntyneet eri aikoina, ne elävät rinnakkain. On myös tärkeä ymmärtää, että logiikkaan perustuva käsiteanalyysi ei ole hävinnyt minnekään, vaan se on edelleen yksi tärkeimmistä työkaluista muiden joukossa. Onkin suotavaa perehtyä ensin perinteiseen käsiteanalyysiin, vaikka tavoitteena olisi käyttää opinnäytetyössä jotakin muuta(kin) lähestymistapaa. Käsiteanalyysi ei ole aivan helppo menetelmä, ja sen hallitsemiseksi kannattaa käydä terminologian peruskurssi, jos sellainen on tarjolla.

Koska käsiteanalyysillä on rajoituksensa, sitä tulee täydentää tarpeen mukaan muilla menetelmillä. Jos vertaa terminologista tutkimusta ja terminologista työtä tekevää henkilöä kirvesmieheen, niin käsiteanalyysi on hänen tärkein työkalunsa eli kirves. Pelkällä kirveellä ei kuitenkaan aina pääse haluttuun lopputulokseen, joten tilanteesta riippuen tarvitaan myös muita, vaihtoehtoisia tai hienovaraisempia työkaluja. Nämä työkalut eivät niinkään korvaa vaan täydentävät toisiaan.

Vaikka perinteiseen terminologian teoriaan perustuva metodologia on hiukan yksipuolinen, se tarjoaa joka tapauksessa vankan pohjan terminologisten sanastojen laatimiseen. Uudemmat lähestymistavat (terminologista leksikografiaa lukuun ottamatta) eivät näin tee, koska niiden painopiste on toinen, useimmiten se, miten termit toimivat erikoisalan teksteissä tai tietyissä ympäristöissä.

Lähestymistapojen koko kirjoa ei käännytieteellisissä opinnäytteissä yleensä tarvita, koska niissä pitää olla yhteys käänntämiseen tai tulkkaukseen. Seuraavissa alaluvuissa käydään läpi joitakin opinnäytteisiin sopivia aiheita: vastinetyötä, terminhallintaa sekä terminografista työtä. Näistä viimeinen saa tässä eniten huomiota, ja siihen annetaan myös käytännön ohjeita.

5 Vastinetyö tutkielman aiheena

Vastinetyön voi ymmärtää eri tavoin mutta minulle se tarkoittaa ensisijaisesti säännöllisten luonnollisten vastineiden hakemista tai vastine-ehdokkaiden muodostamista silloin, kun tarkkaa kontekstia ei ole. Tekstikohtaisia vastineita annetaan yleensä vain yksi, kun taas sanakirjavastineita voi olla useita, ja kääntäjä valitsee niistä kulloinkin kontekstiin sopivan. Jokin vastine voi olla tarkka mutta harvinainen, toinen taas osittainen mutta paljon yleisempi, kolmas melko tarkka, mutta samalla liian kulttuurisidonnainen, neljäs selittävä mutta selkeä ja niin edelleen.

Vastinetyötä tehdään yleensä osana kaksi- tai monikielistä sanastoprojektia, mutta sitä voi harjoittaa myös omana lajinaan, ilman sanaston laatimista. Perinteisessä sanastotyössä vastaavuutta tarkastellaan pelkästään käsitetasolla. Jos kaksi erikielistä nimitystä vastaa samaa käsitettä, ne katsotaan toistensa vastineiksi. Vastaavuus voi olla myös osittainen, jos käsitteet eivät täysin täsmää. Valmis vastine voi myös puuttua toisesta kielestä, jos käsitettä ei toisessa kielessä ole muodostettu tai nimetty. (Ks. Sanastotyön käsikirja 1989, 137–138, 99–112, 167–169; Terminologian sanasto 2006, 27; Kalliokuusi & Sepälä 1999; Vehmas-Lehto 2010.)

Puhtaasti käsitelähtöisen lähestymistavan heikko puoli on se, että siinä otetaan huomioon vain käsitteiden olennaispiirteet. Erityisesti kulttuurisidonnaisilla aloilla vastaavuuteen voivat kuitenkin vaikuttaa myös käsitteen toissijaiset piirteet, sivumerkitykset, assosiaatiot, konnotaatiot (tunnesävytteiset oheismerkitykset), kollokaatio (se, minkä sanojen kanssa termi esiintyy usein yhdessä), frekvenssi (esiintymistiheys) sekä tyyli ja temporaalinen ulottuvuus (esim. se, onko termi vanhentunut tai onko se uudissana) (Kudashev, Koistinen, Mikhailov & Souma 2022). Vastaavuutta monipuolisesti analysoitaessa kannattaa käyttää *semanttisesta analyysistä* tuttuja +/- -taulukoita, joissa olennaispiirteiden lisäksi otetaan huomioon muutkin vastaavuuteen vaikuttavat tekijät. Nämä tekijät voivat olla varsin mielenkiintoisia tutkimuskohteita.

6 Terminhallintaa käsittelevä opinnäyte

Terminhallinta sekoitetaan usein terminologiseen työhön (esim. ISO 1087:2019), mutta todellisuudessa se on eri asia (Kudashev 2024). *Terminhallinta*-termillä on useita merkityksiä:

Terminhallinta (I) on terminologista työtä ja terminologisen tiedon jäsentämistä tietyn organisaation tai projektin hyväksi. Yrityksellä voi esimerkiksi olla terminhallintastrategia (engl. *terminology management strategy*) eli suunnitelma siitä, miten kyseisen yrityksen tarvitsemää termistöä kerätään ja tallennetaan.

Terminhallinta (II) on toimintaa, jonka tarkoituksena on termien ja terminologisten kuvausten kerääminen ja (uudelleen)järjestäminen sekä niiden hakemisen järjestäminen. Tällaisen terminhallinnan tarkoituksena ei ole sisällön tuottaminen vaan olemassa olevien sisältöjen käsittely ja järjesteleminen.

Terminhallinta (III) on oppi siitä, miten termejä ja terminologisia kuvauksia hallitaan sähköisten työkalujen avulla.

Jos puhutaan terminhallinnasta ensimmäisessä merkityksessä, niin tutkielman aiheena voi olla jonkin organisaation terminhallinnan arviointi, kehittäminen tai suunnitteleminen (yleensä tilaustyönä). Jos harkitset tällaista tutkielmaa, sinun kannattaa tutustua Kara Warburtonin teoksiin (mm. Warburton 2015; 2021).

Terminhallinta toisessa merkityksessä käsittää muun muassa automaattisen terminpöminnan (ks. esim. Pasanen 2009), termipankkien ja terminhallintajärjestelmien rakentamisen ja ylläpidon (Kudashev 2013a) sekä terminologisten tietojen muuntamisen ja vaihdon (ks. Wright & Budin 1997; 2001; Kockaert & Steurs 2015). Tällaiset aiheet vaativat yleensä IT-alan, matematiikan ja kieliteknologian jonkinasteista osaamista, mikä on usein kompastuskivi humanisteille. Toisaalta juuri tällaiset aiheet voivat olla erityisen arvokkaita, jos haluat työskennellä (kieli)teknologian parissa.

7 Terminografinen opinnäyte

Terminologian sanaston (2006, 32) mukaan *terminografia* on sanastotyön osa, johon kuuluu terminologisen tiedon kirjaaminen ja esittäminen. Tämä on kieltämättä liian suppea määritelmä. Se rajaa ensinnäkin terminografian vain normatiivisessa sanastotyössä hyväksytyihin käytänteihin. Toiseksi se esittää terminografian pelkkänä käytännön toimintana, kun todellisuudessa se on myös oppi erikoiskielten sanakirjojen (hakuteosten) laatimisesta.

Terminografia ja *leksikografia* asetetaan joskus vastakkain esimerkiksi sillä perusteella, että terminografia koskee vain erikoiskielen sanakirjoja ja leksikografia vain yleiskielen sanakirjoja. Tämä vastakkainasettelu on monesti todettu keinotekoiseksi ja turhaksi (ks. Fuertes-Olivera & Tarp 2014, 27–29). Leksikografia tutkii nimittäin kaikenlaisten, ei pelkästään yleiskielen sanakirjojen laatimista. Termistöjen ja terminologisten tietojen esittäminen vaatii tietysti omanlaistaan lähestymistapaa, mutta terminologisiin sanakirjoihin pätevät myös kaikki sanakirjoja yleensä koskevat lainalaisuudet. Monissa maissa yllä mainittua vastakkaisasettelua ei ole koskaan ollut, vaan terminografiaa on pidetty *terminologinen leksikografia* -sanaliiton lyhytmuotona. Terminologinen leksikografia (lyh. terminografia) on siis leksikografian haara, joka tutkii erikoiskielten hakuteosten eli sana-

kirjojen laatimista ja siihen liittyvää problematiikkaa. Lisäksi terminografia tarkoittaa erikoisalojen sanakirjojen laatimista. Hakuteos eroaa muista terminologisista tuotteista (kuten oppaista ja oppikirjoista) siinä, että sitä ei lueta alusta loppuun, vaan siitä tehdään tarpeen tullen hakuja tietyillä hakusanoilla. Hakuteoksiin kuuluvat sanakirjojen lisäksi myös esimerkiksi sanastot, tietosanakirjat, terminologiset tietokannat ja termipankit.

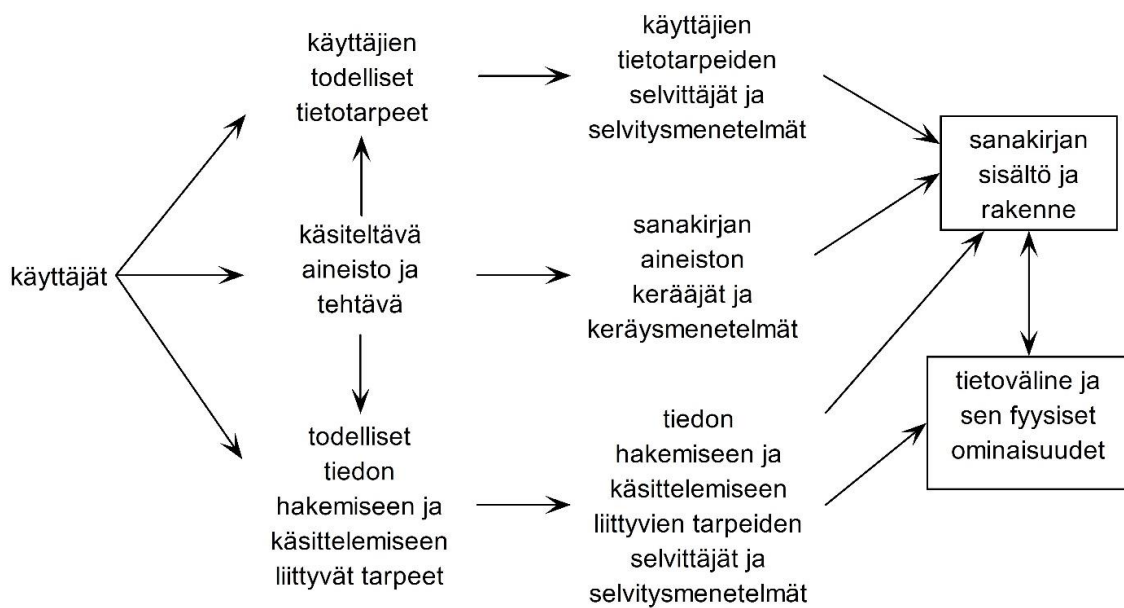
7.1 Sanakirjan suunnittelemisen lähtökohtia

Kaikki sanakirjat on suunniteltava, jotta ne vastaisivat riittävän hyvin kohderyhmän tarpeita (Kudashev 2013b; Kudashev 2007 [venäjänkielinen]). *Sanastotyön käsikirjassa* (1989) esitetty, Suomessa hyvin vakiintunut sanastomalli on vain yksi tapa esittää termistöjä ja tiettyjä terminologisia tietoja. Se sopii yleensä hyvin alan asiantuntijoille (ei heillekään kaikissa käyttötilanteissa) mutta ei välttämättä yhtä hyvin muille kohderyhmille, esimerkiksi kääntäjille ja tulkeille (vrt. Kalliokuusi 1997).

Terminografisen tutkielman ensisijainen tarkoitus on siis *suunnitella* terminologinen hakuteos tiettyä kohderyhmää ja tiettyjä käyttötilanteita varten. Itse sanakirjaa tai sanastoa ei välttämättä tarvitse toteuttaa alusta loppuun. Riittää, että laatii pilottisanaston, jota voi myöhemmin skaalata isommaksi teokseksi. Terminografisen tutkielman suurin anti onkin yleensä tietyn sanakirjan tieteellisesti perusteltu laatimissuunnitelma (ks. esimerkkejä: Kudashev & Kudasheva 2009; Kudashev & Semenova 2022) sekä siihen perustuva pilottisanasto. Tutkielmassa voi myös valmistella tulevaa sanastohanketta esimerkiksi selvittämällä käyttäjien tyytyväisyyttä olemassa oleviin alan sanastoihin tai tutkimalla valitun kohderyhmän tietotarpeita ja/tai tiedonhakuun liittyviä tarpeita.

On selvää, että tutkielmaa kirjoittaessaan opiskelijalla ei ole riittävästi aikaa ja resursseja ison, koko erikoisalan kattavan sanakirjan laatimiseen, vaan hänen on tehtävä tarkat rajaukset.

Hakuteoksena sanakirja on tarkoitettu käyttäjien tietotarpeiden tyydyttämiseen. Käyttäjien tietotarpeet syntyvät jotakin kieliaineistoa käsiteltäessä, esimerkiksi tekstiä käännettäessä. Tietotarpeiden lisäksi käyttäjillä on tiedon hakemiseen ja käsittelyyn liittyviä tarpeita, jotka vaikuttavat tietovälineen valintaan ja sanakirjan fyysisiin ominaisuuksiin (vrt. esim. moniosainen painettu suursanakirja vs. turistin taskusanakirja vs. tulkin rakennustyömaalla käyttämä ”sanaviuhka” tai mobiilisovellus). Ellei sanakirjaa laadita omiin tarpeisiin, sanakirjan laatijalla ei yleensä ole tarkkoja tietoja käyttäjien todellisista tarpeista. Tästä syystä sanakirjan ominaisuudet riippuvat paljolti myös siitä, kuka kerää tietoja käsiteltävästä aineistosta, käyttäjistä ja niiden tarpeista, ja miten tiedot kerätään. Siksi onkin tärkeää tutkia käyttäjien todellisia tarpeita ja kehittää termien ja terminologisten tietojen esitystapoja. Tämän kaiken voi esittää seuraavan kaavion muodossa:

Kaavio 1. Sanakirjan ominaisuuksiin vaikuttavat tekijät.

Sanakirjan suunnitteluun vaikuttavat tekijät voidaan jakaa varsinaisiin leksikografisiin tekijöihin, jotka perustuvat käyttäjien tarpeisiin, ja ulkoisiin tekijöihin, jotka heijastavat ulkomaailman asettamia rajoituksia. On esimerkiksi selvää, että tutkielmaa kirjoittaessaan opiskelijalla ei ole riittävästi aikaa ja resursseja ison, koko erikoisalan kattavan sanakirjan laatimiseen, vaan hänen on tehtävä tarkat rajaukset. Eri tekijät, niin sisäiset kuin ulkoiset, saattavat myös kilpailla keskenään. Tällaiset rajoitukset ja sisäiset ristiriidat ovat ominaisia kaikille sanakirjoille. Koska sanakirjan suunnitteluprosessissa ”kaikki liittyy kaikkeen”, sanakirjan suunnittelusta tulee yleensä monivaiheinen, iteratiivinen prosessi. Kannattaa kuitenkin aina aloittaa käyttäjien todellisista tarpeista. Kaikkia kohderyhmiä ei yleensä pysty ottamaan huomioon tasapuolisesti, joten kannattaa lähteä liikkeelle pääkohderyhmän tarpeista. Ihannetapauksessa suoritetaan oma käyttäjätutkimus esimerkiksi kyselyn tai haastattelun muodossa.

7.2 Sanakirjasuunnitelman sisältö

Hakuteosten olennaispiirteiden perusteella voidaan erottaa seuraavat sanakirjan ominaisuudet, jotka sanakirjan laatijan on suunniteltava:

- sanakirjan kohderyhmä(t)
- sanakirjan tarkoitus tai tarkoitukset
- mahdollinen suhde muihin teoksiin, kuten emoteokseen tai sanakirjasarjaan
- tietoväline, esimerkiksi suunnitellaanko paperista vai sähköistä sanakirjaa
- leksikografisen kuvauksen kohteet eli hakusanat

- leksikografisen kuvauksen sisältö eli mitä tietoja hakusanoista annetaan
- sanakirjan osat sekä niiden järjestys ja rakenne
- tiivistämis- ja navigointikeinot.

Itse sanakirjan lisäksi on suunniteltava myös sanakirjahanke, koska on turha suunnitella jotakin, mitä ei pysty toteuttamaan. Seuraavaksi käsittelemme tarkemmin muutamia kohtaa yllä olevasta listasta.

Hakuteos koostuu hakusanoista ja niihin liittyvistä tiedoista. Yhdessä ne muodostavat sana-artikkeleita, joita voidaan nimittää myös tietueiksi. Hakusanat poimitaan teksteistä joko käsin, täysin automaattisesti (esim. terminpoimintaohjelman tai korpustyökalun avulla) tai puoli-automattisesti, jolloin automaattisesti poimitut tulokset käydään läpi käsin. Vaikka automaattiseen terminpoimintaan tarkoitettuja työkaluja kehitettiin koko ajan, ne eivät edelleenkään pysty täydelliseen tulokseen, joten niitä kannattaa käyttää vain apuvälineenä. Aineiston valinta vaikuttaa tulevaan sanakirjaan erittäin paljon, joten siihen kannattaa kiinnittää riittävän paljon huomiota. Tässä voivat auttaa muun muassa korpusperustainen ja kehysperustainen terminologia (ks. Faber 2012; Pasanen 2016). Kannattaa myös pitää mielessä, että termien lisäksi sanastoihin on usein tarkoituksenmukaista sisällyttää muitakin erikoiskielten leksikaalisia tai leksikaalistuneita yksiköitä, kuten erisnimiä, nimikkeitä ja vakiintuneita ilmauksia (ks. Kudashev 2013a, 48–62).

Sähköisten sanakirjojen laatimisen teoria on vielä varsin nuorta, joten siinä on paljon tilaa urauurtavalle tutkimukselle.

Hakusanoista annetaan terminografisessa tuotteessa sellaisia tietoja, jotka auttavat käyttäjiä kielellisten merkkien tulkinna, käytössä tai korvaamisessa. Nämä tiedot voivat olla monenlaisia, ja ne voidaan esittää monella eri tavalla (ks. Kudashev 2013a, 99–113; Bergholtz & Tarp 1995, 111–166). Tietueen rakennetta (koostumusta ja järjestystä) kutsutaan sanakirjan *mikrorakenteeksi*.

Tietueet esiintyvät sanakirjassa tietyssä järjestyksessä. Aakkosjärjestys ei ole ainoa eikä aina paras mahdollinen vaihtoehto. Esimerkiksi niin kutsutuissa pedagogisissa (kielen oppimiseen tarkoitetuissa) sanakirjoissa tietueet kannattaa yleensä esittää temaattisesti ja varustaa sanakirja myös aakkosellisella hakemistolla. Tietueiden järjestystä kutsutaan sanakirjan *makrorakenteeksi*.

Tietueiden kokonaisuus muodostaa sanakirjan *rungon*. Rungon lisäksi sanakirjassa on yleensä muitakin osia: nimiölehti, esipuhe, ohjeita sanakirjan käyttäjille, lyhenne- ja erikoismerkkien luettelo ja hakemistoja. Näiden lisäosien sisältö ja keskinäinen järjestys muodostavat sanakirjan *megarakenteen*.

Tieto on tapana esittää sanakirjoissa tiivistetyssä muodossa. Sanakirjoissa käytetään usein esimerkiksi lyhenteitä ja erikoismerkkejä. Tämä säästää tilaa ja nopeuttaa tietojen hakemista ja prosessointia. Sanakirjan laatijan on siis mietittävä, mitä tietoja voidaan tiivistää ja miten se tehdään niin, että käyttäjille on siitä enemmän hyötyä kuin haittaa.

Sanakirjat ovat usein rakenteeltaan monimutkaisia, joten on suunniteltava navigointikeinoja: miten käyttäjää voi auttaa löytämään tarvitsemansa tiedot mahdollisimman nopeasti? Varsinkin sähköisessä ympäristössä tähän on paljon keinoja, kuten hyperlinkit, ponnahdusikkunat ja hakuhistoria. Sähköisten sanakirjojen laatimisen teoria on vielä varsin nuorta, joten siinä on paljon tilaa urauurtavalle tutkimukselle.

8 Lopuksi

Aloitin tämän luvun siitä, kuinka suuri merkitys terminologialla on viestinnässä ja kääntämisessä. Lopuksi voisimme pohtia, säilyykö tämä merkitys tulevaisuudessa, konekääntämien ja tekoälysovellusten yleistyessä. Terminhallinnan suosiosta ja kehityssuunnasta antaa osviittaa esimerkiksi Google Books Ngram Viewer (<https://books.google.com/ngrams>), joka näyttää, miten jonkin sanaliiton frekvenssi on kehittynyt Googlen valtavalta kirjakorpuksessa ajan myötä. *Terminology management* -sanaliiton frekvenssi osoittaa siinä räjähdysmäistä nousua, joka jatkuu yhä.

Nykyiset konekääntimet, kuten Google Translate, ovat nopeita ja usein yllättävänkin laadukkaita, mutta termit tuottavat niille usein ongelmia. Tämä johtuu muun muassa siitä, että konekääntimet kääntävät lauseet erillään toisistaan, omina prosesseina, mikä johtaa terminologian epäjohdonmukaisuuteen. Konekääntimet eivät myöskään ota huomioon erikoisalaa ja kontekstia vaan toimivat yleensä pelkästään tilastollisten todennäköisyyksien perusteella. Välillä lopputulos on siedettävä, välillä taas suorastaan katastrofaalinen.

Suuriin kielimalleihin perustuvat tekoälyjärjestelmät (kuten ChatGPT) toimivat kutakuinkin samalla tavalla, todennäköisyyksien perusteella. On myös hyvä pitää mielessä, että sekä konekääntimissä että tekoälysovelluksissa ”ydinkielenä” on englanti, joten kielillisen interferenssin (vieraan kielen ei-toivotun vaikutuksen) riski on suuri. Jos sinua kiinnostaa, miksi terminhallinta on erityisen tärkeää konekääntämisen ja tekoälyjärjestelmien aikakaudella, kysy siitä ChatGPT:ltä. Sen vastaus on melko hyvä.

Lopuksi voimme todeta, että jos ”ei ole tietoa ilman terminologia”, se tarkoittaa sitä, että tiedon lisääntyessä kasvaa myös terminologian, terminologisen työn ja terminhallinnan merkitys. Eikä tässäkään tapauksessa onneen ole oikotietä.

Lisää aiheesta

Terminologian yleinen teoria kielitieteellisestä ja viestinnällisestä näkökulmasta

Cabré, Teresa 1999. *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam: John Benjamins.

Perinteinen käsiteanalyysi ja sanastotyö

Sanastotyön käsikirja 1989. *Soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät*. Helsinki: Suomen Standardoimisliitto.

Kuhmonen, Kaisa (toim.) 1999. *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus.

ISO 704:2022

Terminologinen leksikografia

Kudashev, Igor 2013. Sanakirjan suunnittelu ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa: Tyysteri, Laura & Lehtosalo, Kaisa (toim.) *Hyvä sanakirja: Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*. Turku: Turun yliopisto. 21–34.

Bergenholtz, Henning & Tarp, Sven (toim.) 1995. *Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries*. Amsterdam: John Benjamins.

Fuertes-Olivera, Pedro A. & Tarp, Sven 2014. *Theory and Practice of Specialised Online Dictionaries: Lexicography versus Terminography*. Berlin: de Gruyter.

Lisää näkökulmia terminologiaan voi löytää esimerkiksi tutustumalla John Benjamins -kustantamon *Terminology & Lexicography* -sarjaan ja sellaisiin aikakauslehtiin kuin *Terminology* (<https://benjamins.com/catalog/term>) ja *Terminologija* (<https://journals.iki.lt/terminologija>).

Lähteet

Bergenholtz, Henning & Tarp, Sven (toim.) 1995. *Manual of Specialised Lexicography. The Preparation of Specialised Dictionaries*. Amsterdam: John Benjamins.

Bowker, Lynne 2015. Terminology and Translation. Teoksessa: Kockaert, Hendrik J. & Steurs, Frieda (toim.) *Handbook of Terminology*. Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins. 304–323.

Cabré, Teresa 1999. *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam: John Benjamins.

- EMT 2022 – *European Master’s in Translation Competence Framework*. EMT Board. https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fw_2022_en.pdf (Luettu: 11.11.2023).
- Faber, Pamela (toim.) 2012. *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*. Berlin: De Gruyter.
- Fuertes-Olivera, Pedro A. & Tarp, Sven 2014. *Theory and Practice of Specialised Online Dictionaries: Lexicography versus Terminography*. Berlin: de Gruyter.
- Haarala, Risto 1981. *Sanastotyön opas*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- ISO 704. 2022. *Terminology Work – Principles and Methods*. Geneva: ISO.
- ISO 1087. 2019. *Terminology Work and Terminology Science – Vocabulary*. Geneva: ISO.
- Kalliokuusi, Virpi 1997. Tekeekö käsiteanalyysi sanastoista vaikeakäyttöisiä? *Terminfo* 2/1997. 17–21.
- Kalliokuusi, Virpi & Seppälä, Katri 1999. Vastinetyö. Teoksessa: Kuhmonen, Kaisa (toim.) *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus. 77–90.
- Kockaert, Hendrik J. & Steurs, Frieda (toim.) 2015. *Handbook of Terminology*. Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins.
- Kudashev, Igor 2007. *Proektirovanie perevodčeskikh slovarej special'noj leksiki*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kudashev, Igor 2013a. *Quality Assurance in Terminology Management: Recommendations from the TermFactory project*. Helsinki: University of Helsinki.
- Kudashev, Igor 2013b. Sanakirjan suunnittelu ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa: Tyysteri, Laura & Lehtosalo, Kaisa (toim.) *Hyvä sanakirja: Tieteellisiä, käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia leksikografiaan*. Turku: Turun yliopisto. 21–34.
- Kudashev, Igor 2020. Sähköiset työkalut auttavat parantamaan terminologisen tiedon saavutettavuutta. Teoksessa: Hirvonen, Maija & Kinnunen, Tuija (toim.). *Saavutettava viestintä. Yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta edistämässä*. Helsinki: Gaudeamus. 199–211.
- Kudashev, Igor 2024. Terminology Work, Terminology Management, Terminography – Potato, Patato or Not Exactly? *Terminologija* 31. 75–96. <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/2410> (Luettu 18.11.2024).
- Kudashev, Igor & Koistinen, Jarmo & Mikhailov, Mikhail & Souma, Julia 2022. Suomalaisen ja venäläisten lakitermien osittaisen vastaavuuden oikeudelliset ja kielelliset ulottuvuudet. Teoksessa: Katajamäki, Heli & Enell-Nilsson, Mona & Kauppinen-Räisänen, Hannele & Limatius, Hanna (toim.) *Responsible Communication*. VAKKI Publications 14. 75–88. <https://vakki.net/wp-content/uploads/2022/12/RC2022A5.pdf> (Luettu 11.11.2023).
- Kudashev, Igor & Kudasheva, Irina 2009. Suomalais-venäläisen metsäsanakirjan laatimissuunnitelma. Teoksessa Vehmas-Lehto, Inkeri (toim.) *Puusta katsoen: Metsätermit ja metsäsanakirjan laadinta*. Kouvola: Helsingin yliopisto, Käännöstieteen laitos. 163–187.

- Kudashev, Igor & Semenova, Olga 2020. Finnish-Russian Thematic Dictionary for Healthcare Interpreters: The Principles and Challenges of Compilation. *Terminologija* 27. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. 31–57.
- Kuhmonen, Kaisa (toim.) 1999a. *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus.
- Kuhmonen, Kaisa 1999b. Mitä hyötyä on kääntäjille ja tulkeille sanastotyöstä? *Terminfo* 1/1999. 4–6. <http://www.terminfo.fi/tiedostot/terminfo/pdf-arkisto/TI1999-1.pdf#page=4> (Luettu: 11.11.2023).
- Majaniemi, Riitta 2018. Termityö Euroopan komission käännöstoimen pääosastossa. *Terminfo* 4/2018. <http://www.terminfo.fi/sisalto/termityo-euroopan-komission-kaanostoinen-paaosastossa-548.html> (Luettu 15.11.2023).
- Montero, Silvia & Faber, Pamela 2011. Terminological Competence in Translation. Teoksessa: Alcina, Amparo (toim.) *Teaching and Learning Terminology: New strategies and methods*. Amsterdam: John Benjamins. 89–106.
- Pasanen, Päivi 2009. *Merenkulun turvallisuuden koetinkiviä: Terminologisen tiedon poiminta teksteistä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Pasanen, Päivi 2016. Kehysanalyysin soveltaminen merenkulun turvallisuuskäsitteisiin. *Terminfo* 2/2016. <http://www.terminfo.fi/sisalto/kehysanalyysin-soveltaminen-merenkulun-turvallisuuskasitteisiin-350.html> (Luettu 12.11.2023).
- Pasanen, Päivi (laatija) & Vehmas-Thesslund, Inkeri (toim.) 2021. *Rita Temmerman. Kohti uutta terminologiaa. Sosiokognitiivinen näkökulma. Käännösreferaatti*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Kääntämisen ja tulkkauksen maisteriohjelma.
- Puusa, Anu 2008. Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä. *Premissi* 4/2008. 36–43.
- Sanastotyön käsikirja* 1989. *Soveltavan terminologian periaatteet ja työmenetelmät*. Helsinki: Suomen Standardoimisliitto.
- Suonuuti, Heidi 2001. *Sanastotyön opas*. Helsinki: Tekniikan Sanastokeskus.
- Temmerman, Rita 2000. *Towards New Ways of Terminology Description. The Socio-cognitive Approach*. Amsterdam: John Benjamins.
- Terminologian sanasto* 2006. Helsinki: Sanastokeskus TSK. <https://sanastokeskus.fi/tiedostot/pdf/TerminologianSanasto.pdf> (Luettu 11.11.2023).
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2005. Terminologista tutkimusta opinnäytteinä. Teoksessa: Yli-Jokipii, Hilikka (toim.) *Kielen matkassa multimediaan. Näkökulmia kääntämisen tutkimiseen ja opiskelamiseen*. Helsinki: Yliopistopaino. 93–125.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2010. Termit kääntäjän näkökulmasta. Teoksessa: Nissilä, Niina & Siponkoski, Nestori (toim.) *Kieli ja tunteet. Käännösteoria, ammattikielet ja monikielisyys. VAKKI-juhlasymposiumi XXX. Vaasa 12.–13.2.2010*. Vaasa: Vaasan yliopisto. 361–372. https://www.vakki.net/publications/2010/VAKKI2010_Vehmas-Lehto.pdf (Luettu 12.11.2023).
- Vik-Tuovinen, Gun-Viol 2003. Tulkki – erikoisalojen ja termien suurkuluttaja. *Terminfo* 3/2003. 7–9. <http://www.terminfo.fi/tiedostot/terminfo/pdf-arkisto/TI2003-3.pdf#page=7> (Luettu: 11.11.2023).

- Warburton, Kara 2015. Managing Terminology in Commercial Environments. Teoksessa: Kockaert, Hendrik J. & Steurs, Frieda (toim.) *Handbook of Terminology*. Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins. 360–392.
- Warburton, Kara 2021. *The Corporate Terminologist*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 1997. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 1. Amsterdam: John Benjamins.
- Wright, Sue Ellen & Budin, Gerhard (toim.) 2001. *Handbook of Terminology Management*. Vol. 2. Amsterdam: John Benjamins.

Teoreettinen opinnäytetyö

Kaisa Koskinen

Teoreettinen opinnäytetyö voi olla mielekäs vaihtoehto sille, jota kiinnostaa tutkimus ja tieteellisen tiedon muodostuminen ilmiönä. Se ei kuitenkaan välttämättä vaadi erityistä tieteellistä suuntautumista, sillä työn vaativuuteen voi vaikuttaa tutkimuskysymyksen ja -asetelman valinnalla.

1 Millainen on teoreettinen opinnäytetyö?

Opinnäytetyöohjeistuksissa ja rakennekaavioissa lähdetään yleensä oletuksesta, että työn keskeiset osat ovat teoreettinen tausta ja empiirisen aineiston analyysin raportointi. Monille opinnäytetyön tekijöille aineisto on myös se osa-alue, joka on ensimmäisenä tai helpoimmin hahmotettava. Mielessä on esimerkiksi jokin tietty käännetty teos tai tekstitetty tv-sarja, jonka piirteitä olisi mukava tutkia. On kuitenkin mahdollista tehdä myös teoreettisia opinnäytetöitä.

Tässä luvussa esitellään kaksi erilaista teoreettisen työn tekemisen tapaa ja kuvataan, millä tavoin ne asettuvat opinnäytetyön rakenteeseen. Ensimmäinen niistä on systemaattinen kirjallisuuskatsaus ja toinen temaattinen teoreettinen tutkielma. Molemmissa voi olla avuksi se, että mieltää tarkastelun kohteena olevat tieteelliset tekstit teoreettisen työn *aineistoksi*. Sen myötä on luontevaa ajatella, että opinnäytteen aineisto- ja menetelmäluvussa esitellään nämä tekstit ja niiden kokoamisperiaatteet (aineiston kuvaus) sekä se, miten niitä on käsitelty analyttisesti (menetelmän kuvaus). Havainnot ja tulokset raportoidaan aineiston analyysin raportointiohjeiden mukaisesti, omaan tutkimustavoitteeseen soveltaen, kuten kaikissa muissakin opinnäytetöissä.

2 Systemaattinen kirjallisuuskatsaus

Kaikkien opinnäytetöiden teoriaosassa tehdään kirjallisuuskatsaus. Se on kuitenkin mitakaavaltaan pienehkö, ja siinä pyritään rajatusti käsittelemään vain tiettyjä, analyysin kannalta keskeisiä tunnistettuja tekstejä. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus on tavoitteiltaan toisenlainen: sen sijaan että keskiössä olisivat oman empiirisen tutkimuksen tarpeet, siinä pyritään kokonaisvaltaisemmin saamaan selville alan vallitseva tietämys ja tutkimusperusta jonkin valitun aiheen tiimoilta. Silloin tarvitaan toisenlaista otetta ja

enemmän tilaa tutkimuskirjallisuudesta tehtyjen havaintojen raportoinnille kuin mitä empiirisen opinnäytetyön teoriaosassa on mahdollista käyttää.

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus on menetelmä, jota käytetään kasvavassa määrin eri aloilla ja eri tarkoituksiin (ks. Tampereen yliopisto 2023). Se on kehitetty lääketieteen tarpeisiin, mutta sen perusideoita voidaan hyvin soveltaa myös ihmistieteissä. Käännöstieteessä (systemaattiselle) kirjallisuuskatsaukselle ei ainakaan vielä ole omaa vakiintunutta perinnettä eikä sitä yleensä esitellä alan menetelmäoppaissa. Systemaattisen tai strukturoidun kirjallisuuskatsauksen ohella (esim. Pietä ym. 2023) katsausartikkeleita tehdään meta-analyysin (esim. Chen ym. 2022) sekä bibliografisen (ks. Grbić & Pöllabauer 2008) ja skientometrisen (esim. Gile 2015) tutkimuksen nimikkeen alla.

Käännöstieteen väljien katsauskäytänteiden ansiosta opinnäytetyöntekijällä on toisaalta paljon tilaa rakentaa itselleen mielekäs tutkimusasetelma. Toisaalta alalla ei ole tarjota valmista etenemissuunnitelmaa, vaan se on mietittävä itse. Yksittäisiä esimerkkejä kirjallisuuskatsauksista on kuitenkin löydettävissä, ja niitä voi käyttää apuna oman asetelman suunnittelussa. Seuraavassa esittelen kolme keskenään erityyppistä kirjallisuuskatsausta ja havainnollistan niiden avulla, millaisia asioita tulee ottaa huomioon. Kaikki kolme esimerkkiä voidaan luokitella bibliografisiksi tutkimuksiksi.

Federico Zanettin, Gabriela Saldanha ja Sue-Ann Harding julkaisivat vuonna 2015 artikkelin *Sketching landscapes in translation studies: A bibliographic study* (Zanettin ym. 2015). Artikkelin tavoitteena oli kuvata käännöstieteen ”maisemanmuotoja” kokonaisuutena, joten keskeistä sille oli siinä käytetyn bibliografisen aineiston kuvailu ja sen edustavuuden arviointi. Se toimiikin opinnäytetyön tekijälle sekä esimerkkinä kirjallisuuskatsauksesta että tietolähteenä kirjallisuuskatsausten keskeisiin kysymyksiin. Kirjoittajat käyttävät paljon palstatilaa käännöstieteellisen bibliografisen tiedon lähteiden arviointiin. Vaikka artikkeli on noin kymmenen vuoden takaa, eikä kuvausta siis voida pitää ajantasaisena, se tarjoaa runsaasti historiatietoa nykyisten käännöstieteellisten tietokantojen rakentamisesta ja antaa hyvän mallin siitä, miten arvioida kriittisesti sekä olemassa olevia vaihtoehtoja että omassa tutkimuksessa tehtyjä valintoja. Kirjallisuusluetteloiden perustaminen ja ylläpito vaativat aina valintojen tekemistä: ”[B]ibliografiat toimivat portteina tieteenalan maisemaan ja ne siis mahdollistavat tiettyjä kulkureittejä toisten kustannuksella” (Zanettin ym. 2015, 7; suomennos kirjoittajan). Niitä käyttävän tutkijan on aina pidettävä mielessä, että kulkematta jätetyillä poluilla voi hyvinkin olla oman aiheen kannalta olennaisia havaintoaineistoja.

Toinen esimerkki on artikkeli *Empirical designs in studies of public service interpreting and translation* (Vuori & Hokkanen 2020). Sen tarkastelun kohde on edellistä huomattavasti rajatumpi: vain asioimistulkkaukseen koskeva tutkimus ja siinä joukossa vain sellainen, jossa on empiirinen asetelma. Tutkijoiden tavoitteena on vastata kysymykseen, millaisia empiirisiä tutkimusasetelmia asioimistulkkausten tutkimuksessa on käytetty, joten

heidän kiinnostuksensa kohteena ovat aineiston tutkimusraporttien tutkimuskysymykset ja menetelmävalinnat.

Oleennaista systemaattisen kirjallisuuskatsauksen onnistumiselle on tiedonhaku ja olemassa olevan aineiston kattava ja järjestelmällinen kartoittaminen. Yllä mainituista tutkimuksista toinen nojaa *Translation Studies Bibliographyyn* (TSB) ja toinen kirjoitusajankohtana erilliseen *Translation Studies Abstracts* -tietokantaan, joka vuonna 2015 sulautettiin TSB:n osaksi (Rogers 2018). TSB:tä ylläpitää John Benjamins -kustantamo, joka on käännöstieteessä keskeinen julkaisija. TSB:n voidaan katsoa olevan tämänhetkessä käännöstieteessä luotettavin tietokanta, ja siksi se on lähtökohtaisesti hyvä valinta tiedonhaun peruslähteeksi. Tavoitteista ja rajauksista riippuen voi kuitenkin olla tarkoituksenmukaista tehdä täydentäviä hakuja sen ulkopuolelta (Tampereen yliopisto 2023). E erityisen tärkeää se on silloin, kun tarkastelun kohteena on kysymys, johon liittyvää kirjallisuutta on perusteltua olettaa julkaistun myös muissa kuin käännöstieteellisissä julkaisuissa. Kandidaatintyön kaltaiseen mittakaavaltaan rajattuun tutkielmaan kannattaa ehkä tietoisesti valita sellainen asetelma, jossa voidaan rajautua yhden tietokannan tarkasteluun tai muilla tavoin selvärajaiseen ja kooltaan maltilliseen aineistoon.

Katsauksen tavoitteista ja tutkimuskysymyksestä riippuu, miten se on mielekäs toteuttaa ja millainen *otanta* tarvitaan. Vuoren ja Hokkasen artikkelissa tutkimus kohdistuu nimenomaan asioimistulkkaukseen, joten muihin aiheisiin liittyvät käännöstieteelliset julkaisut eivät ole sen kannalta relevantteja. Sen sijaan asioimistulkkauksen osalta tarvitaan kattava otos. Koska tavoitteena on selvittää nimenomaan tutkimusasetelmia, tutkijoiden kiinnostuksen kohteena ovat käytetyt aineistot ja menetelmät. Analyysin tuloksena on tuotettu *luokitteluja*. Aineistoon valikoidut julkaisut on ensinnäkin luokiteltu sen mukaan, millaista menetelmää niissä on käytetty. Toisena näkökulmana on tutkimuksen kohde, jonka luokituksessa Vuori ja Hokkanen (2020) käyttävät muun muassa tieteellisen tutkimuksen perusjakoa faktapohjaisuuteen ja kulttuurisiin merkityksiin. Luokitteluvälinnat ovat tutkimusasetelmassa ratkaisevan tärkeitä, sillä systemaattisen kirjallisuuskatsauksen systemaattisuus toteutuu pitkälti sillä perusteella, miten johdonmukaisesti teoria-aineiston analyysi tehdään.

Katsauksessa keskeinen kysymys on myös *ajallinen raja*. Sekin riippuu tutkimuksen tavoitteista. Vuori ja Hokkanen (2020) rajaavat aineistonkeruunsa kymmenen viimeisimmän vuoden ajalle ja kartoittavat siten viimeaikaisen tutkimuksen trendejä. Zanettin ym. (2015, 10–14 ja 18–19) lähtevät liikkeelle vuodesta 1996 ja selvittävät myös vuosikymmenten aikana (vuoteen 2011 saakka) tapahtuneita aikatrendejä sekä pohtivat niiden analysoinnin haasteita. Opinnäytetyössä ajallinen rajaaminen on usein olennaista sen vuoksi, että sen kautta määrittyy tarkasteltavan aineiston määrä. Työmäärän mittakaava on opinnäytetyössä keskeinen kysymys: mitä laveampi on tutkimuksen tavoite, sitä kaapeammaksi aikarajaus usein kannattaa asettaa. Samaan aikaan on kuitenkin mietittävä,

mikä on tavoitteen kannalta mielekäs aikajänne, jonka sisällä haettu ilmiö esiintyy riittävässä määrin.

Kolmas esimerkkiartikkeli *Specialised translation today: a view from the JoSTrans bridge* (Rogers 2018) on lähtökohdiltaan edellisiä rajatumpi. Sen tutkimuskysymys kohdistuu yhden tietyn käännöstieteellisen julkaisun, *Journal of Specialised Translation*, julkaisuihin aikavälillä 2004–2017 eli julkaisun perustamisesta aineistonkeruuhetkeen. Aineisto on siten kokonaisaineisto, jota ei ole rajattu ajallisesti eikä muilla otantaperusteilla. Tutkimuskysymyksenä on, millaisena julkaisun avainkäsite *specialised translation* näyttäytyy ja mitä artikkelien perusteella voidaan sanoa käsitteen merkityskentästä ja sen muutoksista ajassa (ks. myös tämän oppaan luku Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa). Kysymys onkin hyvä ja mutkikas. Kuten artikkelista ilmenee, käsite ei ole selvärajainen. Ja kuten sen englanninkielisyydestä tässä tekstissä ilmenee, ei ole yksinkertaista kääntää sitä suomeksi niin että merkitysalue säilyisi vakaana. Lähimmäs ehkä pääsee *erikoisalojen kääntäminen*, mutta se rajaa kohdetta englanninkielistä kapeammaksi.

Rogersin (2018) artikkeli on kooltaan näistä kolmesta esimerkistä lähimpänä opinnäytetöiden mittakaavaa. Zanettinin ym. (2015) artikkeli on jo lähtökohdiltaan niin laava, että graduunkin sen tutkimustehtävä olisi helposti liian laaja. Vuoren ja Hokkasen (2020) artikkeli puolestaan edellyttää varsin laajaa menetelmällistä yleissivistystä niin aineiston rajauksessa kuin analysoinnissakin, mutta menetelmällisesti orientoitunut graduntekijä voisi kyllä vastaavanlaiseen tarttua. Kiinnostava gradunaihe voisi olla myös jonkin jo tehdyn bibliografisen tutkimuksen aikajanan jatkaminen. Silloin monet menetelmävalinnat olisi mahdollista toistaa aiemmasta tutkimuksesta.

Rogersinkaan tutkimuskysymys ei ole millään lailla yksinkertainen, ja se osuu oivalta-vasti alan kipupisteeseen, mutta tutkimuksen toteuttaminen on kahta edellistä suoraviivaisempaa. Aineisto on selvärajainen, ja jokainen artikkeli eli havaintoyksikkö on analyysille merkityksellinen, koska kaikki 282 artikkelia osallistuvat kokonaiskuvan rakentamiseen. Menetelmänä on artikkeleiden sisällönanalyysiin perustuva luokittelu. Se on analyysityökaluna melko suoraviivainen, vaikka luokittelu onkin aina jossakin määrin sumeaa ja siksi tutkijan omaa harkintaa vaativaa (ks. Rogers 2018, 9–10). Myös raportointi on helposti hallittavaa, sillä se perustuu prosentiosuuksien vertailuun.

Nämä kolme tutkimusta ovat siis esimerkkejä bibliografisista tutkimuksista, ja niiden määrälliset menetelmät ovat melko yksinkertaisia toteuttaa. Vaativampiakin tilastollisia menetelmiä voi käyttää. Silloin voidaan puhua skientometrisestä tutkimuksesta (ks. esim. Gile 2015; Zhu & Aryadoust 2023). Käännöstieteen opinnäytetöissä tilastotieteellistä osaamista edellyttävät menetelmävalinnat ovat harvinaisia, mutta niille on ehdottomasti paikkansa.

3 Temaattinen teorettinen tutkielma

Teorettinen opinnäytetyö voi olla lähtökohdiltaan myös temaattinen. Silloin tiedonhaku ja aineistonkeruu ovat lähtökohtaisesti toisenlaisia kuin systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa. Olennainen ero syntyy myös siitä, että systemaattiset bibliografiset tutkimukset perustuvat ennen kaikkea jonkinlaiseen määrälliseen otteeseen, kun taas temaattinen teorettinen opinnäytetyö on menetelmältään laadullinen. Sen tavoitteena on ensisijaisesti ymmärtää ja tulkita valittua tutkimuskohdetta. Tässä alaluvussa kuvailen temaattisia tutkielmia, joissa tutkimuskohteeksi on rajattu 1) tiettyjen henkilöiden teorettinen ajattelu, 2) jokin ajankohtainen käännostieteellinen teema tai 3) jonkin käsitteen käyttö ja merkitykset tutkimuskirjallisuudessa.

Gradun aiheena voi olla esimerkiksi jonkun käännostieteilijän tieteellisen ajattelun kehittymisen tarkastelu, jolloin aineistoksi kootaan joko kaikki kyseisen tutkijan julkaisut tai keskeiseksi katsotut (ja perustellaan valinta). Erinomainen joskin samalla vaativa aihe voisi olla vaikkapa luvussa Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa mainitun Lawrence Venutin keskeisten käsitteiden elinkaaren avaaminen. Tai graduntekijä voisi kiinnostua vaikkapa tarkastelemaan toisen aallon feminismien edustajien käännostajattelua suhteessa kolmannen/neljännän aallon feministiseen käännostieteeseen. Tämäntyyppinen aihevalinta edellyttää usein vahvaa omakohtaista kiinnostusta ja intoa perehtyä teorettiseen kirjallisuuteen, sillä pintapuolinen referointi ei riitä, vaan tekijän on haluttava syvällisesti ja analyttisesti ymmärtää tarkastellun kohteen taustaoletuksia ja ajattelun perusteita.

Yllä mainitut esimerkit ovat vaativia ja voisivat hyvin olla myös väitöskirjan aiheena. Suppeampi temaattinen kirjallisuuskatsaus sopii kuitenkin hyvin myös kandidaiheen opinnäytetyöhön. Itse asiassa joillakin aloilla on pääsääntöisesti tapana, että empiirisen aineiston pariin siirrytään vasta myöhemmissä opintojen vaiheissa. Teorettisen lähestymistavan etuna on muun muassa ajankäytön hallinta, kun aineiston hankintaan, käsitteilyyn ja analyysiin ei tarvitse varata aikaa eikä työ ole sidoksissa esimerkiksi haastattelu-aikojen kalenterointiin.

Edellä lähdettiin määrittämään kirjallisuuskatsauksen aihetta tiettyjen teoretikkojen mukaan, mutta aiheeksi voidaan valita myös jokin ajankohtainen käännostieteellinen teema. Uuden aihepiirin tutkimus on usein aluksi hajanaista, ja julkaisujen kokoaminen yhteen vie omalta osaltaan tutkimusta eteenpäin. Tämän tekstin kirjoitusajankohtana nousevia teemoja ovat esimerkiksi selkokielelle kääntäminen, suurien kielimallien ja niiden pohjalle rakennettujen chatsovellusten käyttö käännostalalla sekä virtuaaliodellisuudet käännostinä. Lukemalla alan aikakausjulkaisujen viimeisimpiä numeroita voit löytää oman kiinnostuksesi mukaisia uusia tutkimusaiheita. Tällaisen kirjallisuuskatsauksen tavoitteena on usein kuvata niin kutsuttu *state of the art* eli selvittää, mitä aiheesta tällä hetkellä tiedetään. Monesti voi olla kiinnostavaa selvittää myös sitä, mihin suuntaan tutkijat näyttävät olevan suuntaamassa katseensa seuraavaksi.

Myös temaattisissa teoreettisissa opinnäytetöissä lähtökohtana on kattava ja perusteellinen tiedonhaku, mutta tavoitteena on pikemminkin löytää täsmätarpeeseen sopivat keskeiset lähteet kuin muodostaa yleiskuva aihepiiristä. Jos jatkamme Venuti-esimerkin parissa, temaattinen gradu voisi käsitellä Venutin oman ajattelun kehitystä avaintekstien perusteella. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus voisi puolestaan pureutua siihen, millä tavoin Venutin käsitteitä on ollut tapana soveltaa käänntieteessä, jolloin tiedonhaun tavoitteena olisi löytää edustava ja riittävän kattava joukko Venutin teorioita soveltavia tekstejä. Hyviä aiheita molemmat, aivan erilainen lähestymistapa.

Temaattisen opinnäytetyön tutkimuskohteena voi olla jonkin käsitteen käyttö tutkimuskirjallisuudessa. Edellisessä alaluvussa esitelty Rogersin (2018) tutkimusasetelma on samantyyppinen, sillä siinä tarkastellaan yhden käsitteen merkityksiä. Se ei kuitenkaan pureudu artikkeleiden käsitteiden käyttöön vaan lähtee ajatuksesta, että jos artikkeli on läpäissyt julkaisuseulan, sen katsotaan osallistuvan julkaisun alan määrittämiseen. Jos Rogers olisi halunnut tehdä temaattisen analyysin, käsiteanalyysi olisi tutkimusmenetelmänä tarjonnut siihen keinoja. Opinnäytetyössä käsiteanalyysin avulla voi selvittää, mitä käsitepiirteitä eri kirjoittajat painottavat teksteissään; tällöin analyysin periaate on erilainen kuin logiikkaan perustuvassa käsiteanalyysissä, jota on kuvattu tämän oppaan luvussa Terminologinen tutkimus.

Hannu Tynkkysen (2020) tutkielma on hyvä esimerkki käsiteanalyysin käyttökelpoisuudesta ajankohtaisen – ja juuri tuoreuden ja trendikkyuden vuoksi usein sumean ja monimerkityksisen – käsitteen käyttöalojen selvittämisessä. Tynkkynen vertaa käsitteen transcreation (transkreaatio, toimittava kääntäminen) käyttöä ammattikentän markkinointiteksteissä ja käänntieteen tutkijoiden julkaisuissa (ks. myös luku Käsitteet tieteellisessä tutkimuksessa). Käsiteanalyysi auttaa tutkijaa sekä hahmottamaan aineistonsa olennaisia piirteitä että raportoimaan niistä lukijalle.

Toinen luonteva menetelmäsuunta temaattiselle opinnäytetyölle on laadullinen sisällönanalyysi. Sisällönanalyysi voi olla myös määrällistä, ja siksi nimen määriteosa ”laadullinen” alleviivaa eroa. Laadullisessa sisällönanalyysissä tärkeintä ei ole esiintymien laskeminen (vaikka sitäkin toki voi tehdä), vaan aineiston sisällön tulkitseva luokittelu ja koodaus, eli aineistokatkelmien järjestely ja ryhmittely niin, että sen perusteella voidaan vastata tutkimuskysymykseen (ks. Vuori s.a.; Juhila s.a.). Tässä tapauksessa aineistona on siis tarkasteltavaksi valittu tutkimuskirjallisuus. Luokitteluun ja koodaukseen on nykyään tarjolla erilaisia aineistonhallintaohjelmia (esim. Nvivo ja Atlas.ti), mutta moni tutkija käyttää edelleen myös yliväiväuskyniä ja paperia tai koodaa aineiston esimerkiksi Excelin avulla. Olennaista ei ole, miten luokittelu on teknisesti toteutettu, vaan se, kuinka hoksaavasti luokittelut on rakennettu. Sitä eivät ohjelmat tutkijan puolesta tee, ja juuri siinä on tärkeää tutkijan mielikuviutus (ks. myös tämän oppaan luku 1, Tieteellisestä tietämisestä) ja kyky hahmottaa aineiston olennaisia piirteitä.

4 Lopuksi

Teoreettinen opinnäytetyö eroaa muista oikeastaan vain siinä, että sen aineisto on valikoitu tutkimuskirjallisuuden joukosta. Tutkimuskysymykset, joihin pyritään vastaamaan, ovat nekin usein tutkimuksesta nousevia: Mitä asiasta x tiedetään? Miten käsite y:n merkityskenttä on eri tutkijoiden käytössä liikkunut? Lopulta työltä odotetaan kuitenkin hyvin samankaltaista rakennetta kuin muiltakin opinnäytetöiltä, ja siihen kohdistuvat samanlaiset systemaattisuuden ja läpinäkyvyyden odotukset kuin toisenlaisiakin aineistoja tarkasteleviin opinnäytetöihin.

Teoreettinen opinnäytetyö voisi olla hyvin mielekäs vaihtoehto sille, jota kiinnostaa tutkimus ja tieteellisen tiedon muodostuminen ilmiönä. Yhtä lailla se voi olla mielekäs sille, joka haluaa kerätä nopeasti aineiston ja välttää riippuvaisuutta muiden tekemisistä ja aikatauluista. Onko teoreettinen työ erityisen vaativa valinta vai sittenkin helppo reitti valmistumiseen? Sen määrittävät tutkimuskysymys ja tutkimusasetelma, joiden avulla voit säätää työn vaativuuden toivotulle tasolle. Teoreettisia töitä tehdään harvoin. Minulle on syntynyt käsitys, että niitä pidetään usein vaikeina ja oletetaan, että ne edellyttävät erityistä tieteellistä suuntautumista. Niin ei tarvitse välttämättä olla.

Lisää aiheesta:

Snyder, Hannah 2019. Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research* Volume 104, November 2019. 333–339. Saatavissa: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296319304564>

Lähteet

- Chen, Shukun & Wenhui Xuan, Winfred & Yu, Hailing 2022. Applying systemic functional linguistics in translation studies. A research synthesis. *Babel* 68:4. 517–545. <https://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/babel.00275.chen> (Luettu 13.3.2024).
- Gile, Daniel 2015. Analyzing Translation studies with scientometric data: from CIRIN to citation analysis. *Perspectives* 23:2. 240–248. Saatavissa: DOI:10.1080/0907676X.2014.972418
- Grbić, Nadja & Pöllabauer, Sonja 2008. To count or not to count: Scientometrics as a methodological tool for investigating research on translation and interpreting. *Translation and Interpreting Studies* 3:1–2. 87–146. Saatavissa: DOI:10.1075/tis.3.1-2.04grb

- Juhila, Kirsi (s.a.) Koodaus. Teoksessa: Vuori, Jaana (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/> (Luettu 13.3.2024).
- Pięta, Hanna & Ivaska, Laura & Gambier, Yves 2023. Structured literature review of published research on indirect translation (2017–2022). *Perspectives* 31:5. 839–857. Saatavissa: DOI:10.1080/0907676X.2023.2221379
- Rogers, Margaret 2018. Specialised translation today: a view from the JoSTrans bridge. *Journal of Specialised Translation* 30. https://jostrans.soap2.ch/issue30/art_rogers.php (Luettu 13.3.2024).
- Tampereen yliopisto 2023. Systemaattinen tiedonhaku. <https://libguides.tuni.fi/systemaattinen-tiedonhaku> (Luettu 20.6.2024).
- Tynkkynen, Hannu 2020. Käsiteanalyysi transkreaatiosta. Pro gradu -tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202010307744> (Luettu 13.3.2024).
- Vuori, Jaana (s.a.) Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa: Vuori, Jaana (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/> (Luettu 13.3.2024).
- Vuori, Jaana & Hokkanen, Sari 2020. Empirical Designs in Studies of Public Service Interpreting and Translation. *FITISPos International Journal* 7:1. 110–137. <https://fitisposij.web.uah.es/OJS/index.php/fitispos/article/view/243> (Luettu 13.3.2023).
- Zanettin, Frederico & Saldanha, Gabriela & Harding, Sue-Ann 2015. Sketching landscapes in translation studies: A bibliographic study. *Perspectives* 23:2. 161–182. Saatavissa: DOI:10.1080/0907676X.2015.1010551
- Zhu, Xuelian & Aryadoust, Vahid 2023. A scientometric review of research in Translation Studies in the twenty-first century. *Target* 35:2. 157–185. Saatavissa: DOI: 10.1075/target.20154.zhu